תנ״ך · אחרונים · אלשיך · כתובים

חבצלת השרון על דניאל

רבי משה אלשיך

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חבצלת השרון על דניאל

רבי משה אלשיך

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חבצלת-השרון-על-דניאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמת הספר 7
פרק א 9
פסוק א 9
פסוק ב 12
פסוק ג 13
פסוק ד 13
פסוק ה 15
פסוק ו 15
פסוק ז 16
פסוק ח 16
פסוק ט 17
פסוק י 18
פסוק יא 20
פסוק יב 21
פסוק יג 21
פסוק יד 21
פסוק טז 22
פסוק יז 22
פסוק יח 23
פסוק יט 23
פסוק כ 23
פרק ב 24
פסוק א 24
פסוק ב 26
פסוק ג 26
פסוק ד 27
פסוק ה 27
פסוק ז 29
פסוק ח 29
פסוק ט 30
פסוק י 33
פסוק יא 33
פסוק יב 33
פסוק יג 34
פסוק יד 36
פסוק טו 39
פסוק טז 40
פסוק יז 41
פסוק יח 42
פסוק יט 42
פסוק כ 43
פסוק כא 43
פסוק כב 44
פסוק כג 47
פסוק כד 48
פסוק כה 50
פסוק כו 51
פסוק כז 52
פסוק כח 52
פסוק כט 53
פסוק ל 54
פסוק לו 55
פסוק לז 56
פסוק לח 57
פסוק לט 58
פסוק מ 59
פסוק מא 61
פסוק מב 61
פסוק מג 61
פסוק מד 62
פסוק מה 63
פסוק מו 65

פסוק מז 65
פסוק מח 67
פסוק מט 67
פרק ג 68
פסוק א 68
פסוק ב 73
פסוק ג 74
פסוק ד 74
פסוק ה 75
פסוק ו 76
פסוק ז 76
פסוק ח 77
פסוק י 78
פסוק יא 78
פסוק יב 78
פסוק יד 80
פסוק טו 80
פסוק טז 88
פסוק יח 88
פסוק יט 89
פסוק כ 91
פסוק כא 91
פסוק כב 91
פסוק כג 92
פסוק כד 92
פסוק כה 93
פסוק כו 95
פסוק כז 96
פסוק כח 97
פסוק כט 99
פסוק ל 100
פסוק לא 100
פסוק לב 101
פסוק לג 106
פרק ד 108
פסוק א 108
פסוק ב 109
פסוק ג 109
פסוק ד 110
פסוק ה 110
פסוק ו 111
פסוק ז 114
פסוק ח 114
פסוק ט 114
פסוק יא 115
פסוק יב 115
פסוק יד 115
פסוק טו 115
פסוק טז 116
פסוק יז 118
פסוק יח 119
פסוק יט 120
פסוק כ 122
פסוק כא 123
פסוק כב 124
פסוק כג 129
פסוק כד 130
פסוק כה 131
פסוק כו 133
פסוק כז 134
פסוק כח 135
פסוק כט 135
פסוק ל 135
פסוק לא 136

פסוק לב 139
פסוק לג 142
פסוק לד 144
פרק ה 148
פסוק א 148
פסוק ב 152
פסוק ג 153
פסוק ד 155
פסוק ה 155
פסוק ו 157
פסוק ז 158
פסוק ח 158
פסוק ט 159
פסוק י 159
פסוק יא 161
פסוק יב 162
פסוק יג 163
פסוק יד 163
פסוק טו 164
פסוק טז 164
פסוק יז 165
פסוק יח 165
פסוק יט 167
פסוק כ 167
פסוק כא 168
פסוק כב 168
פסוק כג 169
פסוק כו 170
פסוק כח 172
פסוק ל 172
פרק ו 173
פסוק א 173
פסוק ב 175
פסוק ג 175
פסוק ד 177
פסוק ה 177
פסוק ו 178
פסוק ז 178
פסוק ט 181
פסוק י 181
פסוק יא 181
פסוק יב 182
פסוק יג 183
פסוק טו 185
פסוק טז 186
פסוק יח 187
פסוק יט 187
פסוק כא 188
פסוק כג 190
פסוק כד 191
פסוק כה 191
פסוק כז 192
פסוק כח 193
פסוק כט 194
פרק ט 195
פסוק ב 195
פסוק ג 195
פסוק ד 200
פסוק ה 201
פסוק ו 201
פסוק ז 202
פסוק ח 204
פסוק ט 204
פסוק י 205

פסוק יא 209
פסוק יב 210
פסוק יג 211
פסוק יד 213
פסוק טו 214
פסוק טז 216
פסוק יז 218
פסוק יח 219
פסוק יט 220

הקדמת הספר

ישמחו השמים ותגל הארץ באהבי ה' את בני ישראל אהבת עולם בל תמוט עולם ועד כי בשלומם יהיה להם שלום השמים שמי' להי' והארץ לעולם עומדת כי מקדם אשר לא נעשו היא שעמדה לנטוע שמים וליסוד ארץ וגם אחרי כן עודנה עומדת לפכי ה' מפני תיקון העולם להכין אותו ולסעדו מן העולם ועד העולם ומאשר יקרה ורבה כמו רבה אהבתו יתי אותנו עד סתר המדרגה והמחוגה לא זו בלבד בעשותנו הטוב והישר כי אם גם כי נחטא ואשום אשם וסתר פני' ישים ויסור ייסרנו יה לא יפר את האהבה ולא יכלה חמתו באפו כי אם כאשר ייסר איש את בנו בשצף קצף שמאל דוחה וימין מקרבת היד דוחפת ורוח אלהי' מרחפת ואף גם זאת שנית יעשה כי אם נועדו יחד ויתעתדו גלי צרות רבות ורעות ומאורעות אשר לא טובות ויועדו יחדיו לבא על רוב עונינו הן יעצור בהן ימין עליון מבוא יחדיו פן יהדפונו ממצבנו וממעמדנו יהרסונו ונפל ממנו רב חלילה כי אם מעט מעט קו לקו לאט לנו ונחיה ולא נמות ותשיגנו צדקה כי אם נוסר באחת מאלה או בבי רעות הבאות ראשונה ונשובה עדיו יתי ישוב ירחמנו והאותיות ואשר תבאנה ימחו מספר כתב עוד לא יזכרו. ועוד בה שלישיה כי האיש צר ואויב אשר יכנו על אשר חטאנו עוינו והרשענו ומרדנו גם כי יעשרנו המלך מלכו של עולם ויהיו צרינו לראש לא ישוב ריק' כי נקם ינקם ומי האיש אשר שלח ידו ביהודים ונקה כי לא ינקה כל הנוגע בנו. עוד רביעית כי מאז ינופף ידו יתי לייסרה אותנו יחשוב מחשבות להחלימנו ולהחייינו ואם יכאיב יחבשנו ולהעלותנו מבור שאון אל גאה וגאון ותחת היותנו בקרב העמים לאלה ולקללה נהיה לו לעם סגולה. עוד חמשית כי גם בארצות אויבנו בשפלנו זכר לנו וממכון שבתו ישגיח על הכלל ועל הפרט ולא ימנע טוב להולכים בתמים ומפליא לעשות עם אשר עם הישר הולך בכל נפלאותיו והן כל אלה יפעל אל באהבת ה' את עמו כי רבה היא ויורנו מדרכיו אלה כי ארחות חיים תוכחות מוסריו יתי ולא נקם יקח על אשר יעברו פיו כי אם כאב את בן ירצה בשבט יכנו ונפשו משאול יציל כן ה' אלהינו מיסרנו להסיי חלאתנו והעביר אשמותינו ולנתק כל מוטה למען סור משאול מטה אכן לא יבצר כי כביכול בכל צרותינו לו צר אך לא יהיה כמשיב ידו מבלע בבא עת פקודה כי אלהי משפט ה' לשלם לאיש כמעשהו אך אמנה אשרי כל חוכי לו כי מאז יטה ידו להוכיח במישור כל מעיניו בנו להשיב אחריתנו מראשיתנו כמדובר. ומהדברים האלה יודע בשערים השגחתו יתי בפרטים ומשפטו ודינו בשכר ועונש לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו:

והנה כל הדברים האלה המה כללו יופי הספר הלז אחת לאחת למצוא חשבון באומרו בשנת שלש למלכות יהויקים וכו' אחת דבר שתים זו שמענו הראשונה כי ייסרנו ה' אך במשפט בשצף קצף לא נתן ה' בידו בעת ההיא בלתי אם גויתו ומקצת כלי בית האלהים כאשר נבאר בס"ד וגם השנית כי ה' צבאות יעץ לבלתי השחית הכל פעם אחת כי אם זה שלש פעמים השניה קשה מהראשונה והאחרונה גדולה מן השנית על יד איש צר ואויב נבוכדנצר וחיל הכשדים ראשונה היחלו מעט ביהויקים מקצת כלי בית האלהים ומילדי העברים ילדים אשר אין בהם כל מום והאלהים עשה שייראו מלפניו והנשארים ישמעו וייראו וישובו בנים שובבים ירפא משובתם וכאשר הכה אותם ולא חלו מאנו קחת מוסר הוכיח ידו שנית להכותם על אלה מכה רבה בגלות המלך יויכין והחרש והמסגר וכאשר מאנו לשוב גם בפעם ההוא או התאנף ה' והאחרון הכביד בימי צדקיהו המלך אך אם נעשה פתגם מעשה הרעה פעם אחד ולא ישנה לו גם כי היה מאריך עד יום גלות הארץ באחרונה מרה תהיה עד אפס תקוה כמאמרם ז"ל במסכת גיטין על דבר שנאמר וישקוד ה' על הרעה כו' כי צדיק ה' וכו' כי צדקה תחשב לו יתי' אשר שקד על הרעה ויביאה בימי יכניה בטרם תבא שנת הרעה בימי צדקיה מהטעם הנאמר שם על שתי הגליות הבאים באחרונה ונוסף גם הוא הטעם הכתוב אצלנו הכולל מעמד שלשתן והנה היחל לרמוז מעתה גלות יהויקים הוא המלך הראשון אשר הגלה מירושלים וברוב חסדיו יתי' לא השליטו בפעם ההיא כי אם על המלך לבדו ומקצת כלים וילדים ואת שני הנותרים רמז בתפלת דניאל בפסוק וישקוד ה' וכו' כאשר בא זכרונו מרז"ל וגם השלישית איך האיש הרע הזה נבוכדנצר אשר אבלנו הממנו ה' ענה בו ושדי הרע לו ומרעה אל רעה הלך כי הורד גאונו ושאונו וקיקלון על כבודו בצלמא די הקים על ידי חנניה וחביריו לעיני העמי' ואחרי זאת בגאותו בטלה רעתו ומן בני אנשא טריד וגם אחרי מותו בלשאצר יורש עצר מלכותו בשלא יעבור והנה איננו לא נין לו ולא נכד בעמו כאשר הדבר הזה זכור אזכרנו עוד בע"ה וגם הרביעי' עד ממהר אשר דבר פי ה' אליו ויגידה דניאל איש חמודו' כי מילדי העברים המובאים בגלו' הראשון הוא והוא המשמיע שלום מבשר טוב מהגאול' הראשונה באמרו שבועים שבעים נחתך על עמך וכו' עד קץ הימין כי זה יורה כי מאז היחל הוא יתי' לייסרנו עיני ה' המה משוטטות על הגאולה ועל התמורה פאר תחת אפר מעטה תהלה תחת רוח כהה. וגם החמשית הלא נראה כי בלעדי אשר שם שם לנו בארץ אויבנו שארי' בארץ ולא נתן למוט רגלינו קירב את קרוביו ויאהב את אוהביו משרתיו עושי רצונו דניאל חנניה מישאל ועזריה חבה יתרה ויעלם מבור שאון מאד נעלה מעלה כמה מעלות טובות על גדולים אשר בארץ גלותם המה ומה

גם האיש דניאל כי רב חרטומין אשפין כשדאין גזרין הקימיה נבודנצר מלכא והנה ה' נצב עליו לשומרו ויושיעהו מפי אריה ואת אחוזת מרעיו מאור כשדים באשר ה' אתם בכל צדקתם. ובכלל הדבר ראה ראינו פרי גודל השגחתו ית' בכלל ובפרט בכל הדברים האלה הנאמרים באמת אשר הם יורונו כי עיניו ית' על דרכי איש וככל החזיון אשר חזה דניאל בין בפשר דבר המלך באומרו כי הוא ית' צופה ומביט עד סוף כל הדורות מהעדא מלכין ומהקם מלכין בין בחלומות אשר נראו אליו מכל אשר יהיה באחרות הימים. ואף גם נודע ה' משפט עשה בשכר ועונש כי לא נשא ענים לבנו בכורו ישראל ויחל לייסרנו מיתות יהויקים ואשר במדה שמדדו ובדבר אשר זדו נ' נ' ובלשאצר מלכא הביא עליהם באשר יבא כל א' איש על מקומו ואשר עמד וימודד ברשעת נ' נ' ע"פ מדותיו יהיו כל התלאות המוצאות אותו ואת בנו נאמרו' ע"פ דניאל איש חמודות כאשר יבא וגם שכרו אתו ית' להולכיי בתמים כאשר עשה לילדיי האלה ארבעת' על אשר לא נתגאלו בפת בג המלך וכתר שם טוב דניאל איש חמודות העולה על גביהן יען כי הגדיל לעשות צדק צדק על צדקתם וטובתם גם כי רבה היא מאד כאשר יבא בביאור הכתובים בע"ה הן אלה קצות דרכיו ית' אשר יראה הרואה אותם בספר אמרי שפר הלז וקל הוא ומה שמץ דבר לגבי חומר מעמקי מים עמוקי' העצומי' מפלאות תמים דעים אשר לא כל אדם זוכה להיות דולה ומשקה נוזלים מתוך בארם כי ידל דליו מהכילם ונטשו חבליו בל יחזקו להמשיכ' באופן כי יהיה נפסק החבל ונשבר הדלי ומים אין לשתות ואני אמרתי אלקטה נא בשבלי' אחר אשר אמצ' חן ושכל טוב בעיני ה' נתן חכמה לשלמה ישקני מים מבור בית לחם תורתו ויחכמני מחכמתו כי אליו פי קראתי ובו בטח לבי טרם החילי וה' אלהים יעזור לי.

פרק א

פסוק א

בשנת הנה לבא עד תכונת באור הכתובים נשים לב אל הערות הראויות להעיר והן הנה יביאונו בחמלת ה' עלינו אל הנרצה בכתובים. ולמען ירוץ קורא בו נחלקהו בכתב מחוקה פסקי פסקי. והנה ההערות אשר יפול לב אדם עליהן בתחלת דברי פי הספר הלז הלא המה ראשונה אומר בשנת שלש וכו' ולא כן יראה מס' מלכים ודברי הימים כ"א ביותר משלש. וגם למה תלה הדבר במלכות יהויקים ולא במלכות נבוכדנצר. ולמה הודיענו שצר עליה יאמר נא איך נתנו בידו מבלי הודיע לנו התנכלות מלחמתו ואף אשר הודיענו שבא מבבל ירושלים יראה לבלי צורך והיה די יאמר בשנת שלש למלכות

יהויקים וכו' נתן ה' ביד נבוכדנצר מלך בבל את יהויקים כו' ואף גם אומרו נתן ה' בידו יהיה מותר כי מי לא ידע כי את כל אלה ידו ית' עשתה ובלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו ומה נשתנה נצחון זה מהזולת שוהצרך לומר בו ויתן ה' בידו ולא תלה הדבר בנבוכדנצר מן הסתם כאשר עשה בס' מלכים וד"ה ומה צורך הודעת הבאת הכלים ארץ שנער ובית אלהיו ואשר הביאם בית אוצר אלהיו כי גם שיראה מפשטו הביאם בית אלהיו לזבח ולקטר על הצלחתו עדיין צריך טוב טעם אל צורך הספור וגם שיהיה לזה אומר בית אלהיו למה ישוב ויודיע שנתנם באוצר ואם הוא הקדמה אל מעשה בלשאצר היה די בהזכרת הבאתן ולא יהיה מורה מקום הנחתם. וגם בענין הילדים ראוי לתת טעם אל סמיכת הקודם אליהם ומה צורך הודעת ענינם ואומר מבני ישראל כו' יראה שפת יתר כי הלא זרע המלוכה והפרתמים גם הם מבני ישראל המה וגם נשימה לב על השנות הסדר כי מהראוי יאמר מבני ישראל ומן הפרתמים ומן זרע המלוכה ובאומרו ומשכילים בכל חכמה יראה הרואה בו תארים מכופלים:

והנה הן אמת כי כל השם פניו ולבו אל דברי הספר הזה הלא הוא יראה דרכיו ית' וידו החזקה הולכת וקשה על נבוכדנצר קו לקו עד האבידו אותו ואת זרעו מעל פני האדמה ראשונה השפיל גאותו על ידי חנניה מישאל ועזריה בענין צלם די דהבא די הקם ובהשנות החלום מן אנשא טריד ונמשל כבהמות נדמה והאחרון הכביד בימי בלשאצר יורש עצר גדולתו ופריש פרישת מלכותו ויאבד כל זכר לו בלעדי ושתי כנודע מרז"ל וגם היא עדי אובד בימי אחשורוש וגם ראינו כי כל הרעה הבאה עליו לא זזה ידם של קצת מהאנשים האלה ארבעתם דניאל וחביריו מאמצע כי דבר הצלם היה לו במעמד שלשתן חנניה וחביריו ואף גם יד דניאל כבדה על אנחתו כנמצא במדרש חזית על פסוק אמרתי אעלה בתמר שעל יד דניאל נפל הצלם מלא קומתו ארצה ונשבר ונדכא והיה ללעג וקלס לפני כל רבים עמים ועשו ממנו תפארת העכסים לחיה ולבהמה וכדי בזיון וקצף גדול על צואר נבוכדנצר הגיע על יד דניאל אשר אהב ואף גם בחלום הב' זה פתרונו הרע ומר ואשר לא טוב פתר על בלשאצר שתים אלה רעותם הלא דניאל היה הפותר אותם כללו של דבר כי כל התלאות המוצאות אותו באשר הורד גאונו ואבדן מלכותו והמונו ושאונו קול מבשר ואומר את אשר יקרה לו קול דניאל איש חמדתו ולא זולתו מלבד אשר נשא חרפה וכסתה כלמה פניו על דבר הצלם בחלום הראשון אשר חלם ולא נמצא מכלם איש על בשורה טובה יבא לו ולא שוה לו שמושם ושרותם אליו. כי אם לבשתו ולחרפתו ולא דבר רק הוא בלי ספק. עוד שלישית ראה ראינו כי היה ה' עם דניאל עשר ידות על חבריו עם היות שלא יעדרו דבר חכמה ותבונה וכושר ויושר ועל מה זה העדיף על חבירו ותרב

גדולתו עליהם במאד מאד והנה על שלש אלה יהיה האדם נדון תוך לבו בקרבו ואמור יאמר על ראשון ראשון על מה זה קצף ה' קצף רב קצף על נבוכדנצר עד האבידו אותו על אשר שלח ידיו בשלומיו ויחלל שרי קדש עם ה' אלה ומארצו הוציאם והשם עליהם נויהם והרבה שלליהם ושרף במו אש מחמד עיניהם הבית אשר חמד אלהים לשבתו ולבית נכותה הלא על זאת לא עליו תלונותינו כי מה' היתה זאת לנו בחטאינו ובעונות אבותינו ומה גם על כל דברי רז"ל שהיתה בת קול מכרזת בהיכל נבוכדנצר עבדא בישא לך והחרב את ירושלים. ואף גם בכל הרעה הגדולה אשר נבא ירמיה הנביא ע"ה עליו לא נזכר מה פשעו ומה חטאתו כ"א סתם ואמר כי לה' חטאה ולא פורש מה עשה לגרום אבדן זרעו ומלכותו ואם על אומרו השמים אעלה הריי עונשו בצדו אך אל שאול תורד כו' ואף גם מה שנטרד היה על קצת מזה כאשר נכתוב אך אבדן מלכותו וזרעו אחר עשית רצונו יתברך כל זה איננו שוה וגם הדבר השני ראוי לשים לב מה זה היה כי לא שרתו מכמת האנשים ההם כי אם לרעתו ובכל צרותיו נמצא ידם באמצע כי לא במקרה ובהזדמן יהיו הדברים האלה וגם על הג' ראוי למצוא טוב טעם ודעת על כן אומר כי פי הספר הלז פתח בחכמה לתת טוב טעם אל הספקות הראויות להעיר על ג' הדברים אשר אלה המה כללו רוב דברי הספר אלה המה אשר הזכרנום והעלה ארוכתם על ראשון ראשון כמספר מעשה שהיה איך היה כי בהשתלשלות הספור תשאנה תשובותיהן על נכון על דבר ירידת נבוכדנצר החל ואמר בשנת שלש וכו' והוא כי אין ספק כי היותר נאות בקושי הראשון מדברי המפרשים ראוי להטות אליו אזן הלא הוא בשנת שלש למרדו של יהויקים:

ובזה נבוא אל הבאור והוא כי הנה המלך או חיל השם פניו להלחם על עיר או ממלכה יקרה כי אף אם ינצח או ילכוד יקל ידו מלבלע ולהשחית ויהיו אנשים למס ועבדוהו ולא יבוז בזה וישלול שללה אך אם מלך הארץ ההיא מרד בו אחר אשר עבדו ויקום עליו על מרדו אז לא ישיב ידו מבלע ויאבל חיל וחומה וישלול שלל ויבוז בז כי תבער בו חמתו וגם שיקרה יכמרו רחמיו על המלך ועל העיר בשובם עדיו ויכרתו עמו ברית ויעבדוהו הלא זה יהיה אם בהגיע עליו המלך המושל מיד ישוב אליו אכן אם עודנו מחזיק במרד עד יתאחר שם המלך שמרדו בו ויצור על העיר עד רדתה אז יתאכזר נגדם להשמים להרוג ולאבד ומה גם אם המלך המושל ילך בעצמו על אשר מרד בו כי אז יעשן אפו ולא ישיב חמתו מהשחית כאשר אם היה משלח בהם משלחת מלאכי רעים מבני חילו כי יחוש על כבוד עצמו המחול ביניהם ולא ישוב עד ירבה לשלוח בהם כל היד החזקה אשר לו. והנה אמר כי הן כל אלה היו בנבוכדנצר ויהויקים כי היה נבוכדנצר

מושל עליו ומרד בו ובשנת שלש למרדו בא נבוכדנצר בעצמו הוא המלך הגדול מלך בבל ירושלים כלומר שהלך מרחק גדול וחרד חרדה גדולה מבבל ירושלים לנקום נקמת מרדו וגם ישראל לא השלימו עמו מיד רק שהוצרך לצור עליה וזה ויצר עליה כי הן כל אלה סבות קרובות להכביד ידו עליהם בחמת כחו וגם את הכל יקח:

פסוק ב

והוא לא כן עשה כי לא לקח רק את יהויקים לבדו ומקצת בלי בית האלהים אך אין זה כי אם שלא השליטו האלהים על יותר מזה כי עדיין לא מלאו הימים אשר ייעד הוא ית' להשליטו בעצם על יהודה וירושלים שהוא בימי צדקיה כי אז נשלם מנין ונושנתם כמ"ש ז"ל במסכת גיטין וזה אומרו ויתן ה' בידי כו' לומר כי הוא ית' נתנם בידו ולא מהצלחת תגבורת השר המושל עליהם בשמים עשה והצליח כאשר בהלחם והתגרות מלכי האומות זה עם זה והראיה כי לא לקח רק את יהויקים לבדו ומקצת כלי בית האלהים שאלמלא כן גם את הכל יקח אך לא השליטו מאז ה' על זולתם ועל כן מי פתי יסור לבבו ולא בינת אדם לו להבין ולהשכיל כי יד ה' עשתה זאת והוא לא כן עשה רק נתן זו כחו לאלוהו והלך להידות לע"א שלו והתנכר מאלהי אמת אשר נתן לו כח לעשות חיל וזהו ויביאם הלא הוא את יהויקים ואת הכלים ארץ שנער בית אלהיו כמודה לפני אלהיו שהוא המצליח דרכו זה עשה דרך כלל אל יהויקים ואל הכלים ועוד הוסיף על הכלים לבדם שנתן אותן במשמר בית אוצר אלהיו ולא בית גנזי המלך מן הטעם הנזכר לרמוז כי יד אלהיו הביאתם אך הבאה לאוצר בלתי צודק ביהויקים כי אין דרך אנשים להנתן באוצר הרי בזה ר?ז רוע לבב נבוכדנצר כי כל אשר עשה הוא ית' היה עושה התנכר ונתן תודה לאלהי דהבא וכספא אשר אין בם מועיל ומה גם שלא מאהבת ה' הצר לישראל על עזבם את תורתו כי אם משנאתו אותם וזה עשה מהפעם הראשונה שבא ירושלים בימי יהויקים טרם הנתן לו רשות לבלע ולהשחית ומה גם אחרי כן בעת החרבן כי לא כן לבו עם אל כי להשמיד בלבבו ולהכרית עם אלהי אברהם ובית מנוחתו אשר נקרא שמו עליו. והנה אחרי הודיע ה' אותנו את כל זאת מצאנו ראינו טוב טעם על ההערה האחת כי ראויה היתה אל נ"נ כל הרעה הבאה עליו ועל זרעו עד כלותו אותו. וגם את השנית יישב בספור ענין הילדים אשר צוה לקחת מבני ישראל וכו' ללמדם ספר וכו' לעמוד בהיכל המלך כי כל ישעו וכל חפצו שיעמדו לפניו לשמוע את חכמתם ורוח מבינתם וטוב עצתם כמשפט המלכים למשרא קטרין ולמפשר חלמין והחוית אחידן. והנה מזה כל איש חכם לב שירא וישפוט כי על כן עשה ה' ככה מדה כנגד מדה הוא בא להשתמש ממשרתי אלהינו לשמוע חכמה מפיהם להשתעשע ולשמוח בהם ותהי

להכך כי היה שמוש חכמתם אליו לרע לו לבשורות רעות ורבות ומאורעות אשר לא טובות למען תופר עצתו ותהפך שמחתו וכן מאשר ספר איך דניאל גבר באחיו להתעורר ולשים על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך טרם ישיתו לב אחוזת מרעיו ע"כ גם ה' גדלו וינשאהו יתר שאת על כל אחיו הרי דרך כלל יצא לנו מכלל הספור הלזה טעם נכון אל כל אחד משלשת הדברים אשר יתעורר עליהם כל קורא בספר הזה ועתה נבוא אל ביאור הכתובים איש על מקומו:

פסוק ג

ויאמר וגו' הנה הערנו על אומרו שלשת התארים האלה ושלא כסדרן אך הנה דעתו היה ראשונה להזהיר בל יקח מהנתינים אשר בירושלים בתוך בני ישראל על כן צוה לא יקח מאשר לא מבני ישראל המה וז"א מבני ישראל וכל מעיניו היו בזרע המלוכה וז"א מזרע המלוכה לומר כי לא ייטב לבו בכל אשר בשם ישראל יכנה דרך כלל כי אם מזרע המלוכה ולהיות כי לא אחד ולא ב' ילדים לבד היה מבקש כי אם רבים שהרי מלבד ארבע אלה היו עמו זולתם האוכלים מפת בג המלך ובכן לא יעלה על לב ימצאו ילדים רבים בזרע המלוכה יהי בהם כל התנאים אשר בקש אשר אין להם כל מאום שהוא כמו שארז"ל שאפילו ריבדא דכוסילתא לא ימצא בהם וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת וכו' ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך שהוא כאמרם ז"ל יכולים להשהות נקביהן ושיעצרו עצמם משחוק ושיחה כי הלא מעט המה הנמצאים כאלה בקהל רב ומה גם בזרע המלוכה כי מתי מעט היו על כן צוה לאשפנז ישים מגמת פניו ראשונה אל זרע המלוכה אל כל אשר ימצא בעל תנאים אלה ואחר כן השאר יקח מן הפרתמים וזהו מזרע המלוכה ומן הפרתמים. עוד אפשר רמז באומרו מבני ישראל בל יאמר איש החסר חכמים היה נבוכדנצר והנה היו לו חכימין אשפין כשדאין גזרין אך נתן לבו אל בני ישראל כי גדלה חכמתם על כל העמים ולהם הם אומרים רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה על כן רמז ואמר מבני ישראל כלומר מאותם המוכנים אל כונתו יותר מיתר עמים ואח"כ פירש מאיזה מפרטי חלקיהם היה חפץ ואמר מזרע וכו' כאשר כתבנו:

פסוק ד

ילדים וגו' ראשונה הזכיר שלמיות המתיחסים אל גופם בהעדר המומין ואחר כך בשלימות המראה ואחר כך בטוב שכלם המתיחס אל הנפש ואמר ומשכילים בכל חכמה הענין כי לא רבים יחכמו בכל מיני חכמה שיעסקו בהם כ"א בקצתם וזולתם יתהפך מזגם להשכיל יותר באשר ישכלו חבריהם ויש משכילים בכל חכמה כי ירחב שכלם ועל סוג זה צוה כי בהם הוא חפץ ואמר לשון השכלה ולא וחכמים בכל חכמה למה

שהם ילדים עדנה ודי להם השכלה כי בטוב הכנה הזאת יקנו חכמה יקנו בינה בכל ספר וחכמה בהמשך הזמן גם בקש יהיו יודעי דעת ומביני מדע למה שיקרה בלומדי חכמה ימצא בם יקבלו כל דבר חכמה אשר ילמדום אך תהי להם כמצות אנשים מלומדה ולא תהיה ידיעתה אותה תקועה ונטועה בדעתם ע"כ צוה יבקש לו יודעי דעת שתהיה ידיעתם של דעת ולא מצות אנשים מלומדה זהו על ענין החכמה אך על הבינה שתמצא בהן אמר ומביני מדע והוא כי לא כל המבינים דבר מתוך דבר יבינו בעמק שוה כי ימצאו שנים שוים בידיעת החכמה אשר קבלו מרב אחד וזה יבין מאשר קבל ויחדש דברים עמוקים ודקים ונאותים מחבירו היודע כמותו הבלתי מבין ומחדש מתוך חכמתו בלתי אם דברים קלי האיכות ע"כ צוה ואמר ומביני מדע שתהיה תבונתם דבר של מדע הלא הוא של דקות וחריפות בלתי קל האיכות ועל פי דרכו רמז כי הנה יקרה במבינים דבר מתוך דבר זה יבין בכה וזה בכה ושניהם יאמרו דברי דעת וחכמה וחריפות ואין ספק כי לא יצדקו ויאמרו אמת שניהם כי נגדיים הם ואף על פי כן לא יאשם אשר אין האמת אתו אחר כי בדעת ידבר ודבריו בהשכל וזהו אומרו פה ומביני מדע כלומר כאשר תהיה תבונתם דבר של מדע יספיק בלי השקפה אל נקודת האמת ומה גם כי עודם ילדים ובכל יום יהיו הולכים ומתגדלים ומתבסמים בכל חכמה ותבונה ואחר הזכירו שלימות ויופי הגוף והנפש אמר שגם יהיה בהם יתרון במדות וזהו ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך שהוא כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה מחוסרי שפת יתר ושחוק שהם מדות למודיות וגם מתיחסות אל טוב טבעם לשהות נקביהם ובכלל הדבר הזה באומרו לעמוד בהיכל המלך יובן מעצמו שחפץ להעמידם בהיכל המלך ועוד שנית יצוה ללמדם ספר וכו' ובזה לא תהיה וא"ו של וללמדם מיותרת או אפשר תחזור אל הכח הנזכר והוא כי העומד בהיכל המלך ימנע ממנו למוד ספר וחכמה כי יבהלוהו מוצאי ומובאי עסקי המלכות כי רבים המה בהיכל המלך אם לא יהיה לו רחב לב ושכל טוב הרבה מאד אשר לא יטרד באלה וזהו אשר כח בהם וכו' כלומר שיהיה כח בהם לשני דברים יחד והם לעמוד בהינל המלך וללמדם בעמדם שם ספר ולשון כשדים ולא יהיה להם עכוב עמדם בהיכלי מלך וכן היה כי שם העמידום ולא נתוסף להם אמר שלש שני הלמוד רק שאז עמדו לפני המלך ממש וזהו שנוי הלשון כי פה נאמר לעמוד בהיכל המלך ולא נאמר לפני המלך ואחר כך נאמר יעמדו לפני המלך אך ההיכל יכלול יותר מבית אחד אשר המלך בו ולא יהיו רואי פני המלך במקום המיוחד אליו טד תום למידת החכמה:

פסוק ה

וימן וגו' הנה התנאים הנאותים אל למידת החכמה אחר טוב הכנת הלומד הלא המה שלש א' היותו שלאנן ושלו ומשולל מטרדות ספוק צורכו. ב' אכילת ושתית דברים דקים וטובים כי המאכל הגס מקנה עביות וגסות במוח. ג' התמדת זמן כי הצלחת הלמוד לא ליום ולא ליומים ע"כ כנגד שלשתן אמר על הראשונה וימן להם המלך דבר יום ביומו שאין צריך לומר שלא היה להם טרדת ספוק צרכם רק שגם לא היה נותן להם ממון שהם יקחו להם לחם שולחנם רק שמנה להם דבר יום ביומו שהיה בר ולחם ומזון מצוי לשניהם וכנגד השנית אמר מפת בג וכו' וכנגד הג' אמר ולגדלם שנים שלש וזה היה דרך כלל אל כל הילדים ומפני שאין הצלחת כלם שוה על כן אמר ומקצתם יעמדו וכו' שהיה עושה כל הכנה הזאת לכלם כדי שיצאו מהם קצת שיהיו ראוים לעמוד לפני המלך על דרך אמרם ז"ל שמאה שלומדים הלואי יצאו מהם עשרת בעלי גמרא וכן היה שלא העמידו לפני המלך כי אם ד' אלה לבדם ולא את שאר הילדים האוכלים את פת בג המלך עוד דקדק באמרו דבר יום וכו' כי אין אכילת המלכים בכל יום שוה כי אם לפי מזג היום אם קר ואם חם או ממוזג ישתנה המאכל זה ודבר יוס ביומו:

פסוק ו

ויהי ראוי לשום לב מה צורך להודיענו היותם מבני יהודה ומהו אומרו וישם זה פעמים וישם להם וישם לדניאל והיה מספיק בראשון ועוד מה זו מציאת החסד והרחמים לפני שר הסריסים והנה הוא האומר ירא אני את אדוני המלך וכו' כי לא חפץ לעשות חפצו וגם ראוי לדקדק לשון הכתוב באומרו אשר למה שהוא לשון ארוך וכבד ומהראוי יאמר שלא יראה את פניכם זועפים וכו' ועוד איך עלה על לבו לבקש מאת המלצר ינסנו אחר ששר הסריסים החליט השלילה וגם מה הי' שלא אמר לשר הסריסים אשר אמר למלצר ועוד מה ראה המלצר לבלתי שום לב אל חששת שר הסריסים ועוד באמרו והילדים האלה ארבעתם מי לא ידע כי ארבעה המה:

אכן כל יודעי דעת ומביני מדע בשום שכלו הבין במקראות אלו יכירו וידעו את אשר יפליא לעשות הוא ית' על כל הבא ליטהר לסייעו ולרוממו ולהצליחו על כל אשר יפנה וגם אשר ישלם לאיש כמעשהו ולא ישוה מדת כל אחד ממרובין העושין את המצוה בד בבד חלק כחלק כי אם ישקול במאזני צדקו המרבה והממעיט בטוב העבודה ובשמחת לבב והשתדלות העשותה ועל פי מדותיו ית' יהיה כל פרי גודל מתן שכר איש ואיש לפי מדרגתו והן אלה דברי הכתובים ויהי בהם מבני יהודה וכו' כי הנה היו האנשים האלה מבני יהודה הלא המה מזרע המלוכה מגזע המעלה:

פסוק ז

וגם שר הסריסים שת לבו להגדילם בהיכל המלך ולהורות נתן אשר נקבם בשמות הבעלים אשר הקטיר להם המלך וכל השרים הסריים אל משמעתו כי אלהיהם המה כדברי רז"ל ועל כל אלה לא גבה לבם ולא פנו אל רהבים וגדולות ונפלאות ותגעל נפשם במעלות אחז שר הסריסים כאשר יבא בס"ד וזה החלם מאסם בפת בג המלך ויין משתיו ותחלת דברינו אלה נרמז באומ' מבני יהודה ובהודעת אשר נקבו בשמות ע"פ שר הסריסים כי מהיותם מבני יהודה מזרע המלוכה ומאשר הגדילם שר הסריסים הוא מקום להקנות חוטר גאוה בלבם ולא כן לבם עם אל כי אם ביראת ה' לבדו וגעלו באשר בחר כאשר נבאר גם כי דניאל גבר באחיו וישם פניו להוציא לאור משפט אלהיהם ולהנחותם דרך תומת יושרם כאשר עם לבבם ובאור הענין כי אחרי מוצאם חן בעיני שר הסריסים שם מגמת פניו להגדילם ולרוממם על כל שאר ילדי העברים ופשפש ולא מצא במה יודע אפוא כי מצאו חן בעיניו אם לא באשר עטרם בעטרת צופיו עורים לכנותם בשם אלהים אחרים אשר המה להם רבים ונכבדים מלאכים יראו וקמו שרים וישתחוו כי אלהיהם המה כי הכבוד הזה בעיני שר הסריסים על כל יתגדל ומה גם כי העולה על רוחו כי בדבר הזה יקרבו ויאתיון אל איכות טומאת חלאת גלוליהם כי לאושר גדול יחשב בעיניהם וע"כ באהבתו אותם דרך כלל נתן אל לבו לקרוא את כלם בשם פסילי אלהיהם אך שב וראה כי אין מדרגת ארבעתם שוה כי דניאל איש חמודות היה מכלם ע"כ מלבד אשר הסכימה דעתו דרך כלל לקרוא להם שמות כשמות הבעלים הסכים עוד שמת תהיה יתרון מדרגת דמאל נכרת בהם הלא הוא כי בלטשאצר שהיא הע"א הגדולה והבכורה לפניהם ולפני נבוכדנצר בהעידו על עצמו באמרו על קדמי דמאל די שמיה בלטשאצר כשם אלהי שהיא תהיה אשר יקרא דניאל על שמה והן אלה דברי מלכתא לפני בלשאצר כל קבל די רוח יתירא אשתכחת ביה בדניאל די מלכא שם שמיה בלטשאצר הנה כי לגודל חכמתו ימדו לו השם ההוא והן אלה השתי שימות הנז' פה בכתוב הא' על הסכמתו הכוללת לכנות את כלם בשמות אליליהם וזהו וישם להם שר השריסים שמות והב' על אשר הסכים לשום את שם דניאל בשם הגדול המיוחד אל המלך וזהו וישם לדניאל בלטשאצר שכוון יהיה זה שמו אשר יקראו לו ביחוד וז"א וישם זה פעמים:

פסוק ח

ויהי כאשר ראה דניאל את כל הכבוד הזה כבודו בקלון המיר ותחת כבודיו יקד יקוד כיקוד אש חם לבו בקרבו על אשר בקש להצמידו אל טומאת גלוליהם ומה גם כי לו

נתן מנה אחת אפים בגורל עזאזל ובשם גדול שבגלוליו יכנה אז אמר בלבו הלא זה שם פניו להצמידני אל שקוץ אלהי נבוכדנצר הוא מלכו וישם עלי שימה יתירה לייחדה אלי ע"כ לעומת זה גם אני אעשה זאת שימה אחרת כנגדה לאחוז בכנפות הקצה שכנגדו כי אשים שומה בלבי להתרחק בכל מאמצי כח מכל צדי סעיפי טומאת אלהיו לתקן את אשר עות שר הסריסים ואשים על לבי לבלתי אתגאל בפת בג המלך אשר הוא לחם מגואל וביין משתיו הלא הוא המנוסך לאלהיו אשר כנה שמו עלי ומן הזרועים אוכל וזהו וישם דניאל על לבו כי כנגד וישם לדניאל בלטשאצר היה וישם הלזה לעומת העצה אשר יעץ שר הסריסים כי רעה בעיני דניאל היא ובדבר הזה לא תכבד אשמת חביריו על בלתי התעוררם לבל יתגאו ולשום הדבר על לבם כדניאל יען כי על דניאל הכביד שר הסריסים כי הוציא עליו שם רע יותר מעל חביריו על כן ראה ויקנא לשמו יותר מאחיו:

פסוק ט

וממוצא דברי למדנו גודל השגחתו ית' כי ממכון שבתו ישגיח על הבא ליטהר והקרוב אליו כי אין צריך רק ישים על לבו לעבוד עבודת קונו מבלי השקפת היות הדבר קל או קשה יבטח עליו והוא יעשה כי הנה נא עזה כמות שאלת דניאל לבלתי יתגאל בפת בג מלך גדול כנבוכדנצר ומי ישמע אליו לדבר ההוא ולא יתחמץ לבבו וכליותיו ואמור יאמר העל המלך אתה מורד ותחייב את ראשך למלך ועל הכל היה נקל בעיני ה' לתת חנו למלאת שאלתו כאשר שת על לבו עבודתו ית' ועתה נשים פנינו אל ביאור דברי הכתובים וסדרן צו לצו קו לקו:

ח **וישם דניאל** הנה אשר יבקש יצליחהו ה' בעבודתו ית' ומה גם בעודו משועבד בין האומות המונעים מאתו עבודת קונו הלא הוא צריך בל יבקש תחלה מהשרים הצרים אותו שלא ימנעוהו ושאחרי כן ישתדל בכל עוז ותעצומות לעשות רצון קונו כי אם כה יעשה לא יצלח בימיו אך אמנה ראשונה ישים על לבו לעשות רצון אביו שבשמים וישים את נפשו מנגד ואחרי כן יבקש מהמונעים ומנגדים ומשעבדים אותו להסכים עמו כי האיש הלזה אחר גמרו בלבו תחלה לשמור לעשות עבודתו ית' אז גם ה' יעשה את שלו ויתן חנו בעיני המושלים בו וכל חפצו יעשו כי ה' עמו על אשר שת לבו לעבודתו ית' מתחלה בהחלט מבלי פנות אל דברים המתרגשים מאשר גמר בלבו לעשות והנה זה היה ענין דניאל כי תחלה החליט ושם על לבו אשר לא יתגאל בשום צד ואח"כ ויבקש משר הסריסים וכו':

ט ועל ידי כך ויתן ה' לדניאל לחסד ולרחמים וכו' ולא עוד אלא בעיני שר הסריסים הלא הוא אשר שם שמות הע"א על ארבעתם להדביקם ולהצמידם לע"א והוא עצמו הודה

בהתרחקם מיין המנוסך לה ומפת בגם כאשר יתבאר בס"ד וזהו שלא אמר לפניו אחרי אשר הוזכר בסמוך רק לפני שר הסריסים לרמוז גודל הפלא כי אשר בקש להגדילם בהדביקם לע"א היה לו לחסד ולרחמים להתרחק ממנה על כן קראו בזה תוארו המתואר בו בקריאתו השמות וממנו נקח לעבוד את ה' לבלתי שית לב אל המעיקים ומציקים ומונעים אותנו מעבדנו אותו ית' ולבל נאמר נראה נא אם נמצא דרך ישכון אור לבטל המנגדים וכאשר נראה נעשה אם נעשה ואם נחדל רק טרם כל דבר נשים פנינו לעבוד עבודתו ית' ולבלתי נתגאל באשר מאס ויהי מה אחרי זאת ואז כל המעיקים יפלו בנופלים וירחב לפנינו דרך סלולה לעשות כל אשר בלבבנו:

ח והנה דניאל בשאלתו ובקשתו התתכם לבלתי יקשה לשאול פן ישיב את פניו אך למד משאלת הכותים היורדים לשערים מבית לבית ומחצר לחצר נודדים ללחם איה כי יבקשו תחלה כמ"ש ז"ל בצל אחד וכאשר יתנו לו ישוב ויאמר בצלא בלא פתא נסיב לבא עד יתנו לו גם לחם ואח"כ ישאלו מים או יין לשתות אך לו שאל הכל כאחת לא היה נותן לו כן דניאל ראה והנה לו שאל מתחלה עליו ועל חביריו שלא יתגאלו יתחמץ ויתאמץ לבב שר הסריסים מעשות הדבר ע"כ מה עשה שאל תחלה על עצמו לבד כי אמר בלבו שאח"כ יקל הדבר לבקש גם על חבריו וזהו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל ולא נאמר אשר לא יתגאלו כי על עצמו לבד שאל ועל פי דרכו רמז בל יענה ויאמר לאט לך עד עבור שבועים או חדש ימים כי לא בחפזון נעשים דברים אלו ובין כך ובין כך אכול נא מפת בג המלך לזה החליט ואמר אשר לא יתגאל ששולל בא אל פיו בשר פגול ויין משתיו כלל:

ט ועל עצמו מיד הודה לו שר הסריסים וזהו ויתן אלהים את דניאל לחסד וכו' וז"א את דניאל כי עליו מצד עצמו הודה:

פסוק י

אכן להיותו איש נבון וחכם ראה והנה גם כי כעת לא שאל דניאל כי אם על עצמו לבד לא יתרצה בזה לבד כי אין זה רק הכנה לשאול גם על השאר על כן מה עשה אחרי הודאתו אל דניאל על עצמו טרם ישוב דניאל לבקש על השאר ענה ואמר ירא אני וכו' והיא תשובה נצחת לסתום פי דניאל מלבקש על כללותם והוא כי הנה ארבעתם יחד היו אוכלים תחת יד מלצר אחד אשר מנה שר הסריסים תחת ידו ואם אחד מהם לבדו על בלתי אוכלו מפת בג המלך עוז פניו ישונה ויהיו זועפים משלשת רעיו האוכלים תחת יד המלצר ההוא לא יבצר מהמלך מזמת ידיעה בהכר פני האחד כי מאכילו פושע בו לבדו לבלתי תת לו ממאכל שלשת רעיו האוכלים אתו כי יאמר היתכן חשקה נפש

שר הסריסים או המלצר אשר מנה בחלק אחד מהארבעה וירע עינו מתת לאחד מהם ממאכל שלשת רעיו וינבל עצמו בדבר מועט ושיהיה הכל בחלק האחד על כן יאמר כי חלותו היא מצד עצמו והעדר בריאותו ואין עול בכפות מאכילו אכן אם מכל ארבעתם ימנע פת בג המלך ויין משתיו יהיו פניהם זועפים משאר הילדים האוכלים מפת בג המלך ויין משתיו אשר המה אוכלים מתחת יד זולת המלצר אשר מנה שר הסריסים על אלו אז כל רואיהם יכירום כי לו היה הדבר מחמת חולי לא נחלו יחד כלם אך אין הדבר כי אם שמאכילם המיוחד להם פושע בהם ובזה יתחייב את ראשו למלך והן הנה דברי שר הסריסים אחר שהודה לדניאל לבד על עצמו להנצל משאלתו על כלם ואמר ירא אני את אדוני המלך אשר מנה את מאכלכם וכו' כלומר שבראות את פני כלכם יחד זועפים אז יתן אל לבו את אשר הפרנו עצתו וחייבתם את ראשי למלך מה שאין כן בהיות הדבר על דניאל לבדו וזהו היות פסוק זה בלשון רבים מדבר עם כלם לשון יחיד באומרו אשר לא יתגאל זה פעמים ובאחד מהנה לא אמר יתגאלו ותבא מציאת החן נכון בל ינגדהו מענה לשון שר הסריסים. והנה בכלל דבריו גלה כי חפץ היה לעשות רצון דניאל ולא מפני הכבוד ואהבת המלך היה נמנע כי אם מפני היראה פן יחייב את ראשו וגם לא מנע מדניאל יפרוש לבלתי התגאל בפת בג המלך ואף גם אפשר היה מנסה אותם אם ישתנו פניהם בהתרחקם מפת בג המלך לולא שאינו לפי כבודו כי שר וגדול היה להכניס עצמו בפרטי דקדוקי נסיונות כאלו אך לא יבצר מהגלות נגלות לב שר הסריסים כי כן לבו לעשות רצון דניאל אם לא מדאגה מדבר על כן מצא המלצר את לבו לנסותם לראות איך יפול דבר ואף גם שנושא את פת בגם ויין משתיהם בלא כסף ובלא מחיר ונותן להם זרעונים או יהיה מציאת החן במה שלא קצף על דניאל ולא הקפיד על נוגעו בכבוד אלהיו ומלכו בבקשו להתרחק ולבלתי התגאל בפת בג המלך ובין משתיו המנוסך לאלהיו ולאמר אליו הקשית לשאול והס כי לא להזכיר כי תרים ידך על המלך ועל אלהיו ובנפשך תדבר ואם כה יאמר לא יערב אל לבו לדבר אל המלצר וגם הוא לא יאבה ולא ישמע אליו אך היה לחסד ולרחמים ישעיני שר הסריסים שלא שם על לב כבוד מלכו ואלהיו ולא היה נמנע מפני הכבוד כ"א מפני היראה פן ירגיש המלך ויחייב את ראשו לו:

ולענין התכת דברי הכתוב יאמר 'ירא אני וכו' כי הנה העבד העובד ומשרת את השר או את המלך אדוניו יעבדהו במה שהוא אדוניו ויחפוץ להפיק רצונו וכל חפצו יעשה באהבתו אותו ויצר לו בצרתו או תהיה עבודתו אליו מפני היראה במה שהוא מלך ויכעוס על אשר לא עבדו וימיתהו כי חמת מלך מלאכי מות. והנה שתי אלה נוסדו יחד

בדבר הזה והן הנה דברי שר הסריסים אל דניאל הנה שאלתך זו זרה אלי על שתי רעות אחת במה שהוא אדוני ואחפוץ בהפקת רצונו ולא יאות לי עשות הרע בעיניו שמת במה שהוא מלך להסתר מחמתו כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני כי אתחייב את ראשי אליו כי מלך הוא ובן מות העובר על דברו ובלתי קיים במאמרו ורמז שתיהן באומרו את אדני המלך באומרו אדוני רמז האחת ובאומרו המלך רמז אל השנית ופירש שתיהן על הראשונה אמר אשר למה יראה את פניכם וכו' כלומר אשר למה אעשה כה שיראה את פניכם זועפים כי הוא דבר בלתי ראוי במה שהוא אדוני שלמה אהיה סבת ראותו את הרע בעיניו ויצר לו וזהו אשר למה יראה את פניכם זועפים וכו' כי הפך רצונו הוא וכן לא יעשה שנית במה שהוא מלך וחייבתם את ראשי למלך מדאגה מדבר כן תעלה חמתו באפו ויצוה לפגוע בי ועל כן חזר להזכיר תאר היותו מלך באומרו את ראשי למלך אף שהזכירו בתחלת הפסוק ולא אמר וחייבתם את ראשי אליו:

פסוק יא

והנה דניאל התחכם לבלתי שאול תחלה מהמלצר כי אין לאל ידו לעשות חסד כי הוא תחת מלך ושרים ואם עשה יעשה יהיה במסתרים ולא בהזדמן שם שר הסריסים או זולתו ואם ירגיש שר הסריסים יחייבו את ראשם אוכל ומאכיל על כן פנה אל שר הסריסים הוא הראש ובגלות דעתו כי מיראתו בל יתגלה הדבר ויסתכן היה חדל בל יראה את פניהם זועפים בזה היה לו פתחוו פה לשאול מאת המלצר יחפוץ בנסיון כי אז לא יירא אם יתגלה הדבר ומה גם אם יראה מראיהם טוב אחר גלות לבו כי לא היה מונע מצד כבוד המלך או אלהיו כי אם מפני היראה הזאת בל יהיו פניהם זועפים ובזה בטח לב המלצר לעשות אך לומר דניאל לשר הסריסים שינסם או יצוה לנסות אינו מדרך השרים הגדולים להכנים עצמם בפרטים אלו כי אינו לפי כבודם כאשר כתבנו למעלה ואף גם זאת כי לא יאות אל שר הסריסים לצוות אל המלצר ינסה אותם ויעשה על פי מאמרו גם כי יכשר בעיניו כי אם כה יעשה בהראות פניהם זועפים גם על שר הסריסים יעבור כוס תרעלת תמת המלך כי על פיו נעשתה הרעה בעיני המלך אכן בהעדר גזרתו אל המלצר והוא עשה מעצמו גם כי היה על ידי ראותו כי אין הדבר רע בעיניו כנראה מתוך דבריו סמוך לשו לא יירא כי שר הסריסים יליץ עליו כי יש לאל ידו להצילו מה שאין כן בהיות גם ידו במעל וכי יפול אין שני להקימו על כן לא חפץ שר הסריסים כי אם בהגלות לבו לחזק לב המלצר לעשותו על ידי הרמז כאשר כתבנו והמלצר יגמור בעדו כי ידע לא ינגדהו בעליו ולא לצוותו בפירוש למען יוכל להשמט גם על זאת פקח עיניו דניאל לבלתי גלות אל שר הסריסים באמור אליו אשר לא יתגאל שהיה חפץ במאכל זרעונין כי אם

כה יאמר יחליט הגזרה ומאן ימאן להחליף פת בג המלך ויין משתיו בזרעונים כי יאמר הלא פת בג המלך ויין משתיו הלא המה המבריאים ומסעדים את הגוף ומעדנין הבשר ומפקחים ומזככים השכל וכל חפץ המלך למען ילמדו בכל ספר וחכמה שנים שלש ואיך יחליפם במאכל קל האיכות וההזנה עד הקצה האחר ע"כ לא הזכיר רק השלילה לבלתי התגאל בפת בג המלך וכו' והעולה על רוח שר הסריסים שלא ישלול רק פת המלך ויין משתיו הקרובים אל לחם אלהיו ויין נסכו אך לא ימנע עצמו מאכול בשר ושתה יין או ממפוטמי העופות וכיוצא ממטעמים רבי האיכות והזנה ובריאות אף שלא יהיו כפת בג המלך ויין משתיו ועל כן לא החליט הגזרה לבלתי הניחו ידבר עוד דבריו אלה אך אדרבה גלה כי לא יצר לו כאשר כתבנו:

פסוק יב

אך בבואו לגמור הדבר אחר גלות דעתו שר הסריסים אז הוציא מה שבלבו כי ראה שאם יאכל בשר יהיו נבלות כי בחצר המלך לא יניחוהו לנהוג דיני שחיטה ובדיקה על כן שאל זרעונין שיבשלם בעצמו ולא ידבק בידו מאומה מכל חטא ועון ובזה הטיבו אשר דברו ויתנו לנו מן הזרעונים כלומר לא שתעשה לנו מטעמים ההם ואוכל מבשולכם רק שיתנו לנו מן הזרועים כלומר כמות שהן ועל כן לא אמר ויתנו לנו מאכל זרעונים:

פסוק יג

ויראו גם כי דניאל שם את נפשו מנגד לעשות רצון אביו שבשמים ראה והנה אין לסמוך על הנס שמא לא יעשה לו כי כן דרך השלמים לבלתי החזיק טובה לעצמם וה' עשה למען צדקו והפליא לעשות נס ופלא להפיק רצון קונם כאשר עם לבבם והוא כי הנה לא ערב אל לבו לומר שינסם ויראה מראיהם טוב ובריאי בשר כי אין מאכל זרועים מפטם ומשמין בטבעו אך ביופי המראה אשר הוא תלוי בשמחת לבב והמה ידעו בעצמם כי בהתרחקם ממאכלות אסורות ועשותם רצון אביהם ייטב להם אף בפחות מזרועים כענין ר' יהודה בר אלעאי שהיו תמיד פניו צהובות משמחת לבבו מבלי היותו רך וענוג רק עני ודל ע"כ אמרו ויראו לפניך מראינו וכו' שהוא המראה לבד אך לא על בריאות הבשר אמנם הוא יתברך ראה טוב כונתם ובואם ליטהר וסייע אותם ולא לבד עשה יראה מראיהם טוב כי אם גם השפיע בהם בריאות הבשר שלא כדרך טבע וזהו אמרו נראה מראיהם טוב ובריאי בשר וכו':

פסוק יד

וישמע הנה אומרו לדבר הזה נראה מיותר כי לא היה דבר זולתו ובכן לבא אל ביאורו נדקדק שינוי הכתובים כי דניאל אמר ויתנו לנו מן הזרועים מורה היות נותנים זולת

המלצר ואחר כך נאמר ויהי המלצר נושא וכו' ונותן להם זרעונים יהיה כי אין ספק כי גם שהיה המלצר פקיד וממונה על ארבעתם ואוכלים מתחת ידו לא יבצר היות פת בג המלך ויין משתיו ניתן לו מיד זולתו מהממונים על אוצרות המלך ומאכל שולחנו ומידם יקח להאכיל את אשר נתמנה עליהם על אלה אמר ויתנו לנו מן הזרועים שהנותנים שאר מאכל שולחן המלך גם המה יתנו מן הזרועים להם על יד המלצר ראה והנה אם כה יעשה אף אם נותני פת בג המלך יהיו מתי סודו לבלתי גלות הדבר אל המלך לא היה נמשך אליו תועלת בדבר על כן מה עשה מהשני דברים שבקשו ממנו א' שינסם ימים עשרה ב' שיתנו להם הנותנים הידועים מן הזרועים לא שמע להם רק אל הא' הלא הוא לנסותם ימים עשרה וזהו וישמע להם לדבר הזה הלא הוא לנסותם לבד וזהו וינסם ימים עשרה:

פסוק טז

אכן בנתינת הזרועים לא עשה כדבריהם אך היה הוא לוקח מיד פקידי המלך את פת בגם והעולה על רוח הנותנים שיאכלוהו דניאל וחביריו והמלצר היה לוקחו לעצמו והיה נותן להם מביתו זרעונים והיה מרויח שני דברים אחד שהיה לוקח לעצמו פת בג המלך ויין משתיו בחליפי זרעונים כאומרו היה נושא וכו' השנית שיהיה הדבר תמיד בסוד בל יודע כאשר אפשר לו ידעו הדבר פקידי המלך הנותנים פת בגו ויין משתיו וזהו ויהי המלצר:

פסוק יז

והילדים הנה נא הורה עד הנה איך הצד השוה שבארבעת הילדים האלה הוא המשכם מפת בג המלך ויין משתיו לבלתי התגאל עוד שנית כי דניאל גבר באחיו כי הוא החל לשים על לבו העבודה הזאת ופיו המדבר אל שר הסריסים ואל המלצר לבלתי יתגאלו על כן הוא ית' עמד וימודד מדה כנגד מדה לאיש כמעשהו הלא הוא כי על אשר נפרדו ארבעתם דרך כלל מכל שאר הילדים האוכלים את פת בג המלך ויין משתיו אשר ייחדו להם על היותם מאכלים דקי האיכות לזכך שכלם ולפקוח עיני רעיונם להבין בכל ספר וחכמה ותהי להפך כי הילדים האלה אשר לא התגאלו ויאכלו מן הזרועים הבלתי מחדדים להם לבדם נתן המדע והשכל בכל ספר וחכמה ואף כי ינגדהו הטבע לא דרך טבעי היה להם הדבר כי אם מתת ה' וז"א נתן להם האלהים וזהו על צד השה שבכללות ארבעתם אצל השאר כי בזה יחדו היו תמים ע"כ קבלו שכרם בשוה באומרו ארבעתם ליחד יחד כלה אך על אשר מאד נעלה דניאל על שלשת רעיו באשר הוא שם על לבו קודם לאחיו לחמו נתן מנה אחת אפים בכתר עולה על גביהן הלא הוא כי דניאל

הבין בכל חזון וחלומות והיה מדה כנגד מדה כי ירש ההבנה הרעיונית ההיא היתירה המתוארת אל רוחב חכמת הלב כנגד אשר שם על לבו בטוב רעיונו לבלתי התגאל הנה נא כאשר הקדמנו הכתובים האלה תהלות ה' יספרו על דבר כבוד השגחתו ית' הפרטים לגמור בעד כל עושי מצוה להעלותם בהעלות סולם עבודתו ית' בהחלם לעלות עד יעלה לשמים שלימות פעולותם ואף גם כי הוא המעלה והמדריך ומישיר ומרים מכשול מן הדרך ההוא לא ימיש מתת לכל אחד מהם פרי מעשיהם על טוב כונתם לאיש ואיש כפי מדרגת מעשה הצדק היושר ובמדה אשר מדד בה:

פסוק יח

ולמקצת וכו' הורה גדולות חכמת נבוכדנצר כי מקץ הימים אשר אמר המלך להביאם אחר מועד למודם שנים שלש ורצתה נפשו לבדוק יפי חכמתם והצלחתם אשר בנוהג שבעולם לבקש חכמים מחוכמים בכל מלכותו למען נסותם אמר כי מרוב חכמת המלך לא הביאם שר הסריסים רק לפני המלך לבדו:

פסוק יט

והוא נסה אותם כאו' וידבר אתם המלך ולא נמצא וכו' וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וכו' עוד הורה חכמתו כי מבלי נסות בחידות ובחכמת בינה רק בדבר אתם בלבד ידע והבחין יתרון דעת חכמת הילדים האלה על כל יתר הילדים המובאים אתם וז"א וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל וכו' וע"כ ויעמדו אלה לפני המלך מן היום ההוא והלאה לפני המלך ולא יתר הילדים כי באלה בחר לעמוד לפינו כי כן יסד המלך באו' למעלה ומקצתם יעמדו לפני המלך כאשר כתבנו כי המצליחים יותר יעמדו בהתמדה לפניו עוד יתכן הורה השגחתו ית' להפליג בחכמת אוכלי זרעונים לבלתי יתגאלו על אוכלי פת בג המלך שיעור מופלג עד גדר שהוכר היתרון בדבר אתם לבד:

פסוק כ

ולבל יאמר איש מי יגיד לנו כי עוצם חכמתם על השאר היתה סבת קלות הבחנתו ואולי אין זה כ"א מפאת כי עוצם חכמת המלך להכיר ולהבחין בדברו אתם בלבד עם היות כי מעט אשר יהיה יתרון דעת ארבעתם על השאר על כן סמך ואמר וכל דבר חכמת בינה אשר בקש וכו' וימצאם עשר ידות על כל החרטומים כלומר ראה נא כי לא יתרון חכמת המלך גרמה להכיר בדבור לבד בין פחות ויתר כי הלא בינם לחרטומים היה עשר ידות והוצרך להבחין היתרון בבקש מהם דברי חכמה ובינה ולא הספיק היותו נדבר אתם ולכן מזה נקח על דבר הבחינה בין חכמת ארבעת הילדים אל השאר כי לא מחכמה יתירה די השתכחת ביה היה הדבר כי אם מגודל סרח העודף ביתרון דעת חכמת הילדים

האלה ארבעתם על יתר הילדים ומה' יצא הדבר די יהב חכמתא לשומרי מצותיו לבלתי התגאל בפת בג המלך ויין משתיו ואוכלים מן הזרועים ולא חלק מחכמתו לעוברי רצונו אשר התגאלו ולא שוה להם להתחכם יותר הכנה טבעית באוכל מאכלים דקים וזכים העולים על שולחן מלכים:

פרק ב

פסוק א

ובשנת שתים הנה מהראוי להעיר בזה הלא הוא כי לא יתכן היה בשנת שתים למלכו כי הלא בשנת שלש למרד יהויקים היה כאשר הביא אותו ואת הכלים ואף גם לאומרים שהיה בתחלת מרדו לא יבצר מהיות אחר שלש שנים שעבדו וגם אחרי כן צוה ילמדו ספר ילדי העברים שלש שנים טרם יובאו לפניו והנה באו כאמרו ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם וכו' באופן כי יותר משש שנים מלך טרם ענין החלומות ומה גם כי ענין הצלם אשר עשה בגלל החלום אשר חלם היה אחר החרבן כנודע מרז"ל ומפורש בספר מלכים כי בשנת תשע עשרה לנ"נ היה החרבן ועוד כי בשני הפסוקים מזכיר חלומות שמורה כי רבים היו ובבוא לשאול אמר חלום חלמתי שיורה כי חלום אחד הוא ועוד כי בראשונה אמר ותתפעם רוחו בשני תוי"ן ואחר כך אמר ותפעם באתת לבד והנה רז"ל דרשו לחלק בין ותתפעם הנאמר פה לותפעם הנאמר בפרעה וראוי לשום לב מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם שלא לדרוש דבר על שנותו את טעמו בשני פסוקים האלו הבאים נאחד זה אחר זה בשני הפכים בנושא אחד כאשר התעוררו על שינוי לשון שבין תורה לכתובים ולא עוד כי אם גם בזה תתבטל תשובתם כי הנה אמרו כי על שלא שכח פרעה החלום ולא נעלם ממנו זולת הפתרון כל כן אמר ותפעם אך בנבוכדנצר שהיה מסכל חלום ופתרון על שניהם אמר ותתפעם והנה לפנינו בנבוכדנצר עצמו לשון ותפעם והוא לא ידע גם את החלום ועוד באומרו ושנתו נהיתה עליו כי בין יתפרש מלשון הויה או הכנעה נראה בלתי מועיל הודעת הדבר אצל המכוון ועוד במאמר המלך לקרא לחרטומים וכו' לא יבצר מאחת מהנה או שלמו ימי לימוד חכמת ילדי העברים כאשר יסד המלך ללמדם שנים שלש ויהיה פירוש ולמקצת הימים וכו' כאומרו מקץ הימים או לא מלאו הימים ויפורש ולמקצת כמשמעו בקצת הזמן ולא כלו והנה אם היה מקץ הג' שנים לזר יחשב על מה מנעם מכבוד הקראם עם שאר חכימי בבל אחר מצאו אותם עשר ידות על כל החרטומין האשפים אשר בכל מלכותו ולא די שלא האכילם מדבשם כי אם גם היו נכוים בגחלתם ובעת רעתם גם על דניאל וחביריו בקשו לשלוח יד ובעו

להתקטלא לולא ה' היה להם והוא משפט מעוקל כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם לא נהיה כדבר הרע הזה ולא עוד כי אם גם בבואם להשמידם לא אמרו ללבבם נירא נא את ה' לבלתי שפך דם עד יביאון בהיכל המלך לראות מה בפיהם גם המה אולי יגידו את דבר המלך כי עשר ידות להם על החרטומים ואם לא יגידו ונשאו עונם וגם עליהם יעבר כוס כשאר חכימי בבל כדבר המלך ודתו להעשות על הבלתי מגיד ואם לא מלאו הימים אשר קצב המלך ללמדם ספר יתכן בלתי היותם מהקרואי' אכן תכפל אשמת המלך על משפטו ודינו העקש ופתלתול למה ביום פקדו את חכימי בבל יאבדו ילדי העברים גם המה והנה הילדים רכים ומתחילים טרם מלאת שלשת השנים ואף גם זאת טרם יקראו ויעמדו לפני המלך ועוד באומרו ויראו ויעמדו לפני המלך כי ספור עמידתם יהי' מותר אחר ספר ביאתם ועוד בדברם אל המלך כמו זר נחשב היו יהיה להם כמו אכזב באמרם אליו חלמא אמר וכו' והלא הוא אמר ותפעם רוחי לדעת את החלום ומי יגיד אשר לא ידע הלא הם יורו כי לא דבר נכונה ושקר וכזב וכן לא יעשה בעוז פני מלך וגם על דבר המלך נפלא בשובו להודיע הדבר באומרו מלתא מני אזדא כמחדש להם אשר לא הודיעם מאז ולא האשימם על שלא הבינו דבריו או שהיה כמהתל בעיניהם ועוד כי בתחלת דברי פי המלך לא הזכיר פתרון כי אם החלום לבד ובהשיבו על דבריהם אמר חלמא ופשרה זה פעמים ועל פי דרכנו נדקדק אומרו לפעמים פשרא באלף ופעמים בה"א ואף גם אשר המה בה"א יש שינוי בנקודת הרי"ש וגם באומרו תהודעונני ולא אמר לשון אמירה או ספור כמו שאמר אחרי כן תהחון וגם בהקדימו העונש לשכר ועוד בתשובתם השנית אמר חלמא וכו' הנה דבריהם אלה קשים כקוצים וכצנינים כי העזו פניהם מסלע מאנו לשוב מדרכם הרע אשר דרכו בה להיות המלך בעיניהם כאחד הריקים המצפצפים והמהגים דברי שקר והתול ועודם מחזיקים בטומאתם להשיב אל המלך כדבר הרע הזה ועוד בשנותם את טעמם כי בראשונה אמרו לעבדיך ואחר כך אמרו לעבדוהי וגם בתחלה אמרו אמר חלמא ובתשובתם זאת אמרו יאמר ועוד באומרו מן יציב ידע אנא כו' כי הנה אין ידיעה נופלת במה שאדם חפץ לעשות כי אם רצון ובחירה ועוד באומרו חדה היא דתכון כי לא יצדק זה רק לו הזכיר שני דברים ועל שניהם יאמר שדתם א' מה שאין כן בזה ועוד שאומר מלא כדבא ושחיתא וכו' יראה היות הגזרה חסרה מן הספר כי אומרו עד די עדנא ישתנא אינו גזרה על הקודם וגם הם דברי מותר וגם במענה לשונם באומרו לא איתי אנש וכו' ומלתא וכו' יש דברים כפולים ומכופלים ועל הכל יתגדל קושי סכלותם מה ראו ומה הגיע אליהם שלא המציאו המצאה ובדו מלבם חלום חזיון לילה ויאמרו אליו הנה זה החלום אשר חלמת ופתרונו לימים רבים ועתים רחוקות ואם

לא ישמע לקולם ולא יאמין להם יתחזקו לעומתו ויאמרו כי יד שכחתו עשתה זאת כי כבדה מאד ובדבר הזה יצילו את נפשם. והנה הן אמת חכמים ז"ל יגידו כי בשנת שתים למלכות נבוכדנצר הנה הוא שנתים אחר החרבן ויהיה התייחס אותו אל מלכותו על דבר אשר לא שלמה מלכותו בכפה עד כבש את ירושלים ועל כן תלה במלכות ולא אמר למלוך נבוכדנצר על דרך חומרו באחשורוש בשנת שלש למלכו ולא אמר למלכותו שתלה הדבר במולך ולא במלכות וכן בשלהי ספר מלכים בשנה התשיעית למלכו וכו' או יאמר בשנת ב' ואנחנו נדע כי עלה מלכות ידבר כדבר שנאמר בנבוכד עצמונצר בסוף מלכים תשע עשרה למלך נ"נ וביאשיהו ויהי בח' שנה למלך יאשיהו שלח המלך וכו' וכן בכל שנות המלכים הנזכר בספר מלכים ולא הוזכר מלכות אך יהיה הזכירו מלכותו פה על שנת שתים לתשלום התבסמות מלכותו ואמר כי בשנה ההיא חלם חלומות רבים ותתפעם רוחו כי שכח מציאותם ותכפל התפעמותו על החלום ועל הפתרון:

פסוק ב

ויאמר להביא לחרטומים ולאשפים וכו' להגיד למלך חלומותיו כי היה קול הקורא אותם ודבריו אליהם להגיד למלך חלומותיו וספר הכתוב סכלות הנהגתם וגאותם באשר המה באו ויעמדו לפני המלך והוא כי האנשים הנקראים לפני מלך כמוהו להגיד דבר למעלה מחוק ידיעתם בבואם לפני המלך לא יתיצבו לפניו וימתינו עד שאול ישאלו מהם ויספו להם המלך חלומותיו ודברי שאלותיו עד תמם ואחר כך ישימו לאל מלתו ויאמרו אליו לא ידענו מה אשיבך כי יהיה להם לבושת וגם לחרפה אך אמנם בבואם לפני המלך יענו ויאמרו אליו הנה באנו אל המלך לקיים מאמרו וגזרתו אשר גזר אמנם אשר הוגד לנו מבקשת המלך היא רחוקה ממנו ומכל יצורי עולם אך האנשים האלה לא כן עשו רק באו ויעמדו לאטם לפני המלך מראים עצמם כבוטחים על חיל חכמתם והיא רחוקה מהם וזהו ויעמדו לפני המלך:

פסוק ג

ויאמר להם המלך אף שחלמתי חלומות רבים לא אבקשה לשאול מאתכם כי אם חלום אחד אשר חלמתי ותפעם רוחי ואותה נפשי לדעת אותו יותר מעל השאר וזהו חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום והנה המלך היה ירא פן ישיבו לו ומלבם יוציאו מלין וחזיונות כוזבים ולאמר אליו כי הוא הדבר אשר ראה בחלומו כי יאמרו בלבבם כי לא איפה מי יכזיבנו כי הוא נבא ולא ידע מה נבא ויחלום ולא ידע מה על כן מה עשה בחר לשון ערמים לבלתי אמור אליהם ותתפעם רוחי לדעת את החלום אף כי הוא הלשון המיוחד למסכל גם החלום רק ותפעם המורה התפעמות קל עם גלותו שכחת החלום

באמור אליהם לדעת את החלום למען יבינו וישכילו ממוצא דבר כי אין זה כי אם הוראה כי לא כבדה התפעמיות שכחתו בהחלט נמרץ עד גדר תעדר ממנו הבחנה להבחין בין אשר חלם לדבר זולתו רק עודם מדברים דברי חלומו אשר חלם וזכרונו יבא לפניו כי יתן מעיניו וטיב רעיוניו לראות אם צדקו יחדו ובלבבו יבין כי הן הנה דברי חלומו אשר חלם אך אמנה אם יהתלו בו ולא ידברו אליו נכונה יפג לבו בקרבו כי לא יאמין להם כי לא יגרע ממנו לב לדעת כי לא נהיה הדבר ההוא ברעיון רוחו וזהו אמרו ותפעם המורה התפעמות קל עם גלותו אליהם כי שכח החלום באומרו לדעת את החלום:

פסוק ד

אך המה לא הבינו עצתו והעולה על רוחם מאשר לא אמר ותתפעם כי לא שכח את החלום ולא היה מסכל כי אם הפתרון כי בזה יצדק לשון ותפעם כדבר שנאמר בפרעה ואף כי אמר לדעת את החלום יהיה על כוונת החלום כי עקר ידיעתו הוא פתרונו ועל כן היטיבו אשר דברו חלמא אמר לעבדך ופשרא נחוה:

פסוק ה

אז חזר המלך להודיעם כי לא כן הדבר רק מלתא מני אזדא כי שכחתיו והלך ממני הנה עתה חל עליו חובת ביאור אומרו לשון ותפעם הבלתי צודק כי אם על שאלת פתרון חלומי לבד אכן בחכמתו גלה ביאורו במתק לשונו והוא כי לא רצה לומר ששכחו או שלא ידעורק מני אזדא:

א ובזה נבוא אל ביאור אומרו למעלה ושנתו נהיתה עליו שהערנו יתורו והענין כי רוב מקרה שכחת איש חלומו אשר חלם הנה יהיה בחזיונות האיש המתנמנם החולפות ועוברות בראש הבלתי נשקע בשנתו ובזרות תמצא שכחת החולם חלום כאשר שנתו נהיתה ונשקעה עליו וההפרש שבין ב' אלו כי אשר נהיה עד לא תקפתו שינה כי אם חזיון עובר בתנומת עראי תנתק ותמוש מרעיון רוחו בהשכחו ממנו עד יהיה אפשר דאף אי מדכרו ליה לא מדכר כי היה רעיון רוח עובר ולא חזקה הויתו בו אך אשר יהיה אחר כי נשקעה ונהיתה שנתו עליו לא במהרה ינתק ממנו כי אם לו יצוייר יבא המגיד ויגיד לו חלומו אשר חלם זכור יזכרנו עוד זה מדבר יען חזקה הוית חלומו עליו כי אם שנתפרדה ותרחק ממנו אחרי כן והן זאת כוונת הכתוב באומרו ושנתו נהיתה עליו כי חזקה ונהיתה השינה עליו:

ב ועל כן ויאמר המלך לקרוא וכו' כי ידע מאשר נהיתה השינה עליו לא יוכלו התל בו:

ג והוא הדבר אשר רמז להם באו' ותפעם רוחי להורות היות התפעמות קל באופן יוכל להבחין בינו לזולתו והוא מהטעם שהזכרנו:

ד וכאשר לא הבינו וחשבו היה לשון ותפעם על סכלו הפתרון לבדו והוצרך לשוב ולהודיע כי לא כן הדבר רק ששכחו:

ה אז ראה לחוות ולגלות יותר כוונתו אשר רמז בראשונה באומרו מלתא מני אזדא כלומר אל תחשבו בלבבכם שלא נתישבתי בחלומי ולא נתהוה בי כי אם העברת רעיון רוחי במעט תנומות באופן לא יזכר עוד והיו תהיו לי כמז אכזב באמור אלי דברים אשר לא כן אך דעו אפוא כי לא כן הדבר רק מני אזדא כי היה נהיה ויתהוה אצלי רק שהלך ממני וזהו מני אזדא ובכלל הדבר נתן טוב טעם אל אומרו ותפעם אף ששכח החלום שהוא על הוראת הדבר הזה בעצמו כמדובר והן זאת כוונתו גם היא באומרו הן לא תהודעונני חלמא ופשריה ולא אמר תהחוונני לאמר אל יעלה על רוחכם כי באמרכם דברי חלום לאמר ככה ראית תתנצלו כי אם באופן תפול בעצמי ידיעה אמתית שכדבריכם כן הוא אשר חלמתי כי עודכם מדברים ואני אשמע אהיה הולך וזוכר ובזה יאמנו דבריהם והן לא הדמין תתעבדון וכו' וזהו אמרו תהודעונני כי תהיו מקנים בי ידיעת הדבר ולא ספור והחויה לבד ארצה מידכם והזכיר להם עתה פתרון מה שלא עשה כן בראשונה יען נוקשו ונלכדו בלשונם באוור אליו ופשרא נחוה ולא אמרו ופשריה כי פשריה יורה על פשר דבר האמתי כי זה משמעו הפשר שלו אך לשון פשרא יורה על מציאת פתרון מתייחס אל החלום גם כי לא יהיה המיוחד אליו ע"ד ואין פותר אותם לפרעה שארז"ל פותרין היו אבל לא לפרעה באופן הודו כי קצור קצרה ידם מהגיד החלום ואף כי ישמעו החלום לא יעצרו כח לפתור אותו בפתרון האמתי על כן גם על זה פקח עיניו המלך הדובר בם לאמר לא כאשר דברתם באזני ופשרא נחוה כי אם פשריה המיוחד והאמתי כי בשתים תתחתנו במלך בהגדת החלום וגם בהודעת פתרונו אשר יאמר כי הוא זה ולא אחר וכראות המלך כי לא לבד הרחיקו הגדת החלום כי אם גש כי יסופר להם החלום לא יגידו כי אם מציאות פתרון מתייחס על כן בערה כאש חמתו ויאמר להשמידם אם לא יגידו גם שניהם חלמא ופשריה המיוחד הדמין תתעבדון וכו' וזה החלו בגנאי מה שאין כן דרך המלך בבקשו דבר חכמת בינה מאת חכמיו רק להתחיל בשבח לאמר אליהם אם תגידו דברי אלה יגדל נא כח מהר ומתן וגדולה וכבוד אשר כבד אכבדכם כיד המלך ואם לא תגידו יחזקו מוסרותיכם כי חכמת מה לכם אך המלך הזה התחיל בגנאי וסיים בשבח ויתן מורך בלבבם ראשונה אך יען שלא הגיד החלום והמה הרחיקו גם הפתרון האמיתי על כן תפש הקצה האחר לומר חלמא ופשריה ודבר אתם קשות בחמה שפוכה שאם יעדר דבר משתיהן הדמין יתעבדון:

פסוק ז

ויענו שנית ויאמרו מלכא חלמא יאמר לעבדוהי כלומר לא כדברינו הראשונים שנשמע חלום לפתור אותו כי אם גדולה מזו נעשה לך הלא הוא כי לא ניחל עד תגיד לנו החלום רק חלמא יאמר לעבדוהי זולתנו ועל ידי כן פשרא נחוה והוא כי בכל חכמי הגוים ע"א ובכל כחות טומאתם אין אתם יודע עד מה ממחשבות בלב איש עד יצוא יצא מפיו דברי מחשבתו ויגידהו לזולתו כי אז בצאת הדבר מן הכח אל הפועל לאויר העולם אז יחרץ כח הטומאה לקבל ולהודיע ולהשמיע את הדוברים בו מחכמי הגוים ע"א וחרטומיהם והמה לשואלים מאתם גם כי לא שמעו מפיהם ולא מפי כתבם והן הנה דברי הכשדים האלה אל המלך חלמא יאמר לעבדוהי אשר המה שלא לנכח ואחרי כן פשרה נחוא וזה היה להם לפתחון פה להפשיר שנית על כי הוסיפו על הקודם וז"א ענו תנינות כי מי לא ידע כי מענה שני היה אך הוא לומר כי ערכו אל לבם לענות שנית ולא יתייחסו לשונים באולתם יען הוסיפו על דבריהם הראשונים באמרם יאמר לעבדוהי כאשר כתבנו:

והנה שמעתי אומרים משם קדמונים המכוון הזה באמרם בתחלת דבריהם אמר חלמא לעבדיך כלומר לעבדיך המיוחדים אליך ממשרתיך ועל ידי כן פשרא נחוה אך הדרך הלזה נכון אצלי כי יותר יצדק זה בלשון שלא לנכח באמרו לעבדוהי מבאמרו לעבדיך ויתיישב אומרו יאמר בפעם השנית שיצדק על הבלתי עומדים לפניו מה שאין כן באומרו אמר לעבדיך שמורה אמר עתה לעומדים לפניך ועוד כי בדרך הלזו נמצאו מוסיפים של דבריהם הראשונים ולא גורעים מהם. עוד שנית ראו והתקינו את אשר עותו באמרם ופשרא באל"ף שלא הבטיחו בפתרון האמתי כי אם במציאת פתרון על כן הוסיפו ואמרו פשרה בה"א המורה על פתרון מיוחד שהרגישו הה"א בלשונם ומדאגה מדבר פן יתבדו ויאחזו יען כי החוזים בכוכבים וכיוצא ממשפטי הגוים ע"א יקרה טעות בדמיונם על כן לא היתה טובת הבטחתם שלמה ולא אמרו פשריה בצר"י הרי"ש כי אם הרגישו הה"א לבד שהיא הוראה בצד מה על פתרון המיוחד אך לא בשלימות:

פסוק ח

ויען להם המלך מן יציב ידע אנא וכו' לומר מי יתן והיה לבבכם לשאול מאתי זמן אתן לכם כי הנה הסכלתם עשו בהפצרתכם זאת ולא שאלתם ימים או עשור. כי הוראתם די עדנא אתון זבנין כי בעת ובעונה הזאת תלויה מכירתכם ואבודכם ומה שלא תגידוהו כעת לא תגידוהו עוד כל ימי הארץ. ואם באנו לשים לב אל אומרו די עידנא ולא אמר די כען אנתון זבנין או בהאי עדנא אנתון זבנין נאמר שענינו ידע אנא כי עידנא שהוא העת והזמן אתם מונרים ומפסידים בהפצרכם כי היה נתן לכם עת וזמן לולא שניתם

באולתכם נמצאתם מוכרים ומפסידים עדן וזמן הראוי ינתן לכם ונכון הוא. ואמר כל קבל די חזיתון לומר אל תהיו מתאנים לאמר כי לא להפצר יחשב הדבר הזה לכם יען הוספתם על דבריכם הראשונים והבטחתם פשרה להודעותני מבלי אגיד לכם את חלומי כי אם לזולתכם כי הנה זה מהבל ימעט כי הן אתם כולכם חזיתם די אזדא מני מלתא ולא אוכל להגיד גם לזולתכם ולמה זה הבל תהבלו אין זה כי אם רוע לב והיותכם שונים באולת ההפצר וזהו אומרו כל קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא. אם העולה על רוחכם בתוספת הבטחתכם זאת השנית כי בזה יקלו מוסריכם ואקל על העונש אשר יסדתי באמרי הדמין תתעבדון וכו' אף אם לא תגידו את דברינו זה באמרכם כי לא דבר רק הוא להגיד פשר דבר אשר לא הוגד לכם גם לזולתכם באופן כי אף אם אייסר אתכם בשוטים ובעקרבים על העדר הגדתכם אסיר מעליכם רק את המות הזה אני לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב כי אם להשמיד בלבבי:

פסוק ט

ודי הן חלמא לא תהודעונני חדא היא דתכון כעונש וכדת אשר נתנה עליכם מתחלה שהדמין תתעבדון וכו' היא גם היא תבא עליכם גם עתה שהוספתם להבטיח כי אין זה רק על די חזיתון די אזדא מני מלתא ותואנה אתם מבקשים באמרכם כי לא אוכל להכזיבכם כי לא אדע להגיד גם לזולתכם וזהו אומרו די הן וכו' חדא היא וכו' והוסיף לומר ומלה כדבא וכו' לומר או אולי אשר התנכלתם בהפצירכם זה פעמים היה על דבר די מלה כדבא הזדמנתון למימר קדמי וכו' והוא כי לא יבצר מכם מזמה להמציא המצאה כוזבת אשר לא חלמתי ולא עלה על לבי ולומר לפני הלא זה הדבר אשר חלמת לולא יראתם פן ידעתי החלום ורק לנסות אתכם באתי היפלא מכם אשר לא סופר לכם ואשר לא שמעתם תתבוננו והוא כמוס עמדי ואעלים מכם ידיעתי למען תפוש אתכם כגנב במחתרת אם תשנו מאשר ראיתי כי אומר לא כן תדברו וכזאת וכזאת ראיתי על כן בחרתם בהפצר זה פעמים למען אשנה ואשלש לאמר די אזדא מני מלתה ואתחזק בהודעת העלמתי ולא אוכל לשוב כי אז תוכלו הועיל בהמצאות חזיוני מהתלות אשר תהתלו בי לאמר ככה ראית כי גם שהיו תהיו לי כמו אכזב לא אוכל להכזיבכם ולא יש ביננו מוכיח ותצילו את נפשכם באמרכם כי האמת אתכם וזהו אמרו ומלה כדבה ושחיתא הזדמנתון למימר קדמי וזאת היתה תחבולת הפצרכם. ואל נא תאמרו כי ההתנכלות הלזה אין לו שחר ולא מחכמה חשבתי עליכם המחשבה הזאת כי מי פתי יעשה זאת ולא דעת ולא תבונה לאמר כי אם לא יהיה הדבר אשר נפתור ולא יבא נתבדה ונאחז לא כן הדבר כי אינכם שמים על לב כי אם לדחות את השעה עד די עדנא ישתנא כי אחרי כן יעבור זעם המלך

ויתן אל לבו כי אין בני תמותה אשר לא יגידו אשר יחלום החולם וישכחהו. או יאמר כי יהיה הפתרון על אשר יעלה ויבוא לעתים רחוקות. וזהו עד די עדנא ישתנה כי זה היה המכוון שלכם לדחות את השעה ועל אשר הבטחתם כי באמרי החלום לזולתכם תגידו פשרה המיוחד באמרכם פשרה בה"א לא אהיה בטוח מזה אם לא תגידו לי החלום אשר חלמתי. וזהו להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשריה תהחוונני כי אז אבטח בכם. כי פשריה המיוחד והאמיתי תגידו ולא קרוב אליו כאשר רמזתם באמרכם תשרה נחוה בה"א ובקמץ הרי"ש רק פשריה בצר"י הרי"ש המורה על הצודק ולא יחטיא. ובזה צדקו יחדו שטיי נקודות התיבה הזאת איש על מקומו:

ד **או** יאמר וידברו הכשדים וכו' אמר חלמא וכו' כי לא נעלם מהם בכונת דבריו כי לא זכר המלך את החלום וישכחהו אך המה ראו כן תמהו מה זה היה למלך הלזה כי הקשה לשאול פליאה דעת מבני אדם גם בני איש כאשר ישאל איש בדבר האלהים כי הוא יודע תעלומות לב כי חכם ויבן אלה ונעלמה מעיני כל חי או איה איפה אשר דבר פי ה' אליו ויגידה על כן אמרו ללבבם אין זה כי אם אחד משתים או חפוץ יחפוץ המלך לדעת אם נצדק בפתרוננו וכאשר נפתור לו כן יהיה אם אין. ועל הן הסתר הסתיר ממנו את חלומו למען נסותנו אם בזאת יבחננו כי אם נספר לו את חלומו בזאת ידע כי כנים אנחנו בפתרונו אשר נפתור לו כי כאשר נצדק בחלום נצדק בפתרון ואם לא נגיד לא יהיה נכון לבו בטוח בפתרונו האמת אתנו. או גם אם יהיה כי כדבריו כן הוא כי נשכח זכרו מאת המלך אין לבבו למרע שאם לא נגיד ישי מות עלינו כי למה יומת אשר לא יגיד בדבר הזה והוא פלאי רק בלב המלך שאם יערה עלינו רוח ממרום ונגידה יגדל נא כח חכמתנו בעיניו ויתן לנו מוהר ומתן ומשאת כיד המלך והן לא נגרע כי אם העדר החזק לנו טובה כי לא אשמים אנחנו. ועל כן על שתי אלה ענו ואמרו על הראשונה חלמא אמר לעבדך כי לא שכחתו. ועל השנית לו הונח שנשכח זכרו מאתך וחפוץ תחפץ לדעת אם ידנו משגת להגיד דבר כזה דע מלכא די פשרא נחוה כי פתרון הוא לבד השגת יד שכלנו לחוות ולא מה שלמעלה הימנו כי נגרע מערכנו ועל בלתי דברם על החלום הלז בפרטות רק לגדור גדר השגת ידיעתם לא אמרו פשריה כי אם בשרא כלומר מציאות פשרא הוא הדבר אשר נחוה כי לא נביאים אנחנו כי אשר לא סופר להם יראו.

ה ועל שתיהן השיב המלך על ראשון ראשון על אמרכם חלמא אמר כי חשבתם עלי שידעתיו לא כן הדבר אך מלתא מני אזדא ועל הב' כי גם ששכחתיו אין שאלתי רק אם אחזיק לכם טובה על יתר שאת חכמתכם ולא שאענישכם אם לא תגידו את הדבר דעו

נא די הן חלמא ופשריה לא תהודעוננני הדמין וכו' כי תחת זה תמותו כי בני מות אתם אם לא תדעו לכם כי לא דבר ריק הוא מאנשים חכמים אשר לפני מלכים יתיצבו:

ט ואל נא לזר תחשבוני לבלתי מכיר חין ערך שאלתי ובקשתי כי הנה לא יבצר ממני מזימת ידיעה זו כי הן ופשריה תהודעוננני מתנן וכו' ואין זה כי אם מהכירי היות יתרון דעת חכמה בדבר כי אם שגם בזאת לא תצילו את נפשכם אם לא תגידו את הדבר הזה כי איה איפה חכמתכם ובינתכם וחכמת מה לכם לבא בהיכלי מלך אם לא תאמרו כדבר הזה ודומה לו. ובדרך הזה נכון הדבר אשר החל בעונש וסיים בשכר:

ז והם ענו ואמרו מלכא חלמא יאמר וכו' על הדרך הנז' למעלה:

ח והנה באומרו די עדנא אנתון זבנין אפשר יתפרש מלשון קניה כאשר תרגם אונקלוס בשבר אשר הם שוברים בעיבורא די אינון זבנין. ולישב אשר התעוררנו בו למעלה שהיה ראוי יאמר די כען אנתון זבנין או בהך עידנא אנתון זבנין ויאמר באמת אני כי עת וזמן אתם קונים בהבטחתכם אשר הוספתם לומר שבהגידי החלום לזולתכם תגידוהו למען ארפה מכם כעת כי אומר למען דעת היעמדו דבריכם שתגידו בצאת הדבר מפי לזולתכם על כן יום או יומים אעמוד עד אראה אם יעלה ויבא זכרון חלומי על ראשי ואגידנו לזולת למען נסות אתכם היקרה דבריכם אם לא וכל ישעכם וכל חפץ אינו כ"א לקנות ולהאריך זמן עד יעבור זעם אך לא שתחשבו בלבבכם יהיה לי אפשרות להגידו מעתה ועד עולם כי הלא ראיתם כי אזדא מני מלתא. וזהו אמרו כל קביל די חזיתון וכו' אך העולה על רוחכם שבהאריך הזמן יעבור כעסו לשוב מאשר גזרתי עליכם היו לא יהיה:

ט די הן חלמא לא תהודעוננני אפי' לא אקל מכם מהעונש האמור רק חדא היא דתכון כאשר בעת הזאת ואף גם אם יהיה בי בקשתכם להאריך עת וזמן אינו יען יעבור זעם ותתקרר דעתי כי אם גם שתדעו כי ככעסו עתה כן כעסי אז אינכם שמים על לב עם לבבי אשיחה כי אותה אתם מבקשים יען מלה כדבה ושחיתא הזדמנתון למימר קדמי ולא תוכלו עתה כי אם עד די עידנא ישתנא ותעצרו מלפני יום או יומים ויחד תמתיקו סוד ותכינו את אשר תביאו כי תהיו טופלי שקר דבור על אופניו נאה ומתקבל כלכם פה א' כי תועצו יחד ותבאו ותגידו הטיח אשר טחתם תפל ואין מכלים ומכזיב אתכם מה שלא תוכלו עשות כעת עוד אתם בפני כי לא ידע איש מערכי לב חבירו לומר גם הוא כאחיו כי אם יאמר זה בכה וזה אומר בכה יסתור איש בנין רעהו ותגלה רעתם ותראה חרפתם וזהו מלה כדבה וכו' עד די עדנא ישתנה וכו' לכן חלמא אמרו כי בזאת תבחנו אם האמת אתכם אם כעת לפני תענו ותאמרו אמת ואמונת החלום הנראה אלי ואנדע די פשריה תהחוננני:

פסוק י

ענו כשדאי באו כמתנצלים על אשר הקשו את ערפם זה פעמים באמרם אליו כפעם בפעם אמר חלמא וכו' במלעיגים במלך וישימו לאל מלתו באמור אליהם ותפעם רוחי לדעת את החלום ושנה ושלש לומר מלתא מני אזדא ועל כל אלה נתנו כתף סוררת להשיב למלך יאמר חלמא לעבדוהי כבלתי מאמינים במאמר המלך והיה כמהתל בעיניהם על כן באו להסיר מעליהם עון אשמה לאמר אל יחר אפך על אשר נואלנו ואשר חטאנו זה פעמים כי הנה אומר העלם דבר המלך היתה סבה כי מי זה יערב אל לבו ומי יאמן היה עם לבבך ככל היוצא מפיך הגד נגיד והשב נשיב את נדחך אשר ממך ולא שמת לבך כי הלא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויגידה לנו ונחוה לך ועל כן אמור אמרנו כי לא כן לבך ובקשנו מהלכים ודרכים על מוצא שפתיך ולא דרכנו בהן על מדרך כף רגל פשוטן כי הנה תחת שלש כמו זר נחשבה השאלה הזאת לעיני כל רואים ותצלנה אזני כל שומעיה ראשונה די לא איתי אני. על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כי נפלאת ורחוקה היא מבני אדם. שנית כל קבל די כל מלך רב ושליט לא שת לבו לשאול אף גם קלה ממנה וזהו מלה כדנה לא שאל כי אף הדומה לכיעור שאלה זו לא שאל ובגלל הדבר הזה נסה עלינו להוציאך מכלל כל מלך רב ושליט.

פסוק יא

עוד שלישית הנמשכת מפרי גודל יפי חכמתך הרמה והנשאה כי לא שאלה זו בלבד הגדולה והחזקה יקרה היא השגתה כי אם כל מלתא די מלכא שאל יקירה כי כל דבר אשר יבצר ממך מזימת ידיעתם להצטרך לשאול יקירה וחמורה היא כי אחרן לא איתי די יחוינה קדם מלכא וכו' כי מי יערוך אליך ומי יעמוד לפניך על כל דבר חכמת בינה ומה גם שאלה כזאת כי גם בעיניך תפלא והוא הדבר אשר כתבנו למעלה על פסוק ויביאם שר הסריסים לפני נבוכדנצר וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וכו' כי הוא היה המנסה אותם בחכמתו ובינתו כי רבה היא ובזה יבא על נכון כפל שני הכתובים הבאים כאחד ויראה הרואה אותם כאין מלמדים תוספת איש על אחיו. ועוד שנותו את טעמו באומרו תחלה מלת מלכא ואחרי כן מלתא די מלכא שאל. אך ראשונה דבר על דבר המלך הנוגע אליו בשאלתו זאת ואחר כך על גדר מלתא די מלכא שאל זולת אשר ערכו שלחנה כעת:

פסוק יב

כל קבל מהראוי יאמר בנס וקצף שגיא אמר וכו' ולא ואמר בוי"ו יתירה כאשר בהיות דבר בלתי נמשך מהקודם אך יהיה כי הנה משפט המלך ודתו להעשות ככל אשר נגזר

עליהם אם לא יגידו הדמין יתעבדון וכו' אמר כי עתה כדברם על לב המלך ויגדילו להגזים פליאת דעת דבר מזולת אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי אין ספק כי גם כי לבו כלב הארי המס ימס ויתן אל לבו כי דברי טוב טעם ודעת המה ולא עליהם תהיה המגפה אשר כונן להשחית ויאמר להשמידם ולנתחם ולאשפות הרים בתיהם על כן אמר כי לעומת דבריהם עודנו בנס וקצף שגיא אך אמנה הועילו דברי תחנוניהם להקל מעליהם ולשנות מאשר נגזר ואמר להובדה לכל חכימי בבל כי בשלח יפלו ויעבורו ולא יבצעו הדמין וגם לא יתן המשחית לבא אל בתיהם לבלע ולהשחית עד נולי יתשמון כאשר היה עם לבבו בתחלה. והנה רז"ל מאשר הוקשה להם כפל הפסוקים הקודמים אמרו כי באומרו ומלתא די מלכא שאל יקירה וכו' כוונו כי אפשר היה במציאות להגיד הדבר ההוא אך על פי הנבואה ואיננה וזהו יקירא כד"א ודבר ה' היה יקר בימים ההם וגם אם היה בית המקדש קיים היה אפשר ישאל הכהן בדבר האלהים באורים ותומים ויגיד דבר וזהו ואחרן לא איתי אל תקרי ואחרן אלא ואהרן לא איתי ולא חשבו לזרות אומרו אל תקרי למה כי מלת ואחרן מיותרת ומהראוי יאמר ולא איתי די יחונה ויאמר להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי כלומר עתה כאשר היתה מתחלה שכינה בתחתונים ועל כן גזר להובדה לכל חכימי בבל על אשר יעצוהו להחריב בית המקדש ולבטל כהן לאורים ותומים. והנה בדבריהם אלה יהיה פירוש הפסוק אשר אנחנו בו כל קבל דנא מלכא בנס וכו' כי עזב המלך את דבר העדר מהם הגדת חלומו ודאג וכעס על אשר אמרו על פי דרכם מחרבן הבית אשר נקרא שמו ית' עליו וזהו כל קבל דנא כלומר לעומת זה הנזכר בסמוך היה המלך בנס וקצף שגיא ולא על אשר נבערו חכמיו מדעת וע"כ שנה אופן גזרתו וגם כי מתחלה לא גזר אלא על הזכורים ורשומים המה הקרואים החרטומים האשפים ומכשפים והכשדים דומיהם וגדולים עליהם אך עתה בקש לעקור את כל חכמי בבל דרך כלל כי הן כלם קודחי אש מאזרי זיקות להבעיר את הבערה על בית קדשנו ותפארתנו ולא יבצר מהם כי העמיקו שחתו את כל האושר והכבוד הנזכר ולא התקוממו ליעץ את המלך בל יבלע ובל ישחית:

פסוק יג

ודתא הנה על אשר התעוררנו למעלה למה יומתו מה עשו ארבעת השלמים האלה ומה גם כי לא היו מקריאי העדה הנועדים על דבר המלך ודתו להגיד חלומותיו:

ואומר כי הן אמת חכמים יגידו כי הנה הדרך המלך בבקשו דבר חכמת בינה והיה הדבר ההוא יקר בעיניו כי לא יעמיד לפניו זולתי אשר ארכו להם הימים גם עד זקנה ושיבה בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכת האשפים והחרטומים והמורם מהם כיוצא

בהם כי בהמה שמן חלקם לדעת לעות את יעף דברי שאלתו ובקשתו ואם לא יגידו אז יאשמו וענוש יענשו ככל אשר ישית עליהם רוח המושל ומולך עליהם ונתן בפלילים אך אמנה ילדים רכים בחורי חמד היודעים בלמודים חכמה ובינה עד בלי די לא יקראו בהיכלי מלך בתוך הקרואים להודיע תעלומות לב עד יתבסמו במספר שנות יאותיו ותשתקע בהם חכמתם ובינתם וגם אם שאול ישאלו מהם ולא יוכלו הגיד דבר אין עליהן חטא משפט מות עד תום ימי נעוריהם ויבלו ימיהם בטוב טעם ודעת החכמה ועל כן גם המלך לא קרא את דניאל וחביריו בתיך הקרואים אשר העמיד לפניו להגיד למלך חלומותיו. עוד שנית כי הנה שאלת המלך אשר שאל יקרה היא מפנינים ונעלמה מעיני כל יודעי ספר וכל דבר חכמת בינה ואף גם המלך לא עלה על לבו למצוא דברי חפץ שאלתי זאת כי אם בחרטומים האשפים והמכשפים החוזים בכוכבי השמים וכסיליהם ואשר בידו הקסם לקסום קסמים ולכשף על פי כחות טומאותם הדוברים בם ואף גם הכשדים מאשר העלה זכרונם אחר חרטומים אשפים ומכשפים הוא יורה כי למעלה מגדר הקודמים המה ולא יבצר מהם כל אשר גבלו הראשונים בחכמתם כי על כן היו אחרונים והם המדברים אל המלך אך אשר לא ימצא אתם כי אם דבר חכמת קרית ספר ודעת ותבונה לא יבינו לנחש את אשר לא סופר להם והנה דניאל וחבריו לא ייעד להם המלך שלש השנים כי אם ללמדם ספר ולשון כשדים וגם בבואו לנסותם בחידות וימצאם עשר ידות על כל החרטומים וכו' לא היה כי אם בדברי חכמת בינה ומליצה חידות לו כדבר שנאמר וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות וכו' אך לא בהגדת עתידות כי אשר לא סופר להם לא יראו ואשר לא ידעו לא יתבוננו על כן לא צוה המלך יעלו גם המה בתוך הבאים להגיד למלך חלומותיו וגם כאשר יצא דבר מלכות מלפניו ואמר להובדא לכל חכימי בבל ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא לא מטעם המלך נהיה הדבר כי לא לבו הלך בעצת מבקשי נפש אצילי בני ישראל ולא עליהם יצא הקצף מלפניו באומרו להובדא לחכימי בבל אכן קנאת עם לשון כשדים עשתה זאת כי כן דרך כל שרי עם ועם ורבים מעמי הארץ אשר נדחו שמה הנדחים והנאנחים בני עמנו בגלות המר והנמהר כי אם איש ממנו יהי אלהיו עמו ויעל על שולחן מלכים והוא בהיכלי מלך כל יוצאי שער העיר ההוא יעלה חמתם בקנאם את קנאתם באמרם מי האיש הלזה העבד נבזה נפוץ יעלה במעלות להשתרר עלינו גם השתרר והן זאת היתה קנאת הכשדים האמללים ויבקשו לשלוח יד בשלומי אמוני ישראל על לא חמס עשו והוא ענין קשר הכתוב הזה אצל הקודם כי הנה דבר המלך היה להובדא לחכימי בבל הלא המה חכמי הגוים כלם ודתא נפקת כדבר הזה אך בראות הכשדים כי אם כה יעשו ינצלו את בבל

מחכמיהם ובהעדרם בחכמי ילדי העברים יספיקו ויהיו מנשאים את היהודים כי אין זולתם נבון וחכם בכל הארץ וגם המה חכמים מחוכמים ומי יעמוד בהיכל המלך בלעדם וירשו ישראל את מורשיהם וימלאו מקום חכמיהם ע"כ מה עשו יעצו להדיח ויבקשו להרוג אותם ותלו עצמם במאמר המלך הלא הוא כי הוא אמר להובדא לכל חכימי בבל ולא ביאר אם יהיו מכללם גם בני ישראל על כן ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא שהיו גם המה בכלל ההרוגים ולא יאשמו בי יאמרו שכה הבינו במאמרו באומרו לכל חכימי בבל ומה גם ברבוי הכל וזהו מלכא בנס וכו' ואמר וכו' כי מרוב שיחו וכעסו לא הבחין לדקדק במאמרו להוציא את אשר מבני ישראל המה מכללם ועל כן כאשר הדת ניתנה בקשו להרגם גם הם כי יש להם על מה שיסמוכו כי כן יצא הדבר מפי המלך וזהו ודתא נפקת וכו' ובעו וכו' ולשון אומרו ובעו מורה באצבע אשר כתבנו כי לא מהמלך היה להמיתם כי אם מרבים לוחמים עליהם:

פסוק יד

באדין הנה ראוי לשים לב כי לא נמצא בזה יעץ אליו דבר ואיך יאמר התיב עטא וגם נדקדק אשר שב להזכיר שמו שנית באמרו ענה ואמר לאריוך ולא אמר ענה ואמר ליה על מה דתא וכו' ועוד מי לא ידע מה זה ועל מה זה כי אין ספק היה הדבר ההוא מפורסם לכל באי שער עירו ומה גם לדניאל היושב בשער המלך כי שם ביתו. ועוד מהנראה לא שאל על טעם הדת ניתנה כי אם על מהירותיה כאומר מהחצפה וא"כ מה דבר אליו ומה ענה במלתא הודע אריוך לדניאל כי העולה מכלל פסוקים הקודמים אינו כי אם שבנס וקצף שגיא ואמר להובדא ושחת רחמיו לטרוף כאריה נפשם ולא נתן ארך אפים לעוברי רצונו. ועוד באומרו דמאל על ובעא מן מלכא מה ראה על ככה ומה הגיע אליו שלא נכנס עם אריוך כאשר עשה אחרי כן. וגם אשר הקשה לשאול מאת המלך די זמן ינתין ליה מה שלא עשה כן לכל גוי מחכמיו הקרובים אליו. ועוד כי באשר נפלו ראשונים שם נפל גם הוא כי לא אמר לומר חלום כ"א ופשריה להחויה למלכא כי זה יורה כי גם הוא חלה כהם כי הן אלה דבריהם ויקצוף המלך על קולם ויאמר ולהשמידם והלא זה דבר דניאל ונא דבר אליו דבר ואדרבה אליו הטה אוזן ויערבו לו דבריו כדבש למתוק ומתק שפתיו היתה דים להשיב יד מבלע בחכימי בבל אשר לא כדת אשר ניתנה מאת המלך והוא פלאים ואף גם על דניאל יפלא אחר די מילתא הודע אריוך לדניאל איך מלאו לבו לדבר כן ולא פחדתו אליו גם עליו יעבור כוס חמתו כעל הראשונים או יגער בו לאמר מלתא מני אזדא ומה לי חפץ בפתרונך:

אכן הנה נא הקדמנו כי לא מהמלך היתה שומה להמית את דניאל וחבריו אך יד העם ושוטרי המלך אשר החלו להמית בחכמיהם היתה במעל ההוא וגם דניאל יודע כן אך חכמתו עמדה לו ויתנכל להשמט מתחת יד שוטרי המלך אשר תחת ממשלת אריוך שליטא די מלכא כי על פיו יצאו ועל פיו יבואו ויעמוד לפניו לדבר אליו כי הוא ישמע אל דבריו מה שלא יעשו גם המה והוא כי דרך המלך בקנאו את קנאתו להעלות חמה ולנקום נקם על גוי או ממלכה אשר יעברו פיו ישלח בם משלחת מלאכי רעים לבלע ולהשחית ויקים עליהם שר וגדול אשר יוציאם ואשר יביאם ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע ויקרה כה בקרב המומתים ימצאון שם ארבעה וחמשה אנשים צדיקים אשר לא יחפוץ המלך במיתתם ויפגעו בהם חלוצי החיל ויהרגום בתוך ההרוגים גם כי לא יבצר מהם כי לא עליהם קצף המלך ושלמים הם אתו לא יאשמו כי אמור יאמר המלך כיון שניתן רשות למשחית אשר כונן להשחית אינו מבחין והיה כצדיק כרשע בשטף עובר כלה יעשו כי יחם לבבם לנקום נרמת מלכם וגם לא יקצוף על פקיד החיל אשר לא צוה אותם כי יאמר גם אנכי לא ידעתי עד נחרצה נעשתה ולא מלבי ובזה גם כי לב השר והעושים במלאכה להמית אותם על חלליהם בשטף הנקמה ינצלו את נפשם לפני המלך כמדובר ואף גם אם יועדו האנשים הצדיקים ההמה בעת ההיא אל השוטרים לאמר אל תפגעו בנו כי אתם ידעתם כי חפץ בנו המלך אל ישיתו לב כי לבם לא נכון עמהם ולא ישיבו ידם מבלע כי יש להם בית מנוס לפני המלך לאמר כי לא אלהים המה להשגיח בפרטים או שעלה על רוחם שגם עליהם יצא הקצף על כן אשר נתן ה' חכמה בלבו ילך לו אל השר המושל עליהם ויבקש על נפשו ממנה ומה גם במקום מפורסם כי אז יחרץ בבא המשפט לפניו לבלתי הרשיע צדיק פן יחייב את ראשו למלך כי לכך נבחר להורות להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון:

והנה זה הדבר בדמותו בצלמו אשר קרה לדניאל כי הנה אריוך וכל השוטרים ההורגים בחכימי בבל לא נעלם מהם כי לא יחפוץ המלך להמית את דניאל ומרעיו אך אריוך היה עומד מנגד ואנשיו מבקשים אותם להמיתם ואם יאמר להם המלך למה עשיתם כדבר הזה יענה אריוך ויאמר ידי לא שפכו את הדם הזה ועיני לא ראו ולא מלבי נעשתה התועבה אך האנשים המשחיתים בעם מרי נפש לנקום נקמת המלך לא עצרו כח להבחין אם נכללו בתוך חכימי בבל אם אין והעולה על רוחם כי גם המה בכלל כל חכימי בבל ע"כ דניאל אמר בלבו אם אבקש על נפשי מלפני השוטרים האלה ישימו לאל מלתי ושחתי דברי הנעימים ולא אציל את נפשי מידם כי יש לאל ידם להתנצל לפני המלך לכן יעצוהו כליותיו הלוך ילך אל אריוך הוא הראש כי אליו יטה אזן ולא יעות משפט למהר

לשפוך דם נקיים פן תיסרהו רעתו ויריצו את גלגלתו. וזהו התיב עטא וטעם לאריוך וכו' והיו דבריו אלה אליו בקוצר נמרץ כפי העת כי עת רעה וחפזון היתה ויתן לו בראש דבריו עצה וטעם פן תשנה צבו מלפניו לו היה מאריך ותהיה עצה לטובה אריוך בל יעשה הרעה ההיא פן יחטא למלך ויסירו את ראשו וגם נתן טעם למלט נפשו בהזכירו כי לא עליהם קצף המלך ולא דבר על היהודים לאבדם וזה כי אמר אליו די נפק לקטלא לחכימי בבל כלומר כי אם יצא להרוג היה לחכימי בבל לבד לרמוז לו כי בן מות יהיה למלך כי יעבור פיו ויהרוג לזולתם וממוצא דבר היה טעם להנצל כלומר כי על חכימי בבל הנועדים להגיד דבר יצא הקצף ולא עלינו כי לא אותנו קרא ולא אנחנו בני תמותה כי אותנו הוציא מכלל הראוים לדבר חלום ככל הכתוב למעלה. ובזה יתכן החילו שנית לדבר באומרו ענה ואמר ושובו להזכירו אחרי כן באומרו לאריוך וכו' כי אחר הצילו את נפשו בפתח דבריו כאמור היה מענה שני בשובה ונחת על מה דתא מהחצפה כאשר נבאר שאלתו ובקשתו זאת בס"ד:

או יאמר די נפק לקטלא וכו' לתת טעם אל דברו אל אריוך ולא אל שאר מבקשי נפשו והוא כי מאז יצא אריוך לא לבו הלך לקטלא רק לחכימי בבל כי אם אנשיו היה לבבם למרע על דניאל ומרעיו ולא מלבו של אריוך וזהו התיב עטא וטעם לאריוך ולמה לא לזולתו לז"א די נפק לקטלא לחכימי בבל כי מאז יצא לא היה בלבו להמית כי אם לחכימי בבל לבד ועל כן מצא דניאל אל לבו לדבר אתו. ויהיה עטא וטעם מה שענה ואמר על מה דתא מהחצפה וכו' ויהיה כי דניאל נתייעץ לבלתי הראות מורך בלבבו להתלונן על המבקשים אותו להמיתו לאמר מה פשעי ומה חטאתי כי תדלקו אחרי בל יראה ירא וחרד כאשם פן יתעורר אריוך על מה שאין בלבו ע"כ יעץ תחבולה ויעשה עצמו כדואג על אבדן חכימי בבל וכאילו אין פחדו על עצמו כי מחצר המלך הוא וידע כי לא עליו יסד המלך ועשה כמבקש על חכימי בכל אולי יוכל לרפא להם וזהו על מה דתא מהחצפה וכו' כלומר הדת אשר ניתנה להובדא לידועים המה חכימי בבל על מה היה אולי נוכל הועיל להם אז מצא חן בעיני אריוך להגיד אליו וזהו אומרו אדיו מלתא הודע וכו' כלומר אז על ידי בקשתו זאת נפנה מטרדת עסקיו אשר היה עשוקי בדם נפש חכמיו להגיד ולהודיע לדניאל ובזה מלת באדין לא תחשב לשפת יתר והוא כי חפוץ יחפוץ בחיי חכמי בני עמו וישיש כעל כל הון בשמעו בקשת דניאל לדעת סיבת חפזון אבדן חכמיו כמצטער עליהם כי הוא יורה כי בצרתם לו צר ואולי יהיה להם למושיע כאשר היה וזהו עטא וטעם שהיתה עצה יעוצה לשאול בדרך ההוא כמבקש על חכימי בבל ומאליו נמשך אליו טעם להנצל כי אף גם עליהם אשר העזו פנים כנגד המלך וגם

המה המיוחדים להגיד את דבר המלך מדניאל וחבריו מהטעמים שהזכרנו יפלא אבודן בעיני דניאל ומה גם עתה דניאל וחבריו שירפה מהם אריוך כעת אולי יגהה מהם מזור:

פסוק טו

ענה ואמר לאריוך וכו' ודניאל על וכו' הנה שאלתו ובקשתו לא על מעשה שהיה כי אין ספק ידע את כל אשר נעשה כי שאול שאל המלך יגידו לו החלום אשר חלם ולא ידעו אך התחמץ לבבו על המלך לאמר מה זה מהר ברגע קטן לשפוך כאש חמתו ויאמר להשמידם וכן לא יעשה עד זמן ינתן להם לא יום א' ולא יומים או עשרה ימים כפי אשר תשיג יד העלם דבר השאלה ובמלאת הימים ההם ואין דובר אליו דבר אז יעשן אפו וחמתו להנתן דת להמם ולאבדם ומה גם על הדבר הקשה אשר בקש מהם וזמן לא ניתן להם כי אם בעת ההיא לאמר על כן אמר בלבו הלא דבר הוא והוא הדבר אשר שאל ואמר על מה דתא מהחצפה וכו' מה זה היה דבר המלך נחוץ בלע ולא חמל על האנשים האמללים האלה לכלותם כרגע באשר דבר מלך שלטון בלי מיתון ואיחור אדין מלתא הודע אריוך לדניאל והוא אשר כתבנו למעלה בפסוק מן יציב ידע אנא וכו' שאמר להם המלך לו שאלתם מאתי זמן החרשתי כי לא אשיב פניכם אך בהחזיקכם במדת ההפצר זה פעמים ולא אביתם לשאול זמן ועדן הוראתם כי בעת ההיא אנתון זבנין ואשר לא תגידו כעת עוד כל ימי הארץ יבצר מכם והוא הדבר אשר חדש והודע אריוך לדניאל וזהו אדין מלתא הודע וכו' והיה כמבשר בעיני דניאל כי אמר בלבו הנה אני לא חליתי כהם כי זאת להם תחת גאונם כי בחרו באון ותרפים הפצר ולא דעת ולא תבונה לאמר תנה לנו זמן והמכשלה הזאת תחת ידם אך אני לא נקראתי לבא אל המלך אתם ולא חטאתי לו ובכן אבא אל המלך לתקן עותתם ואשאלה ממנו זמן כי לא ימנענו ממני כי לא טעיתי כהם ועל כן מצא דניאל אל לבו לאמר די זמן ינתין ליה לומר כי אליו יותן גם שלא ניתן להם מהטעם הנזכר וגם כי זולת זה יש ויש ב' טעמים הכתובים למעלה שעליהם נמנע המלך מלקראם בתוך הקרואים ולבלתי היותם בני תמותה כשאר חכימי בבל אם לא יגידו את דבר המלך שעליהם ראוי זמן ינתין להס גם שלא ניתן לזולתם אך לא ערב אל לבו לשאול זמי עד עת מצוא הטעם הקודם הצודק גם לו הונח יחדו היו תמים עם חכימי בבל להיותם נקראים לפני המלך וזה יורה אומר ינתין ליה לומר כי אליו יאתה תת הזמן וטוב תתו אותו לו מתתו להם. עוד יתכן כאשר כתבנו למעלה מרז"ל כי אשר נחפז המלך להובדא לכל חכמי בבל לא על דבר החלום היה כ"א על אומרם אליו ואהרן לא איתי די יחוינה שבטל כהן לאורים ותומים אשר כח בו לשאול באלהים כי הוא יודיע תעלומות לב אז יצוא יצא הקצף מלפני המלך ואמר להובדא לכל חכימי בבל עד בלתי השאיר

שריד גם הבלתי ראוים לדבר חלום כי לא על סכלם חלומו היה הקצף כ"א קבל אומרם אליו לא איתי אנש וכו' אך עזב את דבר החלום ודאג על חרבן הבית וכהניו כי עתה אבדה חכמה מבנים ואין מגיד אף אין משמיע ישועות חכמה ודעת ומדאגה מדבר זה אמר להרוג ולאבד את כל חכימי בבל אשר לא יעצוהו בל ישלח ידו בבית אלהים ישראל וכהניו כאשר כתוב למעלה וע"כ היה דבר המלך נחוץ על פי דרך זה כי על דבר החלום לא יבצר מתת להם זמן והנה דניאל לא ידע מזה מאומה כ"א משאלת חלום המלך ואין בהם תבונה לידע מה שישיבו ועל כן נבהל מראות את אשר נגזר עליהם וענה ואמר על מה דתא מהחצפה שאם כל ישעו וכל חפץ לדעת את החלום למה יעשה כה לעבדיו לכלותם מהר ולא יוכל להתמהמה אולי בעוד שלשת ימים יתעשת האלהים להם ולא יאבדו כי הן לו היו נביאים ודבר ה' אתם אמת בחלום ידבר הדובר בם בחזיון לילה ומה זה גדלה רעתם כי השימם נתנם לטבח בטרם בקר ולא אמר לינו הלילה והיה בבקר נשובה ונראה מה יהיו חלומותיכם אולי תוכלו הועיל בהתבודדות הלילה. על כן שאול שאל האיש על מה דתא מהחצפה שאם על בלתי הגידם דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין להעלות חמה ולנקום נקם כרגע ובכן אדין מלתא הודע אריוך כי לא על אשר אין אתם חלום לדבר חלום היה הקצף כ"א על אשר הסב אבדן מגלי עמוקות ולא מנעוהו מבוא בדם נפש כהני ה' ומלשלוח יד בבית אשר נקרא שמו ית' עליו כי אמר אם נסרחה חכמתכם מהגיד תעלומות חכמה למה לא מחיתם באובדן יודעיה:

פסוק טז

וכשמוע דניאל אמר בלבו א"כ אפוא כי בשלנו הצער הגדול הזה עליהם אין ספק כי אלי יטה חסד כי הלא על הראשונים הוא מצטער אשר אכלונו הממונו ואת נוהו ית' השמו ואיך יוסיף להניף ידו על יתר הפלטה כי נשארנו מעט מהרבה וכבה את גחלת חכמת הנותרים ע"כ היה נכון לבו בטוח בה' ימצא חן בעיני המלך ויאמר לפניו די זמן ינתין ליה כלומר כי אליו ינתן כי טוב הוא וחכמי ישר בעיניו ותוהה הוא על הראשונות ופוגע באשר היו גרמא בניזקין ואשר נחפז דניאל לבא אל המלך ואת אריוך לא קרא הוא כי ראה כי לא עת היא להתמהמה מראות פני המלך פן תשנה צבו באריוך על כן לא האריך לדבר ולומר אליו יכנס עמו אל המלך כי אם ברגע קטן עוד זה מדבר אתו קפץ ונכנס למלט נפשו וגם הסתר הסתיר מאריך טרם יבא ויראה פני המלך אשר מלאו לבו להגיד החלום בל יקנא אריוך במעלת דניאל אשר יעלה במעלות ופן בנפש חכימי בבל ידבר ותאבד תקות הצלתם כי יכזיבם כי המה אמרו לא איתי אנש וכו' תעלה חמת אריוך ויפגע בו על כן לא מצא טוב משתיקה עד יתראה פנים לפני המלך ובבואו התנכל לבלתי

אמור למלך יגיד החלום פן יקנאו בו השומעים אותו מדבר אל המלך כדברים האלה כי ינגד את כל החרטומים האשפים ומכשפים והכשדים האומרים לא איתי וכו' ופן ידברו עליו שטנה לכן התחכם לאמר ופשרא להחויה למלכא כי עתה יאמרו השומעים לא הורה יתרון דעת החכמה עליהם כי לא יגיד כי אם פשר דבר ויחשבו על המלך לאמר כי על כי קטן דניאל מחכמיו נרצה לו בפשרא לבד ולא עשה כן לחכמיו כי גדלו מאד ולא תהיה תפארתם באמרם פתרון לבד אמנם המלך כי חכם לבו לבבו יבין תוכן לב דניאל כי חכמים מחוכמים גם שניהם ומבינים זה את זה והוא כי השם לבו אל דבריו אלה הלא הוא יראה כי גם החלום ייעד להגיד ני בכלל מאתים מנה והוא כי לא אמר אמר חלמא ופשרא אחוא כמאמר הכשדים אל המלך רק ופשרא להחויה שהוא שמבלי ישמע חלום יפתור אותו ולא יתכן יאמר פשר דבר אשר לא נודע מציאותו מה הדבר שזה פתרונו באופן לא יצדק זה בלא זה למבינים על כן ערבו לו דברי דניאל כי נעמו וידום כי הבין תוכן לב דניאל להסתיר דבר כעת מפני השומעים עד עת בא דברו ביום המחרת כי אז גלה המלך ואמר האיתיך כהל להודעתני חלמא די חזית ופשריה כי אז לא עת האסף ולפי דרכו גלה אז כי הבין דרכו כי בכלל דבריו באומרו פשרא היה גם החלום כאשר יתבאר היטב ב"ה:

פסוק יז

אדין דניאל וכו' ורחמין וכו' אדין וכו' הנה אומרו עם שאר חכימי בבל יראו דברי מותר וגם באומרו אדין דניאל בריך ראוי יאמר ובריך כי מלת אדין מיותרת. ועוד באמרו די חכמתא וגבורתא דיליה היא האם לא מצא זולתם דברים יתייחסו אליו ית' ואם על דבר ייחס הנושא הנה יצדק בחכמתא אך לא בגבורתא וגם למה לא ייחסו לבעל החכמה והגבורה כי אם שהחכמה והגבורה שלו היא כאילו היא דבר חיצוני אליו ית' ועוד באומרו והוא מהשנא עידניא וזמניא וכו' איך יתקשרו מיני השבחים האלו זה עם זה שנוי זמנים והקמת מלכים ויהב חכמתא לחכימין וגלה עמיקתא ומסתרתא וכו' וגם מה בין עדניא לזמניא ואם היו לאחדים למה נאמרו זה פעמים ועוד מה זה היחס לכל התארים האלה אצל הנושא. ועוד באומרו לך אלה אבהתי וכו' האם עד כה לזולת אלהי אבותיו היה משבח ואם יחזור על הכל למה לא נאמר בפתח דבריו וגם באומרו מהודא ומשבח אנא מי לא ידע כי הוא המשבח שיבא ויעיד משבח אנא ועוד מה זה חזר לשבח על חכמה וגבורה באומרו די חכמתא וגבורתא יהבת לי והן הנה אשר בהן החל:

אך אמנם דרך צדיקים וקדושים אשר בארץ המה בבא עליהם צרה וצוקה יצדקו עליהם דין אלהי המשפט ויאמרו ללבבם כי ערומים הם מכל מצות אשר יעשה האדם וחי בהם

כי מעטו זכיותיהם על כל החסדים אשר עשה אתם ה' וגם כי יצעקו אל ה' ממצוקותיהם יוציאם לא יתנו אל לבם יעשה למענם כי אם על דבר כבוד שמו ית' לבלתי החל לעיני אשר לא ידעו דרך ה' ולא הבינו עצתו פן יאמרו לאמר שוא עבוד אלהים חלילה כי הנה הרשעים ידרכון קשת לירות במו אופל לישרי לב ובעמל אנוש אינמו וצדיקים הנגשים אל ה' יתקדשו ויתעתדו לגלי צרות צרורות בסבלותם על שכמם ויצעקו ואין מושיע על כן על זאת יתפלל כל חסיד אליו ית' ביום רעה יחישה מפלט לו בל ידברו על ה' תועה:

פסוק יח

והן על זאת פקח עיניו דניאל איש חמודות באשר התחנן אל ה' בעת ההיא לאמר מי יודע אם האלהים מצא את עון עבדיו ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו כי חטאנו לו אך אשר נדרשה מאתו יסר מעלינו רק את המות הזה כי עתה למה נמות עם שאר חכימי בבל למה יאמרו הגוים ככל הגוים בית יהודה כי כמות זה כן מות זה הטמא והטהור יחדו נאלחו וכדי בזיון וקצף רב קצף וזה אשר דבר אל שלשת רעיו ורחמין למבעי וכו' לא על אימת מות נפלו עלינו רק די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל פן ינכרו צרינו ויאמרו הלא כצורנו צורם חלילה. והנה אחרי כתבי מצאתי לרז"ל כדברים האלה כעט ראיתי ואשמח עוד הורה להם מוסר השכל בל יתיאשו מן הפורענות כי אשרי אדם מפחד תמיד וזהו מלתא הודע ורחמין למבעי וכו' לומר כי גם כי מלתא הודע הוא מלתא די הודע אריוך לדניאל שיורה ממנה כי כל חרון אף המלך וכלי זעמו לחבל כל חכימי בבל היה ולא על נערי בני ישראל כאשר כתבנו ומה גם על הדרך הב' שכתכנו עליהם ע"ד רז"ל על כל זאת לא בטח לבו ואת רעיו עמו צוה בל יבטחו גם המה וזהו מלתא הודע ואף על כי כן ורחמין למבעי וכו' די לא יהובדון וכו' כי אין להתייאש מן הפורענות פן תדבקם הרעה באמרם למה ימותו בני עמו ומחנה העברים יהיה לפלטה ולא ידבק בידם מאומה מן החרב ובזה צודקת וי"ו של ורחמין:

פסוק יט

אדין הורה לנו דרך ישרה שיבור לו האדם לעבוד את ה' בזריזות נמרץ כצבי וכאיל כמעשה הזה אשר עשה דניאל כי ממנו נקח מוסר השכל כי הן לו היה זולתו ככלותו לדבר אל המלאך הדובר בו כבחצות הלילה והוא מדונא מהמראה הנראה אליו יאמר בלבו אישן קימעא ותשוב רוחי אלי וכאור בקר אשלם תודות לו ית' על כל הטובה אשר גמל עלי אך דניאל רוח אחרת עמו ויקם בעוד לילה כאשר נגלה אליו ה' להודות לשם ה' ולא אחר לעשות הדבר כי חפץ להיות קל כנשר ורץ כצבי לעשות רצון אביו

שבשמים וזהו רזא גלי אדין וכו' כי לא חכה עד אור הבקר כי אם אדין בעת ההיא בריך לאלה שמיא:

פסוק כ

ענה דניאל וכו' גם בזה יסר יכרנו וילמדנו דעת נחזיק במוסר לבלתי נחזיק טובה לעצמנו בלתי לה' לבדו כאשר עשה איש חמודות הלז כי לו היה נפש זולתו תחת נפשו אמור יאמר תשואות חן חן לפודה ומציל אכן אף חכמתי עמדה לי וגבורתי היא סמכתני כי לולא התחכמתי לדבר אל אריוך כדברים ההם והוצאתי מפיו מלין אשר בהן חיי רוחי כי שמעה אזני ותבן לה כי טוב אני בעיני המלך ולא ירע לבבו מתת אלי זמן מה שלא עשה כן לכל גוי חרטומים ואשף וכשדאי וכן לולא התגברתי ומלאני לבי לבא אל המלך ולבקש מלפניו אחר הנתן דת להשמיד להרוג ולאבד ישיב ידו ויאריך אפו וזמן ינתין לי לאמר אליו דברי שאגתו ובקשתו אשר נעלמה מעיני כל חי כמעט הייתי בכל רע נלכד בשחיתותם כי הלא שתי אלה נוסדו יחד לעזר ולהועיל ואני החלתי וה' גמר בעדי אכן דניאל ברח וימלט וישמור פתתי פיהו להורות את בני ישראל לא חשב מחשבות היה לאל ידו הושיע ידו לו בין רב למעט לא לעזר ולא להועיל כי לא לאדם דרכו לולא ה' במצעדיו להציל לו מרעתו כי מושיע אין בלתו והן הנה דברי דניאל באומרו להוי שמיה די אלהא מברך וכו' לומר לך אלהי יאתה ולא לאחרים עמך כי גם המעשים האלה אשר עשיתי וחכמתי אז יותר בדברי אל אריוך ואשר התגברתי לבא אל המלך לא מלבי כי אתה עשית את כל אלה כי גם כל מעשינו פעלת לנו ומה' מצעדי כוננו כי חכמתא וגבורתא ההיו אתי כאחת דיליה היא ולא אלי יתייחסו כי לא לבי הלך רק כל אשר עשיתי הוא יתב' היה עושה ובלעדו לא עצרתי כח לאחת מהנה וזה החל לרמוז מהפסוק הקודם באומרו בריך לאלה שמיא כי אליו לבדו ייחס התשועה וכה אמר להוי שמיה וכו' די חכמתא וכו' כי גם כל אשר היה מקום לייחס אל עצמי מחכמה וגבורה לא כן הוא כי לא שלי המה כי אם לה' לבדו די חכמתא וגבורתא דיליה הוא ולא אחזיק טובה לעצמי:

פסוק כא

והוא מהשנא וכו'. ראה למלל גבורת ה' ולהשמיע תהלתו כעל אשר גמלהו ה' מהנוראות אשר נגלו אליו במראה הגדול הזה וירא ראשית לו אשר הפליא חסדו לו מיום אל יום כי ראה היותו ית' משנה עתים עת לבכות ועת לשחוק כי אמר תמול אנחנו כתוא מכמר ביד מבקשי נפשנו אשר לדמנו יארובו והלילה הזה מחזה שדי אחזה שלח דברו וירפאנו ויפרקנו מצרינו להציל ממות נפשנו ואחרי ראותו היותו ית' בדבר הזה משנה עתים ראה שנית במראה אליו התודע ה' היותו מחליף את הזמנים על הגוים ועל הממלכות

אשר בחלום המלך עולים ויורדים בו כי ראה תלופיהן וחלופי חלופיהן בזמנם זמנים זמניהם זמנים הרבה תקנו להם מן השמים להשתרר גם השתרר ואחרי כן נאספים ספים מתחלפים הקמים תחתיהם עד עת קץ זמן ועדן הניתן להם. עוד שלישית כי גם המלכים נועדו לעמוד לשרת בזמנים ההם לא בחיל ולא בכח צבא השמים וכסיליהם אשר חלק להם כי אם ברוחו ית' משפיל אף מרומם ובבוא עת פקודתם גם על צריהם ישיב ידו ויפקוד על צבא המרום ועל מלכי האדמה ועל כן ימצא בהם יפלו בנופלים עודם באבם ובתוקף ממשלתם כנראה מדברי פתרון החלום כי בעוד מלכות הזהב באבו יקטף וכן אשר לכסף ולנחשת ושפל אנשים יהקם לא בהדרגה כאומרו ובתרך תקום ובתריה תקום ועל שלש אלה אמר על הראשונה והוא מהשנא עידניא כן הוא ית' משנה עתים על הנוגע אליו זאת רעיו עמו כמדובר ועל השנית אמר וזמניא ועל השלישית אמר מהעדא מלכין ומהקם מלכין כי אין לשון מהעדא צודק אם לא על הסירו ית' אותם עודם במלכותם וגם מהקם יורה על שפל אנשים העולה במעלות פעם אחד בסתר המדרגה שלא בהדרגה עדות לישראל ובכל יודעי דעת כי ה' פעל כל זאת הנכבד והנקלה ואפי' ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה ובכלותו לגמור את ההלל על משא גיא חזיון חלום המלך הנגלה אליו שם מעיניו ומגמת פניו על אשר הבדל יבדילנו ה' מכל גויי הארץ כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוהו יתן ה' את רוחו עליו כי עתה יבושו ויחפרו יחד החרטומים האשפים והמכשפים וכל חכימי בבל כי עין בעין יראו כי נסרחה חכמתם ויכירו וידעו יתר שאת עם בני ישראל כי רק אותם ידע ה' מכל משפחות האדמה להריק להם ברכה שפע חכמתו עד בלי די כי לדניאל אשר מבני ישראל הוא גלה סודו ולא לאחר מכל חכמיהם ועל זה אמר יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה הלא המה עם בני ישראל אשר עם חכם ונבון קראם ה' כי להם ניתנה חכמת ידיעת החלום אשר המה חכמים ונבונים ולא לבלתי מתיחסות אליהם חכמה ובינה אשר לא מבני ישראל המה:

פסוק כב

הוא גלה וכו'. לכאורה הורה גדולתו יתברך נגד בני אדם כי עיני בשר למו בל יראו ובל ידעו אשר במקום חשך ואפלה בעמדם יעמודו במקום אור נגה עליהם ונהפוך הוא כי אשר חשך באהלו תכהין עיניו מראות אשר אתו בבית ועיניו יחזו כל אשר. באור מתוך החשך אמר כי לא כן הוא ית' כי אם ידע מה בחשוכא עם היות כי נהורא עמיה שרא הפך בני אדם. עוד יתכן להמתיק דרך זה שיהיה הכתוב נותן טעם לשבח הזה והוא כי לא נמצא אתו יתברך חלילה באשר עיניו יחזו חסרון אשר לעיני בשר למו והוא כנודע מחכמי הטבע כי אין ראית עין האדם מצד עצמו אך הוא כמראה מלוטשת השואבת

מאור היום או אור נר בהתהפכות הכאת בהיקותו אליו ועל כן לא יראה כי אם בהביטו אל מקום אור כי ממנו יקח לראות מה שאין כן בהביטו אל החשך כי לא יראה את כל מאומה כי הוא חשך ולא אור לקבל הימנו אך אמנה לו היתה ראיית העין סגוליית אליו גם חשך לא יחשיך ממנו וגם כי ישב בחשך לא תכהינה עיניו מראות כל אשר ימצא בו אמנם הוא ית' אשר לא עיני בשר לו חלילה ולא כראות אנוש יראה על ידי קבלת אור מהחוץ ידע מה בחשוכא וביאר הדבר ואמר ונהורא עמיה שרא כלומר ידע מה בחשוכא הפך בני אדם יען כי נהורא עמיה שרא בעצמו ית' ולא יצטרך לקבל ולשאוב נהורא מהחוץ כדי לראות. וזהו ונהורא עמיה שרא וזה הדבר נראה לנו במאמר התנא באומרו דע מה למעלה ממך עין וכו' לומר אל ישיאך לבך לומר האלהים בשמים ואתה על הארץ רק תעלה על לבך כי הוא למעלה ממך כלומר מעצמך כי קרוב אליך הוא ית' מאד כי מלא כל הארץ כבודו ואין גשמות עולם השפל מעכב לפניו חלילה וגם ידע מה בחשוכא חדרי משכבך ומצפוני לבך כי היא עין רואה לא כעין האדם אשר איננה רואה בעצם רק תקבל מהחוץ שעל כן לא יראה מה בחשוכא אך עין העליונה היא לבדה עין רואה בעצם וגם אוזן העליונה היא אוזן שומעת בעצם שעל כן לא יבצר ממנה שמיעת קול מלחשים בחשאי ועל כן שית לבך כי אשר תחטא בדבור גם כי בחשאי ועל כן שית לבך כי אשר תחטא בדבור גם כי בחשאי יהיה עודך מדבר הוא ישמע מה שאין כן אוזן האדם אשר אין שמיעתה עצמית אל האוזן ולא תשמע כי אם שהברת הנשמע נכנסת בבית קבול האוזן המיוחד אל חוש השמע אך לא תשמע ממרחק או מהדוברים בלחש באופן שתבצר הגעת ההברה אליה ועל הדרך הזה הבחין בין יד כותבת העליונה לשל מטה כי על ידי העליונה אין צורך הנפת יד כי אם כל מעשיך בספר נכתבין שהן כנכתבין מאליהן שלא כיד התחתונה הצריכה תנועה ושהות זמן ויקרנה לאות ויגיעה כאשר ביארנו כל זה יפה בעתו ובמקומו. עוד יתכן בכתוב שאנו בו מקושר אל סוף פסוק הקודם באומרו יהב חכמתא וכו' והוא כי אחרי אומר בו אשר עלינו לשבח לאדון הכל שהבדילנו מגויי הארצות שלא הופיע רוח קדשו ית' לגלות החלום אל אחד מכל חכמי הגוים כי אם לאשר מבני ישראל הוא והנה יש מחכמי הבלי הגוים ע"א הנותנים טעם לפגם הזה אשר בם לאמר כי אין העכוב מצדם כי אם שהוא ית' לא ייחד שפע דבורו למטה בארץ ועל פי דרכם מעמיקים מה' לסתיר דבר השגחתו ית' וידיעתו מהארץ הלזו העכורה אשר יאמרוהו למזמה באמרם כי רם ה' ועל השמים כבודו ושלא תהיה תפארתו ית' עיניו יחזו מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר אשר מחמר קורץ ומעפר יוצק יסודו ותהי להפך כי הן הן נוראותיו הן הן גדולותיו כי גם כי לגדולתו ולרוחניותו אין חקר לא יעצרנו

הגשם והחומר הארציי מלהיות עיני ה' משוטטות בכל הארץ כלליה ופרטיה כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע על הארץ ועל הדרים עליה ולהתריס נגדם ולשבר מלתעות זו דעתם. בא ויאמר טענה מוחשת באומרו הוא גלי עמיקתא וכו' לומר במה שהוא יתּ' גלה עמיקתא הם הדברים העתידים להיות במצע הלז בהמשך הו.יית עולם במלכים הנועדים להיות ולהתאוות עד סוף כל הדורות וגם כהגלות נגלות המתייחס אל ומסתרתא הוא אשר יהיה באחריות הזעם אחר השתנות מצב הויית כל הדורות הלא הוא בתר דדקו כחדא כספא ודהבא נחשא פרזלא חספא וכו' די יקים אלה שמיא מלכותא וכו' אשר כל זה אמת ויציב וגם המלך יכיר בשמעו דברי החלום כי יציב חלמא ומהימן פשריה וגם כי תגלה ותראה ענין החלום בעולם הנה זה ראיה מוחשת ולמד מקל וחומר כי אשר הוא גלה עמיקתא ומסתרתא על אפם יודו כי ידע מה בחשוכא הוא חשך עביות חומר העולם השפל הזה עם היותו יתּ' משולל התגשמות ונהורא עמיה שרא הוא אור הרוחניות הנמצא אתו יתּ' באמת. ועל פי דרכנו נשים לב אל אומרו הוא גלה ולא תפס לשון הודעה לרמוז כי גם חוסן ישועות חכמה ודעת הגיד דבר סתום וחתום כחלום הלזה נוראות יפלא בעיני אדם גם בני איש תקטן זאת בעיניו יתּ' והן הן דברי דניאל אחרי אומרו יהב חכמתא לחכימין ומנדעא וכו' אמר כי התייחס לחכמתא ומנדעא הלא לנו הוא אכן לה' אלהינו החכמה והמדע כאין וכאפס ולא לחכמה יחשבון לפניו כי אם כמגלה לבד העמוק והנסתר אצלנו כי מבלי התייחס להתחכמות מתחדש לפניו יתּ' ידע מעצמו מה בחשוכא וכו' כאמור. ועל הדרך הזה יתכן הורה ויאמר דבר יפה אף נעים באומרו עמיה שרא הלא הוא הדבר אשר הורונו רז"ל על דבריו יתּ' אל משה באמור אליו הנה מקום אתי שכוון המקום הוא אתי ואין אני במקום וזה אחשוב בכונת פסוק רכב אלהים וכו' לומר כי גם שבו יתּ' נאמר וירד ה' על הר סיני והוא ענין המזמור בכתובים הקודמים לזה והנה יראה שאינו כבודו יתּ' חלילה תתייחס ישיבתו אל מקום מוגבל וגשמי על כן אמר רכב אלהים רבותים וכו' ה' בם כי הן הן המרכבה ולא ההר ואם יאמר איש הלא גם בזה אינו כבודו כי לא יבצר היות מלאכי הקדש בסיני והוא יתּ' בם ונמצא כביכול הוא יתּ' והם בהר סיני הגשמי ולזה אמר סיני בקדש לומר אל נא תייחסו היה הקדש בסיני אך אדרבה סיני הוא אשר היה בקדש על דרך אומרם ז"ל בהנה מקום אתי כאמור. ועוד הוסיף דניאל כי לא לבד המקום הארציי בעל הגבלה נרחיק התייחסו אל מושב אלהים כי אם גם השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וגם אשר למעלה מהם גבוה מעל גבוה זכות ודקות טוהר זוהר רוחניות הקרב הקרב אל ה' לא נייחס הוייתו יתּ' באור הרוחניות ההוא כי אם שהאורה נאצלת ומשתלשלת מאתו באופן כי האורה הלא למלך שוכנת

ושרויה עמו ולא להתייחס משכנו ית' בה ועל כן הטיב אשר דבר ונהורא עמיה שרא ולא אמר והוא בנהורא שרא:

פסוק כג

לך אלה אבהתי וכו'. ככלותו לדבר את דברי השירה וההודאה לה' אשר בחר בנו מכל העמים שלא חלק להם בבינה למגלי רזין ולמשרי קטרין רק חלק מחכמתו ליראיו כאשר כתבנו על יהב חכמתא לחכימין הלא המה עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי להם לבדם הוא גלה עמיקתא וכו' והנה ממוצא דבר יצא עתק מפיו ובשלשת רעיו יתן דופי כי גם מהם יפלא דבר המלך ויראה כמתנשא לאמר אני אני הוא די כל רז לא אנס לי ומי כמוני אשר נגלה אליו ה' והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה וכן לא יעשה על כן לבל יחשדהו שומע אמר לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנא וכו' לומר לא אתלה הדבר בזכות עצמי חלילה כי לא טוב אנכי מהחברים המקשיבים לקולי אכן בנושא היו שני דברים האחד פרטי אלי והוא אשר נתן ה' חכמה בלבי ופציתי פי לשאול מאת אריוך על מה דתא מהחצפא והתגברות ואומץ לבב לבא אל המלך לבקש מלפניו זמן ינתן לי אשר משתי אלה באה צמיחת קרן ישועתנו כמבואר למעלה והתיחסו אלי ולא לנ' רעי כי המה לא ידעו מזה מאומה אך אמנם לא אייחס אותם אל זכות עצמי כי אם לך אלה אבהתי במה שאתה אלה אבהתי מהודא ומשבח אנא כלומר אנא במה שנוגע אלי אומר שבזכות אבותי היא שעמדה לי ולא למעני והוא במה די חכמתא וגבורתא יהבת לי כאמור אך הדבר השני מהגלות אלי החלום זה איננו פרטי אלי כי אם כולל אל כלנו כאשר נתועדנו רחמין למבעי די לא יהובדון דניאל וחברוהי ולא תהיה תפארתי כי אני בתומי ענתה בי צדקתי או זכות אבותי בדבר הזה כי אם זכות ארבעתנו חברה יחדיו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ויצילנו מחרב אויבנו וזהו אומרו וכען הודעתני די בעינא מנך בלשון רבים לומר גם כי אלי נגלה על הכנה היתה בי או על ששמתי לבילדרוש מאריוך ומהמלך מציאות הודעת הדבר בזכות כלנו היתה ני הוא די בעינא ממך כי לבקשת כלנו הטית אזנך ואל כלנו תתייחס כי גם יד זכותם עשתה זאת נוסף על זה כי הנה מלת מלכא הודעתנא כלומר כי מלת מלכא נוגעת אל כלנו היתה כי לולא התמהמהנו הן גוענו כלנו אבדנו ועתה הרחיב ה' לנו לכן אל אלהים אשים דברתי לומר לפניו כי לא אשא אנכי לבדי יתר שאת ההודעה הזאת וגם אשר היה פרטי אלי מחכמתא וגבורתא לא אטול עטרה לעצמי רק אתלה בזכות אבותי כאמור ואם אשר נראה אליו ה' במראה הגדול הזה בגדר נבואה אשר מתנאיה להמצא במשיגה חכמה וגבורה ועישר יאמר נא דניאל אל נא יאשמו שלשת רעי על כי הדיבר אין בהם ומאד נעליתי על כלם

כי לא אחזיק טובה לעצמי כי לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנא כי זכות אבותי עמדה לי להמצא אתי הכנות הנבואה וזהו די חכמתא וגבורתא יהבת לי ומגורל נחלתם יגרעו והעושר הס שלא להזכיר כי לא יעדרו דבר בשער המלך אמנם זכות הודיע ה' אלי דברי חלום לאמר למלך אל כלנו תתייחס וזהו הודעתני די בעינא וכו' כמדובר:

פסוק כד

כל קבל דינא דניאל על על אריוך וכו'. ירצה להעיר האם כמו זר נחשב דניאל בהיכל המלך ירך לבבו מבוא אל המלך אל החצר הפנימית או עתה יבוש ופניו יחורו כי לא יבא לראות פניו עד יבקש משר הטבחים יביאהו אליו הלא טרם ידע חלמא ופשרא שם פניו לבא אל המלך ולא פחדתו אליו וישם פיו כחרב חדה לדבר ולומר די זמן ינתין ליה ומה גם עתה כי רוח ה' דבר בו וילמדהו דעת חלום המלך כי בא יבא ברנה ביד רמה ולמה יהיה כאיש נדהם בלב נשבר דלא עייל בלא בר ועוד כי הלא הודיענו די אריוך נפק לקטלא וכו' ומה הודיע פה באומרו די מנו מלכא וכו' ועוד אומרו אזל וכן אמר ליה כי מלת אזל מיותרת ועוד אומרו לחכימי בבל אל תהובד מה לי ולצרת רשעים יאבדו וגם אומרו אליו ופשרא אחוא למה הסתיר ממנו ידע חלום אחרי הודיע ה' אותו אליו וגם מה זאת בהלת אריוך די בהתבהלא הנעיל לדניאל ואין לבא אל שער המלך כי אם בנחת ולא בצער ובאומרו וכן אמר ליה מלת וכן מיותרת וכן אשר החל ואמר די השכחת גבר כי אין מלת די או אשר צודקת בראש פתחי פי המדבר וגם מלת גבר מיותרת ואת שמו לא הגיד לומר השכחת דניאל וגם על מה זה הזכיר לו צערו לאמר מן בגי גלותא די יהוד ועוד במאמר המלך האיתיך כהל להודעותני חלמא אחרי אמור אליו אריוך פשרא יהודע ומי הגיד למלך יאמר חלום וכן על מה זה יזכיר שם אלהי נ"נ לומר די שמיה בלטשאצר וגם מה זה החילו בהעדר רזא דנא מכל חכימין ולא היה ראשית פיהו איתי אלה וכו' וישמע השומע כי אין מגיד אף אין משמיע בלתו ועוד באו' אנתה מלכא רעיונך וכו' כי הנה פסוק זה ופסוק אנתה מלכא חזה הוית וכו' צדקו יחדו ולא יבא ביניהם פסוק לא בחכמה וכו' כי המכיר את מקומו אמור יאמר כי יהיה במקומו מונח אחר או' לא חכימין אשפין להחויא ואנא לא בחכמה וכו' או אחר או' ברם איתי כו'. אמנם דניאל ראה והנה עתה יגדל נא קנאת חכימי בבל ושאר עמי הארץ כי אף על כל מוצא פי דניאל יחיו לא יבצר מהם מלחשוב עליו מחשבות כי גאה גאה על אשר התחכם אז יותר על כל חכימי בבל כי מי גם בהם יבא ויגיד כמוהו ובכן יבא אל המלך מתנשא לאמר למעלה מחכימי בבל ארים כסאי ע"כ על כל דבר הפשע הזה עשה בערמה לבלתי לכת לראות פני המלך בל יראה כי גאות לבש אם ילך שפי אם לא שיובל שי על יד איש משרי

המלך והוא כמבשר בעיניו כי הקרה ה' איש יודע פשר דבר המלך ולהציל ממות נפש חכמי בני עמו ויחזיקו לו טובה עוד שנית ראה ראה כי עתה אפשר תכבד יד המלך על חכימי בבל כי יאמר עליהם עתה ידעתי כי בני מות אתם כי הנה נא דניאל צעיר לימים ואתם ישישים והנה עתה תגל ערותכם גם תראה חרפתכם כי הלא נגד פניכם נבון וחכם מכם ואנה תוליכו את חרפתכם וחכמת מה לכם כי הוא יגיד דבר המלך ולא אתם ואיה איפה דבריכם אשר אמרתם לא איתי אנש וכו' די מלת מלכא יוכל להחויה והלא דניאל אדם ולא אל ולא יבצר ממנו מזמה לדעת את החלום ובדבר הזה תחזקנה ידיו להרוג ולאבד את כל חכמיו כאשר החל לעשות וייראו דניאל מאד ויצר לו למה יאמרו הגוים כי אך זה היום שקוה ונפשו אותה ויעש לכלותם מהר מעל פני האדמה והוא יעלה מעלה מעלה ויטרו לו איבת עולם כי זאת עקר יראתו כי על כן נבעו הוא וחברוהי להתקטלה גם כי לא מהמלך היה להמיתם כאמור למעלה על כן למען ידעו כי נהפוך הוא ויבינו וישכילו כי לא כן לבו ושחכימי בבל עצמם יחזיקו לי טובה ויאמרו לפניו הודינו לך הודינו כי על פיך אנו חיים לכן מה עשה להורות לעיני הכל כי כל ישעו וכל חפץ אשר נפשו אותה ויעש הלא הוא על חכימי בבל להציל ממות נפשם ולחיותם ועל כן בחר עוד באריוך יביאהו ויטעהו בהיכל המלך יען הוא האיש די מני מלכא להובדא לחכימי בבל כי בזה הוא יורה כי מגמת פניו להשיב יד אריוך מלבלע ולהשחית כי הוא יתקן עותתם וימלטם משחיתותם ועל כן אזל וכן אמר ליה וכו' כי להורות כי למענם היה עושה גם כי ביתו קרוב אל שער המלך אשר הוא גר שם וקל מהרה יעלה ויבא יגיע יראה אל המלך הראה בעיני כל עם הארץ את אשר היה מאריך טרחא ויגיעה ללכת משער המלך עד מקום אשר שם אריוך לשוב עמו אל שער המלך להתראות אליו בהיות כי יודע כל שער עירו ני יש לאל ידו לבא אל המלך בלי רשיון ועזר מצריו כי אז יאמרו בגוים אין זה כי אם לב דניאל על חכימי בבל לטובה כי שם לדרך פעמיו לבקש את אריוך אשר מנה המלך להשמידם לאמר אליו ירפה ידו מהם ויבא אל המלך מבשר ואומר די השכחת גבר וכו' כי בזה יתן חן החכמים להצילם כאשר נבאר בס"ד ובגלל הדבר הזה אמר אזל כי הלך והרחיק נדוד לקרוא לו בהיותו קרוב אל בית המלך למען דעת כל עמי הארץ כי נכון לבו עמהם ואף גם זאת כי וכן אמר ליה לחכימי בבל אל תהובד לאמר לפניו הנני בא אליך לאמר למלאך המשחית הרף ידך כי בזה בחרתי ועל כן העלני קדם מלכא למען יראה כי אשר התמהמהת מעשות כלה בחכימי בבל כאשר צוית הלא הוא על כי שמת לבך לבקש מגיד דבר המלך והאלהים אנה לידך ויגעת ומצאת ותהיה כאומר אליו ועתה ישוב נא אפך כי לא חסרת דבר מאשר היה עם לבבך וכאשר המתיק בפיו אריוך

כאשר יבא בס"ד ובכן אין בכל באי שער המלך יגש אליו דניאל לעשות מעשהו בלתי אם אריוך לבדו וזהו אומרו על על אריוך די מני מלכא להובדה וכו' שעל כן אליו יאתה להורות כי בחמלתו על חכימי בבל הלך אל ההורג בם יאסוף דיו מהטעם האמור ועל הכל היה מכחד תמיד ולא בטח לבו לאמר אל אריוך חלמא אחוא כי אם פשרה לבד בל יקנא בדניאל לאמר איכה ידע את הדבר אשר לא דברו חכמיו ואשר היו יהיו כמו אכזב באומרו לא איתי אנש וכו' ועתה יתבדו ויאחזו ותחת זאת ימותו כי הלא דניאל אדם היה כאחד ממנו וכבעל הכנפים יגיד דבר על רן גלה טפח ויכסה טפחים ולא אמר רק ופשרא למלכא אחוא כי לא יקנאו בו על פשר דבר כי לא החליטו העדר הידיעה שנבער כל אדם רק מדעת את החלום:

פסוק כה

ארין אדיוך. וכו' הנה באשר הוא שם פקיד נגיד על מכת חרב והרג ואבדן חכימי בבל והוא לא כן עשה על כן ראה לבא אל המלך נבהל נחפז בהביאו את דניאל למען הראות כי הוא שגיא מתבהל למצוא דברי חפץ המלך ובזה אחר עד עתה והוא יגע ומצא ועודנו מחזיק בבהלה וזה החלו לדבר די השכחת גבר כלומר טרם ידבר המלך אני אשמע יהיה לבו עלי לאמר מה זה אחרת מעשות משפטי ודיני בחכימי בבל על כן הוא החל כמשיב ונותן טעם ואמר כי מצאתי איש מגיד דבר המלך כלו וע"כ אמרתי אני בלבי כי שב אפך מחכמיך כי תאות לבך ניתנה לך וזה החלו בלשון די כנותן טעם על האפשר יוכיחנו המלך ולרמוז כי קרוב אליו הדבר מאד יוכיחנו על בלתי הורגו את חכימי בבל שעל כן הוצרך להתנצל אמר די מני מלכא להובדא וכו' כי זה אומנותו ולכך נבחר וימשך יוכיחנו על עצלותו ומיראתו פן יאמר המלך מי בקש זאת מידך מגיד פשר דבר והנה חלום שאלתי ולא פתרון על כן אמר השכחת גבר כלומר כי במה שהוא גבר לא דבר רק הוא גם כי לא יגיד כי אם פשרא כי רב הוא בערך בני אדם וזהו אומרו השכחת גבר די פשרא וכו' ואם אולי לא יאבה המלך שמוע לו כי יאמר מה יסכון פתרון בלא חלום על כן לא אמר למלכא יחוא כי אם יהודע לאמר למלך הלא יהיו דבריו מקנים ידיעה וידעת עם לבבך כי הוא פתרונו ולא אחר. או יאמר אדין אריוך וכו' כי היה נדון בקרבו לאמר לא יבצר או יתרצה זה אל אדוניו אם אין אם לא לרצון יהיה הנה לריק יגעתי ואם יגדל נא זו כחו לפני המלך על כל עדת חכימי בבל יקצוף כי כהתל באנוש התלו בו באמרם אליו לא איתי אנש על יבשתא וכו' והנה נא דניאל אדם ילוד אשה ויגידה על כן לתקן את הכל עשה בערמה ובא בהתבהלה כמשתומם על אדם מצא חכמה כזאת למען הגדיל הדבר בעיני המלך יהיה לחן בעיניו ופירש טעם בואו בהתבהלא ואמר די

השכחת גבר וכו' כלומר כי מצאתי יודע פשר דבר ואשבה משומם כי הוא דבר מבהיל ומגמת פניו להגדיל ולהאדיר את כל תוקף הודעת פשרא למען תהיה יקר בעיניו מאן די פשרא יהודע ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר ויהיו לרצון אמרי פיו ולא יבקש משמיעו חלום ויפתור אותו וזה החילו בלשון די כי נותן טעם הוא ולתקן השנית פן מהיות הדבר יקר בעיני המלך יצא עתק מפיו נגד חכמיו להומם ולאבדם כי דברו אליו כזבים לא איתי אנש וכו' והנה אפוא מי יכזיבם כי הלא דניאל איש הוא ומי כמוה יחוה דעת בקשת המלך על כן אמר שתי תשובות בדבר אחת באומרו השכחת גבר לומר האם נמצא גבר מבני אדם מגיד דבר אל נא יהיו חכימי בבל כמו אכזב כי הלא פשרא למלכא יהודע והמה לא אמרו לא איתי אנש אם לא על הגדת החלום. שנית באמרו מן בני גלותא די יהוד והוא מה שאז"ל כי לא צוה המלך להובדה לכל חכימי בבל אם לא על אשר היתה ידם להחריב את ירושלים ולהאביד שריד מאשר כח בהם לדעת תעלומות לב כמלתא די מלכא שאיל על כן אם מיתר הפלטה הנשארת מן הגולה אשר הגלתה מירושלים יהיה בהם יודעי בינה לעתים ולגלות צפוני סודות ולהגיד למלך שאלתו ובקשתו אז ישיב חמתו מהשחית ויודה לה' חסדו אשר לא השבית גואל יענה את שלומו וזאת היה מענה לשון אריוך לאמר למלך מן בני גלותא די יהוד למען יתן המלך אל לבו להציל ממות נפש חכימי בבל כי לא כבה נר ישראל מהאיר לארץ ולדרים עליה באור נגה עליהם מרוח דעת אלהין קדישין כי על אלה הביאם במשפט ויאמר להשמידם על חשבו גרמו לכבות נר חכמת ישראל והנה לא כבתה ולבל יאמר המלך מה בצע בפשר דבר בלי חלום אמר יהודע כמפורש למעלה:

פסוק כו

ענה מלכא וכו'. הנה המלך תוכן לב דניאל הוא הבין כי לא יבצר ממנו כל אשר זמם לעשות בהתנכלו את אריוך לומר פשרא למלכא אחוא ולא הזכיר ידע החלום לבל הטיל קנאה אך הוא כי איש נבון וחכם הוא ראה והנה לא יתכן יאמר פשרא על חלום אשר לא סופר לו ולא ידעו אך בכלל מאתים מנה וע"כ לא ימנה גם כי ידעו אכן אשר ענה ואמר לדניאל די שמיה בלטשאצר האיתיך כהל וכו' הוא כי ראה לב אריוך על חכימי בבל להחיות את נפשם אך המלך לא כן לבו כי להשמיד בלבבו אך אמר בלבו בזאת יבחן האמת אתם אם אשר השיגה יד דניאל הוא מאשר תשיג יד מרום שכלו באשר הוא אדם יאבד מנוס מחכימי בבל האומרים לא איתי אנש על יבשתא וכו' וחיו לא יחיו אך אמנה אם זו כחו לאלוהו יריק עליו ברכת טוב שפע ימי השגחתו עליו ולא בינת אדם עמדה לו בזה אדע כי כנים הם ולא תהיה ידי בהם אך אמנה זאת רעתו כי מר כי נגע עד לבו לאמר

כי אם היה כח אלהי לא ה' אלהי הצבאות פעל ועשה כי אם יד אלהיו בלטשאצר אשר נקרא שמו על דניאל היתה עליו להצליחו מה שאין כן לשאר חכימי בבל אשר לא נקרא שמו עליהם ועל כן פיו פתח בחכמה לאמר לדניאל אשר שמו בלטשאצר האיתיך כהל וכו' לומר האיתיך כהל מצד עצמך להודעותני והיה בלבו שאם כן אפוא ישלח בחכמיו חרון אפו והצד השני של בעיא זו הוא או אינך נא מצליח מפאת עצמך כי אם מכח אלהי ובלבו לתת זו כחו לאלוהו אשר נקרא שמו עליו ובכן יתנצלו חכימי בבל והן זו כוונת הכתוב באומרו די שמיה בלטשאצר האיתיך כהל וכו' לרמוז כי התהפכות השאלה הוא או אולי אינך כהל רק מאשר נקרא שמך כשם אלהי אך לא שנסתפק אם ידע החלום אם אין כאשר הכרחנו למעלה:

פסוק כז

והנה דניאל ראה עצמו באש ובמים אומר בלבו אוי לי אם אומר כי חכמתי עמדה לי פן ישלח ידו על חכימי בבל ומידי תהיה זאת להם ויקנאו בי כל חיל עם ומדינת בבל כי אנכי הסבותי בכל נפש חכמיהם ואוי לי אם לא אומר כי יאמר כי יד אלהיו עשתה זאת על פן ראה והתקין יחד שתיהן ראשונה להציל את חכימי בבל מתוך ההפכה התל ואמר רזא די מלכא שאיל לא חכימין וכו' כי לא יאשמו חכימי בבל על העדר מהם או על אומרם לא איתי אנש על יבשתא וכו' ואני אדם ביבשת ומגידה כי האמת אתם כי אין נבון וחכם בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם יעצור כח להגידה כי לא יעבור בה שכל אדם ונעלמה מעיני כל חי חרטום ואשף וכשדאי וזהו אומדו ענה דניאל וכו' רזא וכו':

פסוק כח

ואחר העלותו מאד נעלה גדר אדר יקר סוד ה' הלז בהפרידו בני אדם מעבור בו בא להסיר מלב המלך פן יעלה על לבו כי היתה עליו יד אלהימו צור חסיו בו הוא בלטשאצר אשר נקרא שמו עליו כי הואנתן חכמה בלבו להגיד את דבר המלך על כן אמר ברם איתי אלה בשמיא וכו' לומר העולה על רוחך היו לא יהיה כי כל אלהי העמים אלילים ואין בם מועיל ברם אלה די איתי בשמיא די הוא גלה רזין ואין זולתו ובמתק שפתיו באומרו בשמיא הדיח מחשבות אונו והוא כי בלטשאצר היה נחש עקלתון כנודע מהתנינים הגדולים אשר בארץ המה על כן אמר בשמיא כלומר אלהי השמים הוא גלה הרזין ולא אלהיך אשר בארץ הוא וגם שאר צבא השמים מיעט באומרו איתי אלה בשמיא כי הוא הוא ואין זולתו והנה אין ספק כי רע ומר היה הדבר הזה בעיני המלך כי לא נתן זו כחו לאלוהו על כן לעומת זו חלק כבוד למלכות ואמר והודע למלכא וכו' לומר כי כבוד אלהים הגיד דבר אליך המלך למען תדע מה די להוא באחרית יומיא ולא למעני ולא

לבד מצד מלכותא כי אם גם מצד עצמך וזהו שאחרי אומרו והודע למלכא הזכירו בשמו ואמר נבוכדנצר והיה בזה פיוס למלך ולבל יאמר המלך כן דברת לו היה כדברך שהיה נודע אלי הדבר אך ממני יפלא חלום ופתרון כי תאמר אלי והודיע למלכא מה די להוא וכו' ויותר יצדק עשה למענך כי אליך גלה סודו לזה אמר חלמך וחזוי ראשך דנא הוא כי אף שחלמך מנך אזדא לא יבצר שחלמך וחזוי ראשך הוא הדבר הזה אשר אמרתי מה די להוא באחרית יומיא ויתכן דרך זה מלומר שיחזור אומרו דנה הוא אל החלום שיזניר אחרי כן כי לא יצדק לשון דנא זולתי בשעה שהדבר ההוא מונח לפניו ולא במה שאחר שני פסוקים ויורנו מדרכיו נלכה באורחותיו כי בדברו על כבוד אלהים המשפיע שפע נבואתו זאת נתן לה' אלהינו הכבוד ואמר ברם איתי אלה וכו' ולא לאלהי המלך כאשר יאתה כי אין עוד מלבדו ובדברו על כבוד אנשים בינו ובין המלך את מי החשיב הוא ית' לגלות סודו לא נטל עטרה לעצמו לומר עשה למענו בהיותו קרוב אליו ית' כי אם למען המלך באומרו והודע למלכא וכו' עם שזכרו אבד ממנו:

פסוק כט

אנתה מלכא רעיונך וכו'. הנה דניאל הגדיל נא כח כבוד המלך באמור אליו כי ה' חפץ להודעא למלכא מה די להוא שנית כי היה פתרון חלומו אשר יהיה באחרית הימים ועל שתיהן אפשר יתחמץ לב המלך כי יאמר מה לי חלק באלהי ישראל כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים אך לא לאיש כמוני אשר לא ידע את ה' ולא עבדו וגם על השנית יפלא כי לא יחלום החולם כי אם מהעולה על רוחו כי יעלו רעיוניו על משכבו אך מי נתן בלב המלך לחשוב מחשבות אשר באחרית הימים כי אם על אשר יהיה לפני בוא יום ה' הגדול והנורא ממלכים ימליכו ולאם מלאום יאמץ והליכות עולם אשר בקרב ימים ולא אשר יהיה באחרית הימים כי אז לה' המלוכה ומושל בגוים וכל מלכי גוים כלם לא יזכרו ולא יפקדו ואין דרך המלך יהיה רעיון רוחו לקץ הימין על כן טרם ישמיעו חלום פנה דרך לפניו והרים המכשולות מדרך המלך ואחת דבר שתים זו שמענו ראה והתקין בטוב טעם ודעת באומרו אנתה מלכא וכו' לומר במה שאתה מלך ולב מלך לחשוב מחשבות מי יעצור בעמים אחריו רעיונך על משכבך סליקו מה די להוא אחרי דנא הלא הוא אחרי הימים האלה והזמן הזה כי לא שמת לבך אל אחרית הימים וזהו אומרו אחרי דנא אמנם באשר הוא ית' המגלה רזין לא היה תפארתו ית' לבלתי הגיד כי אם אשר יהיה אחריך כי אם גם אשר לא שאלת עד אחרית הימים וזהו אומרו וגלה רזא הודעך מה די להוא ולא אמר מה די להוא אחרי דנא כלמעלה באומרו רעיונך על משכבך סליקו מה די להוא אחרי דנא ובזה ראה ויתר שתי תשובות בדבר אשר תעלינה

על לב המלך הראשונה באומרו רעיונך על משכבך סליקו לומר כי לא היה קדמת פניו ית' להעיר אוזן נ"נ באהבתו אותו על אשר יהיה באחרית הימים כי אם למה שרעיון רוח המלך על משכבו סליקו על מה די להוא אחרי דנא ועל השנית באומרו וגלה רזיא הודעך מה די להוא כי גם כי המלך לא לבו הלך לחשוב מחשבות אשר יהיה באחרית הימים זולתי אשר יהיה אחרי דנא מה' יצא הדבר באשר הוא גלה רזיא והודעיה מה די להוא סתם מעתה עד קץ הימים:

פסוק ל

ואנא לא בחכמה וכו' הנה בא להקטין איפת חכמתו שאינה ראויה להתכבד מכל חכמת אדם כי לא ליתרון דעת החכמה אשר לו נגלה אליו ה' מלזולתו רק על דברת די פשרא למלכת יהודעון והלא יראה נותן טעם לפגם כי גם אם גלה סודו הוא ית' לזולתו גם הוא לא ימנעהו מהמלך וגם ראוי יאמר אהודע ולא יהודעון אך אמנה ככלותו לדבר אל המלך כי יקר בעיני ה' להודעא למלכא מה די להוא אמר בלבו אם אמור יאמר המלך לו חפץ ה' להודעותני מה די להוא גם פשר דבר היה נגלה אלי כי הוא הדבר העתיד לבא אך אחרי הודיע ה' אותך את כל זאת ואין לזרים אתך הוא יורה כי על אשר חכמה לך מכל האדם היית קרוב אליו ית' ובהשתלשלות חכמתך האציל מרוח קדשו וישם עליך ועד ממהר כי אז פתחה אזנך על אשר יהיה באחרית הזעם אשר בינו ובין בני ישראל ואין הדבר נוגע אלי על כן אמר ואנא לא מחכמה וכו' לומר הלא אם טוב טוב אני בחכמתי כי נבונותי וכי בחר ה' להיות וגלה את אזני את אשר ישר בעיני היוצר לעשות הלא מאז העיר לי אוזן עד לא בא החלום ברוב ענין והקשית לשאול את הדבר הקשה ושפכנו נפשנו לפני ה' יודיענו מה נאמר לך כי בזה יודע אפוא כי למענך הוא עושה ולא למעני וזהו אומרו ואנה לא בחכמה וכו' שעל ידה הייתי קרוב אליו ית' רזא דנא גלי לי הסוד הזה הבלתי נוגע אליך כי הנה לא נתגלגלו להך על דברת די פשרא למלכא יהודעון כלומר כי על בקשתך יהודעון לך נתגלגל אשפוך את נפשי לפני ה' וגלי לי למען אודיעך ולבל יאמר המלך כי אשר הוגד לו מאשר יהיה באחרית הימים מורה באצבע אלהים כי אין אלהים כל מזמותיו להודעא למלכא מה די להוא כי לא כן לב המלך לדעת מה הוא באותן הימים לזה אמר ורעיוני לבבך תנדע כי מגמת פניו ית' להודיעך רעיוני לבבך הוא מה די להוא אחרי דנא הוא אחר המצב הלז כי אם שעל פי דרכו ית' למה שהוא גלי רזיא יגלה אוזן אנשים גם אשר לא שאלו כאמור בפסוק הקודם:

או יאמר קרוב לזה כי ירא פן יאמר המלך הלא לו חפץ ה' בי אי זה הדרך הלך רוח ה' ממני ומחה ימחה את זכר חלומי לדבר אותך את אשר חלמתי והן ידעתי החלום ותשמע

חלום לפתור אותו החרשתי כי זאת אשיב אל לבי הן כל ראתה עיני בחלומי לולא כי סתומים וחתומים הדברים ושמעה אזני ותבן למו אך מאשר ה' העצירו העביר מאתי יראה הרואה כי הן כל אלה יפעל אל להורות כי לא למעני הוא עושה אך אין זה כי אם חפץ ה' להאמירך היום ולהרים נסך .על אשר נסה עליך יתרון דעת החכמה ומאשר יקרת בעיניו גלה סודו אליך כי בפעם הזאת יגדל שמך וכבד אכבדך מאד על כן להסיר מלבו בל יאמר המלך כן אמר ואנא לא בחכמה וכו' רזא דנא גלי לי לבדי ומפניך יסתר והלך רוח ה' מאתך רק על דברת די פשרא למלכא יהודעון והוא כי הן ידעת החלום לא היה מגיע עדיך זה פתרונו האמתי יען כי נכסוף נכספת לחכמיך העומדים לפניך ואליהם תאמר חלום לפתור אותו ולי אני עבדך ולשלומי אמוני ישראל הקרובים אל אלה דשמיא גלה רזין לא קראת ותבצר ממך מזמת ידיעת האמת כי חרטום ואשף וכשדאי לא ידעו דרך ה' כי בא החלום ברוב ענין מעשה ה' כי מרא הוא כמסתופפים בצלו ית' כי ימצא להם כי ידרשוהו ותשמענה אזניך מחכמיך פתרון שוה ודבר כזב והוא אשר קרה לפרעה באומרו ואין פותר אותם לפרעה כי פותרים היו אבל לא לפרעה כי היו טופלי שקר אמנם לעת כזאת אשר זכרו אבד ממך והמה לא עצרו כח לדבר דבר ולא אחד בהם פוצה פה ומצפצף כי הדיבר אין בהם ועמדו לא ענו עוד אז הגעתי למלכות ואתהדר לפני מלך להגיד דבר כי בטחתי בחסד אלהינו ישלח ידו וירפאנו על יד המלאך הדובר בי כיום הזה כי עתה הלא אנכי טוב לך למען תדע פשר דבר אמונת אומן ולא אחטיא וזהו אומרו להן על דברת די פשרא וכו' כי לא היה נודע אליך פשרא לו נודע לך החלום כאשר עתה אשר דבר בא אלי כי אדבר אליך נכונה ויען לא בא לשלול מידיעה זו את שאר חכמי ישראל כאמור לא אמר אהודע כי אם יהודעון כי לו נתנו את לבם שאר חכמי בני עמנו גם המה יגידו כי יתעשת האלהים להם להודיעם גם יתכן רמז כי גם זכות חביריו עמדה ותפלתם להגלות אליו רזא דנא וכאלו גם המה בכלל המודיעים וזהו אומרו יהודעון כאשר רמז בסוף פסוק לך אלה אבהתי ככתוב שם ואם נדקדק שלא נאמר מכל אנשא כי אם מכל חייא יתכן יאמר על הקרובים אל ה' הנקראים חיים בחייהם באמת ועליהם אמר לא גדלתי מהם כי אין הענין זולתי די פשרא למלכא יהודעון החייא הנזכר ולא שיתלה הדבר בי כי גם המה יש לאל ידם כי אשר אני מגיד הוא כי גם אני כאחד מהם:

פסוק לו

דנא חלמא וכו' אמר הן אתה ידעת כי דנא חלמא ולא אחר כי עוד אני מדבר ואתה הולך וזוכר כאמור למעלה והנה בזאת יבחן ויודע אפוא כי כן יהיה דברי אשר יצא מפי

בפתרון כי פשריה המיוחד והאמתי נאמר קדם מלכא ולא השערה דמיונית אשר לא פתרונו הוא וזהו אומרו פשרה בה"א בסוף התיבה שהוא כאומרו הפשר שלו כי מאמתת החלום יתאמת לך אשר דברי אמת בפתרון:

פסוק לז

אנתה מלכא מלך מלכיא די אלה וכו'. הנה דברי פסוק זה ושאחריו יראו דברי מותר כי יאמר נא אנתה הוא רישא דדהבא מבלי קדימת ספור שבחיו ועוד מה נשתנה מתכות זה משאר מתכות דצלמא דכן שכל אחד מהן ייחס אל המלכות באומרו ובתרוי תקום מלכו וכו' ומלכו תליתאה די נחשא וכן פרזלא וחספא וברישא די דהבא לא ייחסו כי אם אל המלך לבדו באומרו אנתה הוא רישא די דהבא ולא אמר מלכותך הוא רישא די דהבא וגם מה צורך אומרו כי מה' היה לו המלכות באומרו די אלה שמיא וכו' ומה הנה שלשת התארים האלה פה חסנא ותוקפא ויקרא ולמה זה הזכיר כללות שליטתו באומרו ובכל די דיירין וכו' ואם הוא שעל כן נמשל לראש שהוא כולל כל חיות הגוף הלא אינו ממשל רישא די דהבא אל המלכות כי אם אל עצמו באומרו אנתה הוא רישא וכו':

אמנם ראה והנה חל עליו חובת ביאור מעמד שלשת הדברים אשר המה כללו יופי נמשל רישא די דהבא ראשונה כי הן אמת כי אבר ראשיי חפארת אדם וכליל יופי הוא הראש אכן כמותו מעט מזער מחדוהי ודרעוהי שמשול ימשול בו מלכו אחרי ארע מניה אשר המלך אחר מלכות כשדים ותקטן גם היא ממשל הממשלה השלישית והד' למעוהי וירכתיה ולשקוהי ורגלוהי והלא זה הדבר כחומץ לשנים כי הלא מלכות כשדים משל ממשל רב בכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא ואיך ממשל ממשלה לאבר קטן הכמות אחרי כי מלכותו בכל משלה ולא יצדק לומר המשיל איכות הראש לא כמות המלכות שנית מי הגיד לו שלא היה נבוכדנצר מלכות שני או שלישי וא' מאשר היו לפניו הוא הראש או אשר יבא אחריו והראו לו מן השמים את אשר יהיה ממנו והלאה שלישית על מה זה נדמה מלכותו אל ראש הזהב ומה דמות יערכו לו שאם על היותו מולך בכיפה הלא גם מלכו אחרי די נחשא שלט בכל ארעא והוא כי ראה כי כל תארי רישא די דהבא וקוטן כמותו לא יצדקו ויחייחסו אל המלכות אך כל תאריו המה צודקים בעצם אל נבוכדנצר עצמו הוא הראש כאשר יבא בדבריו בס"ד ועל כן אמר אנתה הוא רישא די דהבא ולבל יאמר איש אם כן אפוא על מה נשא המשל הזה די רישא די דהבא על המלך לבדו ולא על כללות מלכותו כאשר עשה בשאר המתכות על כן הקדים ואמר אנתה מלכא מלך מלכיא וכו' יהב לך:

פסוק לח

וכן באומרו והשלטך בכלהון לומר כי כל מלכות נבוכדנצר אל המלך לבדו יתייחס ולא אל מלכות הכשדים ובזה נחה שקטה ההערה הראשונה מהשלשה שנתעורר דניאל להשיב עליהן והוא כי הן ארץ כשדים זה העם לא היה לולא ה' הקימו מתהומא דארעא ועד רום רקיעא על דבר כבוד שמו ית' בל יגלו עמו אשר בו יתפאר תחת ממלכה שפלה ולא בצדקת חיל הכשדים בחר בהם מכל העמים וינטלם וינשאם וישליטם על חלק ה' עמו אך כל מעיניו ית' להרים כסא נבוכדנצר על כל חיל עם ומדינה עד דור שלישי לשלם גמול שלש פסיעות אשר פסע על כבוד שמו כאמרם ז"ל כי היה עבד מלך אשור בלאדן בן בלאדן והיה דרך המלך ההוא לישן שנת הצהרים יום יום עד עת ערב ויהי היום כאשר חלה חזקיהו ויחי מרזליו ויעש ה' לו אות להשיב את הצל אחורנית עשר מעלות וכאשר נעור בלאדן משנת הצהרים וירא כי היה בקר קצף על עבדיו ויאמר הרעותם אשר עשיתם כי מעת צהרים ישנתי ויהי ערב ויהי בקר ואין מקיץ ויענו ויאמרו אצבע אלהים היא אשר השיב את השמש אחורנית ויאמר ומי בכל אלהי הארץ יעשה כדבר הזה ויאמרו אליו כי יש אלהים בישראל הוא אלהי חזקיהו נורא תהלות עושה פלא אז אמר לשלח ספרים ומנחה ויכתוב ככל אשר צוה פתשגן הכתב שלום לחזקיהו וכו' ושלום לאלהיו וכו' וכשמוע נ"נ והוא משרת את המלך קפץ ופסע שלש פסיעות לאמר למלך להשיב את הספרים ההם כי לא כן ידברו רק יתנו לה' כבוד ראשונה ואחרי כן יזכר שם חזקיהו על כן בשכר זאת אל חי חלקנו אשר לא יקפח שכר שום בריה אמר חייך שבשכר שלש פסיעות אלו ארים כסא מלכותך ג' דורות הלא מכל זה ראה ראינו היה ה' עם נ"נ להרים נסו על אשר דבר טוב על המלך מלכו של עולם ותכון מלכותו מאד ובגלל הדבר הזה לו יאתה התייחסות ממשלת הכשדים כי המלכות שלו היא ועד דור שלישי ימלוך בכבוד ולא אל כללות המלכות. ובזה יבא על נכון אשר נשא המשל הזה על מלכות כשדים הרב באבר הראשיי אשר כמותו קטן מהכיל כי לא על כללות המלכות ידמהו וישוה רק על נ"נ לבדו כי כל המלכות אליו יתואר ואליו נתנו ה' והן הנה דברי דניאל אנתה מלכא וכו' מלכותא וכו' יהב לך לומר לך נתן מפאת עצמך ולא לעמך ובכן נכון הדבר תתייחס כללות המלכות אליך המלך כי לך יאתה זה הכנה אל אשר יאמר אנתה הוא רישא וכו' מה שלא עשה כן לכל גוי משלש אלה הבאים אחריו רק ייחס המשל אל המלכות בכללות ולא אל המלך המושל בכל א' מהנה ואחר הקדמה זו שם פניו לבאר טוב טעם אל היות הוא המלך הראשון שבמתכות הצלם ולא אשר היה לפניו או יבא אחריו ויתבארו באר היטב שני דברים הנותרים מהשלשה אשר כתבנו נועד

דמאל לבארו ולבא עד תכונת כוונתו נבאר מלת חסנא והוא כי גם שענינה לשון חוזק הנה לכפל יחשב אומרו חסנא תקפא והנה הרד"ק בחסן ויקר יקחו אמר שהוא אוצר גדול ויקרא חסן להיות הממון מחזיק את בעליו נמצא הוא תאר אל חשיבות המחזיק באיכותו את בעליו ותקף הוא החוזק העצמי:

ובכן נבא אל הביאור והוא כי הנה שלש המה מעלות טובות לראש האדם באדם על יתר אבריו א' יתר שאת חשיבותו ואשר הוא מושב שכלו המחזיק את בעליו המתייחס לחסנא ככתוב שנית כי כל תוקף עוז ותעצומות כל בשר איש ובריאותו הוא הראש וזה יתייחס לתוקפא ועוד לו שלישית כי הוא תפארת אדם זיוו והדרו וזה תוארו ועל כן העיר החשובה והחזקה וכלילת יופי ההיא תקרא ראש המלכות כדבר שנאמר כי ראש ארם דמשק וכו' נמצא כי לא יתייחס אל הראש זולתי הנמצא אתו שלשת תאריו אלה ועוד בזה ייחס הזהב כי על כן היתה רישא די דהבא והוא היותו חשוב מאד וכולל בכל די דיירין בני אנשא כזהב אשר בכל הארץ כבודו והן כל אלה נוסדו יחד בנבוכדנצר ולא בזולתו והן אלה דברי דניאל אל המלך לאמר לו כי הוא הוא ולא אחר שידמה וישוה לרישא די דהבא כי הוא החל להיות גבור בארץ בתארים המתייחסים אל הראש ואל היותה מזהב ובאר היטב על ראשון ראשון על המשלו אל הראש אמר חסנא תקפא ויקרא יהב לך כי הן הנה תארי הראש החסן וחשיבות בטוב טעם ודעת להנהיג ולהחזיק מלכותך והתוקף וההדר הוא יקר תפארת גדולתך ואף גם יערוך אליך היותו די דהב טב במה די בכל די דיירין בני אנשא וכו' והוא כי הן אמת כי יקר תפארת חשיבות הזהב על כל הארץ כבוד ממשלתו ובכל די דיירין בני אנשא יענדוהו עטרות למו וגם הוא נכבד מכל מיני מתכות ועולה על גביהן ואם כן גם אשר ימשל אליו יתואר גם בשתיהן כי הוא יהיה שר וגדול בכל די דיירין בני אנשא והוא המושל והעולה על כל מיני בעלי חיים כזהב העולה על כל מיני מתכות וז"א ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא והשלטך בכלהון כי בכלל דבריו אלה גם שניהם חשיבותו וממשלתו בכל די דיירין בני אנשא וגם שעל כל מיני הב"ח השליטו ה' ועל כי גם הג' היא די נחשא שלט בכל ארעא ומה יתרון תואר הזהב ע"כ הפליג החשיבות גם על חיות ברא ועוף שמיא ואחרי הודיעו כי עליו נוסדו יחד תארי הראש ויחס הזהב ואין דומה לו גזר אומר ויאמר לו אחר שכל אלה לך אנתה הוא רישא די דהבא רישא מה נאמר בפסוק הראשון ודי דהבא מה נאמר בשני:

פסוק לט

ובתרך כו' יצא לו אומרו די תשלט בכל ארעא מהיות גם ירכתיה די נחש אמר אין זה כי אם די תשלט בכל ארעא שהוא משל אל ירכתי ארץ:

פסוק מ

ומלכו רביעאה וכו' ודי חזיתה וכו' ואצבעת רגליא וכו' ודי חזית וכו'. ראוי לשים אל לב על מה זה ייחס משל הברזל אל היותו מהדק וחשל כלא ולא אל היות מלכותו חזק ואמיץ בערים בצורות אשר להם חומה סביב בדלתות נחשת ובריחי ברזל בל יעבור בם איש צר ואויב כאשר אמר בהפרידו בין ברזל וחסף שברגליא ואצבעתי' שייחס הברזל אל חלקת המלכות תקיפא כפרזלא ועוד באו' ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כי אשר תהיה מלכותא פליגא הלא הוא כי יהיה קצתו חזק וקצתו רפה ובכן מי לא ידע די מן נצבתא די פרזלא להוא בה ואם הואיל דמאל באר היטב חזר לפרש יאמר נא גם כן די מן חולשא די חספא להוא בה כאשר אחר מן נצבתא די פרזלא. ועוד מה ענין אומרו כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא שהם אמרי מותר. ועוד באומרו ואצבעת רגליא וכו' מן קצת מלכותא וכו' כי הן הנה הדברים שבפסוק הקודם ולמה נרמז ונאמר שנית וגם כי למעלה הזכיר רגליא ואצבעתא ופה אצבעתא לבד. ועוד באומרו ודי חזיתה פרזלא מערב וכו' מתערבין להון וכו' יראה סותר בנינו אשר בנה בהמשילו בחינת צד פרזלא אל החוזק וצד החסף אל החלישות והן עתה שב לייחס אל היות זרעם בלתי מתערב דנא עם דנא. ועוד באומרו וביומיהון די מלכיא אינון יקים וכו' כי לא יתכן כי בימים ההמה הן מלכות כשדים יאבד זכר לו וגם לא מלכותא תנינא ותליתאה כי אין זכרון לראשונים כי אם אשר יהיו באחרונה הלא המה המלכים נועדו לבא אחריהם די פרזלא וחספא ואיך יאמר נא וביומיהון די מלכיא אינון יקים וכו' כי לא יתכן תדיק ותסף כל אלין מלכותא כי אזי לא יהיה כי אם מלכות רביעי וכן באומרו באדין דקו כחדא פרזלא חספא כספא ודהבא והלא בימים ההם נחשא כספא ודהבא כבר אבדו ועוד כי אומרו תדיק ותסף כל אלין מלכותא הוא פשר דבר באדין דקו כחדא. ובכן על מה זה חזר ואמר כל קבל די חזיתה די מטורא וכו' ועל מה זה שב ואמר אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנא והלא זה דברו מאז טרם החלו לדבר חלום ברם איתי וכו' הודעך מה די להוא וגם למה לא פתר ענין ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת וכו' כאשר ביאר כל פרטי החלום:

אמנם דניאל ראה והנה במלכות הרביעי ד' דברים שנין דא מן דא. ראשונה כי על השוקים לא נמצא חסף טינא כי אם ברזל בברזל יחד. שנית ברגליא די הוו מנהן פרזל ומנה חסף. שלישית כי גם ברגליא אשר מברזל המה היו בהם מקצת אצבעתא די חסף. רביעית כי היה בהם מקום דהוה פרזלא וחסף טינא מערבים כאחד ולא יתפרדו להיות אבר מזה ואבר מזה ותחת ארבע שם פניו לתת טוב טעם אחת לאחת. והנה באשר נפרדו

הרגלים מהשוקים אשר בהם חרש מחרשי אדמה יוכל איש לדבר ולומר כי אין זה רק כי יחזק מלכותו מאד ותהיה ארצם כברזל אך אמנה לקצות הארץ יביט בירכתי התפשטות מלכותו ויהי בהם מקומות רפים וחלושים בתוך מקומות חזקים כאשר תהיינה אצבעות חרש ברגלי הברזל ושאר מספר כל מדינות המלך מראשית ממלכתו הנדמה אל השוקים שלמים הם וחזקים כברזל עד בא התפשטות המשך מלכותו לירכתים מעין הרגלים אשר אחר התפשטות השוקים ורגלים לדבר כי כן דרך קצות המלכות אשר יהיה שם בדק ובמקומות חלושים. אמנם דניאל ראה והנה אבן די לא בידין מחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון ואם נדמה ונשוה עיקר יקר כל תקף המלכות אל השוקים אשר אין שם בדק ומקום רפה וחלש עד ההתפשטות הדומה לרגלים לירכתים ולשולים אשר אין שם מקומות חלושים כחסף טינא אם כן איך יאמר ומחת לצלמא על רגלוהי וכו' והדקת המון למה לא יכה ה' באבן די לא בידין על הברכים ועל השוקים אשר לא יוכל להרפא כי לא תהיה תפארת אבן ישראל להדק ולחשל כל חלוש למלחמה כי אין מעצור לה' ויכה הכפתור וירעשו הספים ובל ילך לו אל המקצועות אשר בם מקומות חלשים כאצבעתא דחסף טינא ומה גם כי יראה הרואה כי במקומות החזקים המשולים אל השוקים לא קרב כל יד ואיך יאמר באדין דקו כחדא וכו' כי הוא יורה כי לא נשאר כל מאומה ואם הוא כי בהכותו ברגלים יפלו השוקים לא כן הוא ותהי להפך כי בנפול החזק יפול הרפה ולא יתהפך יפול החזק בנפילת הרפה. על כן דניאל בחכמתו גמר אומר כי רגליא ואצבעתא המה כללו כל המלכות ואבנא די מחת לצלמא על רגלוהי לא השאיר אף גם צרור ושקוהי די פרזל גם בהם כללות המלכות ואשר נזכר זה פעמים ויבדל בין הרגלים ובין השוקים לבלתי היות בם חסף טינא על כן אמר כי גם ששקוהי ורגלוהי די פרזל לא יהיו לאחדים בהוראותם כי זה יורה על אשר יכניע וישבר את הזולת כל קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די מרעע כל אלין תדיק ותרוע וזה יורה על כל גבול ארץ מלכותו החזק הוא הרפה והוא כי שתים הנה בחינות כל מלכות ומלכות אחת הערים ובנותיה והמון עם יושביה ב' גדוליה שריה וגבורי חייליה שרי צבאותיה ולוחמי מלחמותיה הרודים בארץ והדרים עליה ובגלל היות בחינה הזאת הב' משתררת ונצפת על הראשונה המשילה אל השוקים אשר על הרגלים מלמעלה והבחינה אשר תחתיה אל רגליא ואצבעתא. והנה אין ספק כי לא יאמר איש מלכות פלו' מהדק ומחשל את הזולת על הארץ ודלת המונה כי אם על הבחינה השנית כי המה הרודים ועורכי מלחמה ולשום אויביהם תחת רגליהם על כן על הבחינה הזאת השנית אשר היא משל שקוהי די פרזל אמר וכמה די פרזלא מהדק וכו'. ויען היו כל גדולי המלכות והעושים במלחמה אשר

המה כללו הבחינה הזאת השנית גבורים וחלש אין בהם לא נמצא בשקוהי אשר הם משל אליה חרש מחרשי אדמה כאשר ברגליא ואצבעתא המתייחסים אל הראשונה אשר היו מנהן פרזל ומנהן חסף על קצת מקומות מושב הארץ ההיא חזקים ומהם חלשים:

פסוק מא

ועליה אמר ודי חזיתא רגליא ואצבעתא מנהן חסף וכו' מלכו פליגא תהוא ממנו חזק ממנו חלש והוא הדבר השני מהד' הנזכרים והנה מאומר מנהן פרזל ומנהן חסף כי זה פתרונו מלכו פלגא וכו' יאמר איש ויבין לאשורו כי מחצה על מחצה יהיו חלק כחלק תקיפא ותבירה על כן אמר כי לא כן הדבר רק ומן נצבתא די פרזלא להוא בה לומר כי העקר הוא הרפה רק שביניהם ימצא מחוזק הברזל וזהו ומן נצבתא די פרזלא להוא בה ונתן טוב טעם מהיכן יצא לו יהיה הרפה יתר על החזק ואמר כל קבל די חזיתא פרזלא מערב בחסף טינא כי מבלתי היות החרש מעורב בברזל רק הברזל מעורב בחסף הנה יראה כי החומר עיקר והברזל הוא תערובתו וטפל אליו וזהו אומרו כל קבל וכו' פרזלא מערב וכו':

פסוק מב

על השלישית אשר גם ברגלי הברזל ימצאון שם אצבעתא די פחר אמר ואצבעת רגליא מנהן ברזל ומנהן חסף הלא הוא די מן קצת מלכותא תהוא תקיפא ומנה כלומר מן אותו הקצת בעצמו תהוא תבירה כי גם בחלק התקיף יהיה שם בדק ושברון זעיר שם זעיר שם מקומות חלושים בין החזקים:

פסוק מג

ועל הרביעית אמר ודי חזיתא פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין וכו' לומר פן תאמר בלבבך כי היו אהיה כמו אכזב ותשים לאל מלתי כי הלא זכור תזכור ולא יבצר ממך כי הלא בחלומך והנה מקום בצלם די פרזלא מערב בחסף טינא ולא יתפרדו ואני אמרתי מלכו פליגא תהוא המורה כי נפרדים יהיו החזק מהרפה על כן אמר ודי חזיתא פרזלא מערב וכו' לא זו הדרך הנרמז בזה כקודם אשר היה פרזלא משל אל החוזק וחספא אל הרפיון כי אם אל זרע אנשי המלכות אשר בלתי מתייחסים ומתקשרים דנא עם דנא:

עוד אחשוב למשפט דרך ישר לפני איש להסיר רגל רביעי ממרכבת ד' הדברים אשר כתבנו בא דניאל לתת טוב טעם אל פשר דבר כל אחת מהנה ואתן אחר תחתיו הלא הוא כי יאמר אומר דברך כי מלכו פליגא תהוא וגם במקום החזק מנה תהוא תבירא משל אל אצבעות חמר אכן כמה וכמה מינים ממינים שונים זה מזה זה לעומת זה זה חזק וזה רפה מתדבקים ומתקשרים זה עם זה יותר מפרזלא וחספא ישא משלו בהן אל מלכו פליגא

בתוקף וכושל מבלעדי תערובת דמאי אשר לא יאמר העם קשר פרזלא מערב בחסף טינא כי הנה הנם שתי קצוות אשר אין זווגם עולה יפה וקשה לזווגם ולחברם כקריעת ים סוף על כן על רגל הרביעי הלזה ענה ואמר ודי חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא כי היו בתוך הברזל אברי חרש מחרשי אדמה ולא נשא המשל בנושאים די להוון דבקים דנא עם דנא זה פתרונו מתערבין להון בזרע אנשא מכל לשונות עם ומדינה ולא להוון דבקין דנא עם דנא כי כמו זר יחשבו זה לעומת זה כדי פרזלא לא מתערב עם חספא נמצאו דבריו כי ממוצא דבר א' שתים זו שמענו מהשנות מהותם זה חזק וזה רפה מלכו פליגא תהוא ומאשר נשא המשל הזה בשני הפכים רחוקי ההתקשרות כאלה כרחוק מזרח ממערב ולא בזולתם הבלתי רחוקים זה מזה כאלה הורה די מתערבין להוון וכו':

פסוק מד

וביומיהון וכו'. לבא עד תכונתו נשים פנינו אל שנותו את טעמו בהשנות המלכיות האלו כי בין הראשון לשני אמר ובתרך תקום מלכו וכו' אך אחרי כן לא אמר ובתריה תקום מלכו תליתאה די נחשא וכו' ובתריה מלכו רביעה וכו' רק הזכיר לבד תליתאה רביעאה וכו'. ואפשר טעם הדבר כי לא קם המלכות השני עד אשר תמו נכרתו כל חיל כשדים המה מלכיהם שריהם אחרי מות בלשאצר ושנה אחת לדריוש המלך ככל אשר נבא עליהם ירמיה הנביא על כן אמר ובתרך תקום וכו' אך אמנה בין השני לשלישי לא יהיה כן רק כי זה ישפיל וזה ירים כי אחר ממשלת השני יקום מלך גדול ומשל ממשל רב הולך ורב ותכון מלכותו ואף גם כי את הממלכה השניה ישפילנה ישפילה עד ארץ לא יבלענה ממקומה רק תהיה ממלכה שפלה תחת היותה גברת ממלכות יען הקים ה' את השלישית לראש וכמקרה השנית יקרה גם לשלישית בהקים ה' את הרביעית כי תהיה הרביעית הולכת וחזקה ובית השלישית הולכים ודלים ברם עיקר שורשי ממלכות האליל שני ושלישי לא סרו ולא נדעכו ממקומם עד תום כל הדור אנשי מלכות הרביעי הבא באחרונה ועל כן כאשר יפקוד ה' על צבא המרום שבכל מלכי האדמה הוא המלך הרביעי גם יתר פליטת הנותרים יפלו עמו כי גם עליהם תעבר כוס באופן כי המלכות הרביעית אשר המשילו לפרזלא מערב בחסף טינא בבא עליו צרה וצוקה כאשר יקים אלה שמיא מלכותא די לעלמין לא תתחבל לא עליו לבדו יניף ידו רק תדק ותסף כל אילן מלכותא אלא שבגדול יחל ובקטן יכלה וזהו אומרו וביומיהון די מלכיא אינון כלומר אותם המלכים מבלעדיך כי עדיין יהיו יתר פלישת שני ושלישי קיימים בימי הרביעי יקים אלה שמיא מלכותא וכו' תדק ותסף כל אלין מלכותא הם כל אשר מהלאה למלכות כשדים:

פסוק מה

והנה בדבריו אלה היה מקום ילכד בפח הנלכד באמרי פיו כי הן עתה גמר אומר די ביומיהון די מלכיא אינון הלא הוא המלכים טעדו לבא אחר רישא די דהבא יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל תדק ותסף כל אלין מלכותא הנזכרים אך מלכות הראשון לא יזכר ולא יפקד בימים ההמה ובעת ההיא כמפורש בדברי ירמיה הנביא באר היטב את כל הרעה הבאה על מלכות כשדים וכליון חרוץ אשר יעשה בהם וכדבריו גם הוא באומרו ובתרך תקום וכו'. והנה לעומת זה היה דבר דניאל אל המלך לאמר אדין דקו כחדא פרזלא נחשא חספא כסכא ודהבא וכו' הלא בפיו ובשפתיו דבר ידבר הוא כי גם מלכות נבוכרנצר הנמשל לזהב יפול בנופלים באחרית הימים באבן די לא בידין והוא אמר והיא ובתרך תקום מלכו אחרי תנינא וכו' כי הוא יורה כי בימים ההמה לא יהיה שריד למלכות כשדים כי זכרו יאבד מני ארץ ומה גם יורש עצר ואם כן בנפול ממלכות הארץ באחרית יומיא איך תחד אתם מלכות כשדים אשר לא יהיה בימים ההם על כן אמר כל קבל די חזיתה די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא וכו' אשר שם הזהב בתוך אשר דכו במדוכת אבן די לא בידין אל נא יכזיב את אשר דברתי כי הלא דבר הוא זולת האמור כי הוא דבר אשר יהיה אחרי זאת אשר אמרתי די מלכו די לעלמין לא תתחבל תדק ותסף כל אלין מלכותא אחרי כן תהיה עוד כליה כוללת אל כלנה וזהו אלה רב הודע מה די להוא אחרי דנא שהוא מה שיהיה אחרי זאת אשר אמרתי תדק ותסף וכו'. ולבא עד תכונת הדבר נשים לב אל אמרם ז"ל בב"ר על פסוק הוא גלה עמיקתא וכו' שאמרו הוא גלה עמיקתא זו גיהנם וכו' כי הנה לפי דבריהם יפלא מה ראה דניאל על ככה ומה הגיע אליו לשבח לפאר לאלה שמיא על דברת גיהנם כאשר הקיץ והנה חלום המלך נגלה אליו אך המה ראו כן תמהו מי נתן רישא די דהבא באחרית הימים כד התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא שאמר באדין דקו כחדא וכו' כי הנה גם על השניים ושלישים יפלא ומה גם שיבא להוסיף את הראשונים כי הלא אין זכרון לראשונים עם אשר יהיו לאחרונה וגם נתנו אל לבן אומרו בסוף זה פתרונו אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנא אחרי אשר נאמר למעלה זה פעמים אמנם המה ידעו דרך ה' כי הבינו עצתו והמה דברי רבותינו זכרם לברכה במסכת עבודת אלילים כי באחרית הימים יעמדו ליום הדין כל המלכים אשר מלכו בארץ וגוייהם וידונו אחרי כן בגיהנם המה מלכיהם שריהם ומה גם אשר הצרו את ישראל ועל כן אחרי אומר די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא אשר הוא המלכות הרביעי שב להזכירו שנית באדין דקו כחדא פרזלא חספא וכו' וגם הזכיר דהבא

אשר לא יראה ולא ימצא בעת ההיא אך הוא באדין אחרי נפילת מלכיות אשר הם חיים עדנה עוד ישובו כלם כאחד לידון באבדון והוו כעור מן אדרי קיט והוא אמרם ז"ל על פסוק זה ופסוק תזרם ורוח תשאם וכו' בב"ר סוף פרשת וישלח כי ע"א בעה"ז אומרים בשבילנו נברא העולם ויקרם כמשל תנובת השדה שהמוץ והקש כל אחד אומר בשבילי נזרעה השדה והחטה חבויה תוך השבולת ואומר יבא הגורן וכו' ואז המוץ לכל רוח יזרו ברחת ובמזרה והקש יהיה למרמס שור ומאכלו והחטה תנתן לאוצר כן לעתיד לבא על האומות ע"א נאמר תזרם ורוח תשאם וכו' והוא באבדן גיהנם ועל ישראל נאמר ואתה תגיל וכו' שאין גם אחד מישראל נכנס בגיהנם כמו שאמרו ז"ל בב"ר פ' וירא לעתיד לבא אברהם יושב בפתח גיהנם וכו' וזהו האמור פה והוו כעור וכו'. וזה ענין הפתרון הלזה כל קבל די חזיתה וכו' והדקת פרזלא וכו' כספא ודהבא כלומר אשר לו יתכן יהיו כל אלה אז בחיים חייתם הלא הוא כי אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנא שהוא אחרי זאת שאמרתי שמלכו די לעלמין לא תתחבל אשר יקים ה' תדק ותסף כל אלין מלכותא אשר יהיו בימים ההם אחרי כן גם כל מלכי גוים ע"א וגוייהם הראשונים ואחרונים ידוכאו כחדא כאמור ועל כן ישוב להזכיר בחלום מפלת פרזלא וחספא אחרי אומרו ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון ולא הואיל דניאל באר היטב פשר דבר אומרו הות לטור רב ומלאת כל ארעא הלא הוא אושר הגדול והקדוש אשר ירשו בני ישראל מדאגה מדבר פן יקנא המלך על אשר ידבר טוב על ישראל ובל יראה דורש טוב לעמו ובגלל הדבר הזה הסתר הסתיר ממנו מי הוא זה ואי זה הוא מלכו די לעלמין לא תתחבל אשר יקים ה' וממשל משלה אל אבן די לא בידין הלא היא אבן ישראל כי יצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו שהוא הר הגדול שממנה יפרד בן יקיר לו הוא משיח צדקנו וזהו די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין ומחת וכו' כדבר שנאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וכו' ועמד ונלחם מלחמות ה' וככלותו לדבר את כל פתרון חלומו אמר אליו ויציב חלמא ומהימן פשריה כלומר מאשר ידעת כי יציב חלמא כאשר אמרנו למעלה כי דניאל מפיו יקרא אליו והוא הולך וזוכר ממנו תקח וידעת עם לבבך די מהימן פשריה וק"ו הדברים אם מאי דלא הוה הוה ואשר לא סופר לי ראיתי מאי דהוה לכ"ש שלא יבצר ממנו פתריונו האמתי אמונה אומן והנה עד עינינו המלכות הלז אשר המה בני התערובות מכל לשונות הגוים מהדק ומחשל כלה ומלכו פליגא ככל החזיון הזה על כן נקוה בא יבא לא יאחר המלך אשר אנו מבקשים:

פסוק מו

באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי וכו' ענה וכו'. הנה במנחה ונחוחין אשר אמר לנסכיה ליה ראוי לדעת מה המה אלה אם כה יאמר להרבות לו מוהר ומתן יהיו לרצון לפניו הלא זה הדבר האמור בכתוב השלישי ומתנן רברבן שגיאן יהב ליה וכו' ואם הוא כמו שאז"ל שלאלהים חשבו מקריב לפניו מנחה וריח ניחוח על אשר ידע חלום ויפתור אותו הלא כמו זר נחשב כי אתרי הודיע לו דניאל כי הלא לאלהים פתרונים ולא מן חכמה די איתי ביה מכל אנשא רזה דנא גלי ליה ונתן דניאל זו כחו לאלה שמיא באומרו ברם איתי אלה בשמיא וכו' למה יעשה כה ויפג לבו כי לא האמין אליו בזה כאשר האמין דברי החלום אשר לא מעלין ולא מורידין בערך הדבר הזה כי רב הוא כי הלא יתן תפלה לאלהים חלילה כי המר ימירנו בדניאל. ועוד על מה זה לא שב להוכיח בדברים לומר לפני המלך. כי הוא אדם ולא אל ולא לו יהיה הכבוד וזבחים ומנחה בלתי לה' לבדו ועוד כי במענה לשון אשר ענה ואמר מן קשוט וכו' מורה באצבע כי אצבע אלהים הוא ולו נאה להודות ולא דניאל פעל כל זאת כי מה' יצא הדבר ואם כן איך יתכן דרך רז"ל כי לאלוה החשיב את דניאל וגם נשים לב אל מיני התארים האלה אלה אלהין ומרא מלכין וגלא רזין מה ענינם והתיחסותם פה. ועוד כי התחיל בשבחו ית' וסיים בשבח דניאל באומרו די יכלת למגלא וכו' ולא אמר די יכיל למגלי ויחזור אל ה' הנזכר וגם על מה זה הודיענו די דניאל בעא מן מלכא ומנא וכו' ועוד אומרו ודניאל בתרע מלכא יראה תפל מבלי מלח במקום הזה:

אכן הן אמת חכמים הגידו וכדבריהם כן הוא כי לא נפל מדבריהם ארצה כי לאלהים חשבו ולעבדו בכל לבבו מנחה וניחחין אמר לנסכה ליה. אמנם לבא עד תכונת הכתובים באר היטב נשים לב אל אומרו אמר לנסכה ליה ולא אמר נסך ליה כאשר במתנן רברבן סגיאן שנאמר בהן יהב ליה ולא נאמר אמר למיהב ליה אך אין ספק כי הוא אמר ולא יעשה יען כי דניאל לא יקבל ויהי כמשיב יד המלך בל יעשה כדבר הרע ההוא כי לא אלהים הוא וזהו אומרו אמר לנסכא ולא אמר נסיך ליה:

פסוק מז

ובגלל הדבר הזה אשר מאן ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשוט וכו' ועל פי דרכנו השב נשיב על אומרו לדניאל כי הלא הוא שבח והודאה אליו ית' ויאמר נא ממנו ואליו ית' ולא לדניאל אך אמנה היו דבריו אלה לנוכח דניאל אשר לא נתנו להקריב לפניו מנחה וניחחין לאמר לפניו אל ישיאך לבך תקטן מעלת אלהיך לפני ואתן תפלה לאלהיך חלילה בהקריבי לפניך קרבן כי אדרבה הגדלתי והוספתי לרומם ולגדל יקר תפארת גדולתו כי

לא תהיה תפארתו היותו אלוה על אנשים כי אם אלהי האלהים כי ידעתי גם ידעתי כי הוא אלהיך ואמרתי לעבדך למען דעת כי אלוה האלהים הוא באשר הוא אלהיך כי אתה אלוה והוא אלה אלהין והלא זה דברו באומרו מן קשוט די אלהכון וכו' לומר לא להקטין מעלת אלהיך באתי להקריב לפניך כי מן קשוט די אלהכון באשר הוא אלהכון הוא אלה אלהין באמת ולהורות זה אמרתי להקריב לפניך כי אלוה אתה והוא אלוה עליך כי הוא אלה אלהין. ועוד לו היותו מרא מלכין והוא כי לא מהיותו אלהכון ביחוד יבצר ממנו חלילה היותו מלך על גוים ומלכים כאשר בשרי עם ועם אשר חלק להם הוא ית' להריק ברכת שפע מאתו ית' איש איש על עמו אשר הוא מושל בו ולא יעצור כח אחד מהשרים למשול על עם אחר שלא הופקד עליו כי לא ישליטנו האלהים להשתרר על עם לא ידע תמול שלשום ולא הומלך עליו אמנם לא כאלה הוא ית' כי יוצר הכל הוא כי גם כי אלהי ישראל יקרא ביחוד הוא מרא מלכין דרך כלל כי מלכותו בכל משלה. עוד שלישית כי הוא גלה רזין מה שאין כח לשום אלוה מאלהי העמים לעשות ויהיו כל אלה עומדים לפני באות ומופת והוא די יכלתא למגלא רזא דנא היותו ית' אלה אלהין באשר הוא אלהיך יעלה וראה בדי יכלת שאלמלא היית אלוה לא היה לאל ידך לעשות כדבר הזה ומה גם כי רך בשנים היה בעת ההיא לאמר ולהגיד הסוד ההוא וא"כ מהיותך אלוה יודע אפוא כי אלהיך הוא אלה אלהין והוא אשר דבר די אלהכון הוא אלה אלהין ולעומת אומר ומרא מלכין אמר למגלא כי לולא ה' הוא מרא מלכין ומבלעדו לא ירים איש ידו ואת רגלו לא היה מגלה את אשר יעדה מלכין ומהקם מלכין ואחר כך יזרם ורוח ישאם כעור מן אדרי קיט בל יתחזקו איש במלכותו על ידי רוח המושל ואשר ישתרר עליו להתחזק במסמרים לא ימוט ותכון מלכותו מאד אך זה יורה כי הן כלם כאין נגדו וכאפס ותהו נחשבו לו כי מלך הגוים הוא ואליו יאתה להגיד להם את כל הרעה הבאה עליהם כי יפלו בנופלים כי יד ה' תהיה בהם כי אין לאל ידם להציל נפשם מידו כי בלעדי ה' אין מלך ואין שר כי לא המליכו ולא ממנו השירו ולא ידע חלילה אכן משפטם אל ה' אשר יוציאם ואשר יביאם ממנו פנה ממנו יתד התקועה במקום נאמן להושיבם על כסא המלוכה וממנו קשת מלחמה להוריד כאביר יושבים ואין מכלים כי מרא מלכין הוא. ועל השלישית הלא היא וגלא רזין אמר רזא דנא כי מהסוד הגדול והנורא והכולל הזה עד סוף כל הדורות ממנו נקח לדון ק"ו על כל צפוני סודות כי כל רז לא אנס ליה ובאמת יקרא גלא רזין אחרי הודיע את כל זאת:

פסוק מח

אדין מלכא כאשר ראה המלך כי מתאמץ הוא לקבל כבוד אלהים במנחה וניחחין אמר לנסכה ליה אדין תפס דרך אחרת לכבדו במתנות ושולטן ויקר וזהו אדין מלכא לדניאל רבי ומתנן רברבן וכו' ושלטנו וכו' ובזה יתכן הזכיר זכרון משאת המלך ואשר נשאו אחר מענה לשון המלך אשר ענה ואמר מן קשוט וכו' ולא מאז כלה דניאל לדבר המלך ומנחה וניחחין אמר לנסכה ליה. והנה מצאתי און לי בדברי רז"ל בב"ר פרשת ויחי כי לא קבל ומנע מהמלך יעבדהו כאלוה והן הן דברינו ובהן יתכן דרך הכתובים גם כי מחמדת איש חמודות לא יבצר ממנו כי איש הוא ומי כמוהו עובד אלהים ואיך יעשה הרעה הגדולה לשבת מושב אלהים ויחטא לאלהים. עוד אחשוב חשב וימלך המלך הלזה להעדיף סרח עודף בתאריו ית' על דבר דניאל כי הוא אמר אנת מלכא מלך מלכיא וכו' כי קרא אליו ית' מלך מלכיא כי קדש הוא המלכות הזה כמו שאז"ל. עוד שנית בטוב אחרית דבר דניאל על דבר כבוד המלך הדובר בו אמר אלה רב הורע למלכא מה די להוא לעומתם על הא' לשבחו ית' בתואר גדול ונורא מאד נעלה על אשר תארו דניאל וגם על עצמו הקטין ערכו מטה מטה מאשר העריכו דניאל על הראשונה יצא דבר מלכות מלפניו ואל ה' צבאות לא קרא מלך מלכיא בל יראה כי מלכי הארץ מלכים הם לפניו ית' רק כי ה' גדול עליהם והוא מלך על גביהן ואין זה תפארתו ית' רק שהוא מרא מלכין שהוא כעין אדון אצל העבדים מקנה קנינו אשר לא ישתתפו בסוג כעבד לאדוניו כאשר באמור מלך מלכיא כי כלם מלכים יקראו וזהו אומרו מרא מלכין כי הוא אדון למלכים והמה כעבדים אל יד אדוניהם ועל אשר נשאו דניאל באומרו אלה רב הודע למלכא אמר לא כן אנכי עמדי יחפוץ המלך ית' לעשות יקר לאיש כמוני אך אשר תרננה שפתי כי אזמרה לו הלא היא די יכלת למגלא כי לך יאתה ואליך נגלה ה' כי הנראה אליו לא מן ה' הוא רק רעיוני על משכבי סליקו:

פסוק מט

ודניאל בעא וכו'. ראה דניאל כי גאה גאה בעיני המלך וינשאהו מעל כל השרים והן כל חבריו יבושו כי לא נעשה עמהם דבר וירא כי אשר גדלו המלך הלא הוא על כי רזא דנא גלי ליה ויאכילוהו מפרי דרכו על כן אמר בלבו הלא אחזת מרעי התענו באשר התעניתי והמה היו לי מעיר לעזור ברחמי למבעי מן קדם אלה שמיא על רזא דנא וזכות כלנו עמדה לנו למגלא רזא דנא כאשר כתבנו למעלה כי כן לבו עמהם ע"כ אמר צדיק כי טוב הוא כי גם הם יאכלו מפרי דרכם ופרי מעלליהם יאכלו ועל נן בעא מן מלכא ומני וכו'. ולבל יאמר אומר למה זה הרחיקה משער המלך ולא בקש יפקידם המלך פקידים בחצר

המלך כמוהו על כן אמר ודניאל בתרע מלכא כי כל פרי גודל מעלתו אשר גדלו המלך הלא היתה אשר היה בשער המלך ומי זה יערב אל לבו יקשה לשאול ינתן לזולתו ככל אשר ניתן לו כי זה מיעוט דרך ארץ ומה גם אם לאחד היה מקום ישתרר שם ולא לשנים על כן בחר להם עבודת המלך. או יאמר על מה עשה ככה והלא טוב להם יהיו שקטים על שמריהם וארחתם ארחת תמיד מאת המלך מעתה כי יקנאו בו חיל עם ומדינה הצרים אותם ויתנו לבם להשכחא להון כל עילה מצד מלכותא נמצאת תרב גדולתם לגרמת נזקם על כן אמר כי לא היה פחד כי הלא דניאל בתרע מלכא ומי זה האיש יערב אל לבו לדבר עליהם סרה ולא דעת ולא תבונה לאמר הלא אח להה בבית המלך וגם אם ידברו עליהם יש לאל ידו בתרע מלכא לעמוד על נפשם כי לא קצרה ידו מפדות ויש בו כח להציל וזהו ודניאל בתרע מלכא:

פרק ג

פסוק א

נבוכרנצר מלכא עבד צלם וכו' ראוי לשים לב מה זה עלה על רוח מלך הלז ואת מי נועץ יעשה לו צלם זהב וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו ואם כל ישעו וכל חפץ ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו ללכת להשתחות לאלהי המלך וכל עם אל אלהיו ידרוש הנה זה דרכו כסל לו היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים אף גם בעיני המלך כאומרו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימית לא סגדין כי הנה בפיו ובשפתיו אמור יאמר כי לא אלהיו הוא וגם הוא אמר די שמיה בלטשאצר כשום אלהי הנה הודה כי הצלם לא אלהיו הוא ולא המיר אותו בראשון ואם מגמת פניו קדמת החלום כי חפץ עשות דוגמתו מה יסכון לו בבא כל איש להשתחות לו ועל מה זה עשאו זהב כלו ולא מהמתכות אשר נראה אליו בחלום הלילה. וגם מה טובו ומה יפיו זה תארו גבוה ס' אמה ברוחב ששה ומה גם למאמר רז"ל כי לולא הכבידו על רגליו כל זהב וכסף המובא מירושלים היה נופל מלא קומתו כי רב גבהו ומה ראה על ככה לבזבז אוצרות זהבו לעשות זר מעשהו כי יפול הנופל ופתע ישבר ואין מרפא והלא יכלם בדמותו בצלמו אשר פעל ועשה ולמה זה הודיענו את כל זאת שהקימו בבקעת דורא במדינת בבל ומה יתן ומה יוסיף היותו במקום ההוא מבזולתו. ועוד כי בענין רע זה הזכיר נ"נ מלכא זה עשר פעמים או יותר ורוב מנין הזכרתו יראה הרואה אותם כי אין צורך בהם ועוד כי בסוף פסוק השלישי עוד לו הזכרה לבלי צורך אך המלוכה נגדעה ממנו כי שם נאמר די הקים נבוכדנצר ולא אמר מלכא ולמה זה מלכותא העדיו מניה ועוד כי הנה העביר

קול להשמיע קל קרנא וכו' וסומפוניא ובשעת מעשה באמרו כדי שמעין וכו' נפלין וכו' לא הוזכרה סומפוניא וכמו זר יחשב לומר כי לא פצחו רנה יחד כל כלי שיר הנז' כי אם על פי סדר הזכרתם ויד חרוצים היתה למהר למנפל ולמסגד כל עממיא אומיא טרם עת הזמיר של סומפוניא הגיע ועל כן לא הוזכרו כי אם הראשונים ואמר כדי שמעין כל עממיא כו' קל קרנא כו' נכספה וגם כלתה נפשם על דבר מלך שלטון שכלו עיניהם מיחל עד עת בא ניגון הסומפוניא אך לא יתכן דרך זה כי הלא כל מיני זמרא הבאים אחריו הוזכרו ואיך נשמע קולם בלי נשמע קול סומפוניא המוקדם בפסוק וגם ראינו כי זה פעמים הוזכרו אחרי כן כל כלי שיר האלה בדברי די אכלו קרציהון די יהודאי וכאשר שב המלך לדבר אל חנניה וחבריו ובאחת מהנה לא נעדרה הזכרת סומפוניא כאשר במקום הזה והדבר הקשה כי סומפוניא הוא הגדול שבכל שירי זמרה כדברי הרלב"ג ואם כן הלא דבר הוא שישמט ידו ממנו ועוד באומרו ואכלו קרציהון די יהודאי למה זה סתם וכלל ולא אמר די שדרך מישך ועבד נגו וגם אחרי כי בדברם אל המלך האריכו לשון ויאמרו איתי גוברין יהודאין כאשר בדברם על אשר לא ידעום תמול שלשום והאנשים האלה שלמים הם אתם יומם ולילה וגם למה ירחיבו פה יאריכו לשון ולא נקבום בשמות בפתח דבריהם ומה גם שיבאו ויגידו אשר הפקדו פקידים על עבודת מדינת בבל כאמרו אליו די מנית וכו' ועוד כי הלא יראה כי מלך הפכפך הוא כי כן יסד המלך כי מאן די לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא וכו' ולא יונל להתמהמה מלהעביר את העובר באש והוא לא כן עשה אך האריך אפו ועם ישראל יתוכח ויאמר אליהם הצדא שדרך מישך וכו כאמרם ז"ל שאמר אליהם למה תעשו כדבר הזה לעשות ע"ז שלו צדו הלא עיקר ע"ז היתה נעשה בירושלים ומשם יקנו כל הגוים מסביב ובשלי געלה נפשכם ולמה זה ירחיב פה יאריך לשון כמחלה פניהם ולא יגזור אומר ברגע קטן להפילם במו אש כמשפטו אשר חרץ וגם העביר קול ולא עוד אלא שחלל כבודו לשוב עוד שנית לדבר ולומר כען הן איתיכון עתידין וכו' וככלב שב על קיאו ושנה באולתו לערוך מערכת שירי זמרה ולנצח בנגינותיו ולצות עליהם כי בפעם הזאת ישובו אליו לקיים את כל תיקף מאמר המלך והנה לא יבצר מהם אם יעשו ואם יחדלו וכל אחד משתיהם רק רע אל המלך כי אף גם אם בפעם הזאת יקיימו את דברו קיקלון על כבודו כי תחת שלשה אנשים מן בני גלותא די יהוד חרד את כל החרדה הזאת לשוב שנית לערוך שלחן זמירותיו בכל כלי שיר כפעם בפעם ולא יקרה נפש המלך בעיניהם להקים את דברו בפעם הראשון ומה גם אם על כל אלה ישימו לאל מלתו וימירו את כבודו כאשר עשו ויהיה דברו אליהם לחרפה לקלס ואם כן מה יעץ ללא חכמה לעשות כדבר הזה ועוד כי נכנס בשתים רעות

ויצא באחת כי הוא אמר תפלון ותסגדון וכשהוא אמר אצל עונש אמר והן לא תסגדון ולא אמר תפלון ועוד כי אמר ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי כי הנה בשגעון ינהג כי הלא הוא האומר מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ואיך יאמר נא כי אשר הוא אלה אלהין ומרא מלכין לא יכיל לשזבינהון מן ידוי וחלילה לאל מהבצר הציל מידו והלא יראה כי לא מחכמה ערב אל לבו לדבר כדבר הרע הזה. ועוד בתשובתם חלקו מחמאות פיהם לשתים באמרם אליו יכיל לשזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישזיב כי יאמרו לו יכיל לשזבותנא דרך כלל וגם את הכל יכללו בזה אז יאמרו ישזביננא מן ידך כמענה לשון המלך ולא יפרטו תנור וכירים. ועוד כי בכל מקום אשר יזכיר את שם הצלם אשר עשה יאמר צלם דהבא די הקים ובבואו לדבר אליהם נאמר לצלמא די עבדית ויחריש מהזכיר הזהב וההקמה ובשובם לדבר אליו ענו ואמרו ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד. ועוד באשר צוה למזה לאתונא חד שבעה המבלי יכולת באש במאי די חזי למזיה לשרפם צוה למזא חד שבעה ואם בא להגדיל המדורה להגדיל צערם לא כן הדבר כי קל מהרה תאכלם האש ובכל צרתם לא צר כי אם רגע קטן ואם מעט אשר יהיה האש יגדל הכאב מאד כי לא במהרה יאכלו. ועוד על מה זה לגברין גברי חיל די בחיליה אמר לכפתא וכו' האם העולה על רוחו יתאזרו נגד בני עמו או יבטחו בזרועם יושיע למו נגד כל עממיא אמיא אשר שם או חשבם לגבורי חיל יצוה עליהם גבורי חיל די בחיליה לכפתא וכו'. ועוד מה פשעם ומה חטאתם די גבריא אלך די הסיקו לדניאל די קטיל המון שביבא די נורא הלא מצות המלך עליהם למרמא לאתונא ותהי נא יד ה' הויה באשר אכלו קרציהון או על המלך אשר צוה אותם וגם על מה צוה לקשרם האם היה ירא ילחמו עם האש בידיהם ורגליהם אז יתנו לב לברוח מתוך השם ומה גם כי אין מספר לגדודיו אשר היו עמו ומי אלה כעב תעופינה וכיונים למלט נפשם. וגם נשים לב אל שנותו את טעמו באומרו נפלו כאילו מעצמם נפלו ולא כן היה רק שהפילום וראוי יאמר רמיו כמו שאמר למעלה וגם אומרו תלתיהון יראה שפת יתר. והנה מראשית ולא כל ראשית אשר נחוה דעת המלך בצלם דמות תבנית הצלם הלזה בינותי בספר נדפס כעת אשר נקרא שמו מעיני הישועה אחר ימים ושנים אשר חנן ה' את עבדו להבין ממקרא הדרך הזה ומצאתי און לי ויהי בפי כדבש למתוק והן אלה דברינו אשר כתבנו מאז הנה כל איש חכם לב יראה וישפוט כי אין ספק כי נבוכדנצר נבהל משמוע לא טובה השמועה בא ונהיתה אל המלך על יד איש חמודות בפשר דבר החלום אשר חלם המלך ויורהו ויאמר לו את אשר יקרנו כי לא תכון מלכותו לדור דור אך הוא יכלה ובתריה תקום מלכו אחרי וכו' עד תום ארבע ממלכות הארץ ואחרי כן יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל

ואזי אף גם הוא יפול בנופלים ואז יכנע גם מלכות הזהב ככל הכתוב למעלה באופן כי בהביטו אל אחרית דבר קללה תחשב לו קול מבשר אשר היה דניאל כמבשר בעיניו על כן התחכם אז יותר לתת דבר ועצה הלום בעוד ידו נטויה על כל גויי הארץ והוא השליט והוא המשביר לכל חיל עם ומדינה ושר צבאו המרים במרום רם ונשא ויגבה מאד מכל שרי צבאות מלכי האדמה באדמה ביום ההוא ולעזר כנגדו נמצא אתו כל חרטם ואשף וכשדי יודעי דעת ומביני מדע לעשות בכל מלאכת חושב ומכשף והוא גם הוא עשר ידות לו בידיעות הטומאה על החרטומים האשפים אשר בכל מלכותו ואחר אשר אלה לו ויעצוהו כליותיו עשה יעשה לו צלם דוגמת מלכותו על פי כח טומאתו ואז יעביר קול לכל עממיא אמיא ולשניא כי יחד כלם חרדים אל דברו וסרים אל משמעתו המה מלכיהם שריהם אל הצלם ההוא יכרעו ויפולו והיה הקסם באופן כי הגוי והממלכה אשר יכרע וישתחוה לו אז יכנע תחת ממשלת רוח המושל אשר נדמה לו הצלם על כן ראה והתקין צורת הצלם אשר נראה אליו בחלום הלילה זהב כלו כי אמר הלא חמשת מינים שונים אשר המה כללו כללות הצלם משל ומליצה אל ארבע ממלכות הארץ כי נמשלו ארבעה מלכים אל החמשה כספא ודהבא נחשא פרזלא וחספא ובאלה נפרדו הגוים ונעשו אברים אברים בהתייחסם מלכות הזהב הוא מלכות נבוכדנצר הוא הראש ואשר לכסף אל הזרועות והחזות ומלכו אחרי די נחשא ממתנים ועד ירכים ומלכו די פרזלא וחספא את השוקים וגם את הרגלים על כן למען תשתפכנה ותתהפכנה כל ממשלות ממלכות הארץ העתידים עורר שררתם אחר נפלו אל עטרת תפארת ממשלתו למען תרב גדולתו ככל הטוב אשר דבר הוא עליהם ולא ישאר כל מאומה בידיהם חשב מחשבות לעשות בזהב גם כל האברים אשר המה דוגמת שלשת הממלכות הקמים תחתיו שבתם וקימתם במחלקותם למיניהם כספא נחשא וכו' למען תתהפך כל גדולת רמז הרומז בכל אחד מהמתכות האלה ביחס האבר אשר הוא בו אל מתכות הזהב ועל כן נפשו אותה ויעש כל אברי הצלם זהב הוא צלם דמות תבניתו כי אליו נמשל להקים לו ממנו בנין עדי עד ותסובנה כל משך דור ודור המשתלשלים מגוית הצלם מראשו ולמטה וירמזו כל האברים אל רמז הראש וליה יתיהיב שולטן ויקר ולנינו ולנכדו לדור דורים וכל מלכי הארץ ליה יפלחון וישמעון ובלעדי יורש עצר מלכותו לא ירים איש את ידו ואת רגלו והיה הקסם אשר במחברת שפע ימים יונק המלך ההוא לכל כח טומאתו והשר השורה עליו באופן כי כאשר אמיא ולשניא אשר לא יבצר יהיו בהם אשר מהם יצאו המלכים נועדו לבא אחרי המלך נבוכדנצר יעלון ויסגדון לצלם דהבא מאז יכנע כל גוי וממלכה ותנוח עליהם הרוח המושל על נבוכדנצר ולא אחד בהם ירים ראש מפניו ומזרעו אחריו

עד בא חליפתו וחליפי חליפתו וכל ממלכות העתידות תסובנה אל ממלכתו ויבז בעיניו לשלוח יד בכל הרמז הרומז אל ארבעה מלכים ימלכו לפני מלוך מלכותא די לעלמין לא תתחבל כי אם גם שלח ידיו בשלומיו ית' הוא מלכות שארית ישראל המשולים לאבן די לא בידין אשר יקים ה' על ממלכות דהבא כספא נחשא פרזלא וכו' ויאמר בלבו יגדל נא כח זרעו יעמד חי לאורך ימים וירש זרעו את שער עם בני ישראל יורשי עצר מלכותא דארעא כאשר רמז פעל ועשה פתיה אמין שית כאשר נבאר היטב כאשר נשית לב אל גבוה קומת הצלם עד ששים אמה וברוחב ששה:

אך אמנה הלא ממשל משלים הוא אל יקר תפארת גדולתו אשר ימשך אליו מצלם דמות תבניתו אשר עשה לו והוא כי המשך רוחב הצלם משל ומליצה אל משך השתלשלות ממלכות הארץ הנרמזים במיני מתכות הצלם הנראה אליו ורום גבוה קומתו משל ישא אל יקר תפארת גדולתו אשר ירום ונשא וגבה על כסא ממלכתו הוא ובניו עד קץ הימין כעולה על רוחו עשה יעשה ויכול יוכל על ידי מלאכת מחשבת צלמא די הקים. והנה שש המה מינים שונים אשר המה משל ישאו אל המלכים נועדו להשתרר בקרב הארץ הלא המה דהבא כספא נחשא פרזלא חספא ואבנא די לא בידין וזדון לבו השיאו להגביה כנשר וללכוד ברשת זו טמן מן הוא והלאה קו קו ומבוסה עד יחלוף ויסגיר לדכא תחת רגליו עם נושע בה' ולקץ הימין בימים אשר התעתדו ישלטו היהודים המה בשונאיהם ולמחת לצלמא על רגלוהי והדקת המון ויהפך הוא להשתרר עליהם. על כן לכלול כליל הגוים המשיך משך רוחב הצלם אשר הוא משל אל המשך הממלכות אשר תתהפכנה בו שש אמות לכלול את ששת המינים למען תפוש את בית ישראל בכללם וכנגד אשר תסוב נחלת גדולת כל אחד מהנה אליו ראה הגבה למעלה עשר אמות אורך ואת קומתו כן לששת המינים והיה מספרם ס' אמה במדה והוא כי סוף כל מנין וגבול הלא הוא גדר העשרה וממנו פנה ממנו יתד אל כל שאר מספר מעלה מעלה פי זה עשר פעמים עשרה יעלו מאה ועשר פעמים מאה יעלו אלף ומעשרת אלפים רבוא כן עד סוף כל חשבון ועל כן כאשר בא לגדור גדר תפארת רום התנשאות כל מצב ומצב מששת המינים אשר היו נכונים במתכות הצלם אשר הכין גדר גדרו בגובה עשרה כי בו תאר הגבול אשר על כל חשבון בני אדם לכל מספרם עליו אין להוסיף קנצי למלין ברוחב שש בקומת ס' רמז להעמיד תחתיו ממלכות ששת המינים בכל תוקף רוממות וגדולה בכל אחת מהנה במחשבות אונו אשר חשב מחשבות לבלתי ידח על יד כח שר צלו העומד על ימינו אשר שפע שדיו יינק ובכח טומאתו בו. ולהורות איך על ידי חלאת טומאת כחות הטומאה נעשתה התועבה הזאת אמר הקימיה בבקעת דורא במדינת בבל והוא כי בספר הזוהר

נאמר כי בקעת דורא היא בקעת פועלי און אשר בנו בני האדם בה עיר ומגדל ומצוף דבש אמרי נועם אמריו כי נעמו נבואה עד תכונת הענין והוא כי המה ובעלי המדרש קיימו וקבלו על דבר שנאמר דמצאו בקעה וכו' כי אין לשון מציאה מוצאה בבקעה ובהר אך אמנה בדור הפלגה כל יושבי תבל ושוכני ארץ המה חברו אל עמק השדים וכחות הטומאה להגדילם ולהגבירם בעולם במחברת כשופיהם ולהטיהם בארץ ושמים ועל כן שמו לבם לעלות הרקיע כי התאזרו בכח חלאתם וידיעות טומאתם להבקיע הרקיע וכביכול להלחם נגד ה' וקדושתו ויבקשו ולא מצאו בקרב הארץ מקים מוכן לכל פשעיהם ולכל חטאתם מלא טומאה וכליל דופי כבקעה ההיא כי שם הרגיעה ליליית ומצאה לה מנוח ושם ינוחו הדיר הרע ההוא מצאו און להם לעשות מעשיהם במקום יאתה להם וזהו אומרו וימצאו בקעה. והנה גם עתה בעלות על לב מלך הרע ובליעל לעשות כדבר הרע הזה להתאזר נגד כל הגוים בכחות טמאתו אשר יטמא לו בחר במקום הרע ההוא כי גם הוא למלך הוכן לעשות מעשהו זר מעשהו וזהו אומרו הקימיה בבקעת דורא כי היתה הקמתו וכיון מלאכתו בבית מועד בקעה מצאו להם הדור הרע ההוא על צד השוה שבהם כאמור והיא במדינת בבל אשר שם בלל ה' שפת כל הארץ בהפרידו בני אדם כי שם נהיה דור הפלגה:

או יאמר במדינת בבל כי בחרו בבקעה ההיא המיוחדת לרעה ולא שתו לבם כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ולא שוה להם כל אשר יזמו לעשות. וזהו אומרו במדינת בבל כי שמו לב אל הבקעה ולא אל היותה בבל הרומז כי שם בלל ה' ובדבר הזה נמשיך כל הכתובים הבאים בעזרו ית' אחד לאחד:

פסוק ב

ונבוכדנצר וכו'. הנה כתבנו כי כל ישעו וכל חפץ הלא הוא יכרעו ויפולו כל עממיא אמיא ולשניא לצלמא די הקים כי אז יכנעו וישלט כחו עליהם בהתנפלם לפני צלמו אשר חובר בהתגברות כח אשר הוא יונק ממנו והיה לאל ידו להביא ינזד כלם במסורת הברית ההוא כי מלך בכיפה היה ובראש הקרואים שלח למכנש לאחשדרפניא וכו' הלא המה כדברי רז"ל ז' מלכיות כי בהם הוא חפץ יהיו ראשונים להתנפל ולהקים את המלך על ראשיהם מלמעלה ולנינו ולנכדו לדור דור ויעש הוא בערמה לבלתי העביר קול במדינת בבל וגלילותיה לבא אל המלך להשתחות לצלם דהבא די הקים כי אם ככה היה עושה פן ישימו לב כי חושב עליהם רעה להפילם ולהשפילם מתחת זרועות עול סבלו ומטה שכמו ולב מלך לתת חתיתו עליהם ורבים מעמי הארץ יחבאו לברוח לבל יחתו תחתיו כי לא ידעו מה ילד יום והוא יעץ למכנש כל עממיא אמיא ולשניא כי כן

יסד המלך לעשות מעשהו לכן התנכל אותם לבלתי העביר קול הקורא לאמר מטעם המלך כל שומעי שמוע יבואו ויכרעו ויפולו לצלם דהבא די הקים רק שלח אליהם לאמר יקבצו לבא לחנכת צלמא בל יראו ובל ידעו במה יכשלו וילכו לתומם וזהו אומרו שלח למכנש וכו' למתא לחנכת צלמא די הקים וכו':

פסוק ג

ובזה כלם נקבצו באו לו כאומרו באדין מתכנשין וכו' וקאמין לקבל צלמא כי למען זאת לא נפקד מהם איש אשר לא בא א' מצות המלך כי לא ידעו מה הוא והעולה על רוחם היה הדבר להתיצב לעומתו לבד כאומרו וקאמין וכו' וכראות המלך כי כלם נקבצו לחנוכת צלמא עממיא וכו' כאשר עם לבבו:

פסוק ד

אז גלה סודו וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין וכו' בעידנא וכו' תפלון ותסגדון וכו' וזאת שנית עשה כי לא הקדיש קרואיו על יד כרוזא סובב סובב הולך בשוקים וברחובות קורא את הקריאה למתא לחנוכת צלמא פן איש חכם לב יתן אל לבו לבלתי בא כי לבבו יבין כי לא חנם מזורה הרשת ההוא ולא דבר רק הוא על כן שלח למכנש אל הגדולים כי אז שלוחו דבר ידבר הוא בשם המלך ויחזו ויבושו ציר בגוים שולח ויחד יביאו גדודי עם ועם כי על כן באו יחד כלם כאומרו באדין מתכנשין וכו' והנה המכתב מכתב אלהים דלה דלה לנו תעלומות לב המלך ובכל מקום אשר יזכיר את שמו על דבר צלמא די כן יזכיר כבוד מלכותו לאמר נ"נ מלכא וכמה פעמים יזכיר שמו וכבוד מלכותו מבלי צורך וכן בהזכירו הצלם יזכיר ויאמר כי מזהב הוא באומרו צלם דהבא פעמים אין מספר וגם לא יאמר צלם דהבא די עבד כדבר שנאמר לצלמא די עבדית רק די הקים אכן גלה פני לבוש המלך בהסתיר דבר יצר מחשבות לבו להכין ולהקים יתר שאת מלכותו ככל הכתוב וע"כ זכור יזכרנו בשם מלכא כפעם בפעם כי על היותו מלכא לעד לבו הולך וגם יאמר די הקים רמז אל התקוממות אשר בלבו להתקומם וגם יאמר כי הצלם מזה יאתה כי כן הוא שוד הדבר העשותו מזהב תחת היותו רישא די דהבא ובעשותו אותו זהב כלו יתהפך כל רמז אברי הצלם למיניהם אל מין ראש הזהב וכל המלכיות נועדו לבא מרמז ראש הצלם ולמטה יתקיימו במלכות נ"נ הוא רישא די דהבא ולמען זאת בהתאסף ראשי עם אחשדרפניא סגניא וכו' ומה גם לרז"ל כי ז' מלכיות היו ולא יבצר מהם מזמה לחשוב מחשבות כי הלא דבר הוא כל החרדה ההיא וטרם כרוזא קרא בחיל מאז באו יתנו לב בצד מה אל מחשבות המלך אשר חשב עליהם ותעלה קנאתם פן ישחיתו את מלכותם על כן מה עשו גם בהתכנסם היה על דבר כבוד מלכם ולא עצרו כח למאן הנה

בהתיצבם לקבל צלמא שהוא בצד מה הוראת הכנעה לבם לא נכון להחזיק ולמעוז כבוד מלכותו ובגלל הדבר הזה בהתאספם נאמר לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא אך כאשר קמו עמדו נוכח הצלם עומדים לפניו לא נאמר רק וקאמין לקבל צלמא די הקים נבוכדנצר ויצא דבר מלכות מלפניהם לרמוז כי חלק לבם מלהקימו עליהם למלך עולם ועד כעולה על רוחו היה עם לבבו ועל כן דבר המלוכה לא הוזכר כאשר בכל מקום אשר יזכיר את שמו בדבר הצלם אשר העמיד לפניהם:

פסוק ה

בעידנא די תשמעון וכו' כל קבל וכו' כדי שמעין וכו'. ראה להפיל עליהם אימתה ופחד די מאן די לא יפול ויסגד בה שעתה יתרמא לגוא אתון נורא יקידתא למען לא יכרת איש מכל הארץ אשר לא יכרע ולא ישתחוה אך לעומת זה ראה כי אם גדולי גוי או ממלכה מממלכות הארץ אשר הביא אתו בעת ההיא יתנו כתף סוררת לבלתי שמוע בקולו ולבלתי כרוע והשתחוה לצלמא די הקים גם כי נקום ינקם ויעביר אותם באש תופר עצתו אשר יעץ על כל הגוים לשומם תחת גלגל עגלתו כי עתה הפורץ ויוציא עצמו מן הכלל לנתוץ ולנתוש חומת בנינו ולפרוץ גדרו כי הגוי והממלכה ההיא פרצו ויעבורו שער ויצאו בו וכל מקום אשר יהיה שם כל יתר הגוי והממלכה ההיא שם אל יהי מושל ברוחו ולא שבט המלך הזה עליהם ומה גם כי כל עיקר מגמת פניו קדמת עם בני ישראל יאספהו במכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומי יעמוד לפניו מאז היו יהיה עם ה' אלה תחת כנפיו ומה יעשו מלכי גוים ולאמים אשר המה הבל אה ישראל בחכה הועלה והיה באחרית הימים ביום הנחילו ית' את בנו בכורו ישראל תבל ומלואה וירד מים עד ים תסוב נחלתם אל זרע נ"נ יען נדמו מבלי הדעת להשתחות ולכרוע לצלם דהבא ויתמכרו לעשות הרע בעיני ה' ולחסות בצל נ"נ או יהיה כי להשמיד בלבבו כי יאמר מי המה אלה אשר כח בהם להפר עצתי ולשום לאל מלתי מבלעדי עם נושע בה' הוא אלה אלהין ומרא מלכין ומה יסכון לו נגדו ית' אלהי נ"נ לכל טומאתו או השר השורר עליו מלמעלה כאשר ישראל שלמים הם אתו ית' על כן על פי דרכו חשב על היהודים לאבדם בצוות עליהם יפלו ויסגדון לצלמא די הקים כי אז יאשמו ויגעל בהם כי ידע כי אל קנא ונוקם ה' וישליכם אל ארץ אחרת או יאמר להשמידם כאשר היה כמעט בימי אחשורוש כדברי רשב"י שנתחייבו כליה על שהשתחוו לצלם לולא שהם לא עשו אלא לפנים וגם אין ספק היה גם לעזור ולהועיל אשר התחזקו בו חנניה וחביריו ובלב המלך כי בהדיח את ישראל חלילה מאחרי אלהיהם לא יבצר מנ"נ כל אשר זמם לעשות כי מי בכל גויי הארץ מבלעדי ישראל יהי רצוי ה' על כן אמר בלבו אם בישראל געלה נפשו לא

ימחה בידו בהשתררו על יתר עמים והנה ידוע ידע כי יש ויש בעם בני ישראל שלמים וכן רבים תופסי התורה ומחזיקים בבריתו ית' אשר נגע אלהים בלבם יעברו באש ובמים ולא יכרעו ויפולו בלתי לה' לבדו ובכן גם אם יעבירם במו אש מה יסכון לו כי נקום ינקם בכל עת אשר הוא רואה כי לא נעשתה עצתו ויהיה לריק יגיעו וגם כי שאר דלת עם הארץ יפלון ויסגדון לא יבצר ממנו כי איש חכם הוא כי אנשים צדיקים מבני ישראל גם כי מתי מעט יהיו המה בצדקתם יצילו נפש כל שארית ישראל כי מגן וצנה המה להם ואם אמור יאמר המלך כי אם ימרו את פיו עוד ישיב יניף ידו שנית על אשר לא יכרע ולא ישתחוה אולי יוכל יכה בו בדברים טובים או קשים כגידים עד הקימו מזמות לבו ויכרע וישתחוה הלא בדבר הזה המלך יחל דברו בהאריוי אפו כי הוא העביר קול לאמר בה שעתה יתרמא וכו' ואיך יאריך לו ואם יחדל מלהשמיע כדבר ההוא לא יראוהו אנשים כי אם בהעביר ברוגז קול הקורא בחמה שפוכה:

פסוק ו

על כן אמר טוב מזה ומזה להעביר קול ברעש גדול ברבה משטמה מאן די לא יפל וכו' בה שעתא וכו' אך יהיו נא דבריו בלשון ערומים לאמר בעידנא די תשמעון קל וכו' תפלון ותסגדון וכו' וממוצא דבר כל איש חכם לב לבבו יבין כי תנאי היו דבריו אולי יחסרון מה' המינים עד אחד לא יהיה בן מות מאן די לא יפול ויסגוד שאלמלא כן על מה זה צוה המלך לפרט חמשת מיני הנגון אחד לאחד לכלם בשם גם כי המה הראשיים ולא כללם יחד כלם בכל זני זמרא וזה הורה באצבע באומרו וכן אמר בעידנא וכו' לרמוז כי לשונו מדוקדק שאם לא כן אומרו וכן אמר הוא שפת יתר ובשעת מעשה בנצח בנגינותיו עשה בערמה ויהי כמשיב ידו ויחס קול סומפוניא הבא באחרונה בקול הקורא כי על כן לא ישיתו לב המון כל הגוים הצובאים בבקעת דורא ותחת זאת לא יסורו מכרוע והשתחות לצלם דהבא:

פסוק ז

כאשר היה כי לא נפקד מהם איש אשר לא כרע נפל כדבר שנאמר כדי שמעין כו' נפלין כל עממיא וגם כי בהמון שיריו והמית נבליו לא שמו לב אל סומפוניא כי איננה והיתה התנכלותו כי עתה האיש אשר ימרה את פיו ולא יכרע ולא ישתחוה כי יגיד להם אשר הוא יהודי או משרי גוי או ממלכה אשר אתו לא למען זאת תופר עצתו כי עדיין לא חייבו את ראשם למלך ואינם בני תמותה כי לא נעשה כקול הקורא כי נגרע סומפוניא ובכן עוד יש תקוה יפה רצון המלך כי עליו תטוף מלתו פעמים שלש לדבר ולומר למה הרעותה ותשם לאל מלתי לעיני כל הגוים הסרים אל משמעתי והן אמת כי לעת כזאת

אשר מריתם פי לא מות תמותון כי נפקד מה' המינים הראשיים א' אך עתה הנני שב למנצח בנגינותי יחד כלם ואז תכרעו ותפולו ואור פני לא תפילון כי תאמרו מצאנו ראינו כי לא שלם מאמר המלך בזני זמרא אשר אמר להביא עד עתה ואם לא ישמעו כי ידבר רכות ידבר אתם קשות באף ובחמה ובקצף גדול ואם לא ישמעו לקול האחרון עוד יוסיף חרון כהנה וכהנה אולי ישובו עדיו טרם ישמיע כל שירי זמרה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו לעשות מזמות לבו והלא זה דברו אשר קרה לו בדמותו בצלמו עם חנניה וחביריו כי אחרי הסירו הסומפוניא מכלי שירו והמה מרו ועצבו את דבר המלך מצא אל לבו לשוב להפציר וקרא אליהם לשלום באומרו הצדא שדרך מישך וכו' כדברי רז"ל שאמר להם הלא בירושלים עבדתם ע"ז ועתה תעשו ע"ז שלי צדו וגם באומרו לאלהי לא איתיכון פלחין וכו' היה פיוס להם כלומר לא די כי לאלהי לא איתיכון פלחין כי אם גם לצלם דהבא די הקימת אשר לא אלהים הוא רק דוגמא כאמור לא סגדין זאת ועוד כי לא אבקש מידכם ככל אשר שאלתי מכל גויי הארץ יפלון ויסגדון כי אם לו השתחויתם החרשתי וזהו לא סגדין והנה על אשר נעשה עד הנה לא אאשימכם כי לא היו שם כל כלי שירה זמרה אשר הכינותי כאשר העביר קול הקורא:

אך אמנה כען הן וכו' כי הלא עתה הנני מצוה להקים הקול הראשון הלא הוא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא וכו' וסומפוניא כי אז אם תמאנו ומריתם תחייבו את ראשיכם ובה שעתא תתרמון לגוא אתון נורא כי אזי אין תואנה מוצאת ובראותו כי כל זה איננו שוה לי לעשות מעשהו צוה להגדיל המדורה חד שבעה על די חזו למזיה ושאר מיני הגזמות אולי יוכל הועיל אולי יערונו כאשר נבאר היטב בעזרו ית' על פשטי המקראות צו לצו קו לקו עד מדרך כף רגל מסלול ודרך סלולה ערוכה ושמורה הכתובה למשרי קטרין והערות אשר התעוררנו עליהם והנני בא לבאר פרטי הכתובים איש על מקומו:

פסוק ח

כל קבל דנה קריבו וכו'. הנה האנשים האלה הבינו עצת המלך וכל יצר מחשבות לבו ויאמרו לאמר הנה שלשת האנשים האלה שדרך מישך ועבד נגו אנשי מופת המה אשר כח בהם לעמוד נגד כל איש ישראל הכורעים ומשתחוים לצלם דהבא כי יוכלו הגין בעדם ולא יועיל כל מאומה כל אשר יכרעו ויפולו שארית ישראל לשעבד אומתם תחת ממשלתו בכל עת אשר חנניה וחבריו מגדולי ישראל לא יכרעו גם המה נמצא בזה כי לא על מעמד שלשתם היתה הלשנתם כי מאלה תפרד על ישראל כלו והלא זה דברו באומרו ואכלו קרציהון די יהודאי דרך כלל כאלו כללו כל היהודים בהלשנתם:

פסוק י

אנתה מלכא שמת טעם וכו'. הנה הרשעים ההם חכמים המה להרע ויבקשו לשלוח יד אל אצילי בני ישראל ומדאגה מדבר פן ימאן המלך לאבדם אחר יכפם יעשו חפצו כי יאמר לא מות ימותון כי לא נגזר אומר לשרוף באש את אשר לא יכרע ולא ישתחוה כי אם בהשמיע כל כלי שיר אשר פרט כרוז המלך אך לא בהעדר א' מהנה כאשר היה כי סומפוניא לא היתה ביניהם על כן המתיקו בפיהם רעה למשכם ברשתם ולאבד מנוס מנהם מאור כשדים באמרם הן אמת כי אנתה מלכא שמת טעם די כל אנש די ישמע וכו' וכללת בם סומפוניא אשר לא נהיתה בעת ההיא:

פסוק יא

אך ראה גם ראה כי אתה אמרת לעומת זה ומאן די לא יפל ויסגוד יתרמא וכו' כי שתים הנה שאלותיך יפלון וגם יסגדון ועל שתיהן התנית אשר יעשו כשמעם נל כלי השיר אך בהעדר אחד מהכלים הן לו יהי שאך שתים לא יעשו למנפל ולמסגד כאחד אמנם שיערבו אל לבם שעל העדר אחד מהכלים יעשו בערמה לעקור את הכל ולא ימותו זה לא חשב אנוש כי תחת מה ימנעו אף מלמסגד לצלמא די הקים וזהו אומרו איתי גברין וכו' ולצלם דהבא די הקמת לא סגדין כי אף זו לבדה מאנו לעשות ומגמת פניהם לשפוך דם צדיקים אך המלך לא כן לבו ולא מאהבתם כי אם כאשר כתבנו כי לא יחפוץ במותם כי אם לחתור היבשה אולי יוכל עשות חפצו ולהחיותם ובדרך הזה לא יהיו דברי מותר אומרו אנתה מלכא וכו' שמספר כל המאורע ולא אמרו הלא שדרך מישך וכו' לאלהך לא פלחין וכו':

פסוק יב

איתי גברין וכו'. הנה ידענו כי העבד ישראל הנופל ביד הכשדים בימים ההמה עבד עבדים היה כדבר שנאמר עבדים משלו בנו כי היו אז נכאים מה גם כי היה זה שנתים אחר החרבן כאשר כתבנו למעלה על ובשנת שתים וכו' ובזה הרחיבו פה האריכו לשון וענו ואמרו איתי גוברין יהודאין נלו' ראה נא היהודים האמללים אשר המה נבזים ושפלים עד היכן יד כפיות טובה אשר להם מגעת כי אם המצא תמצא בידם מעלה מה מידך היתה להם כי רציתם והשפעת להם טוב העולם הזה די מנית יתהון וכו' ואושר נפשיי לפי העולה על רוחם רוח עועים באשר הכנת שמם שדרך מישך וכו' כשמות הבעלים אשר תקטיר להם וזהו אומרו שדרך מישך וכו' ועתה הגמול הם משלמים ואם גומלים הם אותך כי הלא נגד היותם נבזים ושפלים גוברין יהודאין לא החשיבוך וישימו לאל מלתך וז"א גבריא אלך כלומר קלי הערך לא שמו עליך מלכא טעם ולאפס

ותהו נחשבת להם וכנגד אשר הסיבות את שמם בשם אלהותך לאלהך לא פלחין וכנגד השררה די מנית יתהון וכו' מאנו להחזיק שררתך באשר ולצלם דהבא די הקמת אשר הוא להקמותך על כל מלכותא כאמור לא סגדין ובראשונה עלה במעלות מלמטה למעלה מהיותן גוברין יהודאין אל המנוי הגשמי וממנו אל האושר הנפשי גם כי קדמה קריאת השמות אל המנוי ובדברים אשר המה לעומתם בראשון החל ולא יכול להמשיך סדר הקודם אשר בקטן החל ובגדול כלה כי אם כה יאמר לצלם דהבא די הקמת לא סגדין ולאלהך לא פלחין הוא מורה כי האחרונה עקר התלונה ואיננה ע"כ ראה לחתום מעין המאורע בצלם דהבא לא סגדין ומה גם כי בזה מגדיל המדורה כלומר לא די לאלהך וכו' כי אם במה שאינה מלאכת עבודה רק להשתחות לצלמך כמחזיקים בידך להשתרר גם השתרר לא סגדין ובדבר הזה אומר גובריא אלך לא יראה יתור. או יאמר איתי גוברין יהודאין כו כאשר נשים לב מה הגיע אליהם די לא אכלו קרצוהי די דניאל בכרך א' אשר לא יכרע ולא ישתחוה אך אמנה הן זאת חשבתי למשפט ע"ד הפשט כי המה ראו טוב טעם אל התרחק דניאל מהשתחות אל הצלם כי ראו כי היה בעיני המלך לאלהים ומנחה וניחחין אמר לנסכה ליה ואמרו בלבם כי אך בצלם יתהלך איש להשתחות ולכרוע לפניו אך לא אשר הוא אלהים וזה רמזו במענה לשונם כאשר יבא בס"ד ופחדו אל יאמר המלך כן על חנניה וחביריו על דבר שמות הבעלים אשר נקראו עליהם כי לא יאשמו כי אלהים המה ולא עליהם להפיל ולהשפיל עצמם למעשה ידי אדם על כן טרם יזכירום בשמות הבעלים שדרך מישך וכו' אשר ימשך מהם התנצלות אליהם לאמר כי את שמותיהם יתנו עדיהם כי אלהים המה על כן קדמו לאמר איתי גוברין כו' לומר כי המה לא אלהים כי אם אנשים וז"א איתי גוברין ועתה באו להמתיק דבריהם איך גם בעיני המלך היו לאנשים ולהסיר מתוכם את דיניאל פן יקצוף המלך על קולם אם את דניאל יכו בחרב לשונם כי הנוגע בו נוגע בבבת עינו ויאמרו די מנית יתהון על עבירת מדינת בבל כלומר כי לו אלהים המה לא הפקידם המלך פקודים על עבודת העיר כי אין זה כבוד אלהים אך זה יורה כי לא היו בעיניך רק לאנשי חיל שונאי בצע אשר באמונה הם עושים ותתן אותה שרים על אשר לך ובכלל הדבר הזה הוציאו מן הכלל את דניאל שלא הופקד פקידי נגיד על דבר פרטי או כללי רק הוה בתרע מלכא אבא למלכא לאלוה ולפטרון ואחר אשר החזיקו להחזיק אותם לאנשים אז קראו בשמותם שדרך מישך ועבד נגו כי כבר תקנו את אשר יעותו שמותם ונהפוך הוא כי מהם יקחו להכביד אשמה לומר כי גוברין אלך אשר הטבת חסדך האחרון והראשון השיבו אליך רעה תחת טובה וכנגד אשר קרבתם לעבודתך לאלהך לא פלחין ולעומת אשר העליתם במעלות כעל גמולות כעל ישלמו

לך די לצלם דהבא די הקימת לא סגדין ועל פי דרכם בהזכיר סגולות מעלותיהם ואשר הם יהודים באמרם איתי גוברין יהודאין למען הכביד לב המלך בל יקל ידו מעליהם באמרו כי אחרי השתחות כל שאר עם בני ישראל מה יתן ומה יוסיף אם יעשו ואם יחדלו על אשר ישר בעיני המלך לעשות והלא הם המעט מכל יתר עמם היתכן כי מכל העמים איש לא נעדר אשר לא השתחוה ואיה איפה כל יושבי תבל ושוכני ארץ אשר מדלתי מדינת בבל וחוצה אוי לא שת לבו כי אם המצא תמצא כת אחת מכל עם ועם מעממיא אמיא ולשניא ובהכנעם יכרעו ויפולו כל גוים תחת שר צלו ככתוב למעלה ואם כן אף גם עם בני ישראל אשר רבו כמו רבו המשתחוים לצלמא די הקים למלא בם יד כונתם ומה לו אם יחסרו מכלם שלשה הנה ככל המון ישראל הבלתי נמצאים במדינת בבל על כן להסיר מלב המלך הדבר הזה הזכירו בלשונם אשר הם יהודים למען יבין וישכיל ויפקח עיניו כי עז שבאומות ישראל ליכנע תחתיו כאשר עם לבבו כי הן המה מלכותא די לעלמין לא תתחבל וה' עמם וזאת שנית כי ראוים להתכבד המה בלתי בטלים ברוב והוראת חשיבותם די מנית יתהון וכו' וגם נקראו בשם אלהי הארץ כי הן אלה הוראת חשיבותם:

פסוק יד

ענה וכו'. הנה לשון הצדא הוא תהו ותמהון כי תרגומו של תהו הוא צדיא וכן אמרו רז"ל עשיתם ע"ז שלי צדו ויהיה ענינו תהו ותמהון הוא בעיני כי אחר היותכם שדרך מישך ועבד נגו כשם אלהי נכר הארץ לאלהי לא איתיכון פלחין וזהו הצדא שדרך וכו' ולזה הזכיר שמותם להם והנה מזה החרשתי כי אם גם לכבוש את המלך לבלתי החזק במעוזו יש את נפשכם די לצלם דהבא די הקימת למען הקים אותי לא סגדין עם שאינה עבודת אלהות:

פסוק טו

כען הן איתיכון עתידין וכו. הנה נבל יתרחקו ממצות חפצו שנה את טעמו להסתיר דבר ויאמר לצלמא די עבדת ולא אמר לצלם דהבא די הקימת כפעם בפעם על דבר כי לא יחפוץ בהגלות לבו אליהם כי על התקוממות מלכות הזהב הוא חפץ הנוגע אליו כי הוא רישא די דהבא כי זה הוא רמז הרומז בלשון הקמה והזכרת הזהב כאשר כתבנו ועל פי דרכו דבר על לבם ואחליו הכין לפניהם אל ישיבו פניו ריקם כי הוא החל בשתים ויצא בא כי אמר הן איתיכון וכו' תפלון ותסגדון הנה נא כי בשתים רעות הוא חפץ יתחתנו במלך וכשהוא אמור אצל עונש אחת דבר והן לא תסגדון בה שעתא תתרמון וכו' ויפול מדבריו דבר ההפלה ולא אמר והן לא תפלון ותסגדון יען כי למצא דברי חפצו הוא חפץ

בלשון רכה ותחנונים לאמר אליהם אם יש את נפשכם לעשות את בקשתי תפלון ותסגדון כי באלה חפצתי אכן לא אענישכם בעשותכם אחת מכל מצות אשר צויתי אתכם ואף אם תפשתם מועט בהשתחויה לבד לא תאשמו עד אשר תבעטו גם בקלה הזאת ולא תסגדון לצלמא די עבדית וזהו והן לא תסגדון בה שעתא תתרמון וכו' והנה בסוף פסוק הזה מאריך טרחא ומעלה עשן לעינים וחומץ לשנים כי מי זה אמר מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין וכו' ועתה נהפך לנחש והקשה לדבר ולומר ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי ולא אמר איה אלוה עושיו אשר לא יפלא ממנו כל דבר כאשר הערנו זה למעלה:

והנה על פי הדבר הנמצא בספר הזוהר לחלק בין הנופל ביד הורג בעל בחירה אשר יאבד מנוס ממנו לנופל ביד בהמות יער או ערוד ממית או אש ומים הבלתי בעלי בחירה יתכן היה דבר המלך לאמר גם כי תנצלו מהאש מאן הוא אלה יצילכם מיד עצמי באשר אני בעל בחירה כי לא יסיר בחירתי ממני כאשר אחשוב יש למד כן מהספר הנז':

ואני בעניי יונק מזיו כבודו ראיתי אחרי רואי לבא עד תכונת הדרוש הלז כי שלשה קנים יוצאים מצדו אשר בהם ישא ה' פניו אל אשר ישר בעיני היוצר להציל לו מרעתו והוא כי אשר יתעתדו לגלי צרות ואימות מות נופלים עליו לא יבצר ממנו יפול הנופל תחת א' משלש או תחת מלך ושרים המבקשים את נפשו או כי יקום עליו אויבו וארב לו וקם עליו וצודה את נפשו לקחתה שנית הנס מפי הארי או פגעו הדוב ודומיהם למיניהם ואין מציל אותו מידם שלישית אשר יבא באש ובמים בימים ובנחלים אשר לא יוכל להרפא מבלעדי ה' והנה השם כל מעיני עיונו ושום שכל והבין ולדרוש בחכמה הלא הוא יראה כי שלשה אלה יחדו לא יהיו תמים מקבילים אחד אל אחד אך יעלו במעלות זו על זו ואומר כי הא' מהנה יש לאל יד איש צדיק תמים להמלט ממנה והוא בצדקתו יציל את נפשו ושניה לה צדקת הצדיק לא תצילנו ביום נפלו ואין חבוש מתיר עצמו עד ילוה אליו זכות זולתו אמנם השלישית היא העולה על גביהן אשר לא יסכון לו זכותו ולא זכות זולתו ומושיע אין בלתו ית' יעשה עמו ככל נפלאותיו והנה הרכה והענוגה וקלה משלשתן אשר זכות הצדיק מגן בעדו להמלט ממנה הלא היא אשר ימצא במעונות אריות והררי נמרים ודומיהם כי מאז בראם הוא ית' נתן מורא וחתת האדם על כל חית השדה כדבר שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית וכו':

אך בזאת כאשר בצלם אלהים יתהלך איש והוא כי איש אין בארץ מכל בני ישראל אשר לא האיר ה' פניו בצלם דמותו תבניתו ית' והאיש אשר הוא טהור ובדרך חטאים לא עמד עיד טעמו בו בדמותו בצלמו אכן אשר חטא על הנפש משחת מאיש מראהו יתיארו ויעבור מעל פניו אור פני מלך חיים והנכש החוטאת היא תמות כאשר יפול עליה ארי

נוהם ודוב שוקק כי לא תהיה מוראו עליהם ולא יעריצו כי צלם אלהים הוא מוראם והוא מעריצם הנותן חתיתו בבעלי חיים ואיננו כי הרבה לפשוע רק צדיקים אשר בצלם יתהלכו גם כי ילכון במעונות אריות והררי נמרים לא היה פחד כי לא יריעו ולא ישחיתו כי הכרת פניהם תענה את שלומם כנאמר בגמרא אין ערוד ממית אלא חטא ממית כי אשר הוא צדיק לא לבד לא יירא ממנו כי אם גם בפגשו בו הוא ימיתנו כעובדא דרבי חנינא ועל כן היה למשל אוי למי שפגע בו הערוד ואזי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא כי אין פחד זוחלי עפר נגד פניהם ושן בהמות יחיתן כאשר קרה לדניאל בגובא די אריותא וליוסף בבור אין מים בו אבל נחשים ועקרבים היו בו. למעלה מזו אשר יבא באש ובמים אשר לא תפול עליהם אימתה ופחד ואין בהם תבונה ולא ירעו ולא ישחיתו כי אם בטבע אשר כל אחד יפעול טבעו ההולך במו אש יכוה ואשר במים יובא ולא ידע לשחות לחתור היבשה עם ארבות ידיו או לא יזדמן אליו דף או כלי של שייטין תהומות יכסיומו ואין מציל זולתי יתעשת האלהים לו ולא יאבד ויבקש לו זכות ממקום אחר ילוה אל זכותם הלא תריאה כי צדקת שלשת הצדיקים האלה חנניה וחבריו אשר קדשו שם שמים בגלוי לעיני כל ישראל אשר בגלות החל ההוא ובמעמד כל הגוים עממיא אמיא ולשניא לא עמדה להם עד חברה היוצר מתחלה אל זכות יהודה אשר אמרו כי על דבר אשר הציל ג' נפשות מכבשן האש תמר ושני ילדיה הציל הוא ית' שלשה יוצאי ירכו חנניה מישאל ועזריה וגם על פי המדרש שהוסיף שבזכות שהעלה את יוסף מן הבור נצול דניאל מן גובא אינו בהשקפת האריות כי אם על העלותו בל ישאירוהו שמה עד ימות בטבע ברעב ובצמא הדומה לבא באש ובמים מעין אשר ביוסף שלא הצילו יהודה כי אם מהשאר בבור עד ימות ולא מהיותו נופל ביד נחשים ועקרבים כי מבלי יהודה לא היו נוגעים בו ובדבר הזה נבוא עד תכונת מאמרם רז"ל בב"ר פס"ב:

אמר ר' שמואל בר יצחק אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף וצפה אותו השלטון באסטרולוגיא שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד והיא נשאת למלך כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכות יעקב הה"ד כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם יעקב פדה את אברהם ע"כ:

והנה אין ספק כי כל רואה דברי מאמר זה מבלי ישגיח אל דברינו אלה הנאמרים באמת יתחמץ לבבו באמור מריה דאברהם המבלי אין זכות לאברהם אוהבו ית' להיות מוצל משרפה אותו תלה בזכות יעקב ואין נהשיב כי בימים ההמה ובעת ההיא עדן לא שלמה

מדתו ולא נתמלאה סאת שלמותו כאשר אחרי היה דבר ה' אליו וילך אל ארץ בחר ה' כי הלא זה הדבר אין לו שחר ק"ו הדברים ומה אם דור שלישי אשר עדן לא היה הזכיר לו הוא ית' איך יסתיר פניו מאשר יעשה אברהם עצמו. זאת ועוד כי גם בעת ההיא שלם היה לפניו ית' ויחל רוח ה' לפעמו ויצילהו זה פעמים מכותה ומכוש ומיום הולדו היה טמון בארץ ככתוב בפרקי ר"א ויצילהו מחרב כל רבים עמים וכמו זר יחשב לומר שאלמלא היה עתיד להוליד את יעקב אשר מטתו שלמה היה הוא ית' משלם גמול המסרו על קדוש ה' בעה"ז ככל המון ישראל הנשרפים על קדוש שמו ית' ולא יחיה אחרי נפלו באתון נורא יקידתא על דבר ישמעאל ועשו אשר התעתדו לצאת ממנו לולא הסתכל הוא ית' בהולדת יעקב אשר משם רועה אבן ישראל כי זה איננו שוה בלעדי אשר נלוה אליו בעזרו ית'. ועוד נשים לב על דברי המאמר כי לא ידמה לנמשל כי במשל השלטון הוא אשר צפה מה שנצול על ידו אך בנמשל לא היה נמרוד הצופה כי אם הוא ית'. ועוד מה מעלה ומוריד דינו של נמרוד שיאמר יצא דינו מלפני נמרוד יאמר נא שבקש נמרוד המיתו ויצילהו ה' בזכות יעקב. ועוד למה נשא המשל הזה על בת שנשחת למלך ולא שיוליד בן שיהיה אהוב למלך והוא מעין הנמשל שהיה יעקב אוהבו ית' עתיד לצאת מאברהם ולא לייחס הדבר אל בת שנשאת למלך ועיד על מה זה תלה הדבר ביעקב ולא ביצחק אשר היה עולה תמימה לפניו ית':

אך אמנה באשר הקדמנו יבא על נכון והוא כי ראשונה ראה והנה אומרו אשר פדה לא יתכן יחזור אל השם הנכבד הנז' בכתוב כי אין פדייה צודקת כ"א בפודה מיד הזולת ועוד אם הכונה לומר כי הקב"ה אשר פדה את אברהם יפדה גם את זרע יעקב בל יבוש יעקב וכו' המבלעדי חסדים טובים וכן רבים עד אין מספר פעל ועשה הוא ית' עם יעקב ועם ישראל הלך להזכיר אשר עשה עם אברהם ועוד שמורה שאין זכות ליעקב רק שהקב"ה מתנהג ע"פ חסדיו כאשר עשה עם אברהם שאם לא כן היה ראוי יזכור זכות יעקב ושעל כן לא יבוש יעקב וגם שאומרו אל בית יעקב הוא מיותר כי יאמר כה אמר ה' אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ועוד כי יאמר נא ישראל ולא יעקב ע"כ גזר ואמר כי על יעקב נאמר אשר פדה את אברהם ולכן ראוי שלא עתה יבוש גם הוא ולא פניו יחורו והוא אמרם ז"ל באיכה רבתי שבכל צרות ישראל אינו מרגיש אלא יעקב אביהם וזהו אומרם ז"ל אברהם לא נצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב ופן יחשדהו שומע ויהיה בעיניו כמתעתע ודובר סרה נגד אבינו הראשון ומי לנו גדול מאברהם ובצדקתו לא תהיה לו נפשו לשלל ויצטרך לזכות אשר לא נולד עדנה ולא עוד אלא שלא יספיק גם זכות יצחק כי אם עד יעקב על כן נשא המשל הזה ואמר משל לאדם שהיה לו דין לפני השלטון וכו'

לומר אם היה לב מלך על אברהם להמיתו כי אויב הוא לו ומבקש רעתו וכל ישעו וכל חפץ להנקם ממנו ומבקש המיתו בלי השקפה לברור לו מיתה מיוחדת מזולתה או אף בהיותו נשפט אתו כי יתחייב בדין אם היה משפט מות אברהם לפני נמרוד מכת חרב והרג בידי אדם או להשליכו לגוב אריות לא היתה דרך הצלתו בזכות יעקב כי אם היה דינו מלפני מלך להשליכו לגוב אריות הוא בצדקתו יציל את נפשו כי אך בצלם אלהים יתהלך ותהיה חתת אלהים על כל חית השדה ולא יגעו בו. וכן אם היה משפטו ודינו להכותו בחרב אנוש גם צדקת זולתו לא תצילנו ביום נפלו כי איש הוא ולא תוסר בחירתו מעשות אשר חפץ לעשות כי היא החלוקה השלישית אשר תבא זכרונה אחרי זאת אך מה שיצא דינו לפני נמרוד היה לישרף שהוא המין השני מהשלשה הנזכרים וז"א שיצא דינו לפני השלטון לישרף והוא הנמשל כאשר שב וביארו בעל המאמר בעצמו והוא האמור בב"ר פל"ז כי הועמד אברהם בדין לפני נמרוד על שברו צלמי אביו ואשר הוסיף לדבר ולומר נגד אלהי נמרוד אשר היה עובד לאש כי אמר אליו למה יעבוד לאש כי הלא המים מכבים אותו על כן יצא דינו מלפניו להעבירו באש כי באש הוא נשפט על דברו נגד האש במדה שמדד ובדבר אשר זדה לפני המלך הרע ובליעל ההוא וע"כ לא שת לבו להמיתו במיתה זולתה בהעביר אותו בשלח אחרי צאתו מאור כשדים יען לא נתייחד אליו רק המות הזה להביאו באש ולא ישנה לו במיתה זולתה וע"כ לא ניחס אופן ההצלה אל הנצול מיד האדם רק אל הנופל באש כי כן היה דינו ולא יחטיא לשנות את טעמו. עוד רמז באמרו לפני השלטון בל יאמר איש כי לא יתכן המשל הזה כי אשר יצא דינו לישרף והמלך לא יציל את נפשו תחת אהבתו לעשות משפט עמו גם כי יולד בת הנשאת אליו לא יצילנו כי הכר פנים במשפט בל טוב על כן אמר לפני השלטון כלומר כי לו היה בן מות לפני המלך לא ישיב חמתו מהשחית ושחת ארצה לעשות משפטו ודינו ולא ישוב מפני כל עריבות האפשרי יגיע אליו אך מה שיצא דינו לישרף הוא לפני השלטון כלומר על דבר הנוגע אל כבוד עצמו וכיוצא ולא מהמלך היה להמיתו כי לא חטא לו ואינו בן מות לפניו כי לא גדל פשעו שגם למלך יחייב את ראשו לולא שבחזקת היד אשר ניתן מאתו אל השלטון לא ישיב ידו מבלע אם לא בהמנע מאת המלך דבר עריבות ואין ערך טוב דבקות אשר ישמח בו אם יניחנו כן הדבר הזה כי לא היה בן מות אברהם לפניו ית' הוא מלכו של עולם ולא יצא דינו לישרף רק לפני נמרוד על כי בזה ושקץ פסילי אלהיו והיה מניחו באש ישרף ככל המון שלומי אמוני ישראל אשר עברו במו אש ונכוו ויקדש בם השם הנכבד והנורא ויגדל שכרם בעולם העליון לפניו ית' עד אין קץ כן היה עושה לאברהם לולא שאם ככה היה עושה לא היה נולד יעקב והנה עדיין כל זה איננו שוה

בעצם שלמען זאת לא יעשה משפט השלטון באש ההוא על כן צירף לזאת עוד אחרת באשר נשא המשל אל בת שנשאת למלך ולא אל בן שיוליד שיהיה אהוב למלך והוא כי אין ספק כי גם כי האיש הנשפט אתו ויצא דינו לישרף היו יהיה מהקרובים אל המלך או גם כי יהיה לו בן אשר גם הוא מהקרובים אליו לא יהיה מוצל משרפה למען זאת כי על כן יצא משפטו מעוקל כי לא יחפוץ המלך לעשות יקר ולהכיר פנים במשפט ומה גם במשפט מות כי האיש אשר עלה מות בחלוני משפטו לא במהרה ינתק ממנה אך אמנה בהגיע אל המלך עריבות גדול הערך אצלו בהצלת האיש ההוא יצילהו כי חפץ בהנאת המלך וגם כי לא יהיה דבר מלך אל השלטון לא יאמר לו מה תעשה כי לא יחפוץ במות המת אשר לא חטא לו אם במותו תעדר עריבותו על כן כאשר צפה השלטון עריבות יגיע למלך בבת אשר יוליד כי תתעתד הנשא אליו ותדבק למלך ותשא חסד לפניו אז הסיר משפטו אשר חשב לעשות בו כן היה הדבר בדמותו בצלמו בנמשל כי לולא היה עתיד לצאת ממנו מי שיגיע אליו ית' הדבקות העצמי אתו כדבקות האשה הנשאת למלך עם המלך לא היה ניצול ואין זה כי אם ביעקב והוא כי גם שאברהם ויצחק אוהבי ה' המה לא תתייחס דבקותם אתו ית' החלטי ועצום כמשל דבקות האשה עם אישה כי אם ביעקב על דבר כי מאברהם יצא אסור לבא בקהל ה' הוא ישמעאל ומיצחק עשו כאשר מהטעם הזה אמרו במדרש על פסוק כוס ישועות אשא שלא יברך בו אברהם ולא יצחק אך יעקב היתה מטתו שלמה ובו יתייחס הדבקות ההחלטי כדבק באשתו אשר אין בדברים הגשמיים דבר יתייחס דבקות המלך עם הזולת כדבר הזה על כן היה למשל על דבקות הנמרץ אשר השיגה יד בחיר שבאבות אתו ית' ואף גם זאת כי זרע יעקב הן הם המתיחסים אצלו ית' ככלה כד"א וארשתיך לי וכו' כמשוש חתן על כלה וכו' אהבת כלולותיך וכל האמור בש"ה עוד רמז לבלתי נגוע בזכות אברהם זולת הקודם במתק שפתיו באמרו כדאי הוא להנצל בזכות בתו וכן בנמשל כדאי הוא אברהם להנצל בזכות יעקב ולא אמר כדאי היא בתו ינצל בזכותה כדאי הוא יעקב ינצל בזכותו וכן באמרו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך ומהראוי יאמר שהיא עתידה להנשא למלך. אך היטב אשר דבר לרמוז כי גם עתה זכות עצמו מסייעתו שאלמלא זכותו וצדקתו כי רבה היא לא היה שוה לו בנזק המלך זכות יעקב כאשר לו היה נפש תרח תחת נפשו באור כשדים לא תנצל נפשו בזכות יעקב שהיה עתיד לצאת ממנו אך זה וזה גורם צדקתו וקדושת זרעו וזהו כדאי הוא אברהם להנצל בזכות יעקב ולא אמר כדאי הוא יעקב וז"א גם במשל כדאי הוא כי לולא היה נמצא בו דבר טוב לא היתה בתו פוטרת צרתו וכן באומרו שהיא עתיד והיא נשאת ולא אמר שהיא עתידה להנשא למלך לרמוז כי מפאת

טוב מערכתו ומזלו הוא עתיד יעשה בת אחת תגיע למלכות או שאלמלא הוא צדיק תמים ומגדולים אשר בארץ לא יתחתן בו המלך נמצא כי צדקתו היא סיבה ראשינה תנשא בתו לרלך אשר זרעו בו נתלה ומתייחס וזהו אומרו שהוא עתיד והיא נשאת למלך וכיוצא בו בנמשל כי גם זכות אברהם ויצחק נלוו אל זכות יעקב להגדיל דבקותו אליו ית' כנודע. ועל שנותו את טעמו כי במשל ייחס חזיון העתיד אל השלטון באומרו צפה השלטון ובנמשל אל המלך הוא מלכו של עולם ית' שמו ענינו באשר נשים לב כי במשל לא ידבר רק על טרם ינתן הנידון באש שעל שצפה השלטון לא נתנו בו אך בנמשל לא כן הוא כי הלא העבירו נמרוד באש ומשם הוציאו ה' אך הוא כי בחינת האש הפועל טבעו אחר הנתן בו הנידון אשר לפי טבעו תאכלהו האש לולא ה' יסיר את טבעו ממנו בצפייתו יצפה זכות מרחוק בנמשל ובחינת השלטון במשל כאשר יצא דין הנידון לפניו לישרף אחד הוא כפועלים בטבע כי אין לאל יד לעשות משפט אשר לא כדת מלכותו ולא יערב אל לבו לשנות בין דם לדם בין דין לדין רק לפי טבע משפט הנימוס ולא יחטיא ומה גם להותר בני תמותה כי לא יוכל מבלי סבה מספקת כענין בת שתנשא למלך כי אז עדיין יוכל להשיב ידו מבלע ככתוב למעלה אך אחר שהנידון במו אש יכוה ואין לאל יד שלטון ביום המות להציל את נפשו מיד להבה על אשר צפה באסטרולוגיא כי לא אלהים הוא להחיות מתים נמצא כי כן הוא מה שצופה השלטון במשל טרם יעביר את הנידון באש אשר אז יכול להציל כאשר בנמשל מה שצופה הוא ית' אחר ניתן אברהם בכרשן האש כי אז הוא ית' המציל ואין זולתו ובכן כך הוא מה שצפה השלטון במשל טרם ינתן באש כאשר בניישל עודנו בתנור מה שצופה הוא ית' ואמר הה"ד לכן כה אמר וכו' כלומר שעל ידי פירוש זה יתיישבו קושיות הנופלות בפסוק והם הנז' למעלה וכדרכנו בכל הה"ד שבמדרשות כלומר בזה האמור זהו מה שאומר הכתוב ואלמלא כן לא היה הפסוק על נכון:

והנה העולה מזה כי אם יהלך איש צדיק על הגחלים ורגליו לא תכוינה לא יעשה ה' אלהים דבר זה אם לא בהצטרף עמו זכות זולת זכות הצדיק ההיא יען היותו משולל בחירה וגם אין חתת הצדיק עליו כי הוא דבר דומם ופועל לפי טבעו אשר הטבע בו מאתו ית'. הנה עד כה נתבארו שתי מיני צרות המתרגשות לבא על הולך תמים ופועל צדק ודרך ישכון אור הצלתם במדרגתם זו למעלה מזו כי אשר יפגענו הארי והדוב הוא בצדקתו יציל את נפשו יען הוא צדיק ובצלם אלהים יתהלך חית השדה השלמה לו והבא באש ובמים בהלוות אליו לוית חן זכות צדקת זולתו כאשר היא רבת האיכות ימלט ממנה כאשר מצאנו ראינו זכר לדבר במסכת ברכות כי רב ושמואל היו מאריכים דרך

ביתם שלא לעבור לפני קיר נטוי הדומה לאש ומים הפועלים בטבע עד הזדמן אתם רב אדא בר אהבה ואמרו זה אל זה נסגי השתא דאיכא רב אדא בהדן דנפיש זכותיה וכו'. והמין השלישי אשר כל אלה לא יספיקו הלא הוא הנופל תחת מלך ושרים או שאר מבקשי נפשו לספותה כי גם כי אז יעשן אף ה' באיש אשר יכנו לא ימנענו ממנו יען כי איש הוא ובעל בחירה ואין הוא ית' מכריע להניע ולהסיע את האדם מחפשיות בחירתו אחרי נפלו בידו גם כי אין מעצור לה' להושיע והרבה פתחים למקום לעשות לא יאונה לידו ולא יתנהו יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו כאשר אחשוב כי הן אלה דברי שלמה בחכמתו אל תירא מפחד פתאום וכו' כי ה' יהיה בכסלך וכו' כמבואר אצלנו במקומו הלא הוא כי אחרי הבטיחו ית' את עמלי תורה שיהיה נועם מליה חיים לראשם וחן לגרגרותם כדברינו שמה שיהיו גרגרותיהם אשר משם הדבור יוצא לבקש תפלה ותחנה לפניו ית' לחן לפניו עוד הם מדברים והוא ישמע ויציל מכל צרה ואם ישכב לא יפחד וכו' והנה עדיין לא הטהר המחזיק בתורה ההוא מכל רעות המתרגשות בהבטחות הנזכר כי גם כי לו אלהים קרובים אליו בכל קוראו אליו כמדובר על וחן לגרגרותיך אך אמנה אם פתע פתאום תבא עליו צרה אשר לא צדה ולא ידע חתתה לערוך שועה לא בצר בטרם תבא הרעה כי תפול עליו פתאום וימצא במצודה רעה ולא במהרה תנתק ותמוש כאשר אם ידעה טרם בואה הלא עת צרה היא לו ואף גם לזאת יחרד משואת רשעים כי תבא להצר לו ולהמיתו כי לא יסכון עלימו משכיל על דבר תפלה ותחנה כי הלמענו תעזב מדת חפשיות בחירת האדם להרע או להטיב כי ימנענו הוא ית' מבוא בדמים ולהציל רשע משכוך דם נקי והן זאת א' מפנת יקרת תורת ה' תמימה להיות כל איש שורר ובורר בבחירה גמורה באורח צדיקים ובדרך סלולה או בדרך רשעים באפלה ותחת זאת אי לו האחד שיפול ביד זדים ארורים כי יהיה נלכד בשחיתותם ואין מציל. על כן לדבר על לב הצדיק הלזה בא האלהים ואמר על ב' הנה קוראותיך אל תשית לב על הא' אמר אל תירא מפחד פתאום ועל הב' אמר ומשואת רשעים כי תבא על הפתאומיות פן תבא עליך רעה אשר לא תדע לא היה פחד כי אתך אני להצילך בל תבואך כי ה' יהיה בכסלך הלא הוא בהיותך בטוח בלתי נשמר מהרעה שלא תבא כי תסבלנה ה' יהיה עמך בכסלך שהוא בבטחונך והיותך כסיל מדעת פתגם מעשה הרעה ואמנענה ממך ולא אשאיר הדבר אל השמרך בעצמך וגם את השנית אספה מבלי ספק בחירת נושכיך ומזעזעך כי לא תניחך תפול ברשת זו טמנו לך שתצטרך אחרי כן הנצל כצבי מיד רשעים רק אשמור רגלך מלכד שאדריכך ואשמרך מלכת בדרך אפשרי מלהלכד ברשתם. ועתה אשר ערכנו משפט מעמד שלשת הדברים האלה נבא בהם אל ביאור הכתובים אשר אנו בהם ונתון

טוב טעם ודעת באשר דבר מלך שלטון לדבר ולומר ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי כי אמר תרתי מגו תלתא מיני צרות הגדולות שבמעמד שלשתם אני נושא עליכם א' די תתרמון לגו אתון נורא יקידתא ואם תנצלו מזה מאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי כי אשלח בכם את ידי ולא ידרוש לכם הוא יתברך כי בעל בחירה אני ולא יסיר בחירתי ממני והוא הדבר אשר דבר ומן הוא אלה וכו' כי במה שהוא אלוה לא יציל אתכם מן ידי כי לא יחפוץ לבטל בחירת ברואיו ועל שניהם כאחד הטיבו אשר דברו על האחד יכיל לשיזבותנא וכו' ועל הב' מן ידך מלכא שגם שאת מלכא ישזיב:

ושמעתי אומרים שאמרו מן ידך מלכא כלומר במה שאתה מלכא לא תמנע בחירתך הצלתנו כי לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו. ואל יעלה על רוחך שאם לא יצילנו יאמנו דבריך כי מבלי יכולת ה' נטשנו למאכולת אש כי לא נגזר אומר שהצל יצילנו כי אם שהיכולת בידו אם יעשה ואם יחדל וז"א יכיל וכו' והן לא לבלתי הסיר בחירה או להעדר צירוף זכות זולתנו ידיע להוא לך וכו':

פסוק טז

ובאומרו למלכא נכוכדנצר אמרו ז"ל שאמרו למסים וארנוניות את מלכא אך להעבידנו אלהיך אין אתה בעינינו כמלך אלא כנבוכדנצר כלומר כמשולל מלכות כאחד העם:

עוד יתכן שעל פי דרכם במתק לשונם נתנו כבוד לאלהינו ית' באמרם נבוכדנצר לא חשחין וכו' והן לא ידיע להוא לך מלכא וכו' והוא כי הוטל עליהם די השיב על שני דברים ראשונה על דבר כבוד שמו ית' אשר חלל ואמר ומן הוא אלה וכו' שנית על אשר גזר עליהם יפלון ויסגדון לצלמא די הקים. ויהי ראשית מאמרם על כבוד אלהים באמרם הן איתי וכו' ואחרית פיהס על אשר ישימו לאל מלתו די לא יפלון ולא יסגדון וישימו כבוד תהלתו ית' להשפיל גאותו וגאונו לפני הדר כבודו ית' כי אמרו הלא נגד יכולת ה' לא תהיה תפארתך כמלך כי איש אתה כאחד העם וזהו אומרו ואמרין למלכא נ"נ כי גם שהיה מלך קראוהו בשמו ואמרו לו נ"נ לא חשחין אנחנא על דנא וכו' כלומר על זה שהוא על דבר כבוד שמו יתברך לא נחשיבך רק כשאר עם האדם ולא נחוש להשיבך כי הן איתי אלהנא וכו':

פסוק יח

אך על דבר עשות גזרותיך ומאמריך חשוב אתה בעינינו כמלך וזהו אומרו ידיע להוא לך מלכא כלומר מלך אתה עלינו לכל אשר תגזור על ימין או על שמואל רק בדבר הזה לא תשתרר עלינו לפרוש כפינו לאל זר די לאלהיך לא איתנא פלחין וכו' ואשר לאמר למעלה ומן ידך מלכא ישזיב הנה בארנו כוונתם לומר גם בהיותך מלך ומושל ממשל

רב מן ידך ישזיב ובנועם מליהם גלו מסתורי המלך אשר דבר באמור להם לצלמא די עבדית הסתיר לבל יבינו עצתו אשר חשב על היהודים ויתר עמים להשתרר גם השתרר על כלם לבל יהיה בהם שורש וענף יורש עצר ומרים ראש עוד כל ימי הארץ כי אם תחתיו ותחת זרעו אחריו יכרעו ויפולו ותשתפכנה ממשלות מלכים נועדו לבא בעולם כרמז הרומז באברי הצלם למיניהם למלכות הזהב הוא נ"נ בהכנעם ויפלון ויסגדון לצלם הזהב אשר עשה וזה רמז אומרו זה כמה פעמים לצלם דהבא די הקים נ"נ לרמוז באומר דהבא אל מלכות הזהב אשר בקש להקים על שאר מלכיות ובאומרו די הקים רומז על הקמתו אשר זדה להתקומם ולבל ידעו ובל יבינו בדברו אליהם לא אמר תסגדון לצלם דהבא די הקימת כי אם לצלמא די עבדית להקל הדבר לבל ימאנו לעשות והמה גלו סודו באמרם אליו ולצלם דהבא די הקימת לא נסגוד שהזכירו לו הזהב והקמתו למען הודיעו כי לא יבצר מהם כל אשר זמם לעשות ולא כן לבם עמו וגם באמרם לא נסגוד המה באו להשיב על שתים רעות בקש מהם המלך להנפל ולהשתחות באמור להם תפלון ותסגדון וענו ואמרו אליו כי אף גם א' לא יעשו וזהו אמרם לא נסגוד:

פסוק יט

באדין וכו'. הנה ראוי לשים לב על מה זה צוה להגדיל המדורה חד שבעה על די חזי המבלי אין כח במאי די חזי למזיה לשרפם צוה למזא חד שבעה ומה גם כי טובה היא להם כי יקל צערם כי תאכלם האש הגדולה קל מהרה ולא תגדל צערם כאשר באש מעוטה ועוד מה ראה על ככה לבחור לו גברין גברי חיל די בחיליה לכפתא וגם אשר צוה לקשרם קשר אמיץ האם נפלה אימתם עליו יחבאו לברוח מתוך ההפכה מבין כל עממיא אמיא ולשניא או העולה על רוחו יערבו אל לבם להתקומם על המלך וקהל עמים אשר אתו ונפלה חתת גבורתם עליו ועל כן על מבחר שלישיו יצוה לכפתא יתהון ועוד באומרו כל קבל וכו' איך ימשך מאשר מלת מלכא מהחצפה וכו' שאותם די הסיקו יתהון קטיל המון שביבא די נורא ועוד למה ימותו מה עשו גבריא די הסיקו לשדרך מישך וכו' והלא מצות המלך עליהם ולא מלבם עשו ועל המלך או המלשינים היה ראוי יעבור כוס כי הם הסבו הרעה ומידם היתה זאת לחנניה וחבריו וגם אומרו נפלו הוא בלתי צודק כי לא מעצמם נפלו וראוי יאמר רמיו גם אומרו וגבריא אלך תלתיהון וכו' יראה שפת יתר כי כל הפסוק נודע מהקודם ומה גם מלת תלתיהון ועוד מה זו שאלה שאל מאתם מלך חכם כמוהו הלא גברין תלתא רמינא וכו' ומי לא ידע בכל אלה ומה ענו אותו באמרם יציבא המלכא כאילו היה צריך לאמת הדבר על פיהם ועוד באומרו ענה ואמר וכו' כי מה שבעיניו יפלא הלא יראה איך הניחו ג' ומצא ד' וגם איך ילכו במו אש ולא יכוו ומה

זו תמיהא ולא ישמע לאזניו מה שמוציא מפיו באומרו ורוה די רביעיא דמה לבר אלהין כי בזה נחה שקטה כל תמיהתו כי יש לאל יד בר אלהין להצילם מן האש ועל כן מהלכין בגו נורא וגם הוא הרביעי אשר מצא אז יותר והן הנה דבריו אחרי כן בריך אלההון וכו' שלח מלאכי' ושזיב לעבדיהי וגם נשים לב אל שנותו את טעמו כי פה יקראנו בר אלהין ואחרי כן מלאך באומרו שלח מלאכיה והוצרכו רז"ל לדחוק ולומר כי בא מלאך וסטרו על פיו באומרו רשע האם יש בן כלפי מעלה ועל כן אחר כך לא אמר כי אם מלאכיה והנה כמו זר נחשב האם בער הוא מאיש ולא בינת אדם לו להבין ולהשכיל כי לא איש אל ולא אדם אשר יוליד כאחד האדם חלילה לאל ממדת בעלי גשמות ודומה לה עד אין חקר:

אך לבא אל הביאור נשים פנינו אל אומרו התמלי חמה וכו' על שדרך מישך וכו' כי מי לא ידע כי עליהם יצא הקצף ולא על זולתם ולמה יזכירם בשמותם אך אמנה ראו ראה והנה תוחלתו נכזבה ולא נעשתה עצתו אשר יעץ תחבולות וחשב מחשבות לבלתי ידח נצר משרשיו פארה ראש ויורש עצר לעצור בעמים כלם ובתוך האופן יהיו גם עם בני ישראל בתווי הבאים כי נפל פחד היהודים עליו בל ירימו ראש אחרי נפלם והיה הקסם כי בהכנעם ויפלון ויסגדון לצלם דהבא די הקים אז יכנעו תחת מלכות הזהב הוא רישא די דהבא וכאשר ראה כי האנשים האלה שלמים נתנו כתף סוררת לבלתי שמוע אל דבריו והמה מרו ועצבו לא אבו לעצתו נאצו כל תוכחחו אשר הוכיח בדברים ורבה משטמה וכל זה איננו שוה לו להביאם במסורת הברית להשתחות ולכרוע והעזו פניהם מסלע לדבר אתו קשות אז קצף המלך על קולם כי אמר בלבו הלא אם היו מדלת עם בני ישראל לא ישית לב כי לא תופר אשר יעץ תחת שלשת אנשים אשר לא יכרעו ויפולו כי יתבטלו במעוטם כאשר לא ישית לב על רבים מעמי הארץ אשר לא היו אז במדינת בבל אחר כי כל גדולים וטובים מכל עממיא אמיא ולשניא שם היו כורעים ומשתחוים לצלמא די הקים אך בראותו כי רבים ונכבדים המה אלה שלומי אמוני ישראל ויש לאל ידם להגן על בני דורם מבני ישראל החרדים אל דברו ויכרעו ויפולו והיו כלא היו אשר כרעו וישתחו להכנע בהשתחום תחת מלכות נ"נ כל זרע ישראל כי יש לאל יד שלשת האנשים האלה להציל את כל עם אלהי ישראל מתחת סבלות נ"נ כך אשר חשב עליהם המלך הרע ובליעל ההוא על כן גדל הכאב מאד כי ראה כי מה יסכון לו הנקם מהם אחר אשר לא תעשה מחשבתו הרעה אשר חשב לעשות וז"א התמלי חמה וכו' לא על עברם מאמרו אשר גזר אומר רק על היותם שדרך מישך ועבד נגו כי גדולים וטובים המה מאד בעלי חשיבות גדול כי על כן קראום כשם אלהיהם וזהו שדרך מישך על כן התנכל

עליהם לבלתי החליט מיד להשליכם במו אש אך מה עשה התחיל להגזים עליהם בחמה שפוכה להגדיל המדורה חד שבעה על די חזה למזיה:

פסוק כ

ולגברין גברי חיל אמר לכפתה למען הבהילם ולבעתם אולי יבהלו יחפזו ממראה עיניהם אשר יראו בהגזמותיו אשר יפליא לעשות וירך לבבם ויתנו לב לשוב לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבוד עבודתו ככל אשר יסד המלך לכרוע ולהשתחות ולא תופר עצתו מעשות מזמות לבו ועל כל אלה לא צוה לקברם ושיפילום מיד רק לכפתה למרמא אחרי כן ולא החליט יהיה מיד כי אמר אולי ישובו לכסלת שאלתי ובקשתי בהאריך הדבר ובין כך מפחד לבבם ישובו לתוכחתו:

פסוק כא

אך בני חילו הבהילו לעשות את דבר המלך ולא יכלו להתאפק ולהתמהמה עד עת בוא דברו להעבירם באש וזהו אומרו ורמיו לגוא וכו' לומר הושלכו כפועל הנעשה מאליו בלתי מתייחס אל המלך הגוזר עליהם ועל כן נתחייבו שונאיהם של ישראל המשליכים אותם באור כליה כי לא קוו עד בוא דבר מלך לומר להם מה יעשו כי לבבם למרע פן תשנא צבו בשדרך מישך ועבד נגו וימנע המלך מבוא בדמים והם לדמם יארובו על כן לא אחרו לעשות הדבר:

פסוק כב

ובגלל הדבר הזה אז נאשמו וכאכול קש לשון אש קטיל יתהון שביבא די נורא ולהורות את בני ישראל כי לא על חנם לקו ובאש ה' נשפט אתם נאמר כל קבל די מלתא מלכא מחצפה וכו' כלומר למה שמלת מלכא מהחצפה וממהר לעשות אותו והיה ראוי כי אחרי די תנורא אזה יתירה והוכן להשליכם לא יתמהמה מלצוות עליהם ינתנו בתנור אש והוא לא כן עשה על כן היה להם לעמוד על משמרתם לראות מה ידבר בם והוא לא דבר דבר והמה לא חכו לעצתו הלא יורה כי יראו פן חמת המלך שככה על כן המה היו בני תמותה וז''א מן די מלת מלכא מהחצפה ועם כל נחצותו כבר תנורא אזה יתירה והוא לא שב לצוותם לכן גבריא אלך די הסיקו וכו' קטיל המון שביבא די נורא כי מה' היה להם כי רעה במגורם בקרבם:

עוד היה אפשר לומר בכונת הכתוב שהוא לתת טעם לסבת טעותם לחשוב כי אין לב מלך להאריך להם ואמר מן די מלת מלכא מהחצפה וגם תנורא אזה יתירא זה היה סבה די גבריא הסיקו וכו' קטיל המון שביבא די נורא כי טעו בנחיצת המלך ובמאי דאזה יתירה ולא שתו לבם ליחל ותאכלם אש על שלחם יד בשלמים ההם בטרם יבא אליהם

מאמר המלך אך בראשון נותן הכתוב טעם לשרפה אשר שרף ה' במשליכים ואומר די הסיקו הוא לומר שלא היה להם פנאי להשליכם תוך התנור רק העלום על שפתו כי פיו היה למעלה כנודע מצורת התנורים ובטרם הדחיפום פנימה קטיל המון שביבא די נורא וז"א אחרי כן נפלו לגו כו' כי אחר שהעלום עד שפת התנור נפלו אל תוכו מעצמם כי כפותים היו:

פסוק כג

וגבריא אלך וכו' אדין וכו'. הנה נבוכדנצר תחת שלש נפלאו ממנו נבהל נחפז ותוה וקם בהתבהלה ראשונה כי שלשה נעשו ארבעה שנית אשר אסורים הושלכו ועתה נרפים הם נרפים נתקו מוסרות והוו שרין מהלכין תחת היותם מכפתין ונוראות יפלא כי להבות אש המסו אסוריהם הלא יוכלו יגעו בלבושיהם שלישית כי הן לו ראה התנור גרוף ואשו חוצה לו או היה האש לאחד מירכתי התנור והמה ממנו והלאה לא יפלא בעיניו כל כך יעשה זאת אלהי ישראל למענם אך עתה נדמה נדמה ויבהל כי ראם הולכים במו אש ולא יכוו כי הפליא לעשות הוא ית' אתם הפלא ופלא כי הן בעודנו האש בתוכו והמה בו יתן להם מהלכים בין רצפי אש שלהבת יה והן הנה דברי פי מלך באומרו הא אנה חזי וכו' על האחד אמר גברין ד' ועל השנית אמר שרין ועל השלישית אמר מהלכין בגו נורא והנה להקטין איפת הנס השני היה מקום יאמר אומר אולי משגה הוא היה לקושרים אותם בהחפזם ולא הכינו לחזק מוסריהם כי נבהלו מחמת מלך מלאכי מות אשר שלח בהם לקושרם ולא היה הקשר אמיץ ולא שתו לב החזק הוא הרפה או אולי מקרה הוא קרה באחד מהם כי נטשו חבליו בל החזיקו והוא ראה ויתר את שני רעיו הנותרים באופן יחלישו כח הנס השני הזה על כן הקדים ואמר וגבריא אלך תלתיהון נפלו לגוא אתון נורא יקידתא מכפתין לומר כי שלשתם כאחד ירדו בתנור אש כשהם מקושרים:

פסוק כד

ובגלל הדבר הזה ולחזק אמיתתה שאול שאל האיש להדברוהי הלא גברין תלתא רמינא לגוא נורא מכפתין לומר האם לא הגיעו שלשתם באש עודם מכפתין שלא קרה להם מקרה להתיר מאסרם טרם הגיעם אל מחוז אש התנור ובכן הטיב אשר דבר לגוא נורא מכפתין ולא אמר לגוא אתון נורא לומר כי עד הגיעם תוך האש היו אסורים ולא הותרו מבראשונה ולכן הוצרכו לאמת דבריו כי כדבריו כן הוא כי שמו לבם להבין במראה וראו כי כן ובכן ענו ואמרו יציבא מלכא ואז שנה ופירש שלשת הדברים נפלאו ממנו אשר ראה מקבילות אל הפכן הנרמז ונזכר בשאלתו בפסוק הקודם כי אמר הא אנא חזא גברין ארבעה לעומת אומרו גברין תלתא רמינא וגם את השנית דהוו שרין וגם השלישית

שהם מהלכין בגוא נורא לעומת אומרו גברין לגוא נורא מכפתין כי נהפוך הוא שהמה שרין בגוא נורא מהלכין וגם כי על שלשת הדברים רמז בשאלתו למה שהעיקרית אשר הסבה דברי שאלתו ותמיהתו הוא ראותו אותם שרין מהלכין על הגחלים תחת היותם בגוא נורא מכפתין כמדובר על כן אותה באר היטב באומרו לגוא נורא מכפתין שעד הגיעם לאש היו מקושרים:

פסוק כה

ענה ואמר הא אנא וכו'. מלבד אשר הערנו בפסוק הלז עוד נבין במקרא כי הלא יותר היה נכון הדבר אשר בטרם אומרו וחבל לא איתי וכו' יאמר ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין לתת טוב טעם אל אומרו גברין ד' לאמר מי זה היה אשר ראה אז יותר ואחרי כן יאמר שחבל לא איתי בהון ועוד מי לא ידע שאם היו מהלכין בגו נורא שחבל לא איתי בהון כי הלא אין מקום מוכן ימצא חבל למהלכים על הגחלים כרגלי הבעלים כד''א אם ילך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה נמצא כי בכלל אומרו מהלכין בגו נורא היה וחבל לא איתי. אכן לבא אל הביאור נזכירה נא דברי ת''ל אשר אמרו מי הגיד לו כי מלאך ה' צבאות הוא הרביעי כי יאמר ורוה די רביעאה וכו' אך הוא כי כאכול קש לשון אש את כל חיל סנחריב בבואו לכבוש את ירושלים בליל פסח בימי חזקיה מלך יהודה הנה היתה שרפתם על יד האיש גבריאל שר האש ונחלקו ז"ל במנין הנותרים עם סנחריב יש אומר חמשה דכתיב שנים שלשה גרגרים בראש אמיר דהיינו חמשה ויש אומר ששה דכתיב ונער יכתבם ודרך הנער כי קטן הוא בתופשו בקולמוס לעשות שריטה כמין וי''ו שעולה ששה ויש אומר עשרה כי דרכו של תינוק לעשות נקודה כמין יו''ד שעולה עשרה והצד השוה שבשלשתם בין למר ובין למר כי נ"נ היה א' מהנותרים והוא היה נעור בלילה ההוא וירא את המלאך גבריאל עומד ושורף במחנה ועל כן כאשר שב וראה אותו עתה במראה אשר נראה אליו בתחלה ידע באמת כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר ורוה וכו' דמה לבר אלהין ובדבר הזה אפשר לנו לומר כי למה שהוא ית' אש אוכלה הוא כד''א כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא על כן בבואו לדבר על מלאך אשר הא שר האש מצא את לבו בבחינת ההדמות הלז לקראתו בר אלהין לרמוז אל היות ביניהם יחס מה כאשר ימצא יחס והדמות אל הבן עם האב אשר ממנו נמשך גם כי מה דמות נערוך לו ית' עם משרתיו עושי רצונו ואין דומה לו באש הנעלם תכלית ההעלם והקדושה המתייחסת אליו ית' במשרתיו אש לוהט ושר האש כי אם בשתוף הכנוי כי לרמוז היות המלאך ההוא שר האש אמר דמה לבר אלהין כי גם כל משרתיו יקראו בני האלהים להיותם אש לוהט ומה גם אשר הוא שר האש ולרמוז על פרטות ההדמות אשר לזה על השאר באשר

הוא שר האש אמר דמה לבר אלהין ולא אמר דמה לבני האלהים אך כוון לייחד את זה מכלל הנקראים כך דרך כלל על הבראם מאש וכן הסכימו רז"ל כי האיש גבריאל הצילם כי ראשונה אמר מיכאל שר המים כי אליו יאתה כי המים יכבו האש וענה גבריאל ואמר לא תהיה תפארתו ית' לכבות האש על יד איש משרי המים כי כה דרכם אך במה יודע היום גדולת יוצרנו ית' אם לא שעל ידי הממונה על האש יציל את עושי רצונו מלהבות אש והודה הוא ית' וישלחהו וצינן מבחוץ. ובזה נבוא אל ביאור הכתוב והוא כי בא לתת טעם אל אשר השתומם כל שלשת הדברים נפלאו ממנו הנז' באומרו הא אנא חזה וכו' כאשר כתבנו ואחר הזכירו מעמד שלשתן ראה והנה תשובה מוצאת כי הא' והיא על הרביעי אשר מצא אז יותר מלאך אלהים הוא אשר שלחו ה' להצילם מאור כשדים כמאמר המלך אחרי כן באומרו שלח מלאכיה ושזיב וכו' וגם השנית דהוו שרין תחת היותם מכפתין יתכן כי המלאך הגואל אותם ניתק מוסרותיהם וגם השלישית אשר יהלכו במו אש כל אלה יפעל אל על יד מלאכו על כן בא ויאמר וחבל לא איתי וכו' לומר כי אדרבה משם ראיה מהמלאך אשר נמצא אתם לגדל ולרומם גודל הנס הפלא ופלא והוא כי הן לו היה המציל אותם שר המים גם כי הוא פלאי החרשתי מלהוסיף להפליא ולהבהל על המראה ככל אשר נבהלתי מראות אך אמנה באשר הוא שם אתם שר האש השורף אדרבה הנני מתבהל על מה שלא נשרפו כלם כי נמצאו עומדים בין שתי אשות תחתון ועליון וזהו אומרו וחבל לא איתי בהון ורוה וכו' כלומר מה שבעיני יפלא הוא איך חבל לא איתי בהון בהיות שרוה די רביעאה דמה לבר אלהין הוא שר האש המתדמה אליו ית' בשתוף הכנוי הלז והוא השורף את כל מחנה אשור לילה א' כאשר עיניו ראו ולא זר ואיך בסבתו ילכו אלה במו אש ורגליהם לא תכוינה ובגדיהם לא תשרפנה ותהי להפך מהמיוחד אל המלאך ההוא והוא כי הוא לא ידע כי חימם מבחוץ וצינן מבפנים כדברי רז"ל:

ובדברינו אלה מצאנו ראינו טוב טעם על מה עשה ה' ככה לפקוח עיני האיש הרע הזה ותראינה עירו את האיש גבריאל בשורפו במחנה אשור אך תהלה לאלהינו צופה ומביט עד סוף כל הדורות כי האלהים עשה לעת כזאת הגיע למלכות ויעלה על רוחו לעשות צלם די דהב ולצות יפלון ויסגדון לצלמא די הקים ולהשליך במו אש לחנניה וחבריו והוא ית' יעשה למען שמו ככל נפלאותיו להצילו מהאש ע"י שר האש למען יודע עוז מעשה ה' כדברי המלאך אליו ית' כאמור ואיך היה האות הזה נודע ומתפרסם אם לא בראות המלך את המלאך שורף במחנה אשור ועתה הוא יצילם ויודע לעיני המלך וכל עממיא אמיא ולשניא על פיו מגדול ישועות מלכו של עולם המושיע את חסידיו באשר

הכה את מחנה אשור ואם נדקדק לשון אומרו הא אנא חזה קרוב הוא לומר כי הוא לבדו הרואה והאנשים אשר היו עמו לא ראו את המלאך ויבא על נכון אשר כתבנו כי למען זאת הראה לו הוא יתי את המלאך למען יוסיף להפליא לעומת אשר ראה אותו בראשונה כאמור:

פסוק כו

באדין קרב וכו'. ראוי להבין במקרא למה זה לכולם בשם יקרא שדרך מישך וכו' ולא דבר בם מבלי יקראם וגם באומרו אדין נפקין כי מלת אדין מיותרת ויאמר נא שיצאו וידוע כי אז היה וגם אומרו מן גוא מרא ולא אמר מן גוא אתון נורא:

אך הנה למראה עימו שפט והכיר כי אין דבר גבורות והנוראות ההם יאותו להתייחס בלתי לה' לבדו וייר פן יאמר איש מעממיא אמיא העומדים לפניו כי שמות הבעלים אשר יקטירו להם המלך ושאר עם הארץ אשר השלמים האלה נקראו בשמותם שדרך מישך ועבד נגו קמו ויעזרום מהכוות באש והוא ידע כי המה לא אלהים כי הבל המה לא ירעו ולא ישחיתו וגם היטב אין אותם כאומר באחרית פיהו די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה ע"כ הקדים ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי וכו' לומר גם שנקראתם בשם הבעלים שדרך מישך וכו' אין שלמותיכם אשר הועיל לכם מצדם רק במה שאתם עבדוהי די אלה עילאה ולא מתתאי אשר שמותם אני מזכיר כי לאל עליון תתייחסו ואין לזרים אתו ולהורות היותו מכיר כי לא היו מרגישים צער בהתהלכם בגוא נורא אמר פוקו ואתו שלא תתייחס צאתם מתוכו אל בריחה והצלה כי אם אל יציאה וביאה בחיריית וזה ענין אומרו אדין נפקין וכו' לומר כי אז על פי מאמרו יצאו מתוך האש כי הוא יורה שאם לא כן עדיין היו מאחרי שבת מהלכין בגוא נורא כי גם שם יד ה' תנחם ותנהלם דורכים על הגחלים כדורך בגת וזהו אומרו מן גוא נורא כי עדיין עומדות היו רגליהם בגוא נורא על רצפת רשפי אש ולא יסורו ממנו אצל פנה פנויה מגחלי אש. והנה אמרו רז"ל שלא רצו לצאת עד עת בא רשיון המלך ואפשר היה מפני כבודו וקרוב לשמוע כי יראו מחמת מלך פן יפגעם בחרבו הקשה ואולי יען כי איש הוא ובעל בחירה לא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות ולא ימנענו ממנו הוא יתברך על כן התמהמהו במו אש כאומרים לפניו ית' הלא טוב לנו למות הנה כי תאכלנו האש הגדולה הזאת ולא נמות ביד הערל הזה ובראותם אשר נתן ה' בלב המלך אליהם יטה חסד לדבר אליהם רכות בשובה ונחת יצאו אליו ולצבי ולכבוד עבדוהי די אלהא עילאה קראם נוסף על אשר חרד את כל החרדה ותוה וקם בהתבהלה כי גדל מאד בעיניו אשר הפליא לעשות אלהיהם

בעדם אדין נפקין כי ראו נהפך להם לאוהב לא ילחם בם וזהו אומרו אדין כלומר ולא מאז עד עת בא דבר מלך שלטון דברי שלום ואמת:

פסוק כז

ומתכנשין אחשדרפניא וכו'. הנה יראה שפת יתר באומרו די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון וכו' יאמר נא די ריח נור לא עדת בהון ובכללו יהיה כל הקודם כי בכלל מאתים מנה ועוד באמרו וריח נור לא עדת בהון העל זאת פקחו עיניהם להריח בריח סרבליהון וריחא לאו מילתא היא בערך כל הקודם ועוד באומרו ענה נ"נ ואמר וכו' נשים לב אם יתכן להתפרש מלשון ענייה ותשובה כמשמעו ברוב המקרא ולא נדחוק לפרשו מלשון הרמת קול וגם יראה מאריך בדבר אחד במלות שונות באומרו די התרחיצו עלוהי ומלת מלכא וכו' ויהבי וכו' מה שאינו מדרך איש נבון וחכם כמוהו להפליג בשפת יתר ועוד כי דבריו סותרים אלו את אלו כי מאומרו די התרחיצו עלוהי מורה כי בה' בטחו להנצל ואיך ישוב ויאמר ויהבו גשמיהון וכו' שמורה כי לא בבטחון הנצל עשו כי אם בכונת השרף באש על קדוש ה' ועוד אומרו ומלת מלכא שנין כי זה יורה כי לא געלה נפשם לבלתי עשות מצותו כי אם באשר חפץ בחרו אך בשנוי מה ולא כן הדבר כי המה מרו ועצבו נאצו ומאסו באשר בחר כדרכו ושלא כדרכו וכמו זר נחשב לומר כי ירא לאמר ומלת מלכא בטילו מפני הכבוד כי אם אדונים הוא איה מוראו כי המרו אמרי פיו לא אבו לעצתו וישימו לאל מלתו:

אך אמנה כל המון חיל עם ומדינה השרים והסגנים והפחות הרואים את כבוד האנשים האלה שלמים בגופם המה ראו כן תמהו קרבו ויאתיון עמדו ויתבוננו בהם ויתנו אל לבם לחשוב מחשבות לדעת מה זה ועל מה זה וישגיחו בכל פרטיהם גויותיהם שערם ומלבושיהם ממשם וריחם כי בושו מאלים חמדו להם ובעת צרתם ישועו ואין מושיע להם ויבקשו לדרוש ולתור בחכמה לשלוח יד ולבקש תואנה לדבר דבר תועה במראה הגדול הזה בניבם נבזה אולי ימצאו שם בדק לתקוע יתד שלא במקום נאמן לתלות הנס ולדבר ולומר כי לא מה' יצא הדבר ולא מצאו להם כן והוא כי אשר לא מבני ישראל המה כדרכם וכעלילותם המטים עקלקלותם לפי שכלם ותבונתם אחרי הטבע כי היא חכמתם ובינתם ישפטו כל מעשה ה' הגדול והנורא והנה בהצלה כדנה הדן דינה לסיבה טבעית ושלא ה' פעל ועשה לא יבצר ממנו לדבר ולומר כי אחת משתים המה קורותם המוצאות אותם בהנצלם או כי ביודעם כי גם המה היו מקריאי העדה הנועדים להשתחות לצלם דהבא ולבם לא כן על כן קדמו וימשחו עצמם בסלמנדרא היא הבריה הנבראת באש לבל ימשול בם יקוד אש או יאמרו כי מעשה כשפים עשו והועילו כאשר חשב פרעה על משה

וניל אהרן במצרים ולראות אם דרכיהם אלי יתכנו עמדו ויתבוננו בהם ובראשונה החלו ויראו כי אין והוא כי דרך המשוחים בסלמנדרא למשוח כל בשרם ולא יוציאו דבר יקר כמוהו למשחה בהם שער ראשם העומד להגזז ומה גם סרבליהם ועל כן החלו להתבונן תחלה די לא שלט נורא בגשמהון כלומר כי גם כי דבר גדול הוא אפשר לתלות בדבר טבעי במשיחת סלמנדרא אך שבו וראו די שער ראשהון לא התחרך באופן כי לא יתכן הדרך ההוא ודקדק באומרו שער ראשהון כלומר כי הן לו נשרף שער הראש ולא שער הזקן החרשנו כי לחשיבות שער זקנם אשר לא ישחיתו כהתגלח שער הראש העומד ליגזז משחוהו גם הוא אף בראותם די שער ראשהון לא התחרך נרפים היו נרפים בסיבה ההיא ובזה יתכן אשר לא הזכירו שער הזקן כי אם שער הראש ומה גם למארז"ל שהולידו אחרי כן בנים ובנות כי לא היו סריסים ממש גם שעליהם נאמר והיו סריסים בהיכל מלך בבל כמו שארז"ל ועדיין היה מקום לומר אולי חמלו על שער ראשם וימשחוהו גם הוא לא נכון הדבר כי הלא גם סרבליהון לא שנו ואין הדבר סובל משחום גם הם בדבר יקר כמוהו ושהיה נמצא אתם כל כך בפתע פתאום ומה גם שהבגד שואב הדבר ולא עוד אלא שהיה ניכר לעיני כל רואה נמצא בטלה בזה התואנה הראשונה ועדיין היה מקום לומר השנית כי קסמים בידם ובמעשה כשפים הצילו נפשם ומלבושיהם אך גם זאת מיעטו והרחיקו בראותם כי ריח מר לא עדת בהון כי אין כח במעשה כשפים לבלתי הדבק בם אף גם הריח על כן השתוממו כשעה חדא כי לא ידעו מה הוא ובזה יבא על נכון הזכר כל א' וא' מפרטי ההצלה גם הבלתי עקריים ובהדרגתם זו למעלה מזו:

פסוק כח

ואז המלך כאשר ראם נבוכים ענה ואמר להוציאם מתוך המבוכה כעונה על מזמות לבם בריך אלההון וכו' כלומר אל תשיתו לב אל טענות ותואנות כוזבות כי אין דבר יתייחס אליו הנס הגדול הזה בלתי לה' לבדו וז"א ענה ואמר וכו' וכאשר נשים פנינו אל קוראו אותם בשמותם שדרך מישך וכו' ואשר מיהר לענות הלא נראה מה מתקו דבריו כי נעמו למלל רברבן ברוממות אל בגרונו יוצק זהב רותח בפיו ולשונו כי לא הסיר חסדו בעת ההיא והוא כי המלך היה ירא פן בהתמהם על בלתי מוצאם סבה טבעית אל הצלתם בל יצא עתק מפיהם דאמרו אמור למנאצי ה' כי אין זה כי אם שם אלהים אחרים אשר נקרא על כל אחד מהם עמד להם להוציאם מאור כשדים על כן גם שרמז גם הוא זה למעלה כאשר כתבנו בדברו אתם הניף ידו שנית נגד כל הנקבצים אחרי כן ואמר בריך אלההון די שדרך מישך וכו' כלומר אל ירע לבבכם מהבינו אל המפליא לעשות ולתת כבוד אל שמות הבעלים אשר נקבו בשמותם אך ברכו נא את אלהי שדרך מישך ועבד

נגו ולא את אלו אשר שמותיהם אני מזכיר אשר לא אלהים המה כי מבלעדיו אין אלהים והראיה שיודו גם הגוים ערלי לב אשר לא ידעו דרכיו ית' ומעשה תקפו ונפלאותיו הלא היא די שלח מלאכיה ושזיב וכו' כי הלא גבריאל אשר ראה שהצילם מלאכו של אלהי ישראל הוא אשר ידעו פנים אל פנים מאז הכה במחנה אשור ואיך יעלה על לב תועי לבב ישלח ה' מלאכו לעשות רצון אלהי כשדים או שיהיה להם כח לעשות דבר על ידי מלאך ה' צבאות עוד שמת די התרחיצו עלוהי כי הן לו בטחו בבעלים נקבו בשמותם חלילה היה מקום יעלה על רוח עועים כי למען זאת קמו ויושיעום אך אמנה לאפם ותהו נחשבו להם ולא בטחו כי אם בה' אלהיהם כאומרם הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין ואין ספק כי אשר בטחו הוא גאלם ולא זולתו וזהו די התרחיצו עלוהי וראו נא מה גדל בטחונם בו כי מלת מלכא שניו והוא אשר כתבנו למעלה כי בבואם להזכיר גדולתו ית' לומר הן איתי אלהנא וכו' השפל השפילו תפארת רום מלכות נ"נ ולא קראוהו בשם מלך כ"א נבוכדנצר באומרו ואמרין למלכא נ"נ וכו' לומר שעם היותו מלכא קראוהו נ"נ לומר כי לא לבעל מלכות ושררה נחשב הוא לפניהם נגד עבודתו ית' ומה גם לרז"ל האומרים כי בפירוש אתמר לפניו למסים וארנוניות אתה מלך אך לדבר זה אין אתה אלא נ"נ כאיש מיתר העם הבלתי נקרא כי אם בשמו לבד וזהו אומרו פה ראו עתה את אשר גדל בטחונם בו ית' כי הנה ערבו אל לבם לשנות שם מלכות ממני וז"א ומלת מלכא שניו כי מלת ותיבת מלכא שנו לבלתי יקראוני מלכא רק נ"נ לבד ואם כן ודאי אמונה אומן כי אשר התרחיצו עלוהי הוא היה המציל אותם ולא אחר ואולי תאמרו הן אמת כי עם האלהים עשו היום הזה הטוב והישר להקדיש את קדוש יעקב אלהי ישראל אך לא יבצר מהם כי הערו למות נפשם ואולי לא היה נעשה להם נס ולא היה נדרש להם ככל המון הרוגים ושרופים על קדושת שמו ית' או היה עולה חמתי באפי להעבירם בשלח על כבודי המחולל על ידם וגם ה' לא יצילם מידי כי בעל בחירה אני באופן כי הסתכנו לדעת וישימו את נפשם מנגד ותאמרו בלבבכם כי לא מחכמה עשו אך לא כן הוא כי הלא היא חכמתם ובינתם והוא כי כל איש חכם לב הלא ידע ולבבו יבין כי לא החומר והגוף הוא האדם כי הלא עפר מן האדמה הוא וכי אנוש רמה ובן אדם תולעה ומה יתרון עם ה' אלה אשר הגדילם ה' לאמר אליהם אדם אתם וארז"ל אתם קרוים אדם וכו' אך אין ספק עיקרו וטוב איכותו הוא הנפש ואין החומר כי אם התלבשות מה וטפל אליה כדבר שנאמר על בשר אדם וכו' מורה באצבע אלהים אשר דבר כי לא הבשר הוא האדם ובכן רצה ה' לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם יסורין בעולם הזה חלף אשר חלפו חוק הפרו בריתו ית' ומצותיו אשר צוה לטוב להם יען וביען הציל אותם מיסורי

הנפש הגדולים בעולם הבא ולהביא עליהם תוכחות מוסר הקטנים והקלים בעולם הזה הבלתי מגיעים רק אל החומר כאיש אשר יכוהו בלבושו לבדו על חטאת עצמו ובגלל הדבר הזה הרוגי מלכות על קדושת ה' נקל בעיניהם ויקבלו בטוב לבב רק את המות ההוא על כי לא השליטם ה' ברוח ונפש כי אם בחומר הנמאס ישימו מרמס מן גו יגורש אך הנפש אז תמלא עלה תעלה מעלה מעלה על שולחן מלכו של עולם ותתענג על ה' בצחצחות לא שערום חכמים ונביאים ועל כן אשר נגע אלהים בלבו יקדישו שמו ולא יבערו ויכסלו להשליך את נפשם אחרי גום להמית נפשותם וחיתם להחיות את גויתם חיי שעה והן הנה היו דברי נ"נ הנה באומרו ויהבו נשמיהון וכו' כלומר אל נא יעלה על רוחכם לחושבם כמסתכנים ובלתי בוחרים בחיים כי הלא לא מסרו ולא סיכנו כי אם את גופם וגשמותם אך לא את נפשותם כי אם תהיה גופם כלה באתון נורא לא תהא נפשותם נשרפת כי הן הוא משוש דרכה ונועם חיותה וז"א ויהבו גשמהון כי לא נתנו את רוחם בלתי אם גויתם ואדמתם להחיות נשמתם ותקל בעיניהם מיתתם כי הלא מצער היא ותחי נפשם ואם תאמרו אלי הלא אם תטיב שאת והגבה למעלה חין ערכם ותפארת רום מעלתם על כל כבוד והלא חרפה היא לך הלא תכלם כי תשבחם על אשר עברו מצותיך וישימו לאל מלתך ומאסו באלהיך והורו באצבע כי אך שקר נחלו אבותיך על כן אמר די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלהיהון כלומר לא אותי מאסו ממלוך עליהם רק על דברת הדת והאלהות וגם לא יאשמו על דבר כבוד אלהי המלך כי לא האמינו באלוה מאלהי העמים מבלעדי אלהי ישראל ויגעלו באלהי המלך אז יאשמו אך לא כן הוא כ"א דרך כלל קיימו וקבלו עליהם די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי מבלעדו אין אלהים באופן כי גם כי בכלל הנגעלים יהיה אלהי המלך לא משנאתם אותו הם עושים כי אם מאהבת ה' בלבם ולא ימירו את כבודו בכל אלהי העמים אלילים דרך כלל וז"א ולא יסגדון וכו':

פסוק כט

ואם יאמר אומר הלא אם אדונים אתה איה מוראך ובמה יודע אפוא קבלו עליהם את עול מלכותך אם לא בבלתי מאסם באלהיך אף גם בכלל שאר כל אלהי העמים כי אם ישאו לך פנים לא יאמרו על פניך לאלהך לא איתנא פלחין וכו' על כן אמר וממ שים טעם די כל עם וכו' כלומר הלא עתה גם אני מודה ועוזב ושם טעם לגזור לגזרים את האומר שלו על אלההון די שדרך מישך וכו' כלומר גם כי לא אלהי הוא כי אם דשדרך מישך וכו' ואיך אשים אשם נפשם אשר הכירוהו מקדם כי הוא הקדוש והוא אלהיהם על החזיקם במעוזם ולא ימירו את כבודם על קיא קלון אלהיהם ועל פי דרכו הורה כי

לא נגעל על ידי מעשה שהיה אלהיו לבדו כי אם גם כל אלהי העמים ועל כן ראה לאסור איסור כולל על כל עם אומה ולישן לשלול כל אלהותיהם וכאומרו די לא איתי אלה אחרן די יכל וכו' ולשלא יראה ככופר באלהיו ומודה ועוזב כי כל אלהי העמים אלילים ונמצא עובר על דתו ומשקר באמונתו ואולי יקצפו על קולו עמו וחילו וימאסוהו ממלך לכן עשה על ככה שתים רעות ראשונה שלא צוה יאמינו בה' אלהי אמן רק שלא יאמרו שלו לדבר נגדו שנית באומרו די לא איתי וכו' די יכול להצלה כדנה כי הניח פתחון פה לשומע ישמע את דברו אמר כי גם כי לא יציל אלה אחרן הצלה כזאת כאומרו הצלה כדנה הצלה פורתא מיהא יוכל להציל ואף כי בחכמתו אפשר כי לא כן לבו דבר כה לעיני העמים לסבה שהזכרנו:

פסוק ל

והנה היה מקום לחשוב על המלך לאמר כי להיותו כושה? קלון על אשר העזו פנים נגדו ונגד אלהיו עשה בערמה לפאר לרומם את אלהי ישראל ואשר משרתיו שדרך מישך וכו' עשו יפה בעתו די התרחיצו עלוהי ומלת מלכא שניו כי לית אלה יכול להצלה כדנה אך מי יודע אולי לא כן לבו עמהם כי מרו את דברו ויבזוהו בקהל רב ולא יבצר היתה בלבו שומה ורבה משטמה על כן להורות לעין כל כי כפיו ולשונו כן לבו ברוממות אל בגרונו וששדרך מישך וכו' לבבו שלם עמם כאשר דבר על כן באדין מלכא נ"נ הצלח וכו' כלומר באדין בלי איחור כי אם אז בעת שהלבינו פניו הצלח אותם וינטלם וינשאם במדינת בבל כי אין מקום לומר כי גם זה עשה לחפות כי כולי האי לא הוה עביד:

פסוק לא

נבוכדנצר מלכא לכל עממיא אמיא ולשניא וכו'. הנה להיות מדרך מלכים גדולים בעבור עליהם דבר גדול ומתמיה ומה גם אם משל ממשל רב כנ"נ מלכא אשר מלכותו בכל משלה להעביר קול בכל מלכותו את כל הקורות אותו למען דעת כל עמי הארץ את מעשה ה' כי נורא הוא כי יתן אל לבו לאמר מי יודע לעם כזאת הגיע למלכות הרב ורם אשר השליטו ה' על כל גויי הארץ המה מלכיהם שריהם סריס אל משמעתו להודיע ולהשמיע את כל רבים עמים מעשה תקפו ית' אשר ממכון שבתו השגיח כי אז יהפוך אל עמים שפה ברוריה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו כי יקירו דרכיו ויהי נא פי שנים בהיות על יד איש ומי כמוהו מורה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוהו בכל דבר חכמת בינה ככל הכתוב למעלה ואף גם כי מאד נעלה על כל מלכי גוים כלם ומה גם עתה המון עמים רבים שייחלו כמטר לו ופיהם יפערו למלקוש מאמרו ויקבלו כלם את קול דבריו כדבש למתוק לקיים עליהם את כל תוקף אמונת השגחתו ית' ככל היוצא

מפי מלכם אשר על ראשיהם כי יכנסו דבריו באזניהם זה עשר פעמים מדברי כל איש חכם לב זולתו על כן מצא המלך הלזה אל לבו להשמיע קול תהלות ה' ועוזו אשר הפליא לעשות עמו וכל עממיא אמיא ולשניא כי כלם כאחד ליה יפלחון וישתמעון למען ישמעו ולמען ילמדו כי לא עזב ה' את הארץ חלילה ולא חדל מהשגיח על כל פרטיה כי רם ה' ושפל יראה על כן אז אמר לבא במגלת ספר כתוב על כל עם ועם לגלות אזניהם ולספר להם את כל אשר קרהו ואת פרשת הקצף אשר קצף ה' עליו וישנהו לרע לו וממשלו מים עד ים ולהדמות לחיה ולבהמה ועם עדריא מדוריה וכאשר שב אפו ממנו השיבו לקדמותו על כנו ולאיתנו כמשפט הראשון כמפורש באר היטב כדברי האגרת הזאת אשר שלח ויהי דבריו כמדבר אל עמים כלם באומרו נ"נ מלכא לכל עממיא אומיא וכו' וטרם החלו לדבר דבריו יפקדם לשלום ובלשונו הורה להם כי דברי עצמו המה כלם וכאלו פיו המדבר אליהם ולא המה דברי סופר המלך משמו הגורעים ומוסיפים כדרכם וכעלילותם על כן דבר ידבר כמדבר לנכח שלמכון וכו' אתיא וכו' די עבד עמי וכו'. והנה דרך המלך המולך על מלכים רבים ונכבדים הרודים על כל עם ועם מדינה ומדינה כנ"נ כאשר יעלה על רוחו לשלוח ספרים אל כל חיל עם ומדינה יבזה בעיניו לייחד אמרי ספר אל המון עם הארץ כי אם אל מלכיהם שריהם ואחשדרפני המלך והפחות ככל אשר עשה המלך אחשורוש כדבר שנאמר ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך וכו' אך אמנה למה שהיה בלב המלך הלזה להורות וללמד דעת אל עמים כלם לבלתי יתגאלו במדת הגאוה וממם יראו וכן יעשו כי תחת גאונו הורד שאונו כי משפיל גאים ה' כאומרו ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה על כן בפתח דבריו הורה כי נם הוא היה נאה מקיים מה שהיה נאה דורש באשר לא הלך בגדולות ונפלאות לייחד מאמריו אל הגדולים רק כאחד העם יהיו דבריו כמדבר אל המון כאלו הוא והם מערך אחד וגם להשוות את כלם כאחד המה מלכיהם שריהם בלי הוראת יתרון זה על זה וזהו אומרו לכל עממיא אמיא וכו':

פסוק לב

אתיא ותמהיא וכו'. טרם נבוא אל ביאור הכתובים נשים לב דרך כלל על כל דברי האגרת הזאת ראשונה כי מי זה האיש מאויבי ה' כמוהו יוכיחנו אלוה ובטרם תבא אליו הרעה יעיר לו אוזן להודיעו את אשר יקרה לו רק יהי כמחריש ויביא עליו כפי רשעתו מחץ מכתו ואם איש חכם הוא יפשפש במעשיו ויראה ברעתו ולבבו יבין כי עונותיו הטו אלה ולא מקרה הוא היה לו ולולא מאהבת ה' את עמו להציל את ישראל מיד שוסהו לא גלה אוזן פרעה בכל מכה ומכה שהביא על המצרים במצרים אמנם היה כמתנה עמו

ישלח ולא ישחית ולהודיע חבתם לפניו כי באהבתו אותם היה עושה להסיר מלבו מה שחשב אחרי כן כי כל אשר עשה לא עליהם היה כי אם בעבור שמו הגדול אשר חלל באומרו לא ידעתי את ה' כמבואר אצלנו במקומו בס"ד ולא יעלה על לב לומר כי חפץ ה' בתשובתו כי הלא כמעט האשימו רז"ל את דניאל על אשר יעץ אותו ופתח לו פתח לתשובתו וארוכה לשלותו בצדקה יכונן ותלו את עצמו לטובת ענייי בני ממנו כאשר רזכיר בס"ד. ועוד מה ראה על ככה הוא ית' כי הפליא חסדו לו לתת לו מהלכים בין פריצי חיות במעונות אריות והררי נמרים ולא אחד בהם יגע בו יד ושן בהמות ואין דורש ואין מבקש רעתו כאילו ניתן חתיתו על כל חית השדה והלא יפלא דלא עביד קודשא בריך היא ניסא לשקרי ועוד כי הלא איש כמוהו מולך בכיפה הלא יהיה רך וענוג מאד אוכל למעדנים אמון עלי תולע לובש שני עם עדנים ואיך יעמוד שבע עדנין לחורב כיום וקרח בלילה ערום ועריה ואין כסות בקרה ולא צבה בטנו ולא נפלה ירכו ומי גבר יחיה ולא יראה מות בציה גם חום הלוך ילך ערום מבלי לבוש בהרים ובגאיות בקיץ ובחורף כמוהו ואין ספק כי אין זה כי אם בחזקת היד הגדולה אשר עשה ה' עמו כי לא אבה ה' השחיתהו וכמו זר נחשב כי אחרי אשר יואל אלוה וידכאהו לא ירחמהו עושהו כי רחמי רשעים אכזרי. ועוד כי אחרי אשר ה' חפץ דכאו יהיה לשדה נעבד על מה זה בשביעית יצא כצאת העבדים ולא היה כאבו נצח ולא ישוב עוד לביתו עד יום מותו כי ילין במדבר שנה עד תום גופו ונשמתו ויאבד כל זכר לו ובמדבר ההוא אשר נשאו ה' יפול פגרו ואין קובר וכלחוך השור את ירק השדה תהיה נבלתו למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ. ועוד כי הן לו חפץ ה' לבלתי המיתו רק להשיב טעמו בו בחיים חייתו ולכונן לו חכמה ודעת כאשר בתחלה הלא על כל אלה לא נפלא ועוד לו אך המלוכה אשר שב וימליכהו ה' על מלוא כל הארץ אחר אשר נמשל כבהמות יער יעיר עליו להעלותו כמתהומא דארעא ועד רום רקיעא ולא עוד אלא שרבו יתירא הוספת ליה:

אמנם לבא עד תכונת הענין נשים פנינו להבין ולהשכיל תחת מה עשה ה' ככה לאיש הזה מה פשעו המיוחד אל העונש ההוא שהבדילו ה' לרעה מכל האדם אשר על פני האדמה ז' עדנין. ואומר כי אין ספק כי זאת היתה לו תחת גאונו אשר גאה גאה ויאמר בלבו השמים אעלה ממעל לכוכבי אל כו' אעלה על במתי עב אדמה לעליון אשר הוא לדעת רז"ל שעשה עצמו אלוה ועל כן אחשוב גם ה' עשה עמו מדה כנגד מדה הוא בקש להבדל מבני אדם גם בני איש מעלה מעלה עד אלוה מעוזים וה' הבדילו לרעה מטה מטה הכניעו השפילו המשילו לחיה ולבהמה ולמה שמחוק האלוה להמציא מצואים ולחדש עולם ומלואו כי הלא זה הדבר נכלל בכלל העשותו אלוה ע"כ בגלל הדבר הזה

לעומת שבעה ימי הבריאה וחידוש העולם רצה ה' אלהים לענותו שבעה עדנין יום לעידן יום לעידן והנה זה הדבר הנה הנו על פי מאמרי רז"ל בפסוקים ההם האומרים שעשה עצמו אלוה ועל פי פשוטן של כתובים באומרו אעלה על במתי עב ומהכתובים הבאים בענין הצרה הזאת הבאה עליו והסכמה אל דבר צלם דהבא הנזכר למעלה בסמוך אפשר כי כל פרי גודל לבבו הערל הלא היה על אשר חשב מחשבות און ברמז הרומז בהקמת צלם דהבא די הקים כאשר כתבנו למעלה כי זדון לבו השיאו להתקומם על כל גויי הארץ לבלתי ירים ראש עוד גוי או ממלכה כל ימי הארץ כי יתהפכו כל ממשלות מלכי גוים המשולים למתכות הצלם אשר חלם אל ממשלת מלכות רישא די דהבא כי בהכנעם כאשר יפלון ויסגדון לצלמא די הקים אז יכנעו תחת כח שר צלו של נ"נ וגם על היהודים האמללים המשולים לאבן די לא בידין אשר מלכותם עולה באחרונה מלכותא די לעלמין לא תתחבל בקש לשלוח יד ופירש רשת ליד מעגל יגורם בחרמו יפלו בנופלים לא יוסיפו לקום מתחת ממשלתו וגם עליהם העביר כוס לצות עליהם יקדו וישתחוו לצלמא די כן כאשר כתבנו למעלה באר היטב וזה יהיה על דרך הפשט ענין אומרו השמים אעלה אדמה לעליון כי כאשר הוא ית' לבדו המולך לעולם ועד גם המלך הטפש ההוא חשב מחשבות ימלוך הוא ומשך זרעו עד תום כל הדורות ולרמוז על אשר שלח ידו ביהודים המשולים לכוכבים נאמר ממעל לכוכבי אל ארים כסאי על כן בגלל הדבר הזה אחרי בא ספור דברי הצלם אשר הקים להקים עצמו בא החלום ברוב ענין מבשר ואומר את אשר יקרה לו מאתו ית' למען דעת כי במה נחשב הוא לפניו כי לא לבד אחרי נפלו יקים אחר תחתיו למלך על הארין כי אם גם בחיים חייתו השפל ישפילנו עד ארץ יגיענו הוא יפרנו והוא יקימנו אחרי נופלו כי אז בשובו יתן אל לבו כי לה' הארץ והוא לבדו משפילה אף מרוממה מהעדא מלכין ומהקם מלכין וכי לא לאדם דרכו כי הכל מאתו ואשר כל המלכים הנועדים לעמוד לשרת תחתיו אין לאל ידו למונעם כי מה' להם המלוכה וזה מורה באצבע לשון הכתוב באומרו עד די תנדע די שליט עילאה במלכות אנשא וגם מלכות עם ה' אלה העולים באחרונה אשר הם עתה נבזים ושפלים כי עליהם חשב מחשבות אונו בהדר גאונו להכניעם תחת ממשלתו לא יקום ולא יהיה כי אם עלה יעלה וירש את אשר יורישנו אלהינו מלכותא די לעלמין לא תתחבל והן הנה דבריו כאשר נבאר בס"ד באומרו ולמאן די יצבא יתנינה ושפל אנשים יהקים עלה כי על מלכי גוים העתידים עורר מלכותם אחריו בראשונה עליהם יאמר ולמאן די יצבא יתנינה ועל עם עני ושפל אמר ושפל אנשים יקים עלה:

והנה באשר כתבנו מצאנו ראינו טוב טעם אל העונש הלז מזולתו ואל סמיכות הקודם ובזה נבא אל ביאור וישוב יתר הדברים אשר הערנו והוא כי הן אמת שבין לפי דרך רז"ל הכתוב למעלה ובין לפי דרכנו לא יבצר מהיות תחלת השתרשו ברוע מדתו הרעה ואשר החל רוח שטות לפעמו קו לקו עד הביאו אותו לדבר ולומר השמים אעלה וכו' אעלה על במתי עב וכו' מיום נתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ואשר אחרי כן אכלנו הממנו שלח ידיו בשלומיו ית' ואת נוהו השמו אז גבה לבו לבלתי תת זו כחו לאלהי עולם ה' הנותן לו כח לעשות חיל כי בראשונה בתת ה' בידו את יהויקים ומקצת כלי וכו' נתן זו כחו לאלוהו כאשר כתבנו בראש הספר ואחרי כן בראותו כי כביר מצאה ידו אז אמר כי כחו ועוצם ידו עשה לו את כל הכבוד ההוא כי אלהים הוא כדברי רז"ל והיה מפרסם הדבר בכל מלכותו למען יעבדוהו כאלוה או אם היה רשעו על דבר התנכלותו בהקמת הצלם כאשר כתבנו לפי דרכנו גם אז עשה פומבי גדול לכל עממיא אמיא ולשניא לעשות מעשהו זר מעשהו נגד ה' להפר עצתו אשר יעץ להעדא מלכין ולהקם מלכין ולהקים אחריהם מלכותא די לעלמין לא תתחבל כי בדבר הזה את ה' היה מחלל ברבים כי הוא יורה כי יש לאל ידו להפריע כל עצתו ולא פחדתו אליו הנה כי הצד השוה שבב' הדרכים האלה הוא כי היה נ"נ מחלל שם שמים לעיני העמים ומורה לפניהם כי לא ה' פעל כל הרעה אשר הרע לישראל ואשר נלחם בם ושמבלי יכולת ה' חלילה לא מנעו מעשות רע ושגם עתה לא ימחה בידו בהתקוממו להשתרר על כל גויי הארץ נגד עצת קדוש ישראל להעדא מלכין ולהקם מלכין הרמוז בחלום הצלם ולהחזיר את עטרת מלכות עמו ישראל ליושנה ותקום לעלמיא:

על כן למען זאת בעל מחשבות חשב מחשבות לתקן את אשר עוות מלך עז פנים ההוא לבלתי החל לעיני הגוים וגם הוא ענוש יענש וירא כי אין איש יכשר לתקן עותתו כי אם אשר עותו כי יביאהו הוא ית' במסורת הברית להענישו כפי רשעתו ואז יכנע לבבו הערל לדעת כי לה' המלוכה וישוב אל ה' וירחמהו וינחהו ותחת אשר העביר קול ענות חלושה נגד ה' חלילה בכל מלכותו הלא עתה יעביר קול ענות גבורה בראיה ברורה כי מבשרו יחזה אלוה ופי המדבר סרה נגד ה' הוא המדבר אליהם להודיעם מאשר קרהו כי נהפוך הוא והיו היה כמו אכזב בדבריו הראשונים ואלה דבריו האחרונים אמונה אומן כי בא האות והמופת באשר קרה לו כי היתה עליו יד ה' הויה ויד ה' עשתה זאת להקימו אחרי נפלו כי אי לו האחד שיפול כמוהו כי אין שני להקימו מבלעדי ה' על כן העיר ה' את רוחו כי כנגד אשר חלל את שמו ישוב לקדש תעצומו הוא בעצמו כנגד כל רבים עמים עממיא אמיא ולשניא אשר חיללו בפניהם ישיב ידו עתה על פה וגם במכתב

לספר גדלו ית' וכי הוא המושל על כל מלכי הארץ ועל נל הדרים עליה לבדו ובלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו כאשר עשה וישלח ספרים אל כל עממיא וכו' להודיע שם כבוד מלכותו ית' למען יקדש בם לעומת המסגרת אשר סגר דלתי השגחתו ית' בעיניהם עתה שב בכרוזא קרא בחיל אל כל חיל עמים כלם כי אין צור כאלהינו והוא הקדוש לבדו כי אין בלתו ואליו ישמעון כי יהיה להם כהודאת בעל דין ובדבר הזה הותרו כל הספקות אשר כתבנו כי אלמלא העיר ה' לו אוזן וגלה סודו בחלום הלילה את אשר יקרא לו לא יתן אל לבו כי מה' יצא הדבר ואמור יאמר אולי מקרה הוא וכן אם היה הקב"ה תמיד מניחו מהלך בין החיות עד יום מותו איך ישוב להגיד ולפרסם שמו ברבים נגד אשר חללו לעיני רבים עמים וההיקש על זה לולא היה ה' סתר לו להצילו בצנים פחים בל יקראנו אסון בחורב ביום וקרח בלילה ומכל חיות קטנות עם גדולות וטרוף יטרף איך היה שב להודיע ולהשמיע גבורות ה' חלף אשר חללו ולא עוד אלא שרבו יתירא הוספת ליה למען יגדל הפרסום בקדוש השם הלזה מאשר פרסם החילול כי עתה מרבה המשרה מאז וגם ברבו יתירה יהיו יותר דבריו נשמעים כנודע ובכן כאשר באה פקודתו אליו דבר בעתו מדה כנגד מדה ואשר הפליא חסדו לו דלא להוי נזיק בז' עידנין מתהלך בין החיות וכאשר שב אל ה' העביר רעה מבשרו וישיבהו על כנו לאיתנו ומה גם למה שאמרו רז"ל כי בא רוכב על שחל בדרך ונחש כרוך על צוארו במתג ורסן כל הדברים האלה הן הם עדיו כי הן אלה יפעל אל ואז ראה ויספר במגילת ספר כתוב לכל עממיא וכו' וטרם החילו לדבר ולספר המאורע ענה ואמר אתיא ותמהיא די עבד וכו' ואחשוב כי ירא לאמר פן יחסדהו שומע אמרי ספר כתב כי יאמר הלא טפש האיש הזה וניבו נבזה ותחת כבודו יקד יקוד כי מי זה האיש ישמיע גלוי לכל העמים בכל עיר ועיר ממלכה וממלכה חרפתו ובושתו וכלמתו אשר גרשו ה' מהסתפח בנחלת בני אדם גם בני איש נמשל כבהמות ועם עדריא מדוריה ולבב חיוא יתיהב ליה הלא יכלם מהעלות על ספר זכרון תרועת שדי הרע לו וגם כי יסור יסרהו יה ומה' היתה לו ואשרי אנוש יוכיחנו אלוה היו יהיה לו למחתה כי תגלה רעתו בקרב עמים רבים כי רבה רעתו ואשמתו גדלה עד לשמים למעלה מכל אשמת אדם על פני האדמה כי לקח מיד ה' כפלים מכל גוי חוטא כבד עון כי שתה את קבעת כוס תרעלת השנותו מבני אדם מה שלא עשה כן הוא ית' לכל גוי על כן אמר אתיא ותמהיא וכו' לומר ראו עתה את אשר גדלו בעיני מפלאות תמים דעים כי אמרתי אספרה כמו ולא אשית לבי אם ממוצא דבר אקל בכבודי וזהו אתיא ותמהיא די עבד וכו' הוא מאי דשפר קדמי להחויה וזאת ולא אחרת מגמת פני ולא אשיבנה ואשליך מנגד כל הנמשך ממנו נגד כבודי ולא אשית לב אל אשר הרע לי

כי אם אל האותות והמופתים אשר עשה עמי. ועל פי דרכו הורה ענותנות כי לא אמר די עבד לי כי אם די עבד עמי כלומר לא אקח עטרה לעצמי לאמר הפליא חסדו לי למעני כי אחר אשר יסרני החלימני והחיני וישיבני למלכותי ורבו יתירא הוספת לי אך אומר די עבד עמי כלומר שעשה עמי באמצעותי ועל ידי שהייתי אני כלי להראות אותותיו ומופתיו לא שאייחס אותם אלי ואף גם זאת אפשר כוון באומרו די עבד עמי לרומם ולגדל הדר גאונו ית' בל יעלה על לב תועי לבב כי גם בעיני ה' יפלא אשר יפליא לעשות כי לא כן הוא חלילה רק לפניו ית' נקל הוא לעשות נס ופלא הבלתי טבעי כדבר הטבעי כאשר אחשוב בכונת פסוק יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם שהוא מה שיודו לה' על אשר יפליא לעשות עמנו לא על דבר היות עליו לטורח חלילה להפליא לעשות רק מצד החסד אשר יעשה לנו למעלה מצדקתנו כי אשר יתייחסו נוראותיו לנפלאות אינו אצלי ית' כי אם לבני אדם שבעיניהם יפלא למה שהם למעלה מהטבע אך לא לפמו ית' אשר חדש ויהווה הטבע כי מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק וזהו ונפלאותיו לבני אדם כאשר כתבנו על דרך זה פסוק כי לא על הלחם לבדו וכו' במקומו וזה יתכן כוון נ"נ באומרו די עבד עמי כלומר מה שאייחס לאתיא ותמהיא הוא בערך מה שהוא עמי ואצלי לא בערך מה שהוא עמו ואצלו ית' וגם שארז"ל קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לא שיש דבר קשה לפניו ית' חלילה אך הוא כאשר כתבנו בביאורנו לב"ר שהוא מחמת נגוד עונות וחטאים הנמצאים לנזון כאשר נמצאו לישראל ביציאת מצרים כאשר היה מקטרג שרו של מצרים בקריעת ים סוף. עוד אפשר שנית בביאור הכתוב ובו נבא אל ביאור פסוק שאחריו אתוהי וכו' והוא מדאגה מדבר פן ילכד ברשת זו נלכד ההוא דנחית קמיה דר' יוחנן לפני התיבה והפליג בתארי שבחיו ית' ואמר לו רבו סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך וכו' כי למה שלגדולתו ית' אין חקר לו דומיה תהלה ומי זה יערב אל לבו לספר שבחיו ונפלאותיו על כן פתח ואמר אתיא ותמהיא וכו' לומר לא יעלה על רוחי לספר רק האותות והמופתים אשר עשה עמי לבד:

פסוק לג

אך אותותיו ומופתיו הכלליים גדלו ורבו מאד שאין הפה יכולה לדבר זהו אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין ומזה תבינו ותשכילו כי מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר. ולבא עד תכונתו נשימה לבנו אל כפל הענין ומלות השונות ממלכות לשולטנות ומעלם לדר ודר והוא כי הנה ממזרח שמש עד מבואו גדול שמו ית' בגוים כי מלך כל הארץ אלהים ומי בכל חכמי הגוים אשר לא ידע כזאת אך שתים הנה קוראותם המוצאות אותם בדעותם הנפסדות והנכחדות הלא המה כי זה יאמר כי גדול ה' ומהולל

מאד נורא תהלות עושה פלא ככל אשר עשה למשה עבדו ולישראל עמו לעיני כל מצרים אך אחרי כן שיבה זרקה בו חלילה ואין כחו עתה ככחו אז כדברי רז"ל במדרש כי בדבר הזה הטו לב המלך אחשורוש יועציו והמן על היהודים לאבדם וכן אמרו על נ"נ על פסוק ועד זקנה אני הוא וכו' באופן יטילו פגם לדבר תועה בהתמדת מלכות שמים חלילה ויש כת שנית אשר תאמר הן אמת כי ה' מלך עולם ועד אך אשר יחשבו למשפט והנה משפח ברוחם הקשה רוח עועים הלא הוא כי למה שייחד אלהותו על ישראל עמו להיות להם לאלהים וגם המה לו חבל נחלתו ויחלק הע' אומות לע' שרים כי על כן כאשר עם בני ישראל ייטיבו דרכיהם ומעלליהם אז גם ה' יופיע ישפיע עליהם להמשילם על כל גויי הארץ ויראה שולטנותו בעולם אך אמנה בדור עקש ופתלתול כדורו של חרבן הבית אשר שכן עליו ה' כי אז ראה ויסלק שכינתו מעמו ומארצו ונחלתו יאמרו כי אז בדור ההוא סילק שולטנותו מעולם השפל מעצמו והניחו ביד שרי האומות כי המה המושלים בהעוות ישראל המיוחדים אליו ית' באופן כי גם שהמלכות שלו ית' הוא יהיו דורות יעזוב ממשלת הארץ בידי שרי מעלה הרודים בע' אומות אשר חלק להם להשתרר כטוב בעיניהם. על כן לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס הדעות הרעות האלה אמר נגד הא' מלכותיה מלכות עלם כי אין בו שנוי חלילה ונגד השנית אמר ושלטניה עם דר ודר לומר כי בכל דור ודור גם בדור הרע שולטנותו ית' לעולם קיים מהעדא מלכין ומהקם מלכין כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים:

עוד אפשר בכונת הכתובים לבל יעלה על רוח הרואים ספר כתב מאשר קרה לו והושב למלכותו ברבו יתירה הוספת ליה כי עשה זאת אפוא לתת חתיתו על כל גויי הארץ אשר תחת ממשלתו בל תקל כבודו ומוראו בעיניהם למען דעת כל עמי הארץ את אשר כרע נפל כבהמה בבקעה תרד ועתה כאשר ישובו לשמוע אשר שב למלכות יחשבו מחשבות ויאמרו לא יתכן עוד טעמו בו ורוחו לא נמר כי הן בעודנו מלך נבון וחכם איבד דעתו ומה יעשה אחרי נפלו ונמשל כבהמות ולא בינת אדם לו איך יעלה כמתהומא דארעא ועד רום רקיעא ויקנה דעת יקנה בינה ויבזוהו ולכן יאמרו כי להסיר מלבם הדבר הזה בא במגלת ספר לספר כי מה' היה הדבר בהשגחה ובכן גם בשובו לא מבלעדי ה' היה רק הוא ית' דרך השגחה השיב טעמו ודעתו בו כבראשונה ומושל ממשל רב באופן כי בפעם הזאת יודיעם את ידו ומלכותו למען יכירו וידעו כי מלך גדול הוא כמאז ולא תקל כבודו ומוראו בעיניהם על כן אמר לא למען זאת אני עושה רק אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה שפר קדמי וכו' למען אחוה אתוהי כמה רברבין ותמהוהי וכו' ולא לפרסם מלכותו ושולטנותי כי גדול אני כי אם אדרבה למעט מכבוד מלכותי ולרומם ולגדל

מלכות שמים כי מלכותיה הוא מלכות עלם וכו' אך מלכות בשר ודם כמוני היום וזולתי הבל המה לפניו כי הוא לבדו המלך והמושל וזהו אומרו מלכותיה מלכות עלם וכו':

פרק ד

פסוק א

אנה נבוכדנצר שלה וכו' הנה הודיעו כי שלו היה ויפרפרהו ה' יראה שפת יתר כי מי לא ידע כי עד אשר לא באו ימי הרעה היה שלו וענן כמשפט המלכים אמנם מראשית אמריו בספרו מעת בא החלום ברוב ענין בא ברוב דברים להודיע ולהשמיע כי שנותו את טעמו מבני אנשא עד שבעה עידנין לא מקרה הוא קרה לו בלתי טהור כמקרה הכסיל היוצא מדעתו ימים ושנים ולרוב הימים ימצא חן ושכל טוב כי אם ממכוו שבתו השגיח בהשגחה פרטית הוא ית' להביא עליו את כל הרעה הזאת ובא האות והמופת אשר נראה אליו בחלום הלילה כל אשר יקרה לו בחזות קשה מבעתתו. ולהורות על ההשגחה כי רבה היא נתן אל לבו לדבר ולומר שלה הוית וכו' והוא כי לא יבצר מבני אדם חלומות יחלומון וחזיונות יראון מבעתים ומבהילים תפול עליהם אימתה ופחד ממראה עיניהם אשר יראו במראות הלילה:

אך אמנה לא לכל אדם כה כי אם לאיש מכאובות ימצאוהו רעות רבות וצרות יבעתוהו בלהות ימיו מכאובים ימי רעה אשר אין לו בהם חפץ איש אשר אלה לו גם בלילה לא ישכב לבו בשובה ונחת כי לא יראה בחלומו רק רע מעין המאורע אשר יארע לו ביום גבר כאיוב נגוע מוכה אלהים ומעונה נגש והוא נענה ההוא אמר כי אמרתי תנחמני ערשי וכו' וחתתני בחלומות ומחזיונות תבעתני אך אשר דשנים ורעננים יהיו הפורטים על פי הנבל במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערשותם ירננו על משכבותם ישכבו וערבה שנתם כי גם בחלומותם יחזו למו נכוחות ישבעו בצחצחות ימצאו את שאהבה נפשם יתעלסו באהבתם והן זאת בעיני המלך יפלא לאמר האם בדרך טבע היתה זאת לי מאין ולאין חלום חלמתי ותפעם רוחי נבהלתי מראות חזות קשה בעתתני פחד קריאני ואני שלו בביתי וענן בהיכלי אך טעמו וראו כי מה' יצא הדבר וזהו אומרו אנא נ"נ כלומר אני המולך ומשתרר בכיפה וגם אשר הניח ה' לי מסביב ואני שלאנן ושלו מפחד מתקוממים וזהו שלה הוית וגם בלתי מטולטל חוץ מבית מלכותי וזהו אומר בביתי וגם הייתי שלם בגופי ענוג ובריא אולם וזהו וענן בהיכלי ועל כל אלה חלם חזית וידחלינני שלא בדרך טבע הלא זה יורה כי מה' יצא הדבר ובל יעלה על לב איש לאמר אולי על המשכב אשר ישכב עליו המלך טרם יתן שינה

לעיניו חשב מחשבות מבהילות מקבילות אל משא גיא חזיון אשר חזה במחזה הנראה אליו ובכן לא נפלאת ולא רחוקה היא המראה הזרה ההיא כי חלם כאשר זמם ע"כ אמר והרהורים על משכבי כלומר אחר אשר חלם חזית וידחלינני נמשכו אלי הרהורים על משכבי ולא מאז קודם החלום ועל כן נאמר והרהורין וכו' אחר חלם חזית וגם הוי"ו תורה זה זהו הנראה בקשר הכתוב אצל הקודם ועתה נבא אל באורו:

פסוק ב

חלם חזית וכו'. הנה ראשית וסוף הפסוק יראה כפל ענין ומלות שונות והם שני דוחקים בנושא אחד. וגם אומרו והרהורין על משכבי יראה דבר אחד נכנס בין הדבקים ומהראוי לבא באחרונה. אך הנה אין ספק כי פשר דבר אשר יחלום החולם אם טוב ואם רע לא יבחן לפי השערת החולם החזק הוא הרפה אם מבהיל או בלתי מבהיל כי הלא יקרה יחלום החולם והנה רואה דברי השקט ובטחה ופתרונם יגון ואנחה ככל המון חלומות וחזיונות ספרו רז"ל בכלל אשר לא טובים כרוכב הפרד ודומה לו ויש אשר הרואה אותו יעמוד מרעיד ותסמר שערת בשרו ואז טוב לו כאריה בבהמות יער או שאותו יתלו על עץ או כי יראה נחש בריח נחש עקלתון כי הרואה אותם יחרד לבו ויתר ממקומו וזה יורה כי תרב גדולתו וזה כי תכפל פרנסתו ויש אשר שניהם כאחד טובים חלמא ופשרא ויש הפכן אמר כי הנה שתים רעות הנה קוראותיו בחלומו כי על כן משנה שברון נשבר ראשונה מפחד קראהו ורעדה ממראה חזות קשה שנית כי לבבו יבין כי לא טוב הדבר אשר יהיה פתרונו וז"א חלם חזית וידחלינני כי זה חזיתי ממראת החלום פחדי קראני והוא בראותי עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל גודו אילנא וכו' ואחרי כן הרהורין על משכבי לחשוב מחשבות מה זה יהיה פתרון חלומי ומהנמשך אחרי שרירות לבי אלך שחוח כי אראה כי מרה תהיה מהשערת חזוי ראשי כי לא טוב יהיה פתרונו וזהו אומרו וחזוי ראשי יבהלונני על הרמז הרומז בו:

פסוק ג

ומני שים טעם וכו' **ועד אחרין וכו'** הנה מאשר לא בא דניאל במאמר המלך עם שאר חכימי בבל עד אשר לא ידעו מענה לשון כי לא בשם חכימי בבל יכנה ולא נכלל בכללם ככל הכתוב אצלנו למעלה בחלום הראשון:

וראוי לשים לב מה ראה על ככה כי קרא לכל חכימי בבל ולנאמן ביתו דניאל עבדו לא קרא. וגם נשים פנינו אל אומרו וחלמא קדמוהי אמרית כי מי לא ידע כי יאמר חלום לפתור אותו ומה גם כי הוא מגיד מראשית אחרית את כל חלומו באומרו בלטשאצר

רב חרטומיא וכו' וחזוי ראשי על משכבי חזא הוית וכו' ומה לו לומר חלמא קדמוהי אמרית והלא נגד עינינו הוא ויאמר ואמרי קדמוהי בלטשאצר כו':

אכן למה שלא יבצר מחושבי און לחשוב על המלך לומר כי על אשר מזרע היהודים דניאל שנואי נפש נבוכדנצר מלכא על כן לא קראו בראש הקרואים פן בשנאתו אותו לא יפתור עלי טוב כי אם רע וכל אשר ידבר בא יבא כי כל התלומות הולכים אחר הפה על כן הקדים ואמר ומני שים טעם לומר מה שלא קראתי רק לחכימי בבל לא לחשבי על דניאל תועה חלילה כי אם על דבר כי שאלתי ובקשתי חשבתי למשפט כי לא נפלאת היא ולא רחוקה מאשר תשיג יד חכימי בבל כי לא כחלום הראשון אשר הקשיתי לשאול חלום ופתרון היה זה כי בעת לא אשאל ולא אנסה כי אם די פשר מלתא הודעונני כי אמרתי לא יקשה מהם כי לא סכלו עד כה רק חלום ופתרון אך מתחלה הם אמרו חלמא יאמר ופשרה נאמר וכו' ועל כן קראתי לחכימי בבל להיות שאלתי די פשר מלתא יהודעונני לבד כלומר כי על כן לא הוצרכתי לקרוא גם לדניאל כי למה אטריחנו לאשר ידעו חכימי בבל וז"א די פשר כו' ובראותי כי אין פותר אותו לי אז הועל קדמי דניאל כו':

פסוק ד

ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרו ופשרה לא מהודעין ולא אמר ופשרא. וגם למה זה יאמר גלוי לכל העמים חרפת עמו כי אבדה חכמת חכמיו ונסרחה חכמתם ולא יסתיר דבר בלתי הגיד כי אם אשר פתר לו דניאל ולא יגלה רעת חכמיו שהעלו קדמוהי ופשרה לא מהודעין ליה ויהיה כי על פי דרכו אמר בלבו פן יחסדני שומע כי יאמר אולי דניאל אשר הוא יהודי משנאתו את המלך פתר לו לרעה וכאשר פתר כן היה כי כל החלומות הולכים אחר הפה וגם כי בעיני המלך טוב הוא כאשר כתבנו אולי דניאל לא כן לבו על כן הקדים ואמר ראו כי קראתי ראשונה לכל חכימי בבל ופשרא לא מהודעין לי כלומר פשר שלו כי פותרין היו אך לא פתרונו המיוחד והאמתי וז"א פשרה בה"א וצירי ברי"ש ועד אחרן על וכו' כלומר ואם מטעם כל החלומות הולכים אחר הפה נתקיימו דברי דניאל הלא דברי פה הראשונים היה ראוי להתקיים יותר מאשר דבר פי דניאל אשר לא היה דברו ראשון כי אם אחרון אחרון ולא כן היה כי לא נפל מדברי דניאל ארצה כאשר גמר אומר:

פסוק ה

והנה עדיין היה מקום לומר כי הלא טוב טוב היה יבא גם דניאל בתוכם מאז אף כי יתחילו מן הצד ולא יענה אף הוא חלקו כי אם אחר בא דבריהם מהטעם הנז' בא יבא גם

הוא למה שדרך המלך בהשמיע חלום לפתור אותו או כי ישאל דבר חכמת בינה לקרא יחד כלם לכל החכמים החרטומים האשפים ויקרא באזניהם שאלתו ובקשתו פעם אחת ולא ישנה אך אם מקצתם יעמדו לפני המלך ואליהם יאמר דברי שאלתו ובבא שאר חכמיו ישוב שנית לומר חלום ומה גם אם יהיה הנשאר אחד ולמענו יניף ידו שנית לדבר דבריו הלא כדאי בזיון למלך גדול לדבר דבריו זה פעמים בנושא א' ובגלל הדבר היה ראוי יבא גם דניאל עמהם מטעם המלך לבלתי הטריחו להשמיע חלום שנית אליו בבואו אחריהם על כן אמר ועד אחרן על קדמי וכו' לומר הלא לא איש דניאל תדמיון וישוה לשאר חכימי בבל לבא עמהם כי אם באחרונה יסע לבא אל שער המלך כי גדול כבודו במאד מאד וזהו ועד אחרן על קדמי דניאל אצ"ל לענות באחרונה כי אם אף לבא לפני בא באחרונה כי עמדו נא וראו במה נחשב הוא לפני די שמיה בלטשאצר כשם אלהי כי על כל כבוד הוא בעיניו לקרא לו בשם אלהיו ולא זו בלבד כי אם די רוח אלהין קדישין ביה לומר כי לא על אשר המצא תמצא בו מן הרוח אשר בבלטשאצר אלהי המלך יקרא כה כי אם די רוח אלהין קדישין ביה כלומר מעין אלהים הקדושים ורוחניים ולא מעין אלוה גשמי כאלהי המלך שהוא נחש בריח כדברי רז"ל ולא אכנה אותו בשם בלטשאצר כי אם למה שהוא אלהי ועל כן וחלמא קדמוהי אמרית כלומר שלא הקפדתי לחוש על כבודי וחזרתי לומר החלום שנית לפניו לבדו גם כי אחד היה וטרחתי לספר לפניו את החלום אחרי אשר ספרתיו לפני כל חכימי בבל וז"א וחלמא קדמוהי אמרית כי קדמוהי לבדו אמרית ולא הקפדתי:

פסוק ו

בלטשאצר רב חרטומיא וכו'. אמר ראה גם ראה את אשר גדלת מאד בעיני ודבר גבורות חין ערכך לפני כי גם כי קראתיך בלטשאצר כשם הבעלים אשר אקטיר להם הגדלת על כל שמך זה גדולה ותהלה מעלה מעלה הוא כי לא ישיג גבול שם תואר בלטשאצר אשר הוא בשם אלהי רק להגביל גדר מעלתך להקרא רב חרטומיא ולא תוסיף. וזה הוא בלטשאצר רב חרטומיא ועד כאן תחום אשר יזמרוך אשר לא ידעוך כמוני היום גם כי ידעוך בשם אלהי אך גדר זה לא יסכון לך להיות כל רז לא אנס לך אמנם מה דאנא ידעית שידעתי עם לבבי הלא הוא כי על כל שמך יתגדל רוח מבינתך כי רוח אלהין קדישין בך אשר המה למעלה מבלטשאצר אלהי אשר אליהם לא בא כי יעצרנו הגשם והחומריות כי נחש היה כדברי רבותינו ז"ל ועל כן בכחך זה כל רז לא אנס לך. ויהיה שיעור הכתוב על פי דרך זה הלא קראתיך בלטשאצר הוא במה שאתה רב חרטומיא וזה גדרך בעיני

קוראיך ויודעיך בשם זה אך לפני במה דאנא ידעית לעצמי הוא יותר מזה די רוח אלהין קדישין כו' כאמור:

או יאמר ראה קראתיך בלטשאצר כשם אלהי ואשימך רב חרטומיא אל יעלה על רוחך טובה כי אשר אני אבטח בך לא יפלא ממך כל דבר יהיה זה לך מהשפעת שם אלהי אשר נקרא עליך כי לא כן הדבר כי הלא באה חכמתך אליך אחרי נקראת בשמו אך ונהפוך הוא כי על כי אני ידעתי די רוח אלהין קדישין בך קראתיך בשם זה ושמתיך רב חרטומיא וזהו אומרו בלטשאצר רב חרטומיא וכו' הלא זה תארך לפני וידעתיך בשם זה על די אנא ידעית די רוח אלהין וכו' ובגלל הדבר הזה הוא די כל רז לא אנס לך כי ידעת דעת עליון ולא מפאת אלהי כי הלא ממנו יפלא ולא ידע בכל אלה:

והנה בסוף פסוק באומרו חזוי חלמי די חזית ופשריה אמר דבריו אלה כמו זר נחשבו שיורו כי שתים הוא מבקש ממנו החלום והפתרון ולא כן הדבר כי לא נעלם ממנו חלומו וגם הוא הגד יגידנו אליו וישמיע חלום לפתור אותו באומרו וחזד ראשי על משכבי חזה הוית וכו'. ולכאורה יתכן לומר כי בקש למצוא דברי חפצו ולהשמיע לאזנו פשר כל פרט ופרט מכל דברי חלומו מראש ועד סוף מפי הפותר אותו ולכן מדאגה מדבר פן ישים דניאל קנצי למלין ויבחר דרכו להיות מקצר ועולה ואמור יאמר אליו דרך כלל כוונת פתרון חלומו בדברים מועטים שיודיענו את אשר יקרה לו ואת אשר נגזר עליו ורוב דברים לא יענה לבאר את החלום באר היטב לנתת לנתחיו כל פרט ופרט ופשר דבר כל פרט מהם אחת אל אחת על כן אמר לא זו הדרך ישר לפני כי אם כה תעשה חזוי חלמי די חזית ופשריה אמר כי תהיה תני חלק מחלומי והדר מפרש פשר דבר החלק ההוא וכן תעשה לכל חלק וחלק עד תום כל דברי החלום קו לקו פסקי פסקי למען אבא עד תכונתו ולא אחטיא וז"א חזוי חלמי ופשרה אמר שתהיה הולך ואומר זה ראית וזה פתרונו ואשר שבת וראה כך וכך זה פתרונו כאשר עשה באומרו ודי חזא מלכא וכו' ודי חזית וכו':

עוד אפשר כאשר נשים פנינו אל שנותו את טעמו כי בפסוק הלז אמר חזוי חלמי די חזית ובבואו להגיד את החלום אמר וחזוי ראשי על משכבי כי הן אמת לא דבר רק הוא ולא מקרה קרה לו לקרא מקרא החלום פעם חזוי חלמא ופעם חזוי ראשי בב' כתובים הבאים כאחד ועוד כי לא יתכן יקרא החלום חזוי חלמא כי הלא כאשר אומר וחזוי ראשי ענינו חזיון הנמשך מהראש כן אומרו חזוי חלמי הלא יראה יהיה חזיון הנמשך מהחלום ואם נאמר שעל פתרון ידבר איך יאמר ופשריה אמר היש פתרון על הפתרון. אך אמנה אשר חשבתי למשפט הוא כי אין ספק שלא על חלומו אשר חלם קרא שם חזוי

חלמא כי אם על מחזה שדי יחזה בהגלות נגלות אליו מאתו ית' חזיונות חלום המלך ומשפטו אשר נגזר עליו בשמים ממעל שבא החלום ברוב ענין לרמוז עליו ולא יקשה עלינו אומרו ופשריה אמר. והענין כי אחר אשר העלה את דניאל במעלות הראויות לתת לו באומרו די רוח אלהין קדישין בך וכל רז לא אנס לך רמז בחינת שומעו חלום לפתור אותו אשר לא כחכמי הגוים פותרי חלומות הוא כי לא דרכיהם דרכיו והוא כי כאשר בהשגת המושכלות והדברים העליונים הבדל יבדילנו ה' מגויי הארצות ומה גם את נביאי האמת והצדק כיי למה שכל חכמי הגוים ע"א מגשימים ענייניהם ודרושיהם כן הדבר אין בהם לא יעלו במעלות השגת דרושים עליונים כי אם על חקירת שרירות לבם ודמיוני כזביהם מלמטה למעלה מהיקש דברים גשמיים אשר בארץ המה אל שלמעלה מהם מהתחתיים אל השניים והשניים אל השלישים ובגלל הדבר הזה פעמים רבות יצא משפט מעוקל ולא ישיגו ארחות יושר ויהיו כמו אכזב כי המה אדם ולא אל וכל האדם כוזב לפעמים בדמיונו וטועה באצטגנינות שלו כי בבא החכם בחכמתו ושקל בפלס גדולה וקטנה להוציא מתוך ההיקש תולדה מה ואולי משגה הוא וטעה בשיקול הדעת וכשל היקש ונפלה תולדה ותהי האמת נעדרת באין מבין אך לא כאלה חלק יעקב כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ויראם את בית נכתה ועין בעין יראו הדברים העליונים על בורין ואמתן וקל כנשר יהיה להם אחרי כן השגת כל אשר למטה מהן ואיך ישתלשלו קו לקו הדברים התחתונים מהעליונים איש על מקומו מלמעלה למטה ולא יחטיאו כן על הדרך הזה בדמותו בצלמו יהיה בפותרי חלומות כי אם השומע חלום לפתור אותו רוח ה' לא דבר בו ככל חכמי הגוים ע"א כי אם למשמע אזניו יוכיח מתוך דברי החלום בטיב השערתו ואומדן דעתו מה המה הדברים אשר יצדקו ויתכנו יהיו נרמזים בדברי החלום הלז ויאמרו לאמר זה פתרונו ולא אחר ובא יבא ולא יאחר והאנשים ההם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו מדרך האמת כי הדמיון כוזב וכמקרה פותרי חלום פרעה יקרם האומרים אליו ז' פרות וכו' ז' בנות אתה מוליד וכאשר דמו לא כן היה וזאת להם תחת בואם להבין ולהשכיל מה יעשה ה' ומה יגזור על איש החולם בשמים ממעל ממראה עיניהם למטה ותהיה השגתם מלמטה למעלה ועל כן נוקשו ונלכדו. אך היודע דעת עליון כדניאל וזולתו באשר ה' אתו יתגלה אליו מעשה ה' אשר חשב על חולם החלום ואשר נגזר עליו כעת ואז יתן על לבו איך יצדקו דברי החלום אל הדבר ההוא שיהיה הדבר ההוא אשר נגלה אליו פתרון החלום הזה כי לבבו יבין מה למטה ממה למעלה דרך ישר לא יכשל בו וז"א די אנא ידעית וכו' ועל כן כל רז לא אנס לך כי תדע סוד הדבר בלי תצטרך לדעתו מאומדן דעת בדברי החלום כי טרם תדע ענין החלום

ומשפטו מפאת השפע אשר עליך ואחרי כן ראו תראה איך הוא פשר דברי החלום וזהו חזוי חלמי די חזית ופשריה אמר כי תחלה תדע לומר חזוי חלמי הוא חזיון ענין החלום ואחרי כן פשריה אמר הוא הדעת אותו אשר הוא פשרה של החלום הנראה אלי ועל כן נאמר פה חזוי חלמי אך בפסוק שאחרי כן נאמר וחזוי ראשי שהוא על עצמות החלום שהוא חזיון הנמשך מהראש:

פסוק ז

וחזוי ראשי על משכבי וכו' רבה אילנא וכו' רמז ראותו אותו בגו ארעא יהיה כי כאשר האילן השתול באמצע הארץ סביבותיו שוים כן ממשלתו בכל העולם סביב שוים עד אפס מקום יגרע ממשלתו ממנו בין רב למעט כי אם יחד כלם כל גוים יאשרוהו ויעבדוהו:

פסוק ח

ועוד הוסיף כי רבה ותקיף וכו' הורה כי גדל מאד שלא כדרך העולם כי האילן הגבוה אם עוד עלה יעלה ירום ונשא וגבה עד כי גדל מאד הלא גבוה קומתו תהיה סיבת נטייתו אנה ואנה כי לא יעצור כח ולא יוכל להתאפק לעלות מעלות גבוה מעל גבוה בכל תוקף אומץ מצבו ומעמדו אשר היה לו מקדם כי אם ייעף ויחלש אך האילן הלזה היה רב כחו כי הנה היה הולך וגדל ומתחזק וזהו רבה אילנא ותקיף כי על כל אשר יתגדל לא ידל כי אם גם היה הולך וחזק עד שרומיה ימטא לשמיא והוא משל אל מעלתו אשר עלה שלא בדרך טבע כי מה' היה לו:

פסוק ט

עפיה שפיר וכו'. הנה דניאל לא שת לבו להשגיח בפרטות כשר דבר עפיה שפיר ואנביה שגיא להיותו קל בעיניו. ואחשוב הוא רמז הרומז על הארץ ועל הדרים עליה מקצה הארץ ועד קצה הארץ אשר בצלו יחיו ובה יחסו והנה יקרה כי כאשר המלך ההוא אשר בצלו יסתופפו לא יהיה גדול ורב ורם רב להושיע את כל הסרים אל משמעתו מוריד שאול את הלוחמים אתו בוש יבושו כל החוסים בו כי יהיה להם למשענת קנה ולא יהיה להם חסות המלך לצבי ולכבוד כי אם לחרפה ולקלס על דרך דבר שנאמר והחסות בצל מצרים לחרפה אמר כי לא כאלה חלק נ"נ כי לא יבושו כל החוסים בו כי רב ועצום הוא מאד כי אם יתכבדו מכובדים רמים ונשאים להסתופף בצלו והתלונן בצל קורתו והוא הודם הוא הדרם וצבי תפארתם ורמז הדבר באומרו עפיה שפיר והוא כי אשר ישענו תחת העץ יפה ענף וחורש מצל למחסה ולמסתור בל יכם שרב ושמש אם יהיה כאשר העלה נבל בקור וחורף הלא עזובת החורש והאמיר לא יצילם כי יבא עליהם השמש מבין

בדי האילן כי סר צלם כנבול עלה מגפן ונובלת מתאנה הנה נא כי אין מחסה ומסתור מתייחס זולתי אל העלים והן הנה משל ומליצה אל צל נ"נ המצל ומאהיל על כל הארץ למחסה ולמסתור כאהל לשבת ומאשר יהיה עפיה שפיר ונאה במשל הוא יורה לעומת שבא לרמוז בנמשל כי החסות בצל נ"נ הוא שפיר נאה ומתקבל וטוב ויפה בחזקת היד החזקה אשר לו מאתו ית' ולא תהיה להם חסות הכל תחת כנפיו לחרפה ואומרו ואנביה שגיא יאמר כי פרי גודל מעלתו הלא הוא רובי הכנסותיו מחוקי מלכותו ודומיהם יהיו בהם די מזון לכל חיילותיו וזהו ומזון לכלא ביה כי למה שאנביה שגיא מזון לכלא ביה באנביה הנזכר ושב לבאר על ראשוו ראשון וכנגד אומרו עפיה שפיר אמר תחותוהי וכו' כי כאשר כח החסות בצלו יפה אף נעים גם פה היה בפועל כי תחותוהי תטלל וכו' ובענפוהי וכו' שהוא משל אל כל החוסים בצלו כאשר נבאר בס"ד בפתרון כן ידורון בפועל וכנגד אומרו ואנביה שגיא ומזון לכלא ביה אמר ומניה יתזין כל בשרא כי כאשר היה ספק באנביה לכלא כן היה בפעל כי מניה יתזין כל בשרא:

פסוק יא

קרא בחיל וכו' יפורש בפתרון בפסוק ולך טרדין וכו':

פסוק יב

ברם עיקר וכו' הנה בזה הורה באצבע אשר כתבנו למעלה כי בהשגחה גמורה מאתו ית' היה מתהלך בין החיות ולא פחדתו מנחש שרף נמר וברדלס וארי נוהם ודוב שוקק ומחורב ביום וקרח בלילה ולא זו בלבד כי אם גם ה' ישמרהו ויחייהו והשב ישיבהו על כנו ועל מכונו כאשר בתחלה מהטעם הנז' למעלה וז"א עיקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש כי היה מקומו מוצנע לו בקשר אמיץ מאתו ית' בל ימוט כי מאת ה' צבאות יצאה הפליא עצה להשיבו למלכותו על דבר כבוד שמו ית' כנזכר למעלה:

פסוק יד

בגזרת עירין וכו' יתבאר בפתרון:

פסוק טו

דנה חלמא חזית וכו'. הנה אומרו אנא נבוכדנצר וכן אומרו ואנת בלטשאצר יראו דברי מותר וכן מה צורך אומרו ואנתה כהל וכו' וכן נשימה לב אל שנוי הלשון כי בדניאל אמר לשון אמירה באומרו פשרא אמר ובחכימי מלכותיה אמר לשון הודעה באומרו לא יכנין פשרה להודעותני אך היה דבר המלך אליו לאמר הלא בך חסיה נפשי הגד תגיד והצל תציל את נפשי ממבוכתה כי לך יאתה להבין ולהשכיל על חלומותי והוא כי הדברים והענינים הנוגעים אל הגדולים הרמים והנשאים לא יגלו שמים ענינם בלתי אם לגדולים

אשר בארץ המה אנוש בערכם ולא לשפל אנשים וחדל אישים והלא זה דברו אל דניאל לאמר דנא חלמא חזית אנא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרה אמר כלומר הלא אני ואפסי עוד מלך על כל הארץ מאתו יתברך ואיש אתה ואין נבון וחכם כמוך בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם ואם כן למי כל חמדת הגלות נגלות דבר מלך שלטון כמוני היום אם לא לך ואין לזרים אתך כי כמוני כמוך אני ואתה רוכבים צמדים על גדולים אשר בארץ אני בשררה ואתה ביתרון דעת החכמה וזהו אומרו חזית אנא נבוכדנצר כלומר אני נבוכדנצר הידוע מולך בכיפה יחיד במעלה ובכן ואנת בלטשאצר המקביל אלי ביתר שאת החכמה כי על כן שם בלטשאצר נקרא עליך פשרא אמר כי זאת גורלך על יפי חכמתך וראה גם ראה חין ערכך לפני כי הלא אמרתי פשרא אמר שהוא פתרונו האמתי והמיוחד אמונה אומן כי זה ענין פשרא בצר"י הרי"ש כל קבל די כל חכימי מלכותי לא יכלין פשרא שאפילו מציאות פשר מתקבל לא יכלין להודעותני ומה גם הפתרון המיוחד והאמתי וזהו שזה נקוד בקמ"ץ הרי"ש ואומרו להודעותני הוא אשר כתבנו למעלה כי פותרים היו אך לא היו אומרים דבר מתקבל תפול ידיעה מה ברעיון רוח המלך אשר יאמר אולי כי הוא זה אך בדניאל אמר לשון אמירה באומרו פשרא אמר וגם הוטלה אות אל"ף בפשרא והיה ראוי תהיה ה"א אחרי שנקודה הרי"ש בצר"י אך הוא להגדיל גדר חכמתו לומר מובטח אני בך כי בפתחי פיך אשר תפתח ותחל לומר מציאות פשרא הוא יהיה פשריה האמתי והמיוחד כי לא יצא מפיך כי אם דבר אמת וזהו הטלת אל"ף עם נקודת צר"י ברי"ש ועל כן נאמר לשון אמירה כלומר שלא אתן אל לבי לאמר אסורה נא ואראה בשום שכל והבין אם אמת נכון הדבר אם אין כי אם היות מאמרך יספיק ואל יעלה על רוחך טובה כי העוליה על רוחי באשר קראתיך בלטשאצר כשום אלהי כי מאשר לו עשית את כל הכבוד הזה כי על אשר נקרא שמו עליך נאצל מן הרוח אשר עליו ונחה עליך והנבאת כי לא עלה על לבי כדבר הרע הזה חלילה כי אם ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה לא מפאת אלוה גשמי בלתי טהור וקדוש כבלטשאצר שהיה תנין גדול כדברי רז"ל רק מפאת שפע אלהי הקדוש ורוחני עד אין קץ ותכלית וזהו ואנתה כהל די רוח אלהין קדישין בך לומר מה שאנתה כהל לא על הקראך כשום אלהי הגשמי רק על כי רוח אלהין קדישין בך:

פסוק טז

אדין דניאל די וכו'. הנה אומרו די שמיה בלטשאצר יראה רע ומר כחומץ לשנים וכעשן לעינים שיכנה הכתוב בעצמו את דניאל בשם הבעלים כי הלא אף גם כאשר נ"נ יכנהו בשמו אשר היה כמכבדו בעיניו הנה כתבנו שאף גם הוא היה מעלה אותו מעלה

על אלהיו באומרו די רוח אלהין קדישין ביה ומה' היתה לו החכמה והתבונה ולא אלהיו פעל כל זאת ואיככה נוכל וראינו מקרא מלא ידבר הכתוב ויכנהו בשם אלהי העמים ולמי כל חמדת דניאל איש חמודות אם לא לאלהי עולם ה' אשר נקרא שמו עליו ולא את שם הבעלים ואנה יעזוב הוא ית' כבוד הצדיק ההוא כלי חמדתו כי בא יבא לכנותו בשם אלהי עמים אלילים ולו אמר אדין בלטשאצר לא היה כל כך כמו זר נחשב כאומרו דניאל די שמיה בלטשאצר כי הלא יראה כאומר כי על שם דניאל העצמי ראוי קרא שמו בלטשאצר ולא זו בלבד כי אם גם בסוף הפסוק חזר ואמר ענה בלטשאצר וכו'. והנה היה מקום לומר כי זה יורה על כי קצף ה' עליו קצף על אשר השתומם על צרת המצר לישראל ועל אומרו חלמא לשנאך ופשרה לערך אך הנה רז"ל חסו על כבודו ויאמרו לאמר כי על שונאי ה' ואויביו אמר כי זקף עיניו למעלה ואמר מרי וכו'. ואפשר כי דניאל אמר בלבו הלא עתה יאמר המלך בלבו הלא זה האיש באשר הוא יהודי הוא שמח לאידי ומי יודע אם יעלה על רוחו כאשר החשיבו נ"נ לאלוה כאשר כתבנו למעלה בשם רז"ל אם אמור יאמר עתה כי זרוע כאל לי ויש בי כח להוסיף רעה על רעתו וה' קצף מעט ואני עזרתי לרעה ואהיה בעיניו כאשם פן יחשבני לאויב לו ויתנני לכפוי טובה על כל הטובה אשר גמל עלי ועל כל כבוד לפי דעתו אשר קראני בשם אלהיו כי על זה אין להוסיף וגמלתי לו רעה תחת טובה על כן למען זאת להורות לפניו כי הוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו ואינו כפוי טובה אליו לכן השתומם כשעה חדא כמצר על הדבר וזהו די שמיה בלטשצר השתומם כו' כי על דבר הקרא שמו בלטשאצר שהוא הוראת אשר גדלו המלך ואשר נשאו על כל השרים על זה השתומם בל יראה ובל ימצא כפוי טובה לפני המלך ובגלל הדבר הזה ענה ואמר מרי חלמא לשנאך ופשרה לעריך גם כי הוא לא כן ידמה כי אם כלפי מעלה הדבר אמור כמו שארז"ל ועל כן נזכר שנית בשם זה באומרו ענה בלטשאצר ואמר מרי וכו':

עוד אחשוב והוא נכון ואמת כי כל דברי האגרת הזאת מתחלת דברי פיהו מאומרו נ"נ מלכא לכל עממיא אמיא וכו' עד אחרית דבר מעשה שהיה נפלו וקומו עד אומרו ודי מהלכין בגוה יכל להשפלא כל הנמצא כתוב בה מראש ועד סוף הנה הנם דברי פי מלך הלז אות באות תיבה בתיבה כאשר חיבר וסידר בלי תוספת ומגרעת מקרה בלתי טהור אשר קרהו ופתשגן הכתב כאשר בא במגלת ספר כתוב לכל עממיא ככל הנוסח אשר יסד המלך נכתב בספרי וכן יורה לשונו כי פיו המדבר אליהם באו' שפר קדמי להחויה הועל קדמי דניאל ולקצת ירחין וכו' אנא נ"נ עיני לשמיא נטלית וכו' ביה זמנא מנדעי יתוב עלי כו' כען אנא וכו' שהוא כמדבר לנוכח ולכן לא יפלא בעינינו אומרו

די שמיה בלטשאצר כי בכלל נוסחתו כאשר בא לדבר ולומר את אשר התמרמר והצר לדניאל על כל הרעה הזאת הבאה עליו קראו בלטשאצר לומר כי באשר הוא יהודי מזרע היהודים אויבי המלך בנפול אויבו ישמח ובהכשלו יגל לבו אך זה האיש יען וביען שם אלהים עליו נתקרבה דעתו אלי וצר לו עלי והשתומם על הדבר וז"א אדין דניאל די שמיה בלטשאצר אשתומם וכו' לומר כי האיש דניאל על דבר אשר שמו בלטשאצר השתומם וכו' כלומר שאלמלא כן ישמח לאידו ויגל בפידו ובגלל הדבר הזה היה גם אומרו אלי מרי חלמא לשנאך וכו' וז"א ענה בלטשאצר ואמר מרי חלמא לשנאך וכו' והוא לא ידע כי לא כן לבו כאמור ועל כן היה דבר המלך אליו לאמר בלטשאצר חלמא ופשרה אל יבהלך לומר גם כי נקרא שמך בלטשאצר שעל כן נבהלת מראות ברעתי אף על פי כן חלמא ופשרה אל יבהלך ובזה לא תהיה שפת יתר אשר יקראנו בשמו ולא בשם ישראל ואמר חלמא ופשרה הוא אשר כתבנו למעלם כי גם החלום בעצמו היה מבהיל מבלתי רוע פתרונו ובכן אמר חלמא ופשרה וכו' לומר אם השתוממת על המראה גם כי הפתרון לא יהיה קשה או גם כי פשרה המורם ממנו גם הוא רע אל יבהלך ותשובתו אל המלך לאמר כי שניהם כאחד רעים וז"א מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך:

פסוק יז

אילנא די חזית כו' ועפיה שפיר כו'. הנה ראוי להעיר על מה זה השמיט ראש דברי החלום הלא הוא ואלו אילן בגו ארעא ורומיה שגיא והחל מרבה אילנא ותקיף ואם היה עם לבבו להיות מקצר ועולה במקום אשר אין לפתרון צורך בו הלא כל פסוק ועפיה שפיר כו' אין פותר אותו לא כלו ולא מקצתו והעתק יעתיקנו מראשו ועד סופו זולתי ומניה יתזין כל בשרא האמור למעלה והוא לא הזכירו וגם על זה נפקח עינינו מה ראה על ככה כי לא דבר רק הוא בשלשת הפסוקים האלה להסיר את ראשם וממחציתם יקח והשאר אחריו סוף הכתוב השלישי ועוד בשנותו את טעמו כי הלא המלך דבר ידורן צפרי שמיא ומה הגיעו אליו לאמר ישכנן צפרי שמיא ובחיות ברא שאמר תטלל שנה ואמר תדור:

אך לבא עד תכונת הדבר נשימה לבנו מה המה אלה חיות ברא וצפרי שמיא ואומר כי אין ספק כי עם בני ישראל בקרב עמים כשושנה בין החוחים כי גם כי המה כאדם על השמים כבודם יען כי גבהו נפשותיהם במאד מאד כי הלא חוצבו מתחת כסא הכבוד אך כל יתר עמים ע"א לגווייהם בארצותם עם הדומה לחמור יקראו בנחלתם על כן בהעלותו על ספר זכרונם להבדיל בין הקדש ובין החול במשל ומליצה את עמים כלם בשם חיות ברא יקראם כי הלא בהמה המה להם ואת עם בני ישראל לצפרי שמיא כי

לרוממות נפשותם ימשיל את הנפשות לפורחות אשר לא בארץ המה והלא זאת תהיה כוונת הכתוב הנה באומרו תחתוהי וכו' לומר כי בצל נ"נ יחסו כל העמים ועניי עמנו ועתה נבא אל הענין והוא כי הן אמת כי גם כי בכל חכמת המלך נסתרה דרכו וחכמתו לא עמדה לו לדעת את החלום אך אין זה כי אם שלא עמד בסוד פשר דבר ועיקרו אך לא יבצר ממנו מזמה בצד מה להבין ולהשכיל נצר משרשיו וסעיפים המסתעפים ממנו קלי ההשגה בחשבו שהוא האילן שרומיה שגיא ורבה ותקיף כי מי לו גדול ממנו בדור ההוא וגם בענין חיות ברא וצפרי שמיא לא יחשב בעיניו לזר לחשוב מחשבות כי על האומות וישראל נאמר ומה גם עתה אחר מעשה חנניה וחבריו אשר הכיר מעלת ישראל ואלהיהם וגם כי לא יחזיק בדברים אלו יהיה זה פשר הדבר לא ימיש מלחוש אליו כי על כן היו לו הרהורין על משכבו ושגיא מתבהל ובזה נבין דבר המלך ומחשבתו ונבא עד תכונתו והוא כי במתק לשונו הגדיל גאונו ובחלק שפתיו הדיח את עם ה' אלה ממצבם וממעמדם וישימם למרמס כעבדי עולם ואשר גאה גאה הוא כי הלא חכמים ז"ל יגידו כי ממלכת נ"נ היתה ממלכה שפלה ועל שהצר לישראל נעשה ראש שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה ומן העפר הקימו ה' ויתנהו למלך על כל הארץ כאשר היה דבר דניאל אליו למעלה באומרו די אלה שמיא מלכותא חסנא וכו' יהב לך באופן כי כאשר רבה תקף גם במלכותו היה רש והוא זדון לבו השיאו והחל ואמר וארו אלו בגו ארעא ורומיה שגיא רבה אילנא ותקף וכו' כלומר כי טרם ירבה ויגדל היה רומיה שגיא ולא כן היה על כן דניאל די כל רז לא אנס ליה וידע כי לא נראה אליו כן הפרט הזה השמיט הדבר ואמר אילנא די חזית די רבת ותקיף כלומר לא ראית אילן רם מאד די רבה וכו' כי אם אילן סתם די רבה ותקיף וכו' ואשר הדיח והכניע את ישראל בחלקלקות הלא הוא באומרו ידורן צפרי שמיא והוא כי הלא הוא ית' יעד לגלות בבל שבעים שנה ואף גם זאת בהיותם שם בארץ אויביהם לא מאסם ה' לבלתי הקל עולם בשובם אליו כאשר היה ותהיה דירתם שם דירת עראי אך נביכדנצר בשנאתו אותם בחלק שפתיו הכביד את עול סבלו על ישראל באומרו ידורן צפרי שמיא שהוא לשון דירה וקבע לרמוז כי בקבע יהיו תחתיו בני ישראל אך ביתר עמים אמר תטלל חיות ברא כי הוא יורה כי לא יהיה עליהם כי אם לצל על ראשם וכמחסה ומסתור מגן בעדם:

פסוק יח

אמנם דניאל אשר עמד בסוד ה' ראה והתקין אמיתת הדבר ולא בוש ממנו ואמר תדור חיות ברא לומר כי האומות המה הדרים בקבע אך בישראל אמר ישכנן צפרי שמיא כי לא ירדו להשתקע כי אם לגור שם כשכנים השוכנים פעם הנה ופעם הנה כי על כן

נקרא המשכן משכן ולא מקדש כבית עולמים על חנותם ונוסעם בו ממקום למקום ובכל הדבר הזה מצאנו ראינו טעם אל אומרו פסוק ועפיה שפיר וכו' גם שלא יפתור בו דבר שהיה להגיה בו את אשר ראוי להגיה כאמור ואם לא כן גם הפסוק הזה ישמטנו וינטשו כפסוק הראשון וסוף השלישי וכן אשר שבח עצמו לאמר ומניה יתזין כל בשרא המורה כי הוא על נדיבות יקום ראה דניאל כי לא יאמר לנבל נדיב על כן לא אמר כי אם אנביה שגיא ומזון לכלא ביה אך השמיט ולא אמר ומניה יתזין כל בשרא כי גם כי היה מזון לכלא ביה לא יעשה כן בפועל כי לא נסה באלה:

פסוק יט

אנתה הוא מלכא וכו' ודי חזה מלכא וכו' דנא פשרא מלכא וכו'. הנה מלבד האמור על פסוק ועפיה שפיר וכו'. שיראה שפת יתר שאין פותר בו דבר גם יתכן יהיה למען ידע המלך כי נוגע אליו והוא הוא האילן אשר יעלה הכורת עליו כמאמר עיר וקדיש גודו אילנא וכו' ולא יהיה דניאל בעיניו כאשם לפתור אותו עליו הוא כי גם שלא יבצר זולתו מלך מאד נעלה ורבה ותקף מאמד המלכים אשר בארץ המה בימי נ"נ כי גדולים וטובים היו בימיו גם כי היו סרים אל משמעתו ולא זר יחשב עליו ראה המלך בחלומו אילנא די רבה וכו' ולא על עצמו אכן מאשר ראה עפיה שפיר וכו' תחותוהי תדור וכו' הלא הוא כי בצלו יחיו כל גויי הארץ הוא יורה כי הוא הוא ולא אחר כי מי כמוהו מושל ממשל רב על הארץ והדרים עליה ותחת כנפיו יחסו כל רבים עמים וז"א ועפיה שפיר וכו' אנתה הוא מלכא לומר אשר ראית עפיה שפיר וכו' אגזור אומר כי אנתה הוא מלכא די רבת וכו' וזהו יתור הוי"ו באומרו ועפיה ולא אמר עפיה כלמעלה כלומר מאשר נתוסף על ראותך די רבה ותקף שגם ועפיה שפיר וכו' תחתוהי וכו' גמרתי אומר כי אנתה הוא וכו'. והנה לבא אל ביאור הכתובים נשימה לבנו על דברי דניאל כי הלא בדעת ידבר ודבריו דברי פי חכם אשר אין בהם נפתל ועקש עליהם אין להוסיף ומהם איו לגרוע והנה בתחלת זה פתרונו מוסיף על דבריו תוספת יתירה על העיקר כי אחרי אומרו אנתה הוא מלכא די רבת ותקפת מי לא ידע דרבותיה רבת וכו' ואם לומר ומטת לשמיא הן הנה דברי החלום בעצמו רבה אילנא ותקיף ורומיה ימטא לשמיא ועוד באומרו וחבלוהי ששנה לשון החלום ועוד באומרו דנא פשרא וכו' מה ראה לומר פה דנא פשרא הלא גם למעלה פתר מקצת החלום באומרו אילנא די חזית וכו' ועפיה וכו' אנתה הוא וכו' ולא אמר דנא פשרא אנתה הוא וכו' ואם הוא יען כי שם לא הוצרך פתרון שמאליו יבין השומע ישמע אילנא וכו' ועפיה וכו' לפתור אותו כי על נ"נ ידבר מה שאין כן בזה הלא גם זה ברור מלל ועם חיות ברא חלקיה ועוד כי הלא גם אחרי כן אמר ודי אמרו למשבק עיקר

שרשוהי די אילנא מלכותך לך קיימא ולא אמר דנה פשרה עם שלא היה מובן מעצמו כי היה אפשר לפתור על יוצאי חלציו שיהיו יורשי עצר אחריו וגם בחלום הראשון למעלה פתר אותו ולא אמר בו דנא פשרא ועוד כי באומרו דנא פשרא היה ראוי יחל דברו בפשר דבר לומר די לך טרדין וכו' ולא יפסיק באומר וגזירא עילאה היא וכו' ואם יאמר אומר כי דנא פשרא נאמר על ולך טרדין וכו' וששיעור הכתובים הוא שאמר דנא פשרא והוא אשר אומר אליך אך תחלה אודיעך כי גזרת עילאה היא די מטת וכו' ופשר הדבר הוא ולך טרדין וכו' שאומר אחרי כן לא יתכן דרך זה כי הלא גם כי לא יבצר היות ענין ולך טרדין מכלל פתרון החלום לא עליו נאמר דנא פשרא שאם כן מהראוי יאמר לך טרדין אך אמנה הוי"ו יתירה תורה כי גמר אומר ענין הקודם ויעתק משם אל דבר אחר והנה קרוב לשמוע כי מאומר וגזרת עילאה היא החל לפתור ויכלה בולך טרדין והוא כי הוא אמר ג' דברים א' ודי חזא מלכא עיר וקדיש ב' שראה אותו נחית מן שמיא ולא מכריז הגזרה מלמעלה ג' ענין הגזרה גודו אילנא וכו' ועל שלשתן השיב על ראשון ראשון אשר ראית עיר וקדיש ולא שמעתו בלי ראות מלאך הוא למען תדע די גזרת עילאה היא והיותו נחית הוא די מטת כי הגזרה עומדת לעומתך ולא לעתים רחוקות וזו היא הוראת הירידה ועל מציאות הדבר ולך טרדין וכו' אך גם על זה יש וי"ו יתירה באומרו וגזרת עילאה כי בהתחלת דבר אין מקום לוי"ו שענינה תוספת וראוי יאמר גזרת עילאה היא וגם ההערות הקודמות לא תעלה ארוכתם בדרך הזה. אך אמנה אשר חשבתי למשפט הנה הוא כי אך לזאת יחרד לב הרואה דברי החלום הלז ויתחמץ לבבו ולא יבין כי יראה בא החלום ברוב דברים זרים וסותרים זה את זה שנית כי בא ברוב ענין בפנים שונים והם דברים אחדים והראשונה הוא כי הלא מראשית דבר החלום אילנא די רבת ותקף וכו' אשר פתר ואמר אנתה הוא אילנא וכו' הנה ברור מלל שנ"נ בעצמו הוא נמשל האילן כדברי דניאל בפתח דבריו ואם כן היוצא מהנה הוא כי באומרו אחרי כן גודו אילנא שהוא להכרית את המלך כמתי עולם כי עקירת גופו כעקירת אילן ממקומו אכן לעומת זה יש סתירה ברורה בדברי החלום באומרו אחרי כן ועם חיות ברא חלקיה עד די שבעה עדנין וכו' שמורה באצבע כי לא ימות כי יחיה זולתי כי ימשל כבהמות עד שבעה עדנין ואחרי כן ישוב לאיתנו כאחד האדם והשנית כי יש כפל ענין במלות שונות וכאלו נעתק החולם מענין לעינן באותו ענין בשנוי רב מאד והוא כי ראשונה רבה והנה אילן בגו ארעא וכו' ורבה ותקף וכו' וישמע את קול עיר וקדיש אומר גודו אילנא וכו' כי גם שהאילן הוא נ"נ וכאשר נעשה באילן כן יעשה בו הלא יבצר מהיות כל פעולות וגזירות האמורות באילן צודקות בו בענין גודו אילנא וקציצו ענפוהי וכו' שהם דברים אשר הם באילן במציאות

גם כי הם משל ומליצה אל נ"נ שיעשה בו ככל הדברים ההם וככל החזיון ההוא אך באחרית פיהו באומרו העיר וקדיש עצמו לבביה מן אנשא ישנון ולבב חיוא יתיהיב ליה ועם חיוא מדוריה עד וכו' מורה כי לא על אילן ידבר כי הלא אין לאילן לב אנשא כי לא אדם עץ השדה לומר עליו שיסור לבו מלב אנשים ולבב חיוא יתיהב ליה ועם חיוא מדוריה ומהראוי יאמר דברים צודקים באילן ויהיה פתרונם לעומתם כתבניתם על אשר נמשל אליו אך יראה כנעתק ממשל למשל מאילן לאדם והם מינים שונים וכפולים בדברים אחדים באופן כי בחלק משל האילן רומז לו מיתה ובחלק הדובר כמדבר על איש ועל אדם מורה כי חיה יחיה וגם החלו בענין אילן וכלותו באדם והיה מקום יאמר איש לתקן שניהם אולי שני דברים הם נפרדיס זה מזה ע"כ האיש דניאל נתן אל לבו בנועם מאמריו כי נעמו לתת טוב טעם ודעת כיד ה' הטובה עליו אל כל הדברים האלה מראשית דבר ועד אחרית דבר ומראשיתו באומרו אנתה הוא מלכא וכו' הוא החל להרים מכשול הקושי הראשון כי הוסיף לדבר ולומר ורבותך רבת וכו' לומר הלא אשר אמרתי אנתה הוא אילנא די רבת ותקפת אל יעלה על רוחך לכעוס שנמשל עצמך אל האילן ואם כן הכרת תכרת ומת אתה ולא תחיה על אשר אתה הראת עיר וקדיש אומר גדו אילנא כי לא כן הדבר רק האילן אשר הוא מצל ומאהיל וגם אנביה שגיא משל אל גדולתך אשר היא שבצלך יחסו הגוים כלם ומזון לכלא בגדולת מלכותך ולא ימשל האילן אל עצמך וכנגד מה די רבה אילנא ותקף הוא די רבותך רבת כי לא גדל גופך כי אם רבותך וזהו אילנא די חזית די רבת וכו' ורבותך רבת ומטת וכו' כי כאשר הוא במשל די רבת ותקף בעצם האילן כן יהיה בנמשל בגדולה שהגדולה והמעלה גדלה עד לשמים:

פסוק כ

ובזה אומרו גודו אילנא יהיה פשר הדבר עלכריתת המעלה ולא על עצמו וזהו אומרו ודי חזא מלכא עיר וקדיש וכו' לומר שים לבך אל אשר אמרתי כי בדבר הזה נחו שקטו ויכונו לך שתי ההערות הזרות הנופלות בדברי עיר וקדיש אשר שמעת כאשר הזכרנום א' כאומרו גדו אילנא סותר אומרו ועם חיות ברא מדוריה ועוד כי ענין גודו אילנא וכו' הוא משל צודק באילן ואחרי כן באומרו ועם חיות ברא וכו' משנה כאילו אינו מדבר באילן כי אם באדם וכאילו הוא דבר אחר על כן אמר ודי חזא מלכא וכו' כלומר בדבר הזה שאמרתי כי מעלתך היא הנמשלת לאילן ולא עצמותך אשר ראיתי עיר וקדיש אומר גדו אילנא וחבלוהי וכו' ובסוף הדבר היה אומר בדתאא די ברא ועם חיות ברא חלקיה אשר בדברים האלו יראה צד סתירה מהנראה בענין האילן אל סופו:

פסוק כא

וגם שנוי המשלים לא יקשה בעיניך כי דנא פשרא מלכא כלומר זה האחרון אשר הזכרתי עתה בסוף דברי בדתאא די ברא וכו' אין צריך לומר שאינו סותר הקודם כי אם שהוא פתרון הקודם כי ראשונה בא החלוף במשל האילן אשר נמשלת וראית עיר וקדיש קרא בחיל גדו אילנא שהוא כריתת המעלה ואחרי כן השמיעוך פתרונו שבדתאא די ברא וכו' עד שבעה עדנין כתני והדר מפרש ולכן אינו מדבר כי אם כמדבר עם האדם בעצמו כמדבר על איש בלי משל ומליצה כי בתחלת החלום אמר דרך משל ובסופו פירש ופתר וזהו דנא פשרא ובזה נחו שקטו שתי ההערות הראשונה באשר החל לייחס האילן אל הגדולה באומרו ורבותך רבת וכאשר כלה ואמר דנא פשרא לומר כי בהיות האילן משל אל המעלה זה אחרית פי העיר וקדיש המורה גרוש זמניי לבד הוא פשר דבר הקודם וגם השנית כי ראשונה הראוך חלום הצריך פתרון באשר נשא משל אל האילן ואחרי כן אתה הראת פתרון מן השמים כמדבר עמך בלי משל כאשר אמר דנא פשרא כלומר ולא חלום הצריך פתרון כקודם כי זה הוא פשר הקודם. נמצא עלפי הדברים האלה כאילו נשנה אליו החלום זה פעמים בלילה אחד פעם במשל וחידה ופעם בדרך נגלה כמדבר על איש ועל אדם ומבאר יותר אשר יקרה לו והיה מקום יאמר אליו המלך אם הדבריך כן הוא ומה זה היה השנות אלי החלום הזה פעמים לזה אמר וגזרת עילאה היא די מטת כו' כלומר ראה נא כי כמוך כפרעה חולם חלום אחד בפנים שונים בלילה אחד אשר היה שם הדבר כאשר אמר יוסף ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר כו' שעניינו אצלי כאשר ביארנו במקומו שאמר ועל השנות החלום אל פרעה ששבת וראה החלום בשנוי וגם היה זה פעמים שהיה בזמן מועט הזה פעמים ענין ההשנות הוא כי נכון הדבר מאת האלהים ולהחזיק הדבר נשנה בשנוי יותר מתבאר כי אין ספק היה החלום השבלים יותר מבואר ומחזיק פתרון הפרות מחלום הפרות בעצמו והיות זה פעמים שבזמן זה המועט היה פעמים הוא על כי ממהר האלהים לעשותו כמלך אשר דברו נחוץ שגוזר ואומר ומיד חוזר ואומרה לזרז ידי שלוחיו בל יתמהמהו ממצוא חפצו והן הם דברי דניאל פה אל המלך באומרו וגזרת וכו' כלומר ענין השנות החלום באופן יותר נגלה הוא כי נכון הדבר מאת האלהים וזהו וגזרת עילאה היא ועל היות זה פעמים ושמא תאמר לו חפץ ה' בזה למה הריאני את כל זאת ולא זאת השנית לבדה הוא כי ממהר הוא ית' לעשותו וזהו די מטת כי הדבר יצא מפי מלכו של עולם להעשות מיד וכאילו כבר הגיע וזהו די מטת ולא אמר שיבא מהר כ"א כאילו כבר הגיע יען כי בפרעה הקיץ בינתים ופה לא הקיץ מורה על תכיפות יותר נמרץ וכה יעשה לו האלהים וכה

יוסיף בעת ההיא לולא דניאל איש חמודות עמד בפרץ לפניו בדבר עצה הלום לנחותו באורח צדקה והיא שעמדה לו עד מלאת לו שנה תמימה ובכלל דברינו נבין ונשכיל אומרו וחבלוהי בפסוק הקודם לומר שאין ענין גדו אילנא אבדן האילן והפסדו בהחלט רק וחבלוהי שאינו רק חבלה או על דרך זה שרומז שאומרו גדו אילנא הוא על המעלה ולא על עצמו שאם לא כן למה יצוה על החבלה לומר וקציצו ענפוהי כו' שהם ענפי ממשלתו בל יחסו בו עוד חיות ברא וכו' הלא בכלל מאתים מנה כי אין שלטון ביום המות ובהכריתו הכרת תכרת תפארת גדולתו ואיך תצדק חבלה אחר המות אך אין ספק כי ציווי החבלה מורה שאין הכריתה על עצמו וזהו אומרו וחבלוהי כי הוא יורה הרמז הלזה ועוד נאמר בו בפסוק הבא בסייעתא דשמיא:

פסוק כב

ולך טרדין מן אנשא וכו'. אחרי הודיעו אותו כי סוף החלום המורה באצבע את אשר יקרה לו ופתרון כללות החלום הואיל דניאל באר אותו באר היטב ואמר ולך פרדין וכו' ועדיין על כל הכתוב למעלה ראוי נשימה לבנו אל יתור הוי"ו ולא אמר לך טרדין כי גם שדקדקנו ממנה שאין כל כוונת אמרו דנא פשרא שיחזר לשון דנא אל אומרו ולך טרדין רק כאילו גמר אומר והוסיף להודיע פרט שלא היה בכלל אך עדיין לא פורש מה משפט הוי"ו הואת ומה יעשה בה ויהיה באשר נדקדק אומרו בסוף פסוק הקודם על מרי מלכא ובזה לא אמר ולמרי' טרדין או ולמלכא טרדין כי אם ולך אך כל ישעו וכל חפץ באשר קדם הנה היה לאמר שלא יסתכן כי אם תאבד ממנו השררה והמלכות כאשר כתבנו גם כי בכלל הדברים רמוז אבדן דעתו לא פירש אותו בפירוש עד עתה בפסוק זה ועל כן בסוף פסוק הקודם שענינו על אבדן שררתו גמר אומר די מטת על מרי מלכא כלומר במה שמגע אל השררה והמלכות שתאבד ממך כעת אך מה שנוגע אל עצמותך במה שאתה אדם הוא שתטרד מן אנשא וכו' וז"א ולך כלומר ואל הנוגע לך הוא שטדדין כו' עוד זאת כוון באומרו ולך טרדין מן אנשא כי הנה השומע ישמע דברי חלום לאמר תחותוהי תדור וכו' ובענפוהי ישכנן וכו' קרא בחיל גדו אילנא וקציצו ענפוהי כו' תנוד חיותא וצפריה לבבו יבין כי זו רעה חולה עד צואר חיותא וצפריא יגיע כי סר צלם מעליהם כי עלה הפורץ סוכת שלומם ויחמוס כגן חורש מצל היה להם לסתרה ואנה ינוסו לעזרה מכון לשבתם ואי זה מקום מנוחתם אך לא כן הדבר כי רעתו אז יעלזו כל יושבי תבל ושוכני ארץ כי נתן חתיתו על כל החיים וגם ברושים שמחו לו מאז נפל כי לא ישישו יושבי בצלו כי חמתו מרובה מצלתו על כן היה דבר דניאל אליו ולך טרדין מן אנשא כלומר גם כי ראית סר צלך מעל חיות ברא וכו' הלא המה כל גויי הארץ אל יעלה על רוחך

כי עליהם הגיעה הרעה כי נטרדו מצל חסיו בו כי ונהפוך הוא כי לא לייחס הטרד בני אנשא ממך כי אם אותך מהם וז"א ולך טרדין מן אנשא כלומר ולא לאנשא ממך וגם את הדבר הזה אחשוב כוון באומרו למעלה וחבלוהי ולא הזכיר קציצת הענפים הוא הצל וטלטול חיות ברא וצפריא ממנו לומר כוונת הכל בקצור נמרץ הפך הנשמע באומרו וחבלוהי כלומר שאליו ולא לזרים אתו תהיה החבלה וגם בדברי החלום יש רמז הרומז על זה כי אחרי אומרו וקציצו ענפוהי הפליג לדבר ולומר אתרו עפיה ובדרו אנביה עם היות כי מה תקות פריו ועלהו בלעדי זה הנפוץ אחר כריתת ענפיו וגם בהזכירו טלטול החוסים בצלו לא אמר לשון המורה על הרגש התפעלות רב כי אם תנוד שהוא פועל קל כצפור לנוד מבית לבית ומחצר לחצר וגם אומרו תחתוהי הוא מיותר כי אחר הכרת גזעו ונקצצו ענפיו לא נשארו תחותוהי לייחס אחרי כן ההתנועעות מתחתיו אך הוא להורות כי בכריתת גזעו וקציצת ענפיו על זאת לא תאבל הארץ כי סר צלה על העלה נבל ועל פירות האילן כי נכרת מפיהם כי אם נ"נ אבד לעצמו אבד ולא לדורו אבד כי אם סר צלו הקללה תחשב לו וזהו אתרו עפיה כי נסירת העלים המצלים לא לרעת חוסי בו כי אם למענו למה שהיא שלו כי צלו יגרע ולא צל זולתו מהם ועל פירות האילן הוא אומר ובדרו אנביה כי לא יעדר כי אם פירות שלו שיחסר לחמו ממנו אך לא מהם באופן לא יתייחסו כי אם למתנודדים לבד מתחתיו ולא שיחסר מהם מנוחה טובה הימנה וז"א תנוד חיותא מן תחתוהי כו' ואו' מן ענפוהי:

והנה בסוף הפסוק באומרו עד די תנדע וכו' ראוי להעיר על מה זה החל ולא כלה דברי המלאך הדובר בו לומר ושפל אנשים יקים עלה לא בפסוק זה ולא בשאחריו שחוזר לאומרה:

והנה לבא אלה ביאור נחפשה ונחקורה בדברי החלום א' באומרו על די ינדעון חייא די שליט וכו' יראה דבר שינוי ומשולש כי בכלל אומרו די שליט עילאה במלכות אנשא הוא בלי ספק גם כן דלמאן די יצבא יתננה וגם שלשפל אנשים יקים עלה ועוד באומרו בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא מה ענין עירין וקדישין אם הכל אחד הוא כפול ועוד כי בעירין אמר פתגמא ובקדישין שאלתא ועוד מה זו שאלה הלא גזרת מלך היא אשר נגזר עליו ואין שואל דבר ועוד כי בחלום לא תלו הדבר בנ"נ כי אם בכל החיים כאומר די ינדעון חייא ודניאל תלה בו באומר די תנדע:

אך אמנה בתחלת דברי האגרת הזאת אשר כתב לכל עממיא כתבנו כי על דבר אשר גאה גאה נ"נ על אשר משל ממשל רב מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו כי מולך בכיפה היה ומה גם אחרי נתן ה' את עמו ואת ארצו בידו חשב למשפט כי עזב ה' את הארץ כאשר

השליך מעל פניו את חלק ה' עמו ישראל חבל נחלתו והניח הנהגת העולם ביד השרים אשר חלק על כל גויי הארץ ומה גם אל השרי השורר בימים ההמה הוא שר מלכות כשדים וכל אשר יחפוץ יעשה ולית די ימחה בידיה ובגלל הדבר הזה כאשר פתרי לו דניאל את חלומו הראשון די בתריה תקום מלכו אחרי וכו' ובתריה מלכו תליתאה וכו' חרה לו ויתעצב אל לבו כי ראה כי לא לעולם חוסן ונזר לדור ודור ולא תכן מלכותו לזרעו אחריו כי בתריה תקום מלכו אחרי ולקץ הימין יקים אלה שמיא שפלים למרום וימליך מישראל מלכותא די לעלמין לא תתחבל אז אמר בלבו מי יורידני ארץ ואני במלוא העליון גבוה מעל גבוה על כל גויי הארץ ושר מלכותי כסאו מעל כל השרים אשר על כל מלכי הארץ והנה עתי עת דודים כי עזב ה' את הארץ כי בה געלה נפשו ונטשה ביד השר המושל אז בארץ והוא כעת שר מלכותי ועל כן עת לעשות ולתור בחכמה התנכלות מה לעוז במעוז רוח המושל עליו ולקסום קסמים והיה הקסם להקים צלם זהב כלו שתשתפכנה ארבע ממלכות הארץ הרמוזים בגופו אל מלכותו הוא רישא די דהבא וישתחוו לו כל מלכים ושרים וכל עם ולשון והיה הקסם באופן כי כאשר יפלון ויסגדון יכנעו תחת רגליו המה וכוכבי מערכותם ועוד לא ירימו ראש ויהיה הוא וזרעו יורש עצר עד אחרית הימים וגם על מלכות עם עני ודל הוא מלכות האחרון די לעלמין לא תתחבל פקח עיניו לדכאם תחת רגליו ככל הכתוב למעלה ובדבר הזה את ה' היה מחלל לעיני כל עממיא אמיא ולשניא קריאי מועד חנכת צלמא די הקים על כן הוא ית' שלם לאיש כמעשהו ועל משענת קנה החכמה והתבונה אשר התחכם אז יותר אשר בו תמכה ימינו לעשות מעשהו לבב חיוא אתיהיב ליה ועל אשר אמר בלבו כי עזב ה' את הארץ ביד מלכיה ושריה וכל חפצו יעשו אז ראה כי נכזב ובכל תקף ממשלתו הורד גאונו ושאונו ועל זה נאמר די ינדעון חייא די שליט עילאה במלכות אנשא כי הוא ית' המושל ברוח המושל על הארץ ובלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו ואשר זמם להעדא עבד שולטן ממלכים נועדו לבא אחריו הוא ית' לא כן ידמה וזהו ולמן די יצבא יתנינה כאשר ניתנה מלכותו בשבעה עדנין שלא ברצונו לאויל מרודך כנודע כי בצאתו אסרו בנחושתים ולא פתח לו ביתה ועל אשר חשב על היהודים לאבדם בל יקומו וירשו ארץ לקץ הימין וישארו נבזים ושפלים כיום הזה להורות לפניו כי לא יפלא לה' דבר לשום שפלים למרום הורה לו כי מבשרו יחזה ומאשר אחרי נפלו ונחשב כבהמה כי אין למטה ממנה הגיע למלכות ממנו יראה כי אין מעצור לה' להקים עם עני מתהומא דארעא ועד רום רקיעא ועל זה אמר ושפל אנשים יקים עלה ועל דבר כי אומרו ושפל אנשים יקים עלה הוא על עם בני ישראל אשר ירום ונשא וגבה מחת היותו כעפר לדוש הסתיר דבר

וישמור לפיו מחסום בעוד רשע לנגדו בל יראה וכעס כי יאמר כי לעצמו הוא דורש באשר הוא יהודי ועדיין כל זה איננו שוה להשיבו על כנו כבראשונה ורבו יתירא הוספת ליה לולא על דבר כבוד שמו יתברך כי כאשר חלל שם שמים ברבים לעיני עממיא אמיא ולשניא יתקן את אשר עותו להשמיעם את הוד קולו ברוממות אל לעיני כל הגוים כאשר עשה בספר כתב לכל עממיא וכו' ולולא ה' צבאות השאיר לו כסא מלכותו ורבו יתירא איך ימלל גבורות ה' ישמיע קול תהלתו לכל עממיא ועליהם תטוף מלתו אם לא יהיו לפניו גוים ומלכים ירד כאשר בתחלה ככתוב למעלה בארוכה ונרמז בכתוב כאשר יבא בסייעתא דשמיא:

ועל פי דרכנו הנה באה עלינו תשובת קצת הערות אשר התעוררנו אליהם ולהניף ידינו על הנותרות עוד נשוב נראה על מה זה הראה לו ה' עיר וקדיש כי הלא יראה כי שנים המה ועל מה זה שנים באו אליו ולא אחד היה ושאר רוח לו להעביר קול גדו אילנא וכו' ומה בין זה לזה וגם כי הלא שניהם קדושים ולמה את האחד בשם קדיש יכנה ולא גם את השני ואם אחד היה וקרא שמו עיר וקדיש וי"ו של וקדיש היא יתירה. אך יהיה כי במלאכי עליון ימצאו מינים שונים מהם מצד החסד ומהם מצד הגבורה כר.מרם ז"ל על פסוק המשל ופחד עמו כי יש מתייחסים אל המים ויש אל האש ויש מאש ומים והוא כי המיוחס אל המים הוא מפאת החסד ואשר אל האש אל הפחד והגבורה ואשר אל שניהם הוא ממוזג משתי המדות ואשר המה מצד הגבורה אחשוב בשם עירין יכנס ואשר המה מצד הרחמים יכנם בשם קדישין גם כי כלם קדושים. והנה ברעה הזאת הבאה על נבוכדנצר שתים הנה קוראותיו רוגז ורחמים רוגז וכעס על הרעה הבאה עליו ורחמים על אשר היטב היטיב עניו הוא ית' בל יכנו שרב ושמש כי היה לחורב ביום וקרח בלילה ולולא ה' היה לו חלה את חליו אשר ימות בו ואשר הצילו ממעונות אריות והררי נמרים אשר הוא גר שם עד שבעה עדנין ויוציאהו ה' ביד חזקה וישיבהו למלכותו כקדמותו באופן כי בקצף רב קצף הסתיר פניו ממנו וברחמים גדולים יקבצנו ואין ספק כי בגזרת עירין המשתלשלים מכח הדין היתה זאת לו שמאל דוחה ובמאמר קדישין שמפאת הרחמים היתה ימין מקרבת על כן חלם ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחית שהיה מלאך אחד משותף משתי המדות וזהו עיר וקדיש והחל בגנאי בפתגם מעשה הרעה ואמר גדו אילנא וכו' וסיים בשבח הרחמים ואמר ברם עיקר שרשוהי בארעא שבקו שהוא כאשר פירש דניאל ואמר ודי אמרו למשבק עיקר שרשוהי די אילנא מלכותך לא קיימא. וזהו ובאסור די פרזל ונחש שיהיה הקשר חזק ואמיץ להחזירו למלכותו כלומר שלא יהיה הדבר תלוי ועומד שאם בא יבא ולא יקראנו אסון ישוב למלכותו ואם אין לא

יהיה לו רק שהם ישמרהו ויחייהו עד ישיבהו על כנו ולאיתנו. והנה מאשר לא נאמר ברם בעיקר שרשוהי לא תקצצון או לא תהעדון מארעא וכיוצא בזה שהיה נראה כגוזר ומצוה על חוטבי העץ ישמרו להם מהשחית העיקר ולא אמר כי אם עיקר שרשוהי בארעא שבקו הלא יראה כשואל ומבקש מהם שעיקר שרשוהי בארעא ישבקו וירחמו לבלתי השחית הכל גם שאינו כדאי על כן על שתי אלה אמר בגזרת עירין וכו' לומר כי פתגם מעשה הרעה בגזרת עירין שמצד הדין היה לו וזהו אומרו בגזרת עירין פתגמא ועל אשר מן השמים ירחמו עליו בענין השארותו ותשובתו למלכותו באומרו ברם עיקר שרשוהי וכו' אשר היה דרך שאלה ובקשה אמר ובמאמר קדישין שאלתא ובכן עתה חל עליו חובת ביאור מאין יבא עזרו ירחמהו עושהו והפליא לעשות עמו והוא יתברך שונא לו ומבקש רעתו לזה אמר על דברת די ינדעון חייא די שליט וכו' והוא אשר כתבנו כי לולא ה' צבאות השאיר לו שריד וכסא כבוד הנחילו במה יודע לכל חיי עולם די שליט עילאה וכו' כי עתה אשר הוא המושל אחרי זאת יבא במגלת ספר כתוב לכל עממיא וכו' ויספר להם את כל אשר קרהו ואת פרשת הקצף אשר קצף עליו ה' ושב ורפא לו למען דעת כל עמי הארץ די שליט עילאה וכו' שהם ג' הדברים אשר שם ה' בקריבו אשר לא האמין בהם טרם תבא עליו הרעה ככתוב למעלה וזהו אומרו על דברת די ינדעון חייא די שליט וכו' כי מה' יצא הדבר להחיותו ולהשיב את שיבת מלכותו למען על ידו בשובו ינדעון חייא די שליט אלהא וכו' הם שלשת הדברים מאשר קרה לו כי הוא ישמיע הדבר לכל גוים יעבדוהו כי גלוי וידוע היה לפני מי שאמר והיה העולם כי כה יעשה וכן עשה כי שלח ספרים לכל עממיא וכו' אשר בכל מלכותו ככל דברי האגרת הזאת וזהו שלא נאמר לו די תנדע רק די ינדעון הוא שידעו על ידו אמנם דניאל העלים ממנו ולא הגיד לו ובמקום אשר נאמר לו די ינדעון חייא שנה ואמר די תנדע די שליט וכו' כי כבוד אלהים הסתר דבר לבלתי רום לבבו באומרו כי ה' עליון נורא צריך אליו ימלל גבורותיו ישמיע תהלותיו כי לא יתן אל לבו כי במה נחשב הוא והאלהים עשה יען עשות כיום הזה מהקטיגור סניגור ומלאך רע בעל כרחו יענה אמן ויקדש שמו ית' לעיני כל הגוים הרואים את כבודו ית' מתחלל בפי רשע ופי מרמה ופעל ועשה תחבולות יעץ כאשר חשב מזמה להשיב ולהפר עצת קדוש ישראל אשר יעץ להעדא מלכין ולהקם מלכין עד קץ הימין ועתה פניו יחורו כי יבוש ויודה ולא בוש כי שקר מליו ומזמות זו חשב הבל המה מעשה תעתועים לא יקום ולא יהיה כי ה' צבאות יעץ ומי יפר כי הוא השליט במלכות אנשא ולמן די יצבא יתנינה וכו' גם לו אמר ינדעון חייא היה מורה כי

המון העם היו המסכלים זה עד כה ולא כן הוא כי הוא העיקר על כן אמר די תנדע כי אליו תתחדש ידיעה זו כי הוא העיקר גם כי ממנו ימשך לזולת:

פסוק כג

ודי אמרו למשבק וכו'. הלא כמו זר נחשב יפתור דברי החלום ואחריתו ראשונה ובאחרונה יסע וממחציתו יקח לפתור אותו כי הלא כאשר פתר לנו ענין ועם חיות ברא מדוריה וכו' שהוא סוף החלום רזור למעלה אל אמצעיתו ברם עיקר שרשוהי וכו'. ולכאורה אפשר כי ראה והתקין מעין המאורע כי מעשה שהיה כך היה כי אחרי אשר נטרד והיה עם חיות ברא מדוריה וכו' הושב למלכותו ותשובתו הבאה באחרונה היא פשר דבר ברם עיקר שרשוהי. עוד אפשר כי עד כה דבר על אשר אחרית דבר החלום הוא פשר הקודם כי האמור בסוף כמדבר על איש ועל אדם שלבביה מן אנשא ישנון וכו' הוא פירוש רמז הרומז במשל ומליצת האילן כאשר כתבנו באומר דנא פשרא וביארו באומר ולך טרדין וכו' ועתה בא ויאמר ודי אמרו למשבק וכו' כלומר וזה שאמרו למשבק וכו' לא פורש פתרונו בסוף החלום ואני אפרש כי זה פתרונו מלכותך לך קיימא וכו' ועל כן אחר עד עתה עד כלותו לדבר ולומר הצד השוה שבשני קצות החלום ואחרי כן סרח העודף בחלק הראשון על השני וענין הכתוב הוא אשר כאבנו למעלה כי אומרו אנתה הוא אילנא לא על עצמו נשא המשל אל האילן כי אם אל מלכותו ומעלתו ואשר בדבר הזה לא היתה סתירה מראשית דבר החלום בגדו אילנא אל סופו באומרו עם חיות ברא מדוריה וכו' כי לא יורה זה על מות וזה על חיים אך אדרבה השני פתרון הפירוש הראשון כאשר כתבנו בדנא פשרא וכו' וגם עתה אמר ודי אמרו וכו' לומר כאשר הקדמנו שהאילן הוא משל אל המלכות אשר אמרו להשאיר עיקר האילן הוא עיקר מלכותך ולא לבד אל השאר בחיים חייתך גם דקדק באומרו לך קיימא וכו' והוא לומר לו שמעת את עיר וקדיש אומר ברם שרשוהי בארעא שבוקו הנה היה פשר הדבר שהבנים בניך יוצאי חלציך המה המושלים אחרי זאת ולא אתה כי הבנים אשר זרעך המה המתפשטים ומסתעפים ויוצאים ממך נדמה ונשוה אל שרשי האילן המתפשטים ומסתעפים ממנו אך עתה די אמרו למשבק עיקר השרשים של האילן הוא יורה שמלכות עצמך קיים לך כי עיקר האילן הוא מלכותך אשר תשוב תמלוך וזהו ודי אמרו למשבק עיקר וכו' מלכותך לך קיימא אך אינו בעצם הנמשל במשל כי במשל נשאר העיקר מאז נכרת העליון ואתה לא כן רק מן די תנדע די שליטין שמיא וזהו אומרו מן די תנדע וכו' פעם שנית והוא כי כריתת האילן היא הוראת ההפסק כאמור:

פסוק כד

להן מלכא מלכי וכו'. הנה ענין הכתוב יראה להן מלכא אחר שגזרה עומדת לעומתך עשה זאת אפוא והנצל חטיך בצדקה פרק וכו' והדבר הקשה שאדרבה אחר גזר דין כזה מי אמר לו שבצדקה יפדה ומה גם כי לא מישראל הוא גם תהיה א' מהדברים המקרעים גזר דינו של אדם ולא עוד אלא שיאמר הן דא תהוה ארכא לשלותך שלא כמסתפק ואומר אולי תוכלי הועיל רק כמחזיק ומאמת תעלה ארוכתו בזה. וגם נשים לב אל כפל ענין באומרו חטייך ועוייתך ומה המה אלה חטאיו ועונותיו ומה בין צדקה למיחן ענין:

אך פיו פתח בחכמה לאמר אחרי ראיתי כי אין רעתך רבה כי אם בשצף קצף ורוגז רחם זכר כי ברחמים גדולים ישוב יקבצך ליקר מלכותך על כן אמרתי כי לא ריחקך בזרוע נטויה ובכן מלכי ישפר עלך כי יש תקוה וארוכתך מהרה תצמח וגאולה תהיה לך כי תגאל באלה בצדקה ומיחן ענין ועל כן גמר אומר כי הן דא תהוה ארכא לשלותך יען לא היתה מכתו אנושה וז"א להן מלכא כלומר לפי זה שלא כבדה יד ה' עליך לרעה לכן עשה זאת אפוא ומלכי ישפר עלך וכו':

והנה על פי הדברים אשר כתבנו למעלה יראה כי ד' המה אשמותיו בב' רעות היה כשוגג בדמיונו ובשתים כזד יהיר פעל ועשה בשאט בנפש וביד רמה והוא כי שרירות לבו השיאו לחשוב על ה' תועה ולהאמין בשוא נתעה כי עזב ה' את הארץ מאז החריב ביתו וסילק שכינתו מעל עמו והארץ נתן למלכיה שריה צבא המרום במרום אשר על מלכי האדמה על האדמה ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ועל כן עשה יעשה מזמות לבו ומן השמים לא יוכיחו ולא יאמרו לו מה תעשה ולעומת זה נאמר לו עד די תנדע די שליט וכו' שנית העולה על רוחו כי חכמתו תעמוד לו לשובב אליו כל ממלכות הארץ הנועדים לבא בתחבולות יעץ בדבר הצלם כאשר כתבנו שם ושעל כן גלה מבלי הדעת באומרו לבביה מן אנשא ישנון ולבב חיוא וכו' והן ב' אלה מחשבות אונו אשר המה היו הכנה אל מעשה הצלם לשגגות יחשבו כי תעה לבבו אך שתים רעות פעל ועשה בזדון בצלמא די הקים אשר צוה יפלון ויסגדון כל עממיא להפר עצת קדוש ישראל לעיני כל הגוים אשר יעץ בארבע מיני מלכיות העתידים עורר בעולם כי בדבר הזה חלל את ה' חלילה בפרהסיא. עוד שנית גדולה מזו בצוותו על בני ישראל ישתחוו גם המה לחלל גאון כל צבי על ה' ועל משיחו לחבל מלכותא די לעלמין לא תתחבל אשר הוא כי יבא שילה ועל שתים אלה האחרונים נאמר לו על האחד ולמן די יצבא יתנינה ועל השנית ושפל אנשים יקים עלה כמבואר הכל למעלה ע"כ על חטאים אשר חטא בשוגג נאמר חטייך בצדקה פרק שהוא בצדקה מה גם כי לא ירבה מאד ולא יחונן דלים רבים כי שגגות הנה ועל

אשר חטא בזדון ובפועל אמר ועוייתך במיחן ענין שיהיה חונן ונותן וגם לעניים רבים כי בזדון חטא והוא מדה כנגד מדה אתה עשית להשתרר גם השתרר על כל גויי הארץ מלכיה ושריה על כן לעומת זה תשוב תרחם לעניי ארץ בצדקה וחסד לעומת אשר היה עם לבבך בליעל להתקומם על כל הארץ ולהכניע את יושביה תחת רגליך. ובזה נבין אומרו הן דא תהוה וכו' מורה באצבע לומר הן זאת ביחוד תהוה ארכא לשלותך והוא תחת היותה מדה כנגד מדה. ועל פי דרכו בא ללמד דרך ארץ באומרו מלכי ישפר והוא כי אשר לפני מלכים יתיצב לא יגבה לבו לדבר ולומר שמע בקולי איעצך כי היותו חכם בעיניו ליעץ אל המלך אך ממנו יראו וכן יעשו שמניח חפשיות הבחירה לפני המלך ובלתי מחשיב את עצמו ולא את עצתו באומרו מלכי ישפר כלומר אל תביט אל היות אני היועץ גם כי גדול אני בעיניך ולא אחזיק את עצתי לטובה בודאי מפאת עצמה רק אומר הלואי שהעצה מצד עצמה תישר בעיניך כי איני רק כמגלה דעת ואתה תבחר ולא אני. והנה התעוררו רז"ל על דניאל מה ראה על ככה ומה הגיע אליו לדבר טוב על המלך ועצה טובה קא משמע ליה וכן לא יעשה לאהבה את שונא ישראל נוסף על זה הליועץ למלך נתנוהו ואמרו כי לא מאהבתו אותו עשה הדבר כי אם באהבתו ובחמלתו על עם בני ישראל כי אז ירדו לשערים עם ה' בימים ההם רעבים גם צמאים ובזה יאכלו אכול ושבוע כיד המלך. ובדבר הזה יתכן עוד דרך ב' באומרו מלכי וכו' והוא כי קרוב הדבר יתן אל לבו כי אולי לא למענו הוא עושה כי אם ענייו ירחם כי כל המון ישראל הנה הנם העניים והאביונים הנמצאים שם ולא הכשדים כי אם אחד מני אלף ושנים מרבבה כי המלכות שלהם היה אז בארץ על כן אמר אל תפן אל בחינת האומר באשר הוא יהודי לחשוב כי על אשר בך יחסו עמי עמי אני עושה ואל תשית לבך כי אם אל העצה מצד עצמה אשר היא טובה לוי משבעה עדנין יחלפון כי הן דא תהוה ארכא לשלותך להנאתך ולטובתך. עור היה אפשר לומר כי נתן אל לבו ליעצו לבל יעלה על רוחו כי משנאתו אותו לא פתר לו טוב כי אם רע באמרך כי כל אשר ידבר בא יבא כי כל החלומות הולכים אחר הפה לכן הורה כי לא שונא הוא לו ולא מבקש רעתו כי הלא יבקש ארכא לשלותו וכן הרבה פתחים ודרכים יש ויש להתנצלות דניאל אך אין זה מקום שאמרו להאריך כי ישרים דברי רז"ל כאשר כתבנו י:

פסוק כה

כלא מטא וכו'. הנה כל דברי האגרת הזאת הן הנה דברי נבוכדנצר אל כל עממיא אמיא ופיו המדבר אליהם אכן נשים פנינו אל שנותו את טעמו פעם ידבר כמדבר על עצמו ופעם כמדבר על זולתו כאילו הכתב והמכתב דבר על המלך אליהם והוא כי בתחלת

דברי פיהו דבר לנוכח אתם כאשר ידבר איש אל רעהו פנים אל פנים באומרו שפר קדמי להחויה וכאומרו אנא נבוכדנצר שלה הוית וכו' ומני שים טעם אמר אנא קדמיהון על קדמי דניאל ואחרי כן ככלותו לדבר כל אשר דבר אליו דניאל וישוב כבראשונה לספר להם את אשר קרהו ידבר כאשר ידבר איש על זולתו באומרו כלא מטא על נבוכדנצר מלכא ובאומרו מהלך הוה וכן באומרו ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל וכו' ובאומרו עוד מלתא בכום מלכא ואחרי כן שב אל דרכו הראשון לדבר כמדבר בעדו ואמר אנא נבוכדנצר עיני לשמיא וכו' כען אנא נבוכדנצר וכו' ואין ספק כי לא דבר רק הוא. ואם יאמר איש כי פסוק כלא מטא ושלשת הכתובים הבאים כאחד דברי הספר המה ולא דברי המלך לא כן ידבר ובטלה דעתו אצל כל יודעי דעת וגם כי לא יבצר הנרצה אצלנו בכתובים גם על פי הדרך ההוא לא נאבה לו ולא נשמע אליו פן תהיה האמת נעדרת. ועוד כי בשלשת הכתובים האלה אשר ידברו כמדבר על איש זולתו יזכירנו בשם מלכות מה שלא עשה כן לא למעלה ולא למטה והוא באומרו כלא מטא על נ"נ מלכא ובאומרו ענה מלכא ואמר הלא דא היא וכו' ובאומרו עוד מלתא בפום מלכא ולא עוד אלא שגם ה' יקראנו בשם מלכא בהשמיעו מן השמים את קול מפלתו באומרו לך אמרין נבוכדנצר מלכא וכו' אך בזאת נבא אל תשובה הקודמת והוא כי הן אמת דרך ישרה שיבור לו האדם הלא היא לדבר כמדבר על עצמו ככל דרך איש הבא במגלת ספר כתוב עליו וכה דבר האיש בתחלת דברי פיהו וכה ענה באחרית פיהו אך בכתובים האלה רוח אחרת עמו כי בא להורות לפני כל שומעי אמריו איך מה' יצא דבר כל הרעה הזאת הבאה עליו ולא ממערכות צבא השמים וכסיליהם אשר בני אדם עולים ויורדים בהם ובל יעלה על רוחם כי יחת מהמה כי כוכב מערכתו עלה שמים ובכשלו כשל עוזר ונפל עזור עד שבעה עדנין ואחר אשר נרוץ הגלגל אל הבור עוד שב סובב סובב גלגל עגלתו עד השיבהו לקדמותו מלך על כל הארץ כאשר בתחלה על כן להוציא מלבם הדבר הרע הזה אמר כלא מטא על נ"נ מלכא והוא כי העולה ויורד כגללו גלגל מערכתו שחוזר בעולם הנה האיש ההוא כאשר יורד גאונו והמונו ושאונו הלא יהיה קו לקו לאט לו עד תום מרוצת גלגלו סובב סובב הולך כמהלך רישו ומחסורו עד ארץ יגיע אך באשר דבר מלך שלטון ומה' יצא הדבר אם יעלה לשמים שיאו כרגע שאול יחת כי אין לה' מעצור להשליכו משמים ארץ ברגע קטן ועל כן כי יפול הנופל עודנו מאד נעלה פתע פתאום הוא יורה כי מה' היתה לו והנה בדבר הרע הזה אשר קרה לנ"נ לא הורד גאונו והמונו מעט כ"א עודנו באבו בכל תוקף עוז ותעצומות מלך כל הארץ ורומיה ימטא לשמיא משם נפל כמרום רקיעא עד תהומא דארעא כי זה מורה באצבע כי אצבע אלהים היא כי ממכון

שבתו השגיח להוריד לארץ גזעו פעם אחת ולא ישנה לו וז"א כלא מטא לומר ראו עתה את אשר האלהים עושה כי כלא מטא והגיע עודנו נ"נ מלכא בכל תוקף מלכותו ובגלל הדבר הזה בראותו לקצת ירחין תרי עשר כי לא נגרע ממלכותו דבר גאה גאה ויענה עזות ואמר הלא דא היא בבל רבתא וכו' ועל כן שב להזכיר עצמו בשם מצנא במגלת ספר כתב באומרו ענה מלכא ואמר הלא דא וכו' כי באשר הוא מלכא כמאז ולא החל לנפול זדון לבו השיאו לדבר ולומר כדברים ההמה ובאחרון הכביד בכתוב השלישי להורות כדבר הזה באומרו עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל שעודו מלכא נפל קל מן שמיא ומה גם לרז"ל שגם שרו ששמו קל נפל רגע אחד ואז הרבה כושל גם נפל עזור כמשמים ארץ עודנו מלך על כל הארץ וכל גוים יעבדוהו מן אנשא טריד כבהמה בבקעה תרד לאכול את עשב הארץ ובזה יתכן אשר קראוהו מלכא מן השמים באומרו אליו לך אמרין נ"נ מלכא כי אין שלטון ביום רעה ומה גם לאיש צר ואויב הרע ההוא אך מן השמים אמרו אמור למנאצי לך אמריין נבוכדנצר מלכא וכו' לומר לך אמרין שאתה כעת נ"נ מלכא כי עודך מלך מסתולל בעמים הנה פתע תשבר ומלכותא עדת מנך ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא מדורך וכו' כי תבאנה לך שתי אלה רגע אחד אבדן המלכות והדעת וחלית והיית נחשב כבהמה וז"א אחרי כן בה שעתא מלתא ספת וכו' לומר בה שעתא שעדן היה מחזיק במלכותו מלתא ספת עליו ומן אנשא טריד וכו'. עוד אפשר ע"ד זה לפרש אומרו לך אמרין כלומר לך אמרין ומכנים נ"נ מלכא כל גויי הארץ כי עודך מלך ובעת ובעונה הזאת מלכותא עדת מנך וכו':

פסוק כו

לקצת ירחין וכו' ענה מלכא וכו'. הנה ארז"ל כי קבל מוסר ושמע עצת דניאל לחונן דלים והיה זן ומפרנס העניים והאביונים דבר יום ביומו ולקצת ירחין תרי עשר מהיכל מלכותא שמע קול צעקה בעיר צוחה על היין ועל בר ולחם ומזון מפת בג המלך ובשר מבשרו ושאל מה קול הקריה הומה ויען המגיד ויאמר קול מלחמה במחנה העברים מאנשים עברים נצים כי חלק לבם במנות חלקם זה יאבה מנה אחת אפים בחזקת היד וזה יאמר לתת לו פי שנים בראוי כבמחזק ויקצוף המלך מאד כי על לבושו יפילו גורל וענה ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה וכו' ועתה יהיה דגני ותירושי מאכל לאויבי אז אמר כי שבר לא ינתן להם ומזונו מנע מפיהם ועל כן עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל וכו'. והנה עדיין ראוי לשים לב כי הלא ידע עם לבבו כי נאמן דניאל למשרא קטרין ולמפשר חלמין וכל דבריו אמת יוצדק ומה ראה על ככה להשליך דבריו אחריו ולבוז לנועם מליו וימנע מחפץ דלים ולא זכר עשות חסד ולא ידע כי חסר יבואנו

כפתרון חלומו. ואחשבה לדעת זאת על מי דרכם ז"ל באשר נשים לב אל אומרו ולקצת רחין תרי עשר מה צורך אל הודעת סכום חדשים וגם מה ענין אומרו הלא דא היא בבל רבתא וכו' שיראו דברים תפלים מבלי מלח ואומר כי הן אמת כי דבר מלך באומרו כלא מטא וכו' אשר כתבנו כי בא להורות השגחתו יתב' באשר השליכו משמים ארץ רגע אחד מה שלא יקרה כה לנופל על ידי המזל לא הודע אליו עד עבר בים צרת הפרדו מן בני אנשא ושב טעמו בו. אמנם כאשר יספר את אשר קרהו באומרו לקצת ירחין וכו' אשר היה בשעת מעשה עדן לא היה לו לב לדעת מה בין הנשא ושפל על ידו יתב' אל היורד על ידי המערכת כי טרם תבא אליו הרעה חשב כי אין נעשה פתגם מעשה הרעה בסתר המדרגה גם הנעשה על ידו יתב':

ובזה נבא אל הענין והוא כי אמר בלבו הלא דבר דניאל היה אלי לאמר וגזרת עילאה די מטת וכו' כי זה יורה כי עת פקודתו באה ונהיתה בימים ההם ובעת ההיא ואין ספק כי לשון מטת עונתו לא יגרע מיום שמועה או חדשה או שבתה או תוך שנתה ולא יעבור כי לשון הגעה תורה על אשר הוא שם על כן היה כמחריש וחונן דלים ופזר נתן לאביונים עד מלאת לו שנה תמימה מראשית השנה ועד אחרית השנה כי אחרי כן בת דינא בטל דינא. עוד ב' כי אמר בלבו אם זה איננו שוה לי ועוד ידו נטויה בזה יבחן כי אם לא שב אפו ממני הלא מחדשי השנה הזאת יחל רוח אלהים רעה לבעת ולהיות הולך וסוער קו לקו ויאמר בלבו אנסה נא ואראה אם בעוד שנה יהיה נצב מלכותי על עומדו ולא יהיה שם בדק בזה אדע כי לא היה פחד ויהיה נכון לבי בטוח מכל דבר רע כי אם אני לצלע נכון היה סר צלי מעט מעט ומה גם עתה כי כלה זעם ובת דינא בטל דינא אחר תקופת השנה אך אם יהיה שם בדק אדעה כי החלותי לנפול ומטה ידי ואני טרם אכלה בצדקתי החזקתי ולא ארפנה כי בצדקה יכון כסא כבודי על כן היה דואג כל השנה מעת לעת שנים עשר חדש מיום שמועה וכאשר ראה כי כלו לו חדשיו ואין כל חדש ומלכותו בכל משלה כאשר בתחלה אז ראה ושמח בלבו ויגבה לבו ויחל בשמחתו לטייל בהיכל מלכותו וז"א לקצת ירחין תרי עשר וכו' כי בראותו עברו עליו שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מוראו מטוב לב על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה:

פסוק כז

וכה אמר בלכתו הלא היא בבל רבתא וכו' אחשוב יאמר למה אירא מימי רע הלא אם יואל אלוה וידכאני הלא מעתה יתר ידו מעט מזער להשפיל גאותי ומכון שבתי הודי והדרי היה הולך וחסור אך הנני רואה בעיני כי הלא זאת בבל רבתא אשר עם היותה רבתא אנא בניתה לבית מלכי כי כלה לפני כבית א' מהמלכות. או יאמר כי דרך המלך

לבנות לו בית בעיר המלוכה יפה תואר ויפה מראה משוח בששר וספון בארז בכסף ובזהב ייפהו ובמשכיות החמדה יפארהו אשר אין כמוהו בכל הארץ אשר הוא מושל בה וההוא יקרא בית המלכות אשר חמד לשבתו אך לא יעשה כן לכל שאר בתי עיר המלוכה אמנם נ"נ אמר כי בערך בית מלכות שאר מלכי ארץ אצל בתי החצרים שבמדינה ההיא ושאר מדינות המלך כן ערך בבל כלה אצל שאר המלכות כי כלה כלילת יופי ורבת תפארת ונקרא שמה בית מלכות זהו ודי אנא בניתה לבית מלכו והיה זה בתקף חסני כי מבלעדי מלך אין בכל הארץ יעשה כדבר הזה כלו' והנה על כל אלה לא יחסר כל בה כי נכון מושבי כאשר בתחלה וגם בניתה ליקר הדרי ואין נגרע מזיוי והדירי כל מאומה וככחי וגדולתי אז כחי עתה ועל פי הדברים האלה גבה לבו וישלך דברי דניאל אחרי גוו ויפר את עצתו כי טרם ידע די שליט עילאה להעדאה מלכותיה מניה:

פסוק כח

ע"כ עוד הוא מדבר והנה קול מבשר ואומר לך אמרין וכו' מלכותא עדת מנך וכו' עד די תנדע די שליט עלאה ויתכן יאמר מלכות עדת מנך כלומר הלא גבה לבך על ראותך מלכותך לך קיימא מאז חלמת ועד עתה וכאשר דמית לא כן היתה רק מלכותא עדת מנך כלומר עדת מאז לולא הצדקה כי היא שעמדה לך להתמהמה עד היום שתבאנה לך שתיהן רגע א' באשר מן אנשא לך טרדין וכו' וז"א אח"כ בה שעתא מלתא ספת ולא אמר מלתא מטת לומר כי מטת מאז ועדת מלכותא מניה אך עתה בא התכלית והסוף וז"א ספת:

פסוק כט

ומן אנשא וכו'. הנה היה לו פתחון פה לדבר ולומר הנני מודה ועוזב כי שליט עלאה וכו' מעתה והסר מעלי שבטך לזה אמר וז' עדנין יחלפון עליך עד די תנדע כלומר שליט בעולמו הוא יודע כי גם כי ימלא פיך תהלותיו ית' לא תשתקע הידיעה בעצם אם לא עד יעבור זעם עליך ז' עדנין וז"א וז' עדנין יחלפון עלך עד די תנדע וכו' כי הז' עדנין צריך יתגלגלו עליך עד די תנדע ויהיה כנגד ז' כוכבי לכת השופטים משפטי איש ואשר יקרה לו ותראה כי אין לך מושיע עד תשא עיניך השמימה אל אל בשמים ויושיעך באופן שצריך ז' עדנין עד הגיעך אל גדר די תנדע די שליט וכו' ולמעלה כתבנו טעם זולת זה וגם זה נכון:

פסוק ל

בה שעתא וכו'. גם כי פיו המדבר אליהם לא אמר ספת עלי והוא באשר נשים לב על אשר לא הזכיר די לבב חיוא אתיהיב ליה אך הבליעו בנעימות באומרו על נ"נ ולא אמר

עלי כי היה בלתי מרגיש אם היתה עוברת עליו צרה כי לבו בל עמו רק כאילו עבר כוס על זולתו על כן אמר על נ"נ כאילו לא הרגיש פי המדבר:

פסוק לא

ולקצת יומיא וכו' וכל דירי ארעא וכו'. הנה ראוי לשים לב באומרו אנא נ"נ כי מי לא ידע כי הוא נבוכדנצר ואת מי יורה דעה זו ומהראוי יאמר ולקצת יומיא עיני לשמיא וכו' ועוד באומרו עיני לשמיא נטלית כי הנה לא יבצר או קנה חכמה קנה בינה לשוב עד המכהו ונשא עיניו השמימה כמודה ונותן הודאה על העבר וכצועק על העתיד לבא תהיה שריתו לטוב או עדן לא היה לו דעת ולא תבונה עד אחרי כן באמרו ומנדעי עלי ולא מחכמה נשא עיניו השמימה כי אם בלי דעת כעיר פרא אשר יעשה כן לרגעים שלא במתכוין אל אלהי השמים אשר על השמים כבודו אם אמרנו כי מחכמה עשה איך יאמר אחרי כן ומנדעי עלי יתוב הלא עד אשר לא נשא עיניו נתן ה' חכמה בלבו ואם אמרנו כי לא בהשכל נשא ראשו למה זה נעלה על ספר זכרון פעולה בהמיית ולא עוד אלא שגם הוא יורה כי בגלל הדבר ההוא קנה בינה באומרו עיני לשמיא נטלית ומנדעי עלי יתוב ואיך יזכה ילוד אשה בפעולה המתייחסת אל פעולת עיר בן אתונות אשר לא נתן ה' חכמה ותבונה בהמה ואף גם זאת כי הלא כאשר נגזרה עליו הרעה הבאה שם נאמר ושבעה עדנין וכו' עד תנדע וכו' כי זה יורה כי במשלם שניא אלין ישוב טעמו בו ואז יבין וישכיל די שליט עלאה וכו' ולמה זה אותו תלה באשר נשא עיניו לשמים וגם באמרו ומנדעי עלי יתוב הלא טוב היה יאמר ומנדעא ועוד כי לא כן היה מדעו בראשונה כי עדן לא ידע די שליט עלאה וכו' כי זה כל פרי יסורי חטאתו למען ידע כי לה' הארץ באומרו עד די תנדע וכו' אך מתחלה לא כן ידמה כי על כן יעץ תחבולות בענין הצלה על ה' ועל משיחו במלכותא די לעלמין לא תתחבל כי יעץ להדיח מלכים נועדו לבא עד עת קץ ולהפר עצת קדוש ישראל ולא ידע כי הכל בידי שמים די שליט עילאה וכו' ויעץ בושת לביתו כי ע"כ באה אליו הצרה הזאת ככתוב למעלה והנה עתה בדעה קנה ענה ואמר די שלטניה שולטן עלם וכו' ואיך יאמר ומנדעי כאילו זאת היתה לו מטרם מכה ציץ ואם הוא על הכנת הדעת מצד עצמו גם כי נתוסף כעת זה חלק טוב לדעת שולטנותו יתברך אם כן אחר כי לא שלם היה מאז כעתה הנה טוב היה יאמר ומנדעא כמדובר. ובאומרו ולעלאה ברכת ולחי עלמא וכו' מה ענין שנויי התארים והתייחסות כל אחד אל המדובר בו. ובאומרו וכל דירי ארעא וכו' מה ראה על ככה ליחסם אחר הארץ ולא אמר וכל בני אנשא ומהו רבוי הכל. ובאמרו כלא חשיבין הנה ארז"ל שהוא מעין אבק אשר יראה הרואה אותו בנצוץ השמש העובר ממקום למקום כמין קסמין של נסורת דקין

מאד ולמה זה הניחו פשוטו שהם כלא היו ומהו היחס או הצד השוה של דירי ארעא עם נסורת השמש ועוד למה זה החל בדירי ארעא ואחרי כן עלה שמים והזכיר חיל שמיא וירד וישב אל הארץ כשהיה באומרו ודירי ארעא וגם אומרו ולא איתי וכו' הלא יראה שפת יתר כי הוא הקודם וכן אומרו אחרי כן ויאמר ליה מה עבדית מה בא להוסיף:

אך אמנה אין ספק כי במלאה הימים האלה הנועדים עליו ניתן בו דעה כדבר ה' אשר דבר ביד עיר וקדיש וקל מן שמיא אך בהדרגה כי אז נפתחו ארובות שכלו ורוח מבינתו ויחל רוח ה' לפעמו במהלך שבילי הדעת קו לקו זה שלש רגלים זה אחר זה שלש מעלית אשר בהם יעלה ויבא מן הראשונה אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית כאשר יבא בס"ד והוא כי אין ספק כי עודנו מהלך בין החיות לבו בל עמו די לבב חיוא אתיהב ליה אך היה כיונה פותה אין לב אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה בלתי מכיר את עצמו מי הוא ואי מזה עם הוא אם זה יולד שם עיר פרא או אדם יולד ועבר עליו צרה רק נמשל כבהמות אשר לא ידעו איש מה הוא:

ובכן נבא אל שלשת הדרגות ידיעתו ורוח מבינתו והנה הראשונה אשר תהיה לאיש כמוהו בהתחדש בינת אדם לו הלא הוא כי יעיר עליו רוח ממרום ויעירנו כאיש אשר יעור משנתו דכיר כי הן אדם היה ותרדמה נפלה עליו והיה כאיש נדהם עד כה כבהמה בבקעה ואז יכיר בעצמו כי אורו עיניו וכמקיץ וריקה נפשו יאמר בלבו הלא אני נ"נ הייתי מלך על כל הארץ ועתה מה לי פה ומי לי פה בהרים ובגאיות שולל וערום שערי כנשרין רבה וטפרי כצפרין אך זאת ישיב אל לבו אין זה כי אם רוע לב אשר חטאתי וישר העויתי לאלהי מערכות אשר חרפתי ומן השמים יוכיחו את איש אשר כמוני ומה' יצא הדבר ועתה שב ורפא לי ובכן נשא עיניו השמימה כמחזיק טובה על כל הטובה אשר היטב היטיב ה' עמו ועד פה תבא המדרגה הראשונה והוא יגידנה ויכחידנה תחת לשונו בחלק שפתיו ודברים מוכיחים למבין אך לא יבאר היטב למען כבודו והוא באומרו ולקצת יומיא שהוא במלאת ימי הרעה הנועדים עליו אנא נבוכדנצר כלומר פקח ה' את עיני ואבינה ואכיר את עצמי כי אנא נ"נ הידוע אשר לא נודע אלי עד הנה ואדע ברוח מבינתי כי יד ה' עשתה זאת ועתה בי ישוב יהפוך ידו וישנני לטוב ועל כן עיני לשמיא נטלית ואליו יתברך נשאתי את עיני יגמור בעדי את אשר החל וכן עשה כי מנדעי עלי יתוב והיא ההדרגה השניה. ולבא עד תכונתה נגביל גבול מעמד שלשתן אחד לאחד והנה הראשונה הנה באה הלא היא להכיר את עצמו ואף גם שהוא יתברך פעל כל זאת טרף וירפאנו למעלה הימנה לשום שכל והבין הרמז הרומז הרעה הבאה עליו ובואה בדרך אשר באה בו ולא באופן אחר לדעת מוסר השכל ותלמוד גדול ללמוד וללמד די שליט

עלאה במלכות אנשא וכו' כי על כן באה אליו הצרה הזאת באומרו עד די תנדע וכו' והוא כאשר כתבנו למעלה כי כל זאת באה ונהיתה על צלם דהבא די הקים ברוב כשפיו להסב את זרעו אחריו כל ממלכות הארץ העתידים עורר מלכותם מאז עד קץ הימין ואף גם על אצילי בני ישראל הבאים באחרונה הוא מלכותא די לעלמין לא תתחבל שלח ידו ככתוב למעלה וחשב מחשבות און כי יש לאל ידו נגד אלהי עולם באומרו כי עודנו באבו ובתוקף מלכותו יעשה ויצליח כי הוא יתברך מעת גרש את עמו ומארצו יצאו הנקראים בשמו ובשם ישראל לבדם יכנה שם אלהותו על כן מאז גרשם סילק עצמו מהנהגת העולם השפל והארץ נתן אל השרים השוררים על מלכי האדמה וזה היה עון נ"נ ובדבר הזה אמר בלבו מי יורידני ארץ או ימחה בידי בכל אשר אחפוץ לעשות עודני במלכותי ולא ידע די שליט עלאה במלכות אנשא כלומר כי גם שהוא יתברך עילאה ועל השמים כבודו ומה גם אחר סילוק שכינה מהארץ מאז גלינו מארצנו אל יעלה על רוחו רוח עועים כי עזב ה' את הארץ ויש לאל ידו במלכותו לעבור רצונו כי אם גם עודנו באבו ובתוקף מלכותו שולט עליו וזהו די שליט עלאה במלכות אנשא ומה גם שיוכר בהחזירו למלכותו שיורה כי לא כלתה כוכב מערכתו רק במחציתו לקח.י והשפיל גאותו ואשר ניתנה מלכותו בימים ההמה לאשר לא עלה על רוחו הוא אויל מרודך כי בשובו למלכותו אסרו בכבלי ברזל הורה דלמן די יצבא יתנינה וממנו יקח שאף גם מלכים נועדו לבא אחריו לא יעדא עבד שולטן מהם כי הוא יתברך הנותן לאשר חפץ ולא יושיע לו ימינו למלוך תחתם הוא וזרעו כאשר הארכנו למעלה בדבר הזה ובפרטי ההוראות המסתעפים מאשר נגזר עליו:

והכלל העולה כי ההדרגה השניה הלא היא להביא מעשה תקפו יתברך אשר הוא המושל על כל מלכי האדמה מאשר קרא לו. למעלה הימנה מדרגה שלישית אשר בינה ובין השנית ביתר שאת חכמה ודעת אשר יאתה לאיש חכם לב אשר השליטו ה' להיות מלך על כל הארץ על שאר חכמי לב אשר אין להם חלק ונחלה כי עם היות כל איש שורר בביתו כי להנהגה כללית אין קצה לתבונה יתרון דעת החכמה הצריכה ועד ממהר בדבר שלמה המלך עליו השלום כאשר היה דבר ה' אליו שאל ישאל מאתו ותשובתו הרמתה לשאול חכמה נאותה אל המלכות הרב ורם כי אין ספק צריך רחב לב בחכמה ובתבונה ובדעת למרבה המשרה ומשל ממשל רב לדעת איכה ירעה את ההמון הרב ואשר יוציאם ואשר יביאם והן זאת היתה ההדרגה השלישית אשר השיגה יד נבוכדנצר באחרונה כאשר יבא ובהגמר את ההלל למלל גבורות ה' כעל כל אשר גמלהו ה' ועשר ידות נתחכם אז יותר להבין רעם גבורותיו יתברך מאשר קרה לו על אשר הבין בטרם

תבא אליו ההדרגה השלישית כאשר יבא באורה בפסוקים הבאים בסיעתא דשמיא ובכתוב הלז אשר אנו בו אחרי אומרו עד היכן יד השגת גבול הראשונה מגעת באומרו אנא נבוכדנצר עיני וכו' כאשר כתבנו אמר איך ממנה עלה על השנית והוא ומנדעי עלי יתוב הלא היא להבין ולהשכיל ממעשה שהיה די שליט עלאה וכו' כאשר באר היטב בסוף הפסוק באומרו די שלטניה וכו' והן זאת בידו היתה ושלחה והוא כי הלא מקדם בפיו ובשפתיו כבד את ה' ואמר מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וכו' כי זה בדמותו בצלמו ענין די שליט עלאה במלכות אנשא וכו' אלא שאחרי כן שב מידיעתו ובחר ברע והיה תוהה על הראשונות ועתה שב אל דעתו הראשון וזהו אומרו ומרדיעי עלי יתוב כי מדעו הקודם שב עליו ובדבר הזה צדקו יחדו מלת מרדעי ומלת יתוב:

ואמר ולעלאה ברכת לומר כי הלא מאז חל עליו חובת ברך את ה' החונן לאדם דעת אשר חלק לו מחכמתו ומנדעו עליו יתוב שנית להלל ולשבח לאדון הכל על אשר נמצא למד כעת מהקורות אותו די שליט עילאה וכו' כי היא חכמתו ובינתו אשר למד ממוצא דבר וכן עשה על דבר חכמת בינה אשר חלק לו אמר ולעילאה ברכת וייחס אל היותו יתברך עילאה יען כי נתן השכל במרומים וממכון שבתו השגיח והשפיע עליו חכמה ודעת ועל אשר למד משולטנותו יתב' אמר ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטניה וכו' לומר הנה הוספתי על השמועה כי מן השמים השמיעוני את קול מלאך ה' אומר עד די תנדע די שליט עילאה במלכות אנשא שמורה כי המלכות בצד מה לנו הוא כי אם שהוא יתברך שליט על המלך המולך על הארץ וגם אין נראה מזה הזכרת שולטנותו כי אם בהיות דורות בעולם ששליט במלכותם ולמן די יצבא יתנינה אך יתר שאת לי בדעה קניתי לדעת כי שלטניה שלטן עלם גם בתום כל הדור ואדם אין וגם בכל דר ודר אשר ימלוך מלך על הארץ לה' לבדו המלוכה ואין לזרים אתו לומר שהוא מושל ושליט במלך המושל בארץ כי לא כן הוא רק מלכותיה עם כל דר ודר כי המלכות שלו היא ומבלעדיו אין מלך ואין שר:

פסוק לב

ואף גם אשר לכל מראה עינינו יהיו נטועים גם שורשו בארץ הלזו מלכים ושרים להשתרר גם השתרר בעמל אנוש אינימו השוכבים על מטות שן הבונים חרבות למו יבנו בתים וישבו במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות אשר תהיה להם הארץ לדירת קבע כתושבים בה לאורך ימים וכל אשר יעשו יצליחו ואין מכלים וכל אשר תמצא ידם לעשות בכחם כמזמות זו חשב נבוכדנצר בטרם תבא אליו הרעה אשר באה ונהיתה אל יראה בעינינו כי מראה עינינו זה ינגד אל אמרי ושלטניה עם דר ודר כי עזב ה' את הארץ

ביד מלכיה שריה כי לא כן הוא כי שבתם וקימתם הבל הוא על כן הוסיף ואמר וכל דירי ארעא כלה חשיבין לומר שכל הנראים דרים על הארץ כדירת קבע ולא כגרים אשר בארץ המה כלה חשיבין לפניו ית' כי מהבל ימעטו:

ולהבין בדבר נשים פנינו אל דברי רז"ל האומרים כי לה הוא נסורת הדק שבניצוץ השמש ונבין בדבריהם כי נעמו והיטיבו אשר דברו בדרכם מכוון אל הדרך אשר דרכנו בו והוא כי המה ראו כי לו חפץ נ"נ לומר שהיו כלא היו כי לאפס ותהו נחשבו על מה זה הטיל הכתוב ה"א בסוף תיבת כלה ומהראוי תהיה אל"ף ואף גם מלת חשיבין יצדק יותר על מציאות דבר מה מעל בלי מה והעדר על כן ראוי לדרוש על נסורת נצוץ השמש אשר להם מציאות מה ומתייחס אל הנושא והוא כי שלש בחינות המה הנמצאות בו א' אשר הקסמין ההם למעלה מהארץ המה באויר ואין להם על מה שיסמוכו ב' כי יראה הרואה אותם בניצוץ השמש כעולים ויורדים בו ג' כי לא יתמידו כי עין ראתה ותעידם היה לא יהיה כי אם עד אשר לא תחשך השמש אך אחרי אשר זרחה ונודד מדי עברו יעברו והנה אינם ולא מדע מקומם איה. והנה מעמד שלשתן המצא תמצא בבני אדם גם בני איש המה מלכיהם שריהם וכל עם הארץ ועליהם אמר כלה חשיבין לומר הלא כל דירי ארעא העולה על רוחם כי דירה ונחלה היא להם הארץ בראותם כי שעה משחקת להם לבם לא נכון כי הנה כלה חשיבין שאין יד חזקה בארץ הלזו ואין להם על מה שיסמוכו כנסורת הנראה בניצוץ השמש כענין הבחינה הא' כי גם אם עלו שמים עשו והצליחו עוד ישובו ירדו תהומות כי לא לעולם חוסן כי העוה"ז עולים ויורדים בו כענין בחינה הב' וגם כי יבלו ימיהם בטוב רגע ימותו וילכו בלי חמדה ולא בידם טובם לא ירד אחריהם כבודם ומה גם אם תמות בנוער נפשם וחיתם ונכזבה תוחלתם כי לא ידע האדם עתו כדגים הנאחזים במצודה רעה והיא הבחינה הג' שבנסורת ההוא הנקרא לה ועל כלם רמז באומרו וכל דירי ארעא כלה חשיבין לומר כי מלכותיה עם כל דר ודר כי המלכות שלו היא ולא לבני אדם כי כל דירי ארעא אשר השעה משחקת להם כלה חשיבין בשלשת בחינותיו ומהם ימעטו לפניו באופן כי אין לומר די שליט עלאה במלכות אנשא כי זה יורה כי יש מלכות מתייחס אל זרע אנשים כי אם שה' ב"ה שליט בו אך התחכם אז יותר להבין ולהשכיל כי אליו יתברך לבד יתייחס המלכות כי דירי ארעא כלה חשיבין ובכן לא נאמר רק מלכותיה מלכות עלם וכו' המורה כי אליו לבדו המלוכה ואין לזרים אתו כאמור. עוד הוסיף ואמר וכמצביה וכו' לומר אל יעלה על לב איש לדבר ולומר הלא מלך הארץ יעוז במעוז שר שלו להיות צל על ראשו להציל לו כי השר או המזל יהיה למחזיק ולמעוז לו כי יהיה לו משען ומשענה כל ימי השתרר השר השורר עלוו כי לא כן

ידבר כי השם במזל או בשר זרועו ועזרו הלא יהיו לו כמשענת קנה הרצוץ כי אין מעצור לה' בשצף קצף כמעט רגע לזלזל במזל ולצרור את השר ולהוריד לארץ גזעם ולא עוד כי אם כה משפטו יתברך כל הימים לפקוד על צבא המרום במרום ואחרי כן על מלכי האדמה המסתופפים בצלם כי יכשל עוזר ונפל עזור כדברי רז"ל שמפיל השר תחלה והלא זה דבר נ"נ באומרו וכמציביה עבד בחיל שמיא ודירי ארעא כי ראשונה יעשה חפצו בשרים הוא חיל שמיא ואחרי כן בדירי ארעא ולא איתי בחיל שמיא האמורים המה השרים היודעים את מעשה ה' מקדם אשר לא נעשה די ימחא בידיה לומר למה תעשה כה ולא בדירי ארעא הנזכרים הבלתי יודעים עד אחר העשותו יאמר לו מה עבדת מדוע ככה עשית גם כי ידעו מלין ישיבוהו יראו מלפניו כי לא יבצר מהם כי לא מחשבותיו מחשבותיהם ולא דרכיהם דרכיו יתברך מה שאין כן בשרים ובסגנים אשר תחת מלך גדול המושל ממשל רב כי כמה וכמה פעמים סרכי מלכותא ואחשדרפניא ישיבו יד המלך מעשות מעשהו אם זר מעשהו בעיניהם כי יש לאל ידם למחות מלכין ואם פעל ועשה גם כי מי יבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו ומה שעשה עשוי לא יבצר מהם לשום מצחם נחושה לעומת מצחו ולענות בו סרה באמור אליו מדוע ככה עשית כי גם כי יש לאל ידך לעשות כי אתה הוא מלכנו בעיני השרים לא טוב הדבר וכיוצא באלה הדברים והוא כי זה להם יען וביען הוא צריך אליהם וכל טוב אדונם בידם כי גדולי המלכות ושריו המה הממליכים אותו אך לפניו יתברך אין מלך ואין שר וגדול כי הוא עשאם ויכוננם והם מאתו ובידו על כן בגלל הדבר הזה לא איתי די ימחא בידיה ואפשר על דרך זה לומר כי חיל שמיא יאמר על מערכות השמים ולא איתי די ימחא בידיה על השרים:

עוד אפשר בהמשך הכתובים שכנגד היות מלכותו יתברך גבוה מעל גבוה עד אין קץ אשר הוא ענין היותו שליט במלכות אנשא אמר ולעילאה ברכת וכגנד נצחיותו יתברך שעל כן נאמר ולמאן די יצבא יתנינה כי הוא הנותן ממשלה לנסיכים ומלכים לדורות עולם אמר ולחי עלמא שבחת והדרת. והחל לפרש במאי דסליק מניה ואמר על הנצחיות שלטניה שולטן עלם ועל המלוכה ומלכותיה עם כל דר ודר ולא שהוא צריך לברכתי חלילה או משתבח בשבחי או מתהדר בהדורי אשר אמרתי ברכת שבחת והדרית כי הלא עוד זאת אודיע כי כל דירי ארעא כלה חשיבין לפניו והראיה כי כמציביה עביד בחיל שמיא ודירי ארעא כאשר עלה במחשבות באשר הוא רצונו לבד ואף על פי כן לא איתי די ימחא בידיה וכו' שלא כמלכי האדמה עם שריהם ככתוב למעלה. והנה בשתי הדרגות הנזכרות היה מקום לומר כי בראשונה זקף עיניו למרום אך לא השיגה אל אל

בשמים כי מאתו יתברך יצא הדבר כי אם שהיתה גזרה שמימיית אך אחרי כן מנדעי עלי יתוב על דרך הכתוב למעלה ולעלאה ברכת כלומר אל אל עליון אשר על השמים כבודו ולא לצבא השמים וכסיליהם וגם הוא נכון וגם בו ידרוך הדורך בכל הדרך הראשון:

פסוק לג

ביה זמנא כו' כען וכו' . הנה ראוי לדעת עד כמה פעמים ישוב ויאמר מנדעי יתוב עלי כי הלא נאמר למעלה וגם כי רמזנו התחלת תשובתה עד כה לא נגמרת מלאכתה ועתה בס"ד נבא עד תכונתה ובאומרו וליקר מלכותי וכו' יתוב עלי הנה לא יצדק כי אם ויקר מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי או וליקר מלכותי הדרי וזיוי התיבוני אך יתוב עלי עם אומרו וליקר וכו' הוא בלתי צודק ועוד שאחר שהגיע למלכות איך יאמר הדברי ורברבני יבעון כי משמעו הוא יבעון להמליכו ועוד באומרו כען אנא וכו' מה ענין אומרו כען שיראה כשולל זמן זולתו ומהראוי יאמר להן אנא וכו' שיהיה כאומרו לפיכך אני משבח ומרומם וכו' ועוד למה לא אמר כל השבח הזה למעלה באומרו ולעלאה ברכת ולחי עלמא שבחת וכו' ולא יפסיק בינתים בתשובתו למלכותו ולא עוד אלא שמורה שעל אשר על מלכותו התקנת ורבו יתירה הוספת ליה הוא משבח ומרומם וכן לא יעשה כי מבלעדי זה לו יתברך נאוה תהלה לאהבת האמת והטוב ולא לאהבת המועיל מה גם כי הלא הוא עצמו עשה כן ומאז נשא עיניו השמימה עודנו בארץ מדבר ברך ושבח כאשר אמר למעלה ועוד באומרו וכל מעבדוהי קשוט ואורחתיה דין מה בין מעבדוהי לאורחתיה ומה ענין אומרו באחד קשוט ובשני דין ועוד באומרו ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה והלא טוב היה לשבח במעשה מביכולת ומה גם כי בדידיה הוה עובדא ויאמר נא ודי מהלכין בגוה משפיל וגם מה התקשרות יש לשבח הזה בשלשת חלקיו חלק כחלק:

והנה לבא אל באורו נשימה לבנו אל שנותו את טעמו באומרו שלטניה שולטן עלם כי למעלה בתחלת דברי ספר כתב לכל עממיא לא אמר כן כי אם מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר כי מה שייחש שם אל המלכות ייחס פה אל השולטנות ואשר ייחס אל השולטנות ייחס פה אל המלכות וגם על פי דרכנו נשיב אל אומרו פה מנדעי יתוב עלי ולמעלה אמר מנדעי עלי יתוב ואם יהיה אפשר גם לתת טעם אל חילוק הנקודות כי למעלה נאמר מנדעי בפת"ח המ"ם ופה בחיר"ק:

ואומרה כי שלשת המה הלכות דעות אשר הלך בהן נ"נ משערי לשער וגדרנו גדרם והנה עד הנה דברו הכתובים על שתים הראשונות ואשר נעלה מהראשונה אל התיכונה ותאר הגבול אשר לכל אחת מהנה ועתה בא ויאמר את אשר נעלה מן התיכונה אל השלישית וכל ישעו וכל חפץ אשר נושע בה ויצלח למלוכה ואשר בפגעו בו קנה חכמה קנה

בינה יתירה במעשה ה' כי נורא הוא ועל פיה ראה והגיה דבריו הראשונים ומלא את חסרונם לתת תודה ותהלה מאד נעלה על כל אשר השיגה ידו בטרם תבא אליו המדרגה השלישית הזאת והוא כי מה' צבאות יצאה הפליא עצה להשיבו אל מלכותו ולהכינו על מכונו למען דעת כל עמי הארץ את כבודו יתברך מפי אשר חללו לעיני כל עממיא אמיא במעשה הצלם ככל הכתוב בכונתו אצלני למעלה אשר למען זאת ה' חפץ דכאו למען ידע כי לה' הארץ ולמען יתקן את אשר עותו ויהיה מלאך רע עונה בעל כרחו אמן כי אין כמוהו עד נאמן לעיני העמים ומה גם כאשר עליו עבר כוס על כן היתה עצת ה' לאשר יהיה עד ממהר ושישמעו דבריו לכל העמים כאשר בתחלה להשיבו למלכותו ולשים בלבו יגיד דבר כל אשר נגזר עליו ואשר נעשה פתגם מעשה הרעה ואשר ידע בגלל הדבר די שליט עלאה וכו' לכל עממיא וכו' לעומת אשר חללו לעיניהם ככל הכתוב למעלה באר היטב ועל כן רצה הקב"ה ליתן חנו בעיני כל שריו ועבדיו בל יהיה נבזה בעיניהם נמאס באמרם הן בעודנו מלא חכמה וכליל יופי כמבואר למעלה לא עמד טעמו בו וריחו נמר ומה יעשה אחרי נפלו ונמשל כבהמות כי גם כי ישוב ותהיה בינת אדם לו לא יבצר ממנו סכלות מעט כי אין אבדת דעת חוזרת לבעליה כאשר בתחלה ובכן יאמרו הזה יעצור בעמים כלם או זה יעשה מלוכה על כל גויי הארץ ומה גם כי אשר הוא מלך על כל הארץ הלא לא יהיה כ"א אשר נמצא אתו יתרון דעת החכמה עד בלי די על כל איש חכם לב ולא יבצר ממנו מזמה וחכמה להנהיג את כל ההמון הרב אשר השליטו ה' בהמה אך חסרון לא יוכל להמנות נצב מלך עוד. ב' כי אשר קרהו מקרה בלתי טהור כמוהו עשבא כתורין יאכל ומטל שמיא נשמיה יצטבע היה ביום אכלהו חורב וקרח בלילה לא יום א' ולא יומים כי אם עד ז' עדנין אין ספק כי לא עתה בשובו פניו יחורו יזהירו כזוהר אור פני מלך כאשר בתחלה כי בעודנו מהלך בין החיות פנה הודו פנה הדרו ועוז פניו ישונא ונהפכו פניו לירקון וחשך משחור תארו גם בשובו פניו לא יהיו לו עוד באופן לא יהיה תואר לו ולא הדר ויבזוהו כי לא יאתה יקר תפארת המלכות כי אם למלך ביפיו תיקר נא נפשו בעיר כל רואיו ויביטו בו בעין החשיבות ותהיה חתיתו ומוראו על פניהם לבלתי יחטאו לו ולא יעברו פיו באופן כי על ב' אלה ימאסוהו ממלוך וה' יעץ להשיבו על כנו ולאיתנו כמשפט הראשון ועליו יוסיף. ע"כ הוא יתב' ראה והתקין יחד שתיהן כאשר נתן ה' חכמה בלבו מלא אותו רוח חכמה ותבונה ויתרון דעת המתייחס אל הנהגת מלכות בכיפה כי רב הוא ואף גם הב' היא זיוו והדרו באור פני מלך כאשר בתחלה כאשר יאות ליקר תפארת גדולת מלך גדול כמוהו הושב אליו מאתו יתברך ועל הא' מב' אלה אמר ביה זמנא מנדעי יתוב עלי לומר מנדעי המיוחד אלי באשר אני מולך בכיפה המדרגה

ההיא שבה אלי ויותר מאשר היה לי מאז הייתי מלך על הארץ וז"א יתוב עלי ולא אמר עלי יתוב כלמעלה כי אז בבוא אליו המדרגה הב' לא נתחכם איז יותר על אשר היתה באמנה אתו השררה והמלכות אמר עלי יתוב כלומר מנדעי אשר היה עלי יתוב אך זאת הגדיל והוסיף על אשר חלק לו בבינה מאז היה מלך הארץ לכן אמר יתוב עלי לומר כי המדע ההוא מהבחינה השלישית גדלה מאד על אשר בתחלה וז"א עלי כלומר על ערכי ולהיות כי חלק הבחינה הב' באה אליו כמאז וחלק הבחינה הג' שבה אליו ביתר שאת כאמור על כן היתה נקודת המ"ם בפעם הזאת בחיר"ק לרמוז מעין מ"ם קצתית כלומר מן סוג דעי ולא כסגנון הקודם רק ששב עלי שהוא למעלה מערכי והוא חלק הבחינה הג' הנוגעת אל המלכות מה שאין כן בשנית כי לא היה בה סרח עודף כי על כן נאמר בה עלי יתוב כאמור. ועל השנית והיא הדרת פנים באור פני מלך אמר וליקר מלכותי וכו' לומר ובשביל יקר מלכותי אשר יאות אל יקר תפארת מלכות כזה הרב ורם על כל גוים למען יביטו יראו כי בעין החשיבות נורא מאד באור פני מלך ביפיו תחזינה עיניהם על כן הדרי וזיוי הראשון יתוב עלי וכה משפט שמוש הלמ"ד בפשיטות בכל מקומות כיוצא באלו כמו לשכנו תדרשו שהוא בעד שכנו וכמוהו אין מספר כן אומרו וליקר מלכותי יהיה כמו ובעד יקר מלכותי ובאומרו יתוב עלי ולא אמר עלי יתוב ירמוז על תוספת זיו והדר נתוסף בו על אשר היה בו מאז על דרך שבארנו במדע. וכנגד אומרו מנדעי יתוב עלי אמר כי למען זאת לי הדברי ורברבני יבעון כלומר ולי בשביל עצמותי ואיכותי על חכמתי לא לבד לא געלה נפשם בי כי אם גם יבעון להמליכני ולא בבחינת זכור ושמור אהבת חסד נעורי כי הייתי להם לראש ועטרת מלכם עד אשר לא באו ימי הרעה כי אם למען עצמי כי תהו בקנקני וז"א ולי. וכנגד אומרו הדרי וזיוי יתוב עלי אמר כי על כן על מלכותי התקנת כי נתבסס ותכון מלכותי מאד מאשר יקרתי בעיניהם והיה מלכותי מתוקן ומקובל וכנגד סרח העודף בזיוי והדרי כנרמז ביתוב עלי אמר שעל כן ורבו יתירה הוספת ליה. וכאשר כלה לדבר על דבר המלוכה וכסא כבוד הנחילו ה' באשר נתן חכמה בלבו והדרת פנים בא למלל גבורות ה' ע"פ אשר השיגו ידו בפעם הזאת ואמר:

פסוק לד

כען אנא נבוכדנצר וכו'. לומר מאשר הוספתי חכמה אך הפעם בעלותי מהדרגה התיכונה אל השלישית נפקחו עיני בחכמה ובתבונה ובדעת על כל אשר היה לפני במדרגה הב' ואבינה דרך ישרה להלל ולשבח לאדון הכל על אשר החלותי להללו בראשונה ולבא אל הביאור נקדים שתי הקדמות ערוכות בפי כל יודעי דת ודין אשר עליהם הופיע אור תורתנו. הקדמה ראשונה כי מלכות מלך מלכי המלכים לא כמלכות

מלכי האדמה כי המלכים אשר בארץ המה אין מלך ואין שר על ארץ לא איש כי אם עלי אדם רב ובמקום שאין אנשים להמליך עליהם מלך גס כי יבא שמה מלך גדול המלך יתאבל כי איש אין בארץ למלוך עליהם כדרך כל הארץ ומלך אשר כל מרבית מלכותו ימותו אנשים ויותר הוא לבדו יחלה ויהיה כאחד האדם אך לא כאלה מלכותו ית' כי יוצר הכל הוא וכל צבא השמים והארץ צריכים אליו והוא לא אליהם חלילה והן כלם כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו כי על כן לא ייחל לבני אדם להיות לה' המלוכה כי מקודם אשר לא נעשה אדם על הארץ אלהים חיים הוא מלך עולם כי מה המה אלה בני אדם גם בני איש וגבוהים עליהם לפני אלהי עולם ה' תהיה מלכות שמים תלויה בהם ומקרא מלא דבר הכתוב ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו כי מלך יקרא גם כי אבד גוים מארצו כלה ואמר ה' למבול ישב וכו' לומר כי גם שלמבול ישב וימח את כל היקום מאדם עד בהמה וישאר אך נח ישב מלך לעולם וכן ענין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך שענינם היה עד שלא נברא אדם והווה ויהיה לעולם ועד אחר סוף כל דורות עולם כמפורש על פי קדמונינו בסדר שליחה ועד לא עשה ארץ וחוצות ה' מלך ובהכינו וכו' ה' מלך והארץ כבגד תבלה וכו' ה' ימלוך כי מלכותו ית' בלתי תלוי בארץ וחוצות וביצורי עולם:

הקדמה שנית והיא כי גם כי כל אשר נעשה בשמים ובארץ הוא ית' עושה כל ולו הגדולה והגבורה להוריש ולהעשיר משפיל אף מרומם אל יאמר איש כי כל חפצו יעשה כי יצא עתק מפיו כי לעשות רצונו הוא חפץ מבלי השקפה אל הדין ואל היושר אך יאמר כי תמים פעלו וכל דרכיו משפט וזה שמעתי אומר שאמר שלמה בחכמתו אל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה באשר דבר מלך שלטון וכו' שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' לומר אל תעמוד ותתיצב בדבר רע וסברא רעה לאמר כי הוא ית' כל אשר יחפוץ יעשה כלומר בלי השקפה זולת עשות חפצו ושבאשר דבר מלך שלטון מי יעכב בידו ומי יאמר לו מה תעשה באופן יהיה אנוש יוכיחנו אלוה והוא איש צדיק לא עשה עול כי לא כן הדבר כי אם שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' ואין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון וכל דבריו האמת והצדק:

ובזה נבא אל הביאור והוא כי על כל כבוד שבחי נ"נ באומרו די שלטניה שלטן עלם וכו' וכל דירי ארעא וכו' וכמצביה עביד וכו' כרע נפל בשתים רעות הנגדיות אל שתי הקדמותינו אלה הנזכרות והוא כי קצור קצרה יד מרום שכלו לחור בחכמה ולהבין ולהורות כי ה' מלך עולם ועד גם אחר אשר הארץ כבגד תבלה ואיש אין בארץ והעולה על רוחו כי אין מלוכה מתיחסת כי אם כאשר איש לא נעדר להיות עליהם למלך אך בתום כל דורות עולם גם כי שלטנותו לעולם יהיה בשמים ממעל לא יקרא בשם מלך

על כי אין האדם על כן אמר שלטניה שלטן עלם ומלכותיה עם דר ודר כי מציאות השולטנות לעולם יהיה אך המלוכה עם דר ודר בשנות דור ודור יהיה עליהם למלך כי המלכות זה תארו יהיו עמים תחתיו ולאמים תחת רגליו נמצא שוגג ומשגה בהקדמה הראשונה והמכשלה הזאת תחת ידו בתחלת שוב טעמו בו טרם תשיג ידו יתרון דעת המדרגה השלישית אך אחר אשר השיגה ידו אליה ויצלח למלוכה על ידה ורבו יתירה הוספת ליה אז כשבתו על כסא מלכותו כמאז במנדעו השב עליו ויבא במגלת ספר כתוב לכל עממיא אמיא להשמיעם אתיא ותמהיא די עבד אלהא עלאה למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה את ה' אז החליף השטה ואמר אתוהי וכו' מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר כי אז כבר היו עיניו פקוחות על דרכי ה' ומהללו מאז הנחילו ה' המדרגה השלישית וייחס המלכות אל עולם ועד באומרו מלכות עלם ולא תאר הגבול בדר ודר כי אם השולטנות כאשר בארנו ענינו במקומו כי מלכותו מלכות כל עולמים וגם כי הפסוק ההוא נזכר ראשון הוא אחרון כי אומרו שלטניה שולטן עלם וכו' היה בעת מנדעו עליו יתוב טרם הגיע למלכות ולמדרגת החכמה המביאתו אליו באומרו אתוהי וכו' מלכותיה מלכות עלם וכו' אשר היה אחרי כן כאשר התחזק במלכות ונתן אל לבו לשלוח ספרים לספר להם את כל אשר קרהו ואז כתב את הרשום בכתב אמת ככל אשר נודע אליו באחרונה להודיעם קושט דברי אמת אתיא ותמהיא וכו' אתוהי וכו' מלכותיה וכו' וכן באומרו וכל דירי ארעא וכו' וכמציבה עביד וכו' תעה לבבו בעיקר ההקדמה השנית כי תלה מעשיו ית' בחפצו ורצונו ולא באמת ומשפט ועל כן כאשר חלק לו ה' בבינה יתר שאת והשיגה ידו המדרגה הג' אז אמר כען אנא נ"נ משבח וכו' לומר אשר היה דברי ראשון לאמר שלטניה שלטן עלם ומלכותיה וכו' וכן אומרו וכמציבה עביד וכו' הלא זה כל פרי המדרגה הב' ממנדעי אשר ניתן לי מאתו ית' אך עתה אשר הוספתי חכמה ראיתי אחרי רואי כי לא כן דברתי כי רב מאד גדולתו מאשר פציתי פי אל ה' בראשונה ותעיתי כשה אובד בב' העיקרים הנז' אך כען אנא נ"נ הדרי בי וכנגד אומרי מלכותיה עם דר ודר כי תליתי מלכותו ית' בהשתרר על האנשים הנה דברי לאמר כי הנני משבח ומרומם למלך שמיא כלומר כי אף אם אבלה אומללה הארץ וכל יושביה ואדם אין כ"א השמים שמים לה' מלך השמים יקרא ולא יצא דבר מלכות מלפניו לבלתי הזכר בשם מלך בהעדר ארץ וחוצות וכל היושבים בם וז"א למלך שמיא כי מפאת שמיא לבד יתייחס אליו שם ומלכות וכנגד אומרו וכמציבה עביד וכו' המורה כי כל חפצו יעשה להפיק רצונו בלי השקפת אמת ומשפט לעומת זה אני מודה ועוזב ואומר די כל מעבדוהי קשוט ואורחתיה דין כי תמים פעלו וכל דרכיו אמת ומשפט וכפל ענין אומר

מעבדוהי קשוט ואורחתיה דין הוא כי היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר אליו הלא אתה למראה עיניך תשפוט כי ייסרך ותוסר והלא תראה כי לעומת זה יש ויש כמה רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ומתגאים עליו ית' כאשר עשית אתה ושמנו עשתו ואין חרצובות למותם ובריא אולם ואם זאת רעתך כי מר מה' צבאות יצאה על רוב גאונך למה לא יעשה כן לכל גאה ורם נגד ה' ונגד זקניו ונהפוך הוא כי גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו ומה תשיב על תוכחתנו על כן אמר כל מעבדוהי קשוט לומר הלא תלונתכם היא על אשר יסבול בשב ואל תעשה לבלתי הנקם אך אמרו בלבבכם כי הלא כל מעבדוהי הלא הם מעשיו אשר יעשה בפועל בקום עשה ככל אשר עשה לי לעיניכם כי הוא קשוט ואמונה עינני כי אמת עשה ואני הרשעתי ובכן ילמד סתום מן המפורש כי גם אשר יתנהג בשב ואל תעשה כל דרכיו משפט וזהו ואורחתיה דין ועל כן אל תאמרו לאמר לא יתכן דרך ה' מדוע לא נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה לבלתי עשות משפט חלילה כי אין זה כי אם לפי ראות אשר עיני בשר למו אך לא מחשבותיהם מחשבותיו ית' כי אין מספר לגדודי מחשבות ובחינות רחוקות עם קרובות אשר לא שערום כל יושבי חלד באופי כי כל ארחתיה דין ושמא תאמרו הלא גם כי יאריך אפים לעוברי רצונו לא יתכן יאריך למהלכים בגאוה ובוז כמו שארז"ל שאומר הוא ית' כביכול אין שנינו יכולין להיות יחד בעולם כי הוא לבוש לבושי כי ה' מלך גאות לבש ולא יסבלנו וכן אמרו המהלך בקומה זקופה כדוחק רגלי שכינה וא"כ למה יאריך לאנשים כאלה או איה אלהי המשפט חלילה ומה גם כי בגלל הדבר ההוא לקית ולמה לא יעשה כה לזולתך לז"א ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה לומר כי לא כן הדבר ולא מבלתי יכולת חלילה לא ינקם מהם כי די מהלכין בגוה יכיל הוא להשפלה גם שלא יעשה כן בפועל לכולם ומבשרו יחזו כי מי בכל מלכי ארץ גדול ממנו והשפל השפילו עד ארץ הגיעו וממנו יראו להאמין בה' אמונה אומן כי לולא טוב טעם ודעת עליון היודע רזי עולם אשר בהם יאריך למהלכים בגוה ודומיהם לא יבצר ממנו ית' להשפילו עד ארץ יגיענו עד עפר:

עוד אחשוב רמז באומרו אנא נ"נ משבח וכו' באשר נשים לב כי הלא תמיד נזכר בשם מלכא בכל הספור אם לא בעת רעתו כאשר נפל ומלכותא העדיו מניה באומרו מלתא ספת על נ"נ ומן אנשא טריד וגם כאשר החל לשוב טרם הגיע למלכות ועודנו בארץ מדבר באומרו אנא נ"נ עיני לשמיא נטלית וכו' אך עתה בשבתו על כסא מלכותו ורבו יתירה הוספת ליה למה יגרע לבלתי יזכר בשם מלכא. אמנם הנה נא ידענו כי לפי גודל יקר תפארת רום האדם לו יאתה הענוה והשפלות לפני מי שאמר והיה העולם כי לה' הגדולה ואין לזרים ואין תפארת רום אנשים אם לא בערך בני איש כמוהו ועל כן הגדילו

רז"ל על פי התורה דרך תפלת מלך וכהן גדול והדיוט כי המלך כורע בתחלת ברכת אבות ולא ירים ראש עד תום כל התפלה וכ"ג שוחה בסוף כל ברכה וברכה ושאר עם הארץ באבות תחלה וסוף ובהודאה וכו' כי טוב טעם הדבר הנה הוא כי כל הגדול מחברו מוטל עליו להראות הכנעה יתירה הימנו ואפשר כי נ"נ כעת נמצא אתו מוסר השכל לדעת כי בעת בא דברו לשבח ולרומם למלך שמיא לא יחשיב עצמו נצב מלך כי אם כאחד האדם אף גם עתה שרבו יתירה הוספת ליה וז"א כען אנא נ"נ משבח וכו' לומר גם כי אמור אמרתי על מלכותי התקנת ורבו יתירה וכו' המלכות והיתרון יהיה לי נגד בני אדם אך לפניו ית' גם עתה שרבו יתירה הוספת לי כען בכל הגדולה הזאת אנא נ"נ כלומר כאחד העם בלי החשיב עצמי למלך משבח למלך שמיא כי בערך שבחי למלך שמיא אין מלכותי שבארעא גם ברבו יתירה לפני רק לאפס ותהו ולא אעלה על רוחי בשבחי לפניו כי אם כאילו בעת כזאת לא הגעתי למלכות:

פרק ה

פסוק א

בלשאצר מלכא עבד לחם רב וכו'. ראוי להעיר ראשונה מה הגיע אליו די עבד לחם רב כי יום הגיע למלכות לא היה כי זה כמה שנים מלך כי בשנת ג' למלכותו חזון נראה לדניאל כאמור לפנים בשנת שלש למלכות בלשאצר וכן והמשתה הלז היה לפני מותו סמוך למיתתו כי בלילה היה מומת ואף למה שארז"ל כי עשה מלחמה עם דריוש וגברה ידו עליו או שמנה הע' שנה וטעה בחשבונו הלא נפלא למה הסתיר הכתוב ולא הגיד לנו טוב טעם אל משתה המלך לא בפירוש ולא ברמז ועוד על מה זה הודיענו הפלגת שתותו שלקבל אלפא חמרא שתה ומה גם לאומרים שעל כל כוס וכוס שהיה שותה כל א' מני אלף היה שותה גם הוא כוס אחד נמצא כי בכלותם לשתות כל אחד כוס אחד נמצא בידו אלף כוסות כי רב כחו וגבורתו לשתות יין על כל כוס וכוס תלי תלים ומה יתן ומה יוסיף לנו כי נדעהו ויאמר נא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף בלשאצר אמר בטעם וכו' וגם אומרו בטעם חמרא יראו דברי מותר כי המשתה כבר הוזכר באומרו עבד לחם רב וגה היין באומרו לקבל אלפא חמרא שתה מהראוי יאמר בלשאצר אמר להיתיה וכו' וגם למה תחלה קראו לחם ואחרי כן טעם והכל משתה אחד ועוד מה נשתנה פסוק זה שקראו בשם מלכא באומרו בלשאצר מלכא עבד וכו' מפסוק שאחריו שאומר בלשאצר אמר ולא נאמר בלשאצר מלכא אמר ועוד כי לא יבצר עשה משתה המלך ההוא מיום הגיע למלכות עד היום ההוא ומה זה היה לו בעת ההיא לשתות בכלי הקדש מה שלא

עשה כן עד היום ההוא ועוד בשנותו את טעמו כי בראשונה נאמר מן היכלא די בירושלם ובפסוק שאחריו נאמר מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ומהראוי כי גם למעלה יאמר מן היכלא די בית אלהא כאשר בכתוב השלישי ואם לאהבת הקצור השמיטו גם בכתוב השלישי לא יזכירנו ועוד כי הוא אמר להביא מאני דהבא וכספא ואיך יעברו פיו לבלתי הביא כי אם מאני דהבא לבד כאומרה באדין היתיו מאני דהבא די הנפק וכו' ועוד כי בראשונה לא הזכיר במשתה בלתי אם רברבנוהי אלף והס שלא להזכיר שגלתה ולחנתה ואחרי כן בשתותם בכלי הקדשי נאמר וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה וכן כאשר הובאו ושב להזכירן באומרו ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי חזר להזכיר שגלתה ולחנתה ועוד באומרו אשתיו חמרא ושבחו וכו' מה צריך לומר שהיה יין מה ששתו מה שלא עשו כן בכל מקום אשר נזכרה שתיה שלא נאמר רק וישתון בהון או ואשתיו בהון ולא נאמר וישתון חמרא או ואשתיו חמרא ועוד באומרו בה שעתא נפקו אצבען וכו' על מה זה הראוהו היד כותבת ולא שיראה הכתב מחוקה בקיר מאליו וגם שיהיה בה שעתא וגם שיהיה לקבל נברשתא ולמה לא מת מיד ולא יאריך עד הלילה וכן אומרו ומלכא חזה וכו' כי היה מספיק יאמר מלכא חזה וידוע שהוא פס ידא די כתבא שהרי הוזכר ועוד כי הלא גם רברבנוהי היושבים לפניו יראו כמוהו ולמה תלה הדבר במלך ואם הוא על מה שהוא נבהל מראות מהשאר הלא זה יובן מאומרו מיד אדין מלכא זיוהי שנוהי וכו' ועוד למה חרד כל החרדה הזאת ולא נתן אל לבו אולי על בשורה טובה יבא או הוא שליחות מאתו יא' שיתגר מלחמה על איזה מלכות כאשר קרה לנ"נ שהיתה בת קול בפלטין שלו שיכבוש את ירושלים או אם רעה היא אולי לא עליו כי אם על אחד מהמסובין:

והנה אין ספק כי המלך הלז חשב על ה' רעה ויגבה לבו לעשות מעשהו זר מעשהו נגד ה' להכעיסו במעשה ידיו מורה באצבע כי יד אלהיו רמה וחלילה מבלתי יכולת ה' נמשכה מלכותי כי יד אלהיו יקיימנה בידו וזה באחד משני דרכים או כדברי רז"ל האומרים כי מנה וטעה והעולה על רוחו כי מלאו הימים אשר קצב עליו קצב הוא יתברך ע"י הנביא ירמיה ע' שנה למלכות כשדים וירא והנה מלכותו מלכות שלמה לא נגרע ממנו דבר ולא נפל צרור ארץ על כן ישמח ויגיל ויום טוב היה עושה לאוהביו רברבנוהי היושבים ראשונה במלכות או גם כי נאמר כי לא טעה הלא אמרו רז"ל בסדר עולם כאשר הובא בילקוט כי מהע' שנה נותרה שנה אחת למלאת הע' שנה במות בלשאצר והשלימה דריוש שנאמר אשר הומלך על מלכות כשדים והנה המשתה הזה היה ביום מותו כי אחרי אכלה בשולו ואחרי שתה בין לילה היה ובין לילה אבד בטרם בוקר נמצא כי ביום

ההוא היו היה בסוף שנת ס"ט ובתחלת הע' ועל כן אפשר כי ראו ראה כי קרוב יום אידו והעולה על רוחו כי הן לו היה בעוד שנה מלכותו כלה כליון חרוץ עד יאבד זכר לו ככל הדברים הרעים שבירמיה על הממלכה ההיא הלא לא יתכן כי אם גם מעתה יחל מעט מעט להשבר ומקצת מלכותא תהוא תבירא אך בראותו כי כל תוקף כבוד מלכותו עודנו עומד ואין מכלים וככחו אז כחו עתה ולא עוד כי אם הולך וחזק כמו שארז"ל כי נלחום נלחם עם דריוש ועם אנשיו ויוכל ומלכותו בכל משלה על כן זדון לבו השיאו לחשוב על ה' תועה לומר כי הוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה כי יד אלהי דהבא וכספא אעא ואבנא היו לו מעיר לעזור להאריך ימים על ממלכתו מהלאה לע' שנה ימים ושנים על כן דבר ה' בזה אשר דבר ביד ירמיה הנביא ויאמר בלבו זה עת לשחוק ויעש משתה לכל שריו ועבדיו באופן כי הצד השוה שבשני הדרכים האלה הלא הוא כי עד היום ההוא היה למלך עז פנים ההוא לב רגז כי פחד עלי איד לקול צללו אזניו. כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה יפלו בנופלים על כי מיום הגיע למלכות פחד ורגז ואין נחת ולא יאמין בחיין באומרו כי יבא יומו ויאבד כל זכר לו ולא יחשיב עצמו למלך על הארץ וכל מעלותיו וגדולותיו לאפס ותהו נחשבו לו מקול מפלתו כי העומד ליגזז כגזוז דמי אך כאשר מנה וטעה ודמה כי מלאו ימיו ועודנו מחזיק במלכותו או לדעתנו כי נתן אל לבו בראותו כי משל ממשל רב ומה גם כי אז נצח את דריוש כדברי רז"ל לאמר כי הן לו היה עתיד עורר לויתו בעוד שנה לא היתה ידו תקיפה ותרעץ אויב ותהי בעימו חזות כל אשר חזה עליו ירמיה כמו אכזב ויהי היום ההוא בעימו כיום מלכו כי אז ידע אשר הוא מלך על הארץ אשר לא יקוה ליפול קל מהרה במזמות זו חשב עד היום ההוא ובשרירות לבו כי את אלה יד אלילי כספו ואלילי זהבו עשתה על כן כמחדש המלוכה עשה משתה כאמור כי אז היה בעיניו כמוצא שלום וכאלו בעת ההיא הגיע למלכות ולהורות אשר חשב כי חלילה וחס קצור קצרה יד אלהי עולם מהקים את דברו אשר דבר להפילו ארץ כי האלילים אלמים היו עליו סתרה על כן צוה ויאמר להביא כלי בית האלהים להיותם בסיס לדבר האסור הוא יין המנוסך לע"ז להורות לעיני הכל כי אין פחד אלהים לנגד עיניו וכליו אשר שרתו לו יתברך בהם המה יהיו לעבודתו ויעשו בסיס ליין נסיכם אשר שנא ה' ולהורות כי יד גלוליו עשתה זאת נתן בלבו להלל ולשבח לאלהי דהבא וכספא וכו' לומר כי בהם עולם יושע כי בהמה שמן חלקו ותחזק מלכותו נגד עצת ה' צבאות והדברים האלה המה כללו ענין הכתובים האלה כאשר נבאר באר היטב בס"ד. והנה החל לרמוז ענין משתה המלך ומה הגיע אליו להעשות באומרו בלשאצר מלכא עבד לחם וכו' לומר כי ענין היותו מלכא היה סבת עשותו לחם רב והוא האמור כי אז ידע

כי הוא מלכא מה שאין כן עד היום ההוא כי היה המשתה כמחדש מלוכה כי ביום ההוא היה כמולך בעיניו ולהורות אשר זמם כי יד אליליו עשתה זאת להפר עצת ה' אשר יעץ עליו על כן אמר בטעם חמרא להיתיה למאני וכו' ואשתיו חמרא ושבחו לאלהי וכו' להכעיס את קונם במעשה ידיהם מורים כי יש לאל ידם להצילו מידו יתברך זהו תורף כוונתו ודעתו אשר חשב דרך כלל ועתה נבא אל ביאור הכתובים אחד לאחד קו לקו:

וראשונה נבאר אומרו לקבל אלפא חמרא שתה על מה הודיע ה' לנו את כל זאת כאשר הערנו והוא פן יאמר איש בראותו כי יבולע בלשאצר קל מהרה בטרם בקר על מה עשה ה' ככה לאיש ההוא כי כלתה אליו הרעה ואין מרפא ומכתו אנושה כמכת אכזרי ולמה יומת תחת זאת והוא שותה שכור ולבו בל עמו לא ידע מה עשה כי הלא כטוב לבו בטעם חמרא אמר להיתיה למאני דהבא כו' על כן מלבד אשר כתבנו שרמז באומרו בלשאצר מלכא כי מאז עשה המשתה היה עם לבבו לשמור לעשות את כל אשר עשה אחרי כן כאשר נשלים הביאור בסייעתא דשמיא נתן עוד טעם שני באומרו ולקבל אלפא חמרא שתה לומר ראו נא כי אין לאיש הזה דרך אנשים השותים במזרקי יין כי רב גובריה ובטלה דעתו אצל כל אדם כי זה דרכן של בני אדם כי יין ידליקם ויצאו לבם ולא ידעו עשות נכוחה אך האיש הזה לקבל אלפא חמרא שתה כאשר כתבנו כי אלף כוסות בעיניו ככוס אחד כי יעבור ועל כן לא יפלא בעניני כל רואה אשר עליו יעבר כוס תרעלת אשר נגזר עליו כי נכון לבו ועמד טעמו בו כאשר עשה הדבר הרע הזה ולא היה כאיש נדהם וכגבר עברו יין ואשום יאשם כי רעה במגוריו בקרבו וכן יורה מאשר נבהל כל המראה ואתכרית רוחו זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה כי אם שתה מן היין וישכר לא חרד כל החרדה ההיא ויהיה נכון לבו להרהר רעיונות יבהלוהו ולידור נדר אל מגיד הרשום בכתב גירא די כתל היכלא ולבל נאמר אשר פעל ועשה לשתות לקבל אלפא זה החלו לעשות כי לא נסה באלה וישכר כעת ולא שהיה גבור לשתות יין כי אין זה דרכו כסל לו כל הימים על כן לא אמר ולקבליהון חמרא שתה ולא יזכיר מנינם שנית או לקבל האלפא חמרא שתה כי אם אלפא סתם לומר כי נגד אלף הוא שותה ומלת שתה גם היא לשון הוה ועדיין יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר מי יאמר כי אומרו ולקבל אלפא חמרא שתה הוא שעל כל זה לא יעברנו יין כי רב כחו ואולי יהיה שהיה זר מעשהו שלא היה חושש על השכרות כי לקבל אלפא חמרא שתה עם שהיה משתכר כאחד האדם אך אעידה לי עדים נאמנים והם רז"ל האומרים על ושתי המלכה בשלוח אחשורוש אחריה ולא באה כי העזה פניה ותאמר לו אהורייריה דאבא אבא לקבל אלפא חמרא שתה וכו' הנה כי אמרה חבל על דאבדין אשר לא עברם יין לעשות ולדבר דבר שלא כהוגן והזכירה

בדבריה הפסוק הזה כי זה יורה כי על זה נאמר הכתוב הלז להודיע כי לא היה היין בוגד בו כי רב כחו וכן בתרגום הארוך של מגלת אחשורוש בפסוק ותמאן המלכה ושתי וכו' נאמר הלשון הזה זילו ואמרו ליה למאריכון שטיא דאוף אינון שטיותין כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשאצר אבא לקבל אלפא חמרא שתה ולא אטעי יתיה חמרא וכו' עד כאן והוא בפירוש מה שכתבנו:

ובאור הכתובים על פי הדרך אשר הזכרנו הנה הוא כי למה שהיה כי לא כמנהג משתאות אנשים ריקים וכל עם הארץ דרך משתה המלך וגדולים אשר בארץ המה כי קלי עולם בשגעון ינהגו ובהחלם לאכול ירצו לשתות יין וכאשר נכנס יין בעוד ריקה נפשם עד אשר לא נתמלא כרסם ממאכל שלחנם יין ידליקם ויזיקם כנודע אך מלכים ושרים המתנהגים על פי הרפואה ומדקדקים בבריאותם לא יעשו כן כי אם יאכלו וישבעו מפת בג המלך וממלאים כרסם ממעדני שלחן מלכים ולא ישתו בראשונה כי אם מעט מזער לשרות המאכל ויקבעו סעודתם על הלחם ועל המזון אך כמרעיתם וישבעו אז בבטן המלאה יקבעו הסעודה על היין ויתכן כי קביעות הסעודה על בר ולחם ומזון יקרא בלשון ארמי לחם וקביעותה על היין יקרא טעם וזה ענין הכתוב כי בקביעות הראשון החל ואמר עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ואחרי כן החלו שרים חמת מיין ולקבל אלפא חמרא שתה ויקבע סעודתו עליו ועל כן קראו טעם באומרו בטעם חמרא. וענין הכתוב כי הן אמת כל יודע תבנית כל כלי הקדש הוא ידע כי יש ויש כלים רבים רחבים וגדולים כמזרקים וקערות ודומיהם נאותים לאכול בהם:

פסוק ב

ואמר הביטו וראו איך האיש הבליעל ההוא לבבו למרע כי עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ואין ספק כי יותר יצטרכו כלי מאכל מכלי שתיה כי אשר הובאו בתבשיל אחד לא יוסיפו לראותם עוד במשתה ההוא וגם היה לחם רב אשר רבו כמו רבו תבשילין מינים ממינים שונים וכן רבים כיד המלך ובכולם לא צוה המלך להביא מכלי היכל ה' לאכול בהם אך בטעם חמרא היה דברו לאמר להיתיה למאני וכו' אך אין זה כי אם רוע לב למען ישתו יין נסיכם בכלים אשר שרתו בהם לפני אלהי עולם ה' כי העולה על רוחו רוח עוטים כי מבלתי יכולת חלילה היה מלכותו בכל משלה כי גלולי תועבותיו עמדו לו בעת צרתו ויושיעוהו ויבעט באלהי עולם כאשר כתבנו ולהורות כי כן לבו כאשר יסד המלך ויאמר להביא את כלי היכל ה' גאה גאה ויבז בעיניו לשלוח יד בכלי הקדש לבדם כי אם גם בכבוד אלהותו יתברך כי לא אמר להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נ"נ אבוהי מן היכלא די בית אלהא די בירושלם כי אם מן היכלא די בירושלים למען

הראות כי בעט באלהותו יתברך ולא האמין באלהי עולם אשר שכן שמו בהיכל ההוא ושאין פחד אלהים לנגד עיניו לשלוח יד בכליו להכעיסו אך הכתובים הנאמרים ברוח הקדש כנודע מתריסים נגדו ואומרים הא רשע בן בנו של ל'נ הרשע הלא אתה חומר עכור הבל ואין בך מועיל וחייך חיי שעה והיה עם לבבך כי מלכותך לך קיימא ועל מלך מלכי המלכים הקב"ה חי העולמים אשר אין כל העולמות כלם כדאי לאלהותו ואין בכל ברואי מעלה ומטה אשר כח בהם לספר ולהרהר אחד מני אלף אלפי רבבות תהלותיו יתברך התרוממת והיה עם לבבך בליעל ובפיך מלאת לנגוע באלהותו יתברך על כן העולה על רוחך היו לא תהיה ונהפוך הוא כי אשר חשבת היה מלכותך לך קיימא מלכותא עדת מנך ואשר חשבת על ה' תועה נגד אלהותו יתברך לא בדעת תדבר כי ה' הוא האלהים עולם ועד ומה מתקו דברי הכתובים בהוראה זו כי לא נאמר בלשאצר מלכא אמר בטעם חמרא וכו' כי אם בלשאצר אמר כלומר הלא גבה לבך על מלכותך כאשר אמרנו שנרמז במלכא האמור בפסוק הקודם עד הסירך תואר אלהות מאתו יתברך לא כן יהיה כי מלכותא עדת מנך ובכן לא תזכר פה בשם מלכא רמז כי מאז מנא אלהא מלכותיה והשלמה כאשר היה כי בה שעתא נפק אצבען ונו' וכתב ככל אשר פתר דניאל כי הושלם מלכותו והיה מטרם יכתב כי בלשון עבר נאמר ורמז לו הסרת מלכותו מאז אמר בלשאצר אמר וכו':

פסוק ג

וכנגד אשר לא הזכרת אלהותו ולא האמנת ביכלתו כי על כן נשאך לבך לעשות המעשה הרע הזה כי כחשת אלהותו היכול על כל הרשעת והסכלת לדבר סרה כי הנה אלהותו קיים ובפועל אשר מנעת הזכרתו הנני מזכירו ואומר באדין היתיו וכו' מן היכלא די בית אלהא די בירושלם וכו' כי הכתובים יגידו האמת נגד אשר חילל הרשע ההוא כאמור:

ב עוד אפשר קרוב לזה על פי הדרך אשר דרכנו בו והוא כי מזמות זו חשב בלשאצר היה כי מאז גלינו מארצנו סילק הוא ית' שכינתו מארצו ומביתו סילוק החלטי ועזב ה' את הארץ חלילה ואיש הישר בעיניו יעשה על פי השר או המזל אשר עליו מלמעלה ושעל כן יעשה וגם יוכל להאריך ימים על ממלכתו ובעט בדברי ירמיה אשר ייעד מאתו ית' בזממות זו חשב כי עזב ה' את הארץ ויאמר בלבו כי יד אלילו תחזקנו להכין אותו ולסעדו ועל כן לא אמר בית אלהא די בירושלם כי אם היכלא די בירושלם לומר כי ידיו ית' מסולקות הימנה:

ג לכן בא הכתוב ויכזיבנו ואמר באדין וכו' די בית אלהא די בירושלם לרמוז כי עודנו ית' מחזיק בהיכל ביתו ולא זזה שכינה מכותל מערבי וגם זה הדרך ישכון אור והכל הולך אל מקום אחד.

והנה עדיין היה מקום להקל מעליו עון אשמה ולומר כי למלאות ספקו בכלי שתיה לכל העומדים לפניו בריוח אמר להביא מן היכלא די בירושלם כי גם כי אשר לא טוב עשה לא תכבד אשמתו וחטאתו כי לא להכעיס בלבבו כי אם למלא בם את ידו די מחסורו אשר יחסר לו על כן בא הכתוב זה פעמים לגלות רעתו ולהראות חרפתו ראשונה מפי רשע ופי מרמה אשר המתיק בפיו רעה לדבר ולומר וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה לומר שמכלי בית ה' לבד יביאו לפניו די שתות בהם מלכא ורברבנוהי וגם שגלתה ולחנתה כי רצה בהגלות לבו כי לא למלא בם יד ספקו אשר יחסר לו עשה כי אם ככה היה יביאו מעט מזער למלאת ספקו על כלי ביתו אך מאשר אמר להביא כדי צורך מלכא ורברבנוהי וגם שגלתה ולחנתה הוא יורה אשר זמם כי רעה בלבבו להכעיס ולעשות כלי הקדש בסיס ליין נסכי אלהי נכר ולתת לאלהיו תודה כאשר כתבנו ובגלל הדבר הזה אמר להיתיה למאני דהבא וכספא כי אמר אולי לא יספיקו כלי הזהב די שתות בהם נפשות רבות וחסרונן למלאת על כן אמר להביא כלי כסף גם המה וז"א למאני דהבא וכספא וישתון בהון מלכא וכו' שגלתה ולחנתה לומר כי יביאו אשר לזהב לזהב ואשר לכסף לכסף כי רבים אשר אתו אנשים ונשים אשר ישרתו להם בהם וז"א וישתון בהון מנכא וכו' כי יביאו גם של כסף כדי לשתות בהם כל אלה כי רבים הם מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה:

אך אחרי כן העיד הכתוב כי כלי הזהב לבד היו דים לכל עבודת כל הנזכרים אנשים ונשים וז"א באדין היתיו מאני דהבא ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה לומר כי לכל אלה הספיקו מאני דהבא לבד ולכן לא הובאו כלי כסף כי אין כסף נחשב במקום אשר שם הזהב מדי העבודה כי אין עניות במקום עשירות:

ב עוד שנית הורה כי לא מבלי אין ספוק לכל הקרואים בכלי המלך בריוח עשה הדבר כי אם להכעיסו במעשה ידיו באומרו אמר בטעם חמרא לומר כי אחר החלם והחזיקו בטעם חמרא אמר להיתיה וכו' ואין ספק כי לא החלו שרים חמת מיין ויחזיקו בשתיה בטרם מלאת ספק די הכלים הצריכים למשתה המלך ובכלל הוראת רוע לבבו היה כי תחלה לא עשה עקר כי אם מרברבנוהי באו' עבד לחם רב לרברבנהי אלף ואחרי כן בצוותו את עבדיו להביא כלי הקדש אז אמר וישתון בהון מלכא וכו' שגלתה ולחנתה כי אין זה

רק לעשות איסור כולל ואיסור מוסיף בבת א' בכלי ה' כי גאה גאה ויבז בעיניו להבזות בעליהם בעיני השרים והסגנים והפחות כ"א גם לפני הפילגשים וכדי בזיון וקצף:

פסוק ד

והאחרון הכביד להלל ולשבח לאלהי דהבא וכספא וכו' כי בדבר ההוא נגלה קלונו ותראה חרפתו כי רעה נגד פניו לחלל גאון אלהי עלום חלילה באמרם כי לא נעשתה עצתו אשר יעץ על בבל להשמידה ולתת זו כחו לאלהי אעא ואבנא אשר בל יראו ובל ידעו על כן נגד כליו ית' נתן כבוד לאלהי מתכות ועץ ואבן ויתן להם תודה על כבוד מלכותו אשר עודנו קיים ואמיץ ולהורות כי כן נאמר אשתיו חמרא ושבחו וכו' לומר כי מעין שבח אלהי כספא וכו' היתה שתותם בכלי הקדש שלא להשתמש בכלים לבד היה עם לבבם כי אם במה שהוא חמרא הוא יין נסיכם להכעיס את ה' וגם שבחו לאלהי דהבא וכו' לתת להם פאר וכבוד:

עוד אפשר ירמוז באומרו אשתיו חמרא ושבחו לומר כי הלא שכרותם גרמה הודותם לגלולי תועבותם כי הלא מיד בשתותם חמרא שבחו לאלהי דהבא וכו' כי אין זה רק להורות כי על ה' התנשאו במציאות שתותם יין נסיכם בכליו של קונה שמים וארץ ולשבח נגדו יתברך ולדבר דברי שיר על העצים ועל האבנים כמדובר ולא ידע מה למעלה ממנו עין רואה ואוזן שומעת ויקשב ה' וישמע נאם פשע לרשע ויחר אפו ויכתב ככל אשר צוה הוא ית' כדת מה לעשות בו כאומרו:

פסוק ה

בה שעתא וכו' ועניין הכתוב כי הנה ראה הוא ית' כי שתים רעות היו עם לבבו כאשר מלאו לבו לעשות זר מעשהו ראשונה כי אין אלהים כל מזמותיו כי עזב ה' את הארץ ושכל אשר יעשה יצליח אף גם נגדו יתברך ואין אומר השב שנית עשותו יש מאין בתתו ממש בע"ז בחשבו כי אלהימו צור חסיו בו יקומו ויעזרוהו ואשר חשב להביאו במכשלה הזאת לחשוב מחשבות לעשות בזהב בכסף ובנחשת מחסה ומסתור וכי אלהים המה ולתת תכלה לאלהים חיים הלה היא אשר ראה כי מלכותו בכל משלה ולא נפל אף גם צרור והיה עם לבבו כי מלאו הע' שנה או שקרבו לבא ולא ידע כי חסר יבואנו ברגע קטן כי אין מעצור לה' להפכם כמו רגע על כן תחת שלש אלה ב' המסובבים וסיבתן עשה ה' ככה כמה שנאמר בה שעתא וכו' כי אמר אלהים על מה נאץ רשע אלהים כי אמר בלבו לא אדרוש והיא הראשונה לעומת זה אין זה צריך בשש כי אם כעת עודנו מחזיק בטומאתו אבשרהו רעתו למען ידע כי אני ה' בקרב הארץ משגיח בפרטים עוד הוא מדבר ואני אשמע וגוזר ומקיים על כן לא התמהמה כי אם בה שעתא וכו' וכנגד

העולה על רוחו כי צור חסה בו יהי עליו סתרה על כן נפקו אצבען די יד אנש כלומר אם אלהים המה יקומו נא ויושיעוך כי שלמים המה בכל אבריהם יקומו ויעזרוך ממעשה פסת יד כותבת והן זאת היתה תחבולה אלהית באשר לא המיתו מאז והאריך לו עד בוא השמש בל יעלה על רוח עועים אשר שתו וישכרו עמו ושבחו לאלהי דהבא וכו' כי על אשר פתאום בא אידו וימיתהו ה' כרגע לא הצילוהו אלילי כספו וזהבו מידו אך לו היה פנאי משעת גזר דין עד עת למות לא יבצר מהם להצילו על כן נכתבה גזר דינו מאז ויאריך לו עד העריב שמשו ובן לילה אבד למען יראו ויבושו המתהללים באלילים כל עבדיו הנותרים כי הוא יתברך עושה כל ממית ומחיה ואין מידו מציל וכנגד אשר התעה אותו ראותו חזקת יד מלכותו כאשר בתחלה רמז בהכתב לקבל נברשתא לרמוז כי כאשר גם בעוד הנברשת דולקת ומאירה ושמן עליה אל יחסר על כל גדותיה אין מעצור לאחד האדם לכבותה כמו רגע ברוח שפתיו או אשר יפח באפיו כן הדבר הזה נקל ממנו עד אין חקר אצלו ית' לכבות נר גוי או ממלכה עודנה באבה ערוכה בכל ושמורה וברמז הרומז לבבו יבין אם חכם לבו כי לו מלאו הימים היתה נהפכת או אם קרוב אליה הדבר גם כי לא יתחיל מעתה ישפילנה ישפילה עד ארץ כהרף עין והיותו בכתל היכלא אפשר כנגד קחתו כלי היכלו ית' רמז דוגמא אשר חטא בו או על דבר אשר בדבריו הורה סילוק אלהותו ושכינתו ית' גם מירושלים והיכלו כאשר כתבנו כי על כן לא אמר להיתיה למאני וכו' מן בית אלהא רק מן היכלא די בירושלם כלומר כי על זה בטח לבו לשלוח יד בכליו ית' ולעומת זה הורה הוא ית' כי אדרבה מלא כל הארץ כבודו ובהיכל מלכותו אשר נתגאה בו יכתוב עליו מרורות ובאומרו ומלכא חזה וכו' אפשר הוא לתת טעם ודעת על מה זה שגיא מתבהל והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו ולא אמר בלבו אולי על בשורה טובה יבא או כיוצא מהדברים האפשריים לחשוב כאשר הזכרנו בהערות ודיה לצרה בשעתה ולא ירע לבבו השעור הרב והמופלג ההוא עד אשר ידע פשר דבר אם טוב ואם רע על כן אמר ומלכא חזה פס ידא די כתבא לומר כי נבהל מראות פסת יד כותבת ויאמר בלבו כי הלא כל פסילי אלהיו אשר שבח השלמים באבריהם וכן רבים אין בהם עד א' יעשה כמעשה פסת יד לבדה ובכן אין זה כי אם כח אלהי ישראל אשר חרף ובהיות זו כחו ית' אין ספק כי לא יכתוב עליו טוב כי אם רע כי בעת ההיא היו עסוקים באותו ענין רע לחרף אלהים חיים ולשבח מעשה תעתועים על כן נבהל מראות ואחזתו רעד וז"א ומלכא חזה וכו' אדין מלכא זיוהי שנוהי וכו' לומר כי מעת ראותו פסת יד כותבת טרם ידע את הרשום בכתב מיד זיוהי שנוהי וכו'. עוד יתכן באומרו ומלכא חזה וכו' כי הוא הרואה לבדו והאנשים אשר היו עמו לא ראו יד

כותבת כי אם את הרשום מחוקה בקיר ויהיה לתת טעם על מה חרד וחשב כי הגיעה אליו הרעה ולא לאחד מהשרים אשר אתו ואמר להיות כי ומלכא חזה לבדו על כן ידע כי הגיעה אליו הרעה ולכן אדין מלכא זיוהי שנוהי וכו' ולא פחד זולתו כי אם הוא לבדו וזהו אומרו ומלכא חזה וכו' אדין מלכא וכו' כי במה שהמלך היה הרואה לבדו על כן אדין מלכא זיוהי שנוהי וכו' כי על היותו הוא הרואה ידע כי אליו נוגע הדבר על דרך האמור בגמרא על ר' יוחנן ואילפא שיצאו לסחורה ולנו אצל קיר אחד ורצה מלאך להפילו עליהם על ביטול תורה ושמע רבי יוחנן את קול המלאך אומר נשבקינהו דחד מנייהו קיימא ליה שעתא ושאל ר' יוחנן את אילפא שמעת דבר ויאמר לא שמעתי אז אמר ר' יוחנן כי אחד שהוא לבדו שמע עליו נאמר דקיימא שעתא ושב לעסוק בתורה כן הדבר הזה כי בהיותו הוא הרואה נתן אל לבו כי נוגע אליו הדבר. עוד אפשר בא לתת טעם על אשר נתן אל לבו כי כח מאתו ית' היה ולא שד או רוח רעה אשר חפץ להפחיד ולהבהיל כדרכם וכעלילותם ואמר ומלכא חזה וכו' אדין וכו' כי במה שראה היד הכותבת על כן אדין נבהל נחפז כי אם היה שד או מזיק לא יתראה במקום שלשה בני אדם כנודע ואיך נראה במקום מסבת אלף איש ולכן אמר בלבו כי אין ספק כי מה' יצא הדבר וייראו ויצר לו מאד:

או יאמר אשר חשב למשפט כי לא טוב הדבר ולא יום בשורה הוא או שליחות כי אמר בלבו הממנו יתברך יבצר עיר וקדיש יתראה שלם או יד כותבת את הרשום יד שלמה ולא חתיכת יד כאשר ראה אצבען לבד אך אין זה כי אם רמז חתוך וגזרה רעה כאשר היה די פרס פריסת מלכותיה והבחין ענין הרשום ממראת הרושם כי אין ספק כי אם נקטה נפשו בחייו ועל כן אחזו מתניו חלחלה ואחז בשרו פלצות וז"א ומלכא חזה פת ידא וכו' אדין מלכא זיוהי שנוהי וכו' לומר כי בראותו כי לא שלם הדבר הכותב כי אם פס ידא אדין זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה:

פסוק ו

אדין מלכא וכו' קרא מלכא וכו' אדין עלין וכו'. הנה אין ספק כי יין ישמח ויצהיל פנים משמן מאירים ומזהירים אז יותר עלי אשר היה זיו פניו טרם ישתה ואמר כי לא לבד זוהר חזות פניו הנקנה על ידי היין חלף עבר מדאגה מדבר מר כי אם גם פנה הודו פנה זיוו פנה הדרו הטבעי ועוז פניו ישונא כשולי קדרה וזהו זיוהי שנוהי כלומר זיוהי אשר לו בטבע ומה גם הצרופיים והנה דרך איש הנבהל מראות והוא נדון בקרבו וחושב מחשבות אם טוב ואם רע כי גם כי ישתומם על המראה וישתנו פניו כי יטה לבו לדבר רע סעיפיו ישיבוהו אולי כאשר דמיתי לא כן יהיה ולמה על זאת יחרד לבי עד אשר אדע

מה יהיה ודיה לצרה בשעתה ומי יודע אם גם זה משמיע שלום מבשר טוב ובדבר הזה תנוח דעתו וימצא מנוחה ונסו יגון ואנחה ואור פניו ישוב אליו כבראשונה אמר כמורה באצבע כי חתת אלהים היתה על בלשאצר כי על כן נהפכו עליו צירין נגד בני אדם כי רעיון רוח אשר כל דרך איש למצוא בו מנוח גם הוא היה בעוכריו כי הלא ראשונה זיוהי שנוהי וכאשר נתן אל לבו לחשוב מחשבות בכל חלקי האפשרות לדעת מה יהיה משפט הכתב והמכתב אס טוב ואם רע אולי יחשוב כי יום בשורה הוא להשיב נפש ומאור פניו אליו אז גדלה אימתו ותכפל חתיתו ואין צריך לומר שפניו לא היו לו עוד כי אם גם בהלה יתירה הוספת ליה ומשנה שברון נשבר בשברון מתנים ועל הברכים ועל השוקים וז"א זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וכו' כי רעיונוהי אשר בהם חשב לנוח ביום צרה הם הבהילוהו יותר וגם הוסיפו לו שבר על שבר כי קטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן כי לא נתנו לבו לחשוב על עצמו מחשבה טובה ועל כן היה צערו הולך וחזק מאד כי רעיוניו יגדלו הכאב מאד עד בלי די:

פסוק ז

על כן לא יכול להתאפק עד שולחו אחר כרוזא יקרא בחיל לאשפיא כשדאי וגזריא למקרא כתבא כי אם הוא בעצמו בביתו כי לא יכול להתמהמה כי נבהל נחפז לדעת מה זה ועל מה זה ועל אשר ימהרו לבא מבלי כרוז אשר יעביר קול בכל העיר הרבה נגדור נדרים רבים וגדולים באמרו ארגונא ילבש וכו' ותלתי במלכותא ישלט כי לשמע אוזן אשר ישמע השומע אשר הרבה עליו מאד מהר ומתן ויתן ככל היוצא מפיו ברגע קטן יודע לכל באי שער עירו פה אל פה ולא יפקד איש מכל חכימי בבל אשר לא יקרא ויבוא וז"א ענה מלכא ואמר לכל חכימי בבל די כל אנש וכו' ארגונא ילבש וכו' ותלתי במלכות ישלט:

פסוק ח

אדין עלין כל חכימי בבל וכו'. כי כאשר הפליג במתנות רבות על כן באדין עלין כי באו יחד כלם וזהו כל חכימי בבל ואומרו ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה גם כי כ"ש הוא כי אשר לא קרה ולא שנה הכתיבה פשרא מנא ליה. אך יאמר כי אין ספק שקוראים היו כאמרם ז"ל ממתוס ננקפי אאלרן ולא הבינו לקרות מלמעלה למטה שלש שלש אותיות באופן כי לא היו קוראים בדרך יצא ממנה פתרון אל המלך גם כי קוראים היו בצד מה וז"א ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא וכו' שלא יכלו למקרא באופן ימשך פשרא להודעא למלכא והאלהים עשה כדי לתת גדולה לדניאל שיגדל בעיני דריוש אשר הומלך על מלכות כשדים כאשר הבקר אור כמשז"ל כי היה מחוץ לעיר ובמות בלשאצר

לקחוהו עליהם למלך וכן היה האיש דניאל גדול מאד בעיניו כמבואר לפנים. או יהיה על אשר כתבנו בהקדמת הספר כי על ידי הילדים אשר לקחי לו נ"נ לשמוח בשמוע מפיהם חכמת בינה תהפך שמחתו לאבל לבלתי שמוע חכמה מפי אחד מהם כי אם לרע לו ולא ינבא עליו טוב כי אם רע רע וכל התלאות המוצאות אותו ואת בנו הלא דניאל אשר היה המבשר ואומר וכל מן דין כל מן דין היתה כל אשר שמעו מפיו חכמה ככל הכתוב אצלנו למעלה וגם מזה נקח להשיב על אשר הערנו למה לא היה בת קול כי אם רשום בכתב עם שבאשר כתבנו יש ויש תשובה מוצאת:

פסוק ט

ארין מלכא בלשאצר וכו'. אמר כי עתה הוסיף להבהל כי גם כי עד כה היה מתבהל לא יבצר ממנו יאמר בלבו אולי גם כי רעה תהיה נוכל הועיל כאשר נדע את הדבר בטרם תבא ותהוא ארכא לשלותי אך בראותו כי אין אתו יודע עד מה נדמה נדמה באומרו כי אבדה תקותו מהיות מרפא למחלתו ובכן זיוהי עודם שנין עלוהי כי אין המלך נוטה לבו לנטות מהאמת להשתבש ולחשוב אולי טוב הדבר באשר נוגע אליו כי אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי אך רברבנוהי אשר לא הגיעה אליהם הרעה היו משתבשין ואומרים דברים אשר לא כן למען ייטב לב המלך כי יבארו ויפתרו לפי הנאתו אך מלכא שהיה בוער באש לבו דתני ליבה לא משתבש:

פסוק י

מלכתא לקבל וכו'. ראוי לשום לב למה תלה הכנסתה ברברבנוהי ולא על המלך לבדו כי עצמה ובשרה הוא כי היא אמו או זקנתו כנודע מרז"ל וגם מה המה אלה מילי מלכא ורברבנוהי ועוד אומרה אל יבהלוך רעיונך וכו' כי איך תוסר דאגתו גם כי פותר יהיה לו הלא מאז טרם יקרא לכל חכימי בבל אשר חשב לא יבצר מחכמיו לדעת את הדבר זיוהי שנוהי ואף גם עתה אשר ימצא יודע פשר דבר למה לא יירא ולא עתה פניו יחורו ועוד באומרו איתי גבר וכו' הידוע לא נדע כי איש הוא ומהראוי יאמר איתי חכים במלכותך או כיוצא בזה ולא כמודיעו כי איש הוא ועוד כי בנל דבריה מראש ועד סוף לא אמרה אשר הוא יהודי וגם שמו לא הגידה עד כלותה לדבר באמרה כען דניאל יתקרי ועוד אחרי הזכירה די רוח אלהין קדישין ביה מה יתן ומה יוסיף בהודיעה אותו שאביו רב חרטומין אשפין וכו' הקימו ואדרבה יגרע מערך הנזכר באמרה די רוח אלהין קדישין ביה ואף גם אומרה וביומי אבוך נהירו וכו' השתכחת ביה יראה שפת יתר כי בכלל האמור הוא ועוד כי במאמרה האחרון הכבידה לדבר ולומר אמרי מותר באמרה כל קבל די רוח יתירה ומנדע וכו' כי מלבד שבפסוק זה מניה וביה יש דברים כפולים ומכופלים

הלא גם כלו נכלל בכלל אומרה די רוח אלהין קדישין ביה וחכמה כחכמת אלהין ואשר הוקם על על כל החרטומים אשפין כשדאין גזרין ומה בא להוסיף וגם מה יתן ומה יוסיף אומרה שמלכא שם שמיה בלטשאצר וגם אומרה כען דניאל יתקרי מה מעלה או מוריד ועוד כאשר בא דניאל וידבר אתו המלך הלא יראה כי תחלת דברי פיהו סכלות כי הזו היא שומת עין להזכיר לו ימי הרעה והנה דניאל אתא לנחומיה ואיהו צעורי קא מצער ליה בהזכיר לו אשר הגלה מירושלים ועוד איך יתקשר לזה אומרו ושמעת עלך די רוח אלהין וכו' ועוד כי גם כי יחסר מהתארים הנאמרים באמת לפניו מפי מלכתא לא נפלא דלאו כי רוכלא ליתיב וליזיל רק בדבר הזה אשום אשם והרע אשר עשה באשר לא אמר רוח אלהין קדישין כ"א רוח אלהין לבד ואשר לא טוב עשה נגד אלהים קדושים ועוד באומרו כען הועלו קדמי חכימיא אשפיא כי הלא שקר כזב כי גם כשדאי וגזריא הועלו קדמוהי ועוד כי הוסיף התל באומרו ולא כהלין פשר מלתא להחויה כי הלא גם כתבא למקרא לא יכלו קריאה מובנת כי גם אם היו קוראים ממתוס ננקפי אאלרן או כשאר דרכים הנז' בגמרא לא תקרא קריאה כלל ובפי' נאמר למעלה ולא כהלין כתבא למקרא וכו' ולא על כי בכלל פשרא תהיה הקריאה ישמטנה ונטשה כי הלא אח"כ גם את הכל הזכיר באומרו הן תכול כתבא למקרא ופשרא להודעותני וכו' ועוד אומרו אח"כ ואנא שמעית עלך די תכול פשרין למפשר וכו' כי הלא זאת השמועה באה ונהיתה בתחלה באומרו ושמעת עלך וכו' ומה בא להוסיף כעת על הקודם:

והנה אין ספק כי מלכתא מחכמות נשים היתה כאשר נבאר אמריה כי נעמו ובכן עד אשר לא באו חכימי בבל והיה בלב המלך כי לא יבצר פותר אותו בין חכמיו ועל הכל לא שקט ולא שלו ולא נח כי יחוש על רוע פתרונו על כן אמרה בלבה זה עת לחשות כי אולי דניאל לא יפתור עליו טוב כי אם רע ומידה תהיה זאת לו להשמיע לאזנו שמועה רעה ואף גם אח"כ לא באה כי יראה פן כלבו אז לבו עתה אך בראותה ותשמע את דברי רברבנוהי משתבשין ומפרשים פירושים לפני המלך והמלך דוחה ומצטער על כי אין מבין כאשר כתבנו כי על זה היה דוה לבו ויצר לו מאד אחרי כן באומרו כי לא יוכל להעלות ארוכה בהעדר ממנו ידיעת החולי אז ראתה כי עת לדבר כי מניה ומנייהו הבינה בדברים כי אשר כעת גדל הכאב מאד הנה הנו על כי אין אתו יודע עד מה וישמיענו את הרשום בכתב כי גם כי מרה תהיה ישמח ויגל בשמעו אולי יוכל הועיל ובכן יום בשורה יחשב לו יום שמעו כי יש יודע פשר דבר ואז נתנה אל לבה לבא וז"א לקבל מילי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עלת שעל ידי דבריהם ראתה לבא כאמור ועל כן אמרה אל יבהלוך רעיונך וכו':

פסוק יא

הן איתי גבר וכו'. לומר הלא עתה כל עקר התבהלותך הלא הוא על כי אין מבין על כן עתה באתי לגלות אזניך שאל יבהלוך רעיונך וכו' כי איתי גבר יגיד דבר. ואשר הסתירה ממנו כעת את שמו ואשר הוא יהודי היה אפשר לומר כי אמרה בלבבה אולי לא יקראנו משנאתו את אלהי ישראל ואת ישראל עמו עד אשר הפליגה בשבחיו ואשר גדלו אביו כי אז גם בהזכיר שמו באחרונה לא תגעל נפשו בו. והנכון כי כוונה במאמרה להסתיר דבר חין ערך אשר היה דניאל בעיני נ"נ והוא אשר חשבו לאלוה ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ואין ספק כי לו החשיבו בלשאצר גם הוא לאלוה לא קראו כי יאמר כי גם כי יהיה הרשום בכתב דבר טוב הוא יהפכנו ולא ידבר עליו טוב כי אם רע ויש לאל ידו כי אלהים הוא ועשה יעשה ויכול יוכל תחת אשר יקנא לאלהיו אשר חלל בלשאצר ובקנאת ה' צבאות יעשה זאת כי הלא זה היה דעת נ"נ כי גם כי דניאל היה אלוה היה תחת אלהי ישראל כאשר אמר באומר מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין כאשר בארנו היטב למעלה כי במה שאלהי ישראל הוא אלה אלהין על כן הוא אלוה על דניאל גם כי דניאל אלהים הוא ובכן בהיות לאל ידו לעשות טובה או רעה יחוש המלך לקרא לו פן יביא עליו רעה תחת טובה למען קדוש ישראל אשר חלל כי אלהיו הוא ויעשה זאת אפוא כי מצא מקום לתלות בו ולגבות את חובו על כן מלכתא פיה פתחה בחכמה וטרם תגיד את שמו ואשר הוא יהודי הרימה המכשולים וסילקה המעיקים עד אשר לא תגיד מי הוא זה ואי זה הוא כי אחרי אשר ערכה שולחנה ותסר פתחון פה ממנו גם כי ידענו אחרי כן אל ימנע מלשלוח אחריו וזה החלה לומר איתי גבר כלומר כי הוא אדם ולא אל ובכן לבבו יבין כי אין לאל ידו לעשות טובה או רעה רק את אשר יראה יגיד וזהו איתי גבר וכל תפארת גדולתו אינה על כי זרוע כאל לו לעשות דבר להרע או להיטיב כי אם על די רוח אלהין קדישין ביה להבין ולהורות ואל יצא עתק מפיך על שמע חכמתו כי אולי אלהים הוא וייטיב או ירע כי לא כן הוא כי אם ביומי אביך אשר גדלה חכמתו נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת אלהין השתכחת ביה לא להחזיקו לאלוה כי כל הנמצא אתו לא היותו אלוה היה רק היות לו זכות שכל ובינה וחכמה כחכמת אלהין שהוא בכ"ף הדמיון אך לא ממש חכמת אלוה וז"א וביומי אבוך וכו' ולהיותו חוששת אולי צללו אזניו את אשר נשאו ואשר גדלו המלך נבוכדנצר אביו על כן אמרה ורב חרטומין וכו' לומר אם אזניך תשמענה את אשר נשאו ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה כי לאלהים חשבו אל תאמן בשוא נתעה כי לא הקימו כי אם רב חרטומין אשפין כשדאין וכו' וז"א ורב חרטומין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא ואפשר רמזה

באמור אבוך מלכא זה שלש רגלים לרמוז שית לבך מי היה אבוך מלכא והוא אשר עשה עצמו אלוה ואיך יקים את זולתו עליו:

פסוק יב

ואולי תאמר שאם לא לאלהים חשבו איך קראו בלטשאצר כשם אלהי כי לא למען זאת קראו בלטשאצר כי אם כל קבל די רוח יתירא ומנדע וכו' על כן על יפי חכמתו מלכא שם שמיה בלטשאצר וז"א כל קבל וכו' די מלכא שם שמיה בלטשאצר כי חכמתו הסבה די מלכא שם שמיה וכו'. ובאומרו כען דניאל יתקרי ופשרה יהוה שמעתי אומרים בשם קדמונים שאמרה כען דניאל תקראנו ולא בלטשאצר ואז פשרא יחוא שאם לא כן יחוש בל יראה שעל הקרא בלטשאצר כשם אלהך היתה חכמתו בו כי הוא לא כן ידמה ועל דרך זה יתכן לומר כי אחרי אומרה כי נ"נ שם שמו בלטשאצר חששה פן יאמר המלך אולי משפע שם הבעלים אשר עליו נתחכם אז יותר ועתה אשר לא יקרא כה בימים האלה כמאז אבדה חכמתו על כן אמרה לא כן הוא כי כען דניאל יתקרי ולא בלטשאצר ופשרא יהוה כי עודנו מחזיק בחכמתו וככחו אז כחו עתה כי עוד טעמו בו וריחו לא נמר:

עוד אחשוב בדרך הזה להמשיך הכתוב כלו על זה נכון מאד והוא כי תתן טוב טעם לשבח אל היות חכמתו בלתי נקנית על דבר שם הבעלים אשר נקרא עליו באומרו כל קבל די רוח יתירא וכו' השתכחת ביה בדניאל די מלכא שם שמיה בלטשאצר וכו' לומר אלו לא נמצא בו יתרון דעת החכמה כי אם אחרי אשר הוסב שמו בלטשאצר היה מקום לטעות ולומר אולי משם נמשכה לו חכמתו ותגרע ממנו כען אשר דניאל יתקרי ולא בלטשאצר אך ונהפוך הוא כי ראה גם ראה כל אשר נמצא אתו בעוד שמו דניאל היה כי על כן נקרא בלטשאצר והוא די רוח יתירא ומנדע ושוכלתנו פשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת ביה בדניאל כלומר בעוד שמו דניאל די מלכא שם שמיה בלטשאצר על דבר כל הנמצא אתו באופן כי רוב חכמתו היתה סבת די מלכא שם שמיה בלטשאצר ולא שהקרא שמו בלטשאצר היתה סבת חכמתו ובכן גם כען אשר דניאל יתקרי פשרא יהוה כי לא יגרע ערכו באשר הושב עליו שמו הראשון כי גם כל חכמתו היתה אתו מאז נקרא דניאל כהיום הזה וזה דרך ישר ונכון בעיני וגם על פי דרכה באמרה וביומי אבוך נהירו וכו' הוראת גודל חכמת דניאל והוא כאשר כתב למעלה ביפי חכמתו של נ"נ שהוא היה המנסה את דניאל וחבריו כאשר הובאו לפניו כי גדלה חכמתו מאד וע"כ אשר בימיו ימצא חכם גדול יגדל חין ערכו וההוא יקרא גדול החכמה ע"כ אמרה

ראה נא גודל חכמתו כי ביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת אלהין השתכחת ביה:

פסוק יג

באדין דניאל הועל וכו'. המלך הלז ראה והנה נלכד במצודת מעוט דרך ארץ והוא כי דרך המלך לדרוש ולתור בכל משלוח יד המלך מי הוא זה ואי זה הוא אשר יחכם מכל האדם אשר בכל מלכותו ויאספהו אליו על פיו ישק כל עמו ולצאת ולבא והיה אם חלום יחלום המלך ותפעם רוחו או אם יקר מקרהו מקרה טהור או בלתי טהור אשר יקשה ממנו שאלה גדולה או קטנה יהיה נמצא אתו מגיד דבר ישמע חלום לפתור אותו ואשר יקשה ממנו הוא יגידנו כי כן דרכן של מלכי הארץ להקרא לאסיא עד דלא יצטרך ליה ולא יוחיל עד עת בא הדבר הקשה כי מי יודע אם יבא עליו פתאום ולא יוכל להתמהמה עד יבקשו למלך איש נבון וחכם והנה בדבר הזה בלשאצר הרבה כושל גם נפל כי גם כי היו אתו חכימי בבל הן כלם כאין לפני דניאל איש חמודות ואין הדעת סובלת נעלמו ממנו כל הקורות את נ"נ הכתובות בספר הזה ואשר היו על יד האיש דניאל ואשר גדלו המלך על כל השרים אשר אתו וגם כי יהיה שלא ידע בעצם ככל אשר הגידה אליו אמו לא יבצר ממנו שמץ מנהו וכבוד מלכים חקור דבר מי האיש החכם אשר היה בשער המלך אביו משרא קטרין ומפשר חלמין ואשר גדלו ויעשה כן גם הוא לתתו עליון ככל אשר עשה אביו ע"כ כאשר הועל קדמוהי דניאל היה עם לבבו לאמר הלא עתה יאמר דניאל בלבו ראו עתה כי כאשר אז טוב לו התנכר אלי ועתה הציגני לפניו כאשר צר לו וכן לא יעשה ומה גם לאיש כמוני אשר הגדל הגדילני נ"נ אביו והוא השליכני אחרי גוו על כן קדם ואמר אנתה הוא דניאל מן בני גלותא די יהוד די איתי וכו' לומר לא נודעו אלי ימי גדולתך כי אם ימי גלותך אשר הביאך מלכא אבי מן יהוד ולא אשר נתנך עליון ואף גם יפי חכמתך אם איש נבון וחכם אתה לא שעיני ראתך ואבינה אם חכם לבך כ"א לשמע אוזן שמעתיך וכל הדברים האלה הוא רמז הרומז התנצלות על אשר אחר עד עתה מלהציגו לפניו יושב בשער המלך כמשפט המלכים לאיש נבון וחכם כמוהו ולבלתי החשיב את אשר החשיב המלך אביו למען ישים כל מעיניו בענינו בעין יפה:

פסוק יד

והנה עדן לא היה התנצלות גמורה כי הלא חכמה רבה מאד כחכמת דניאל אשר בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוהו אשר רוח אלהין קדישין ביה קול יש לה וגם כי לא נודעה אליו חכמתו כי אם על פי השמועה כי באה ונהיתה באשר הוא יתרון דעת החכמה אשר אין כמוה כדאי היא שמועה כזו שלא ישקוט עד אם יביאהו ויטעהו

בהיכלו וישים את כסאו מעל כל השרים אשר אתו כי מי שמע כזאת ימצא איש די רוח אלהים קדושים בו על כן מה עשה התנכל לבלתי אמור די רוח אלהין קדישין בך גם כי שמע כזאת מפי מלכתא ולא אמר כי אם די רוח אלהין בך והוא הכתוב אצלנו למעלה כי המלכים האלה את תנין גדול אשר הוא גשמי היו עובדים והיו מעריכים את אלהיהם הגשמי ודומה לו בערך אחד ואת העליונים הרוחניים למעלה מהם ויקראו אותם אלהין קדישין ובאומרו די רוח אלהין לבד לא יופלג הדבר כאשר באומרו די רוח אלהין קדישין:

פסוק טו

וכען הועלו קדמי וכו'. הנה המלך הלז נפשו אותה להיות כוסה קלון חכמי בני עמו הלא המה כשדאי וגזריא כי הם הקרובים אליו יותר כי כשדאי היה ואף גם על כבוד האחרים חכימיא אשפיא בצד מה ועוד ב' לבל יתפש בדבריו ויתבדה ויאחז כי הוא החליש מדרגת דניאל כאשר כתבנו ויירא ויצר לו פן ילכד באמרי פיו כי איך ישאל מאתו אשר נעלם מעיני כל חכימיא אשפיא כשדאי וגזריא והלא החכמים ההמה הם אומרים אמור לנבוכדנצר כי לא יבצר מהם כי אשר לא יגיד זולתי אלהין קדישין אשר לא בארץ המה כאומרו לא איתי אנש די יחוינה להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי אשר כוונו לשלול אלהיהם אשר בארץ הוא בל שהיה נחש בריח כנודע שמדוריה עם בשרא כי גשמי הוא ובשם אלהין קדישין לא יכונה והוא לא רצה לומר רק ושמעת עלך די רוח אלהין בך ולא אמר קדישין ואם מדרגה זו איננה בו איך יגיד אשר יפלא מהם על כן הסתיר דבר ויהתל בו לאמר כי לא יפלא הדבר מחכמיו כי לא באו לפניו כי אם חכימיא אשפיא אך לא הקרובים אליו והמחוכמים יותר הם כשדאי וגזריא הנזכרים תמיד באחרונה כלומר כי לא היה נעלם מהם ואף גם הבאים האלה לא נעדר מהם כתבא למקרא כי יודעים הם ויקראוהו ולא יבצר מהם כי אם פשר הדבר לבד וז"א וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא ולא כהלין פשר מלתא להחויא כי פשרא לבד נגרע מחיקם:

פסוק טז

ומדאגה מדבר פן יתפש כגנב והיה יהיה כמו אכזב אם יאמר אליו דניאל אם כן אפוא יבאו ויגידו את הרשום בכתב ואני אבא אחריהם ואגיד פשר דבר על כן עשה בערמה ויוסף לאמר ואנא שמעת עלך די תכול פשרא למפשר וקטרין למשרא כען הן תכול כתבא למקרא ופשרא להודעותני וכו' כלומר גם עתה לפניך הייתי מצוה עליהם על קרוא מקרא ותשמע את הרשום לפתור אותו אך במה יודע אפוא כי את הדבר אשר שמעתי עליך כי תכול וכו' אם לא שגם אתי הכל תאמר קרוא מקרא ופתור אותו וז"א ושמעת עלך די תכול וכו' כען הן תכול כתבא וכו' ובגלל הדבר הזה שב שנית להזכיר שומעו את שמע

חכמתו. ועל פי הדברים האלה אפשר כי גם באומרו למעלה אנתה הוא דניאל מן בני גלותא די יהוד ושמעת עלך וכו' בא לייחס תפארת חכמת דניאל אל חכמיו כלומר אתה הוא מן בני גלותא די יהוד כי על דאיתי מלכא אבי מן יהוד נמשך ששמעתי עליך וכו' כי על דאייתי מן יהוד צוה לחכמיו ללמדם שנים שלש ספר ולשון כשדים כי מאשר לחכמיו עשה את כל הכבוד הזה ויתכן בזה שלא יהיה יתור אומרו די איתי מלכא וכו': **עוד** אפשר באומרו ואנא שמעת וכו' לומר הן אמת כי אשר שמעתי עליך הוא יותר משאלתי ובקשתי כי אנא שמעת די תכול פשרין וכו' שהוא יותר מהקריאה הזאת ופירושה ועל כל זה הן תכול וכו' ארגונא וכו' כי ארבה לך מאד מהר ומתן ולא על הנוגע אלי מפאת הנאתי שאדע מה ידובר בי כי אם על טוב יכלתך בחכמתך וז"א הן תכול וכו' ארגונא וכו' ולא אמר הן תקרא כתבא כו' לומר שעל יכולת חכמתך ראויות לך מתנות אלו:

פסוק יז

אז ענה דניאל ואמר מתנתך לך להוין ונבזביתך וכו' כלומר מה שאמרת שאינך שם על לב במתנותיך כי אם על הנוגע אלי אני לא אחוש על עצמי ולך להוין ולא אעשה גם כן להורות יכולת יפי חכמתי כי אם על הנוגע אליך כי תדע וז"א ברם כתבא אקרא למלכא כלומר למענו מצד עצמו. ואשר כפל ושנה מתנתך וכו' ונבזביתך וכו' הוא כי שני מיני מתנות היו האחת ארגונא והמניכא שנית המתייחסת אל בזבוז גדול והוא אומרו ותלתא במלכותא תשלט ועל הראשונים אמר מתנתך לך להוין ועל כל הטובות הנכללים בשליטת תלתא במלכותא אמר ונבזביתך והנה המתנות היו אפשריות להתקיים בידו כי גם כי ימלוך דריוש תחתיו לא יסירם ממנו אך שליטתו בשליש המלכות אין סופו להתקיים כי דריוש לא יקיימנה בידו על כן על ארגונא והמניכא אמר הרי אני כאלו קבלתים וחוזר ונותנם לך וזהו לך להוין ולא אמר לא אקח או לא תתן אך בזבוז שאתה מבזבז יותר מחומש עד שליש המלכות איני מקבלה ולאחר תן כי זה איננו שוה לי ועל פי דרכו רמז כי לאחר ינתן המלכות. או יאמר על דרך זה כי למה שארגונא והמניכא הם שלו כעת ויכול ליתנו אמר בהם לך להוין כאלו קבלתים אך המלכות שאינו שלו כי כבר מנא אלהא מלכותיה והשלמה אמר לאחרן הב כי אין בו מתנה ורמז לו ני כבודו לאחר יותן אשר הומלך על מלכות כשדים:

פסוק יח

אנתה מלכא אלהא עלאה מלכותא וכו'. הנה ראוי לשים לב מה ראה על ככה דניאל איש חמודות להוכיח בשער המלך והלא יראה זר מעשהו מי בקש זאת מידו לבא אל

המלך לרדותו בתוך ביתו לאמר לו לא השפלת לבבך ועל מרא שמיא התרוממת כי הלא למקרא כתבא ופשרא להחויא קראוהו ואשר יראה יגיד וילך וישוב לביתו ולא עוד אלא שלא די לו צערו אלא שהזכיר לו צערו של אביו באמור אליו וכדי רם לבביה הנחת מן כרסא מלכותיה וכו' ומן בני אנשא טריד כי הנה היו דבריו אלה בעיני כל רואיו כחומץ לשנים וכעשן לעינים ומן הפלא אשר נפלה אימתו על המלויי ולא ענה אותו דבר. ועוד באומרו אנתה מלכא בפתח דבריו אשר הוא בלתי מתקשר עם שאחריו כי אם היה מדבר דבר על המלך עצמו יצדק החילו לאמר אנתה מלכא אך איך יאמר אליו אתה המלך ה' נתן מלכותא ויקרא לאביך ומה גם שבבואו לדבר עליו חזר ואמר ואנתה וכו' מורה כי לא על אשר ידבר בו אחרי כן נאמר מעתה. אכן לבא אל הביאור נקדים כי לו החל מיד למקרא כתבא תני והדר מפרש פשר מלתא הלא תחת חמש יתחמץ לב המלך בשמעו את דברי האלה והקללה אשר תשמענה אזניו את כל הרעה הבאה עליו ואמור יאמר האם כדברך כן היא פשר מלתא לא יתכן דרך ה' חלילה. ראשונה הביטה וראה מי אשר חטא לו יותר הנותן את נבלת עבדיו מאכל לעוף השמים בשר חסידיו לחיתו ארץ וגם נביא גם כהן שפכו דמם כמים או השותה בכלים הטפלים חל הכהנים יין ומי פעל ועשה את כל הרעות האלה אם לא נ"נ אבי ולא יסור יסרהו יה בגלל הדבר הזה עד אמרו השמים אעלה אחר הקמת הצלם ומן אנשא טריד וכו' וגם כי מה' היתה סבה כי קצף ה' על עמו הלא לא לקיים מצות מלכו של עולם היה עם לבבו כ"א להשמיד בלבבו ובכן לא היה מבחין בין עובד אלהים לאשר לא עבדו וכמעט כלה היה עושה כי ה' קצף מעט והוא עזר לרעה באופן יאמר נא בלשאצר הלא קטני אבי עבים ממתני ולמה יעשה כה עתה להמיתני והוא מת על מטתו. עוד ב' יוכל לענות ולומר מה נשתניתי מכל גויי הארץ כי יעשה בי אשר לא עשה כן לכל גוי כי היחשוב ה' לו עון למלך ממלכי גוים אשר לא יקים את תורת ה' או ירבה לפשוע בכל עבירה מהעבירות אשר לא תעשינה כדת משה וישראל הלא כל מלכי גוים וגוייהם עובדי פסל המתהללים באלילים ודוברים על ה' תועה ומלעיבים בה' ובכל קדושים עמו ישימו תהלה וה' לא חפץ המיתם תחת זאת כי ראה ויתר גוים ויהי נא בלשאצר כאחד מהם. שלישית כי יאמר הכלים האלה עבר זמנם ובטלה קדושתם מאז נחרב הבית ואין קדושתם עתה כקדושתם אז בעוד שרתו לפניו יתב' בהם ויהיה הדין עמו כי בפירוש אמרו רז"ל כי חול גמור היו על פסוק ובאו בה זרים וחללוה כיון שבאו בה פריצים נעשו חול ושם אמרו כי בלשאצר נשתמש בכלי קדש שהיו חול ובכן הלא כמו זר יהיה נחשב בעיניו ימיתהו ה' תחת שתותו בכלי חול. רביעית כי יאמר למה יכני ארצה יסור יסרני ולמות לא יתנני כאשר עשה לאביו שכדי רים לבביה

הנחת מן כרסא מלכותיה עד ז' עדנין וחי בהם ושב אל ארצו ואל כסא מלכותו והמת לא המיתו. חמישית למה לא יקים את דברו אשר דבר ביד עבדו ירמיהו להאריך למלכות כשדים עד מלאת לבבל שבעים שנה והנה לא מלאו הימים עד שנה תמימה כמשז"ל וגם לאומרים מרז"ל שמנה וטעה הלא אתו לא תלין משוגתו כי בראותו כי בגלל הדבר הזה כלתה אליו הרעה בהגיד אליו פשר דבר אין ספק כי אזי לבבו הבין כי טעה בחשבונו והיה לו פתחון פה לדבר נגדו יתב' על כן קדם דניאל בחכמתו לנתוץ ולנתוש ולהאביד חומת קושיותיו ולהרוס גדר אבני תשובותיו אחת לאחת על ראשון ראשון כאשר יבא בס"ד ומדאגה מדבר פן יקצוף המלך על קולו כי ידבר אליו דברים קשים כגידים והוכיח בדברים כאשר באביו החל ובו כלה על כן קדם ואמר ראש דברו אנתה מלכא אשר הוא בלתי נמשך כלל אל מה שאמר כאשר הערנו בהערות והוא כחולק כבוד ונוטל רשיון טרם יענה לומר אל יחר אפך ותתנני על דברי לבלתי מחשיבך למלך עלי ואני עבדך כי תחלת דברי פי הוא כי אנתה מלכא חשוב אתה בעיני כמלך ובכן שם פניו לדבר דבריו ויחל להנצל מחמשת תשובות הנזכרות האפשריות ישיב המלך על זה פתרונו על הא' תן יאמר כי הלא נ"נ אביו הרג הרג רב בכהני ה' עד להשחית שלא לשם שמים ולא מת תחת זאת ומה גדלה שתיה בכלים הטפלים אל אשר ישרתו לה' בהם כי אמות עליהם לזה אמר אלהא עלאה מלכותא וכו':

פסוק יט

ומן רבותא די יהב ליה די הוה צבא הוה קטיל וכו'. לומר כי לא היה בן מות על אשר פעל ועשה כי בכלל רבותא די יהב ליה לאשר יהיו צרינו לראש כי על כן גדלו ה' על כל מלכי ארץ כמש"ל הנה מהר להרוג את אשר יחפוץ אם טוב ואם רע כי כשניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ולא יאשם וזהו די הוה צבא הוה קטיל ומה גם למה שאז"ל כי קטרגה מדת הדין על הצדיקים ואמרה היה להם למחות כי גם שגלוי לפני מי שאמר והיה העולם שלא יקבלו מהם הלא לפניהם מי גלוי ואז נאמר וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי ועל כן ויחלו מן הזקנים וכו' באופן כי גם כי שלח ידו בכהני ה' ומשרתיו עושי רצונו אין לאיש ההוא משפט מות:

פסוק כ

והראיה כי כן הוא כי הלא כדי רים לבביה וכל אשר רוחיה תקפת היה להזדה שהוא בדבור בלבד ומה גם לרז"ל שהוא על אומרו השמים אעלה כי אז לא חטא כי אם במחשבה ודבור וראה מה עלתה לו שהנחת מן כרסא מלכותיה:

פסוק כא

ומן בני אנשא טריד וכו' עשבא כתורין יטעמוניה וכו'. כלומר ולו חשב ה' לו עון על אשר במעשה שלח ידיו בשלומיו ומקודשיו ית' על אחת כמה וכמה שאת דמם מידו היה מבקש ונקום ינקם ולא היה עובר על פשע הגדול ההוא או מאריך לו כאשר כשרוחיה תקפת להזדה לא האריך לו כי אם פתאום לפתע בא שברו וזה רמז באומר וכד ירים לבביה הנחת כי מיד נענש כי גם אם נאמר שנפילת בבל לסוף השבעים שנה בגלל הדבר הזה היה יש תשובה באשר לא פקד ה' עליו מיד ולא בימיו ומה גם כי יש טעמים קרובים מזה והזכרנו קצת בתחלת הספר בס"ד:

פסוק כב

ועל השנית והוא כי אין מלך ואין שר ממלכי גוים יפקוד עליו הוא ית' גם כי יכעיסנו כי ראה ויתר גוים ומה נשתנה הוא על כן אמר ואנתה בריה בלשאצר לא השפלת לבבך כלומר גם כי זולתך אינם בני תמותה על בזותם את ה' חלילה הוא על כי המה לא ידעו גדולתו ויכלתו ית' אך אנתה בריה בלשאצר יען היותך בנו וידעת את אשר התנהג את אביך ככל נפלאותיו הלא תאשם אתה מזולתך וזהו אומרו כל קבל די כל דנא ידעת שהוא במה די אתה בריה כאמור:

יח עוד יתכן כי מראשית אמריו בא להשיב על זאת השנית עד פה בתשובה נצחת והוא כאשר הודיעונו רז"ל כי מלכות כשדים בזוי היה מאד מכל ממלכות הארץ שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה וכן אמרו רז"ל בויקרא רבה שכשמוע איוב כשדים שמו ג' ראשים אמר כי אערוץ המון רבה כי הייתי מכניע המון רב ועתה כשדים אשר הוא בוז משפחות יחיתני ויחל להגביר חילותיו כנגדי עד שמעו אש אלהים נפלה וכו' אך אשר מאד נעלה עד היות נ"נ מלך על כל הארץ לא מפאת שרו או מזלו היה לו כי אם מאתו ית' מציאות ממלכתו על שלש פסיעות אשר פסע לפני בלאדן בן בלאדן להשיב הספרים אשר היה מקדים בהם שלום חזקיה לשלומו ית' כאשר הזכרנו למעלה מרז"ל שבשכר שלש פסיעות זכה למלוך הוא ובנו ובכן היתה לו אך המלוכה ואשר הגדילו ותרב גדולתו למלוך בכיפה היה על דבר כבוד עם ה' בל תמשול עליהם ממלכה שפלה ולכן אחר אשר כל אלה לו מתת ה' ראוי הוא כי גם בהעוותו יוכיחנו אלוה ויסיר מלכותו ממנו או לא יתננו יאריך ימים על ממלכתו אשר נתן לו באופן כי גם כי מלך זולתו לא יפקוד ה' על חטאתיו אשר יחטא לא כאלה חלק נ"נ ונינו ונכדו אשר גדולתם אתנה המה להם מאתו ית' ולא כשאר מלכי הארץ אשר בהשגחתו ימליכם הוא ית' על פי אשר

סידר מאז ערך מערכות השמים וז"א אלהא עלאה מלכותא שהוא מציאות המלכות וגם רבותא ויקרא וכו' למשול על כל רבים עמים יהב ליה כלומר מתת ה' היה לו:

יט והראיה כי מה' היה לו כי לא מאהבה כל גוים יעבדוהו המה מלכיהם שריהם כי אם שנפל חתת אלהים עליהם ומאימתו יחתו כי הלא היה עושה בהם שפטים לא בצדק ולא ביושר כי אם די הוה צבא הוה קטיל וכו' על פי רצונו לבד ולא יאספו יחד עליו ואין פוצה פה למרוד בו כי אין זה כי אם על כי מה' היה לו וז"א ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא הוו זאעין וכו' כי יחד כלם מצד היות הרבותא די יהב ליה הוא ית' על כן הוו זאעין וכו' כאמור:

כ ועל כן כדי רים לבביה ורוחיה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותיה כי ה' נתן וה' לקח מה שלא יעשה כן לשאר מלכי הארץ כי ראה ויתר גוים:

כא ועל כן אנתה בריה כלומר במה שאתה בריה ומלכותך נמשך ממלכותו והכל אחד ראוי היה תשפיל לבך פן גם עליך תעבר כוס כל קבל די כל דנא ידעת כי היה לך לדעת כי גם עליך יפקוד ה' בגלל הדבר הזה כאשר פקד על אביך כי אינכם כיתר גוים בדבר הזה:

פסוק כג

ועל השלישית אמר ועל מרא שמיא התרוממת וכו' לומר גם כי הכלים חולין היו לא על מציאות פועל השתיה יצא הקצף מלפני ה' כי אם על רוע לבבך בכוונתך כי לא על חסרון כלי שתיה עשית או להתפאר בהם אך התרוממת מתנשא לאמר כי אין פחד אלהים לנגד עיניך וכחשת לאל ממעל ולמען היותם מניא די ביתיה צוית להביאם להבזות בעליהם בעיני אנשיך ונשיך ותשת יין נסכי ע"א בהם להכעיסו ותשבח את פסילי אלהיך לרמוז בפניהם תתך להם יתר שאת חלילה על אלהי אמת וז"א ועל מרא שמיא התרוממת כי זה היה עם לבבך בליעל ולמה שהם מניא די ביתיה היתיו קדמך והראיה שלא לחסרון מלא ספקך בכלי שתיה עשית כי הלא אנת ורברבנך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון כי הובאו בשפע די ספוק לכולם מהם לבדם וגם שתיתם חמרא בהון כלומר במה שהוא חמרא הוא דבר המתנסך כי סתם יינם הוא יין נסיכם וגם שבחת לאלהי דהבא וכספא וכו' די לא חזין וכו' ואולי תאמר כי לא להכעיס עשית כי אם את ה' היית ירא ואת אלהיך היית עובד אם כן היה לא יבצר לפחות מלתת הדור מה אליו ית' והוא כי שבח הוא גדר גדול מהדור ואמר ראה את זדונך ואת רוע לבבך כי לאשר לא חזין ולא ידעין ולא שמעין שבחת כי נתת להם שבח ולאלהא די נשמתך בידיה אפי' הידור מה לא הדרת כי אף שלא מאהבה היית עושה על רוממותו הבלתי ב"ת כי אם מיראה על די נשמתך

בידיה כי נרך בידו אף על זאת לא פקחת עיניך אך אין זה כ"א רוע לב כי לא יראת את ה' ועליו התרוממת:

פסוק כו

ועל הרביעית אמר ודנא כתבא די רשים וכו' מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה. לומר כי לו היו עוד רבות בשנים הנותרים למלכות כשדים ליסרך והשיבך אחרי כן על כנך אולי לא היית מומת אך כבר השלמה כי השנה הזאת היא לבדה הנותרת לך נמצא כי אין עונשך זה כעת כי אם שפריסת מלכותך וניטל חתיכה ממנו שהיית עתיד ליהרג במלאת השנה ועתה שוקד ה' על דברו לעת כזאת. ועל החמישית והיא איך לא יקים ה' את דברו ואשר דבר לבלתי השחית עד מלאת הע' שנה אמר ויהיבת למדי ופרס לומר כי מלכותך לבד מצד עצמך הוא הכלה ואבד כעת אך מלכות כשדים עודנו עומד על עמדו אלא שניתן כאשר הוא ביד מדי ופרס שישלימו אחריך הע' שנה כמו שארז"ל על תסוק אשר הומלך על מלכות כשדים כי היו הכשדים כפקדון בידו עד תום הע' שנה שהיה שנה א' כאשר נבאר עוד בענין הרשום בכתב בעזרו ית':

כד **באדין מן קדמוהי וכו'**. אמר למען תדע יכלתו ית' אשר עיניו משוטטות בכל הארץ רואה ושומע ויודע את כל אשר נעשה על הארץ הפך הבלי תועבותיך די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין אשר שבחת על כן באדין בעת עשותך הרע כמו רגע מן קדמוהי וכו' ולא אחר לעשות הדבר למען תדע כי למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכאשר דקדק התנא בלשונו לומר אל תצייר בדעתך כי העין רואה היא מעל לרקיע פן יצא עתק מפיך לדבר ולומר כי עבים סתר לו ולא יראה חלילה אך תעלה על רוחך כאילו אינו כי אם למעלה ממך כי מלא כל הארץ כבודו ואין נסתר מנגד עיניו כי רם ה' ושפל יראה כן הורה הוא ית' לבלשאצר בהעוותו כרגע היותו ית' רואה ויודע ושומע כל אשר יעשה וגם היותו מן קדמוהי ולא על ידי נביא בל יחשוב כי מלבו היה בודה בקנאותו קנאת אלהיו וגם שליח פס ידא למען ירא כי כל אלהי המלך השלמים באבריהם הבל המה להציל לו מאשר כתב פס ידא בשליחותו ית':

כה **ודנא כתבא וכו' דנא פשר וכו' תקל תקילתא וכו' פרס וכו'**. טרם נבא אל הביאור נפרש הבנת ראשי הכתובים והוא כי אומרו מנא מנה אלהא וכו' ואמרו תקל תקילתא וכו' ואומר פרס פריסת וכו' הוא שתופס בכל תיבה מתיבות הרשום בכתב ומפרשה אחת אחת ראשונה תפס במלת מנא והזכירה ופירש ואמר מנה אלהא כו' ובזה לא יהיה כפול אומר מנא מנה אלהא כי בא' תופם ברשום ובשני פירש אותו ואחר כך תפס במלת תקל ופי' תקילתא וכו' ואחר כך תפס פרס ופירש תריסת וכו':

ועתה נבא אל ביאור הענין וראשונה נעורר מה ענין היות בכתב המחוקה בקיר מנא מנה זה פעמים ומה גם כי דניאל לא יפרש כי אם הא' והא' איננו מפרש ולא דבר רק הוא ועוד על מה זה יודיענו אם הושלם המלכות וגם כי על זה השבנו למעלה עוד נשיב דרך כלל על פי האמור וגם למה יודיענו הוא ית' אם הועל במאזניא ויודיעהו כי יבא שמשו בעוד יומו בלבד ועוד כי יש דברים סותרים זה את זה כי אומר והשלמה יורה שכבר הושלם ומלאו ימי מלכותו אך באומרו פריסת מלכותך יורה שבצעו פרוסה מתוך שלמה ועוד העושה עון פלילי כאשר פעל ועשה יצטרך ישאוהו במאזנים לעלות להשתכחא חסיר ומה זכות יערכו לו בכף שניה להכריע המאזנים ועוד מאין יצא לו שניתן למדי ופרס ומה גם למדי שאין זכר לו ברשום בכתב:

אך יהיה קרוב אל אשר כתבנו בסמוך והוא כי ה' חפץ להסיר מלב חורשי און מלחשוב על ה' תועה לומר כי כל אשר יחפוץ יעשה ולא יחוש להקים את דברו אשר דבר חלילה והוא כי הנה היה פתחון פה לרחוקים מצדקה וכשרון לב לומר לא יבצר או מלאו הימים ומנה ולא טעה בלשאצר כאשר מנע הע' שנה או מנה וטעה אם מנה וטעה למה יומת עד תום הזמן האם על אשר חטא לו ימחנו מספר חיים מאז הלא לא היה תנאי דבריו ית' באומרו לפי מלאת לבבל שבעים שנה ואדרבה הן כלם היו בחזקת מכעיסים את ה' יום יום ולא שת לבו הוא יתברך להתנות ואם מנה ולא טעה למה יומת לבדו ולא יומתו כל יתר כשדים הנועדים למות על ידי ירמיה הנביא על בבל ועל כל המונה:

על כן ראה הוא יתברך להודיע בדברי כתבא די רשים כאשר יבא בסיעתא דשמיא איך צדק משפטו ודינו והחל ואמר מנא מנה היה הכפל לרמוז מדה שמדד בה כי היה מנין כנגד מנין כלומר הלא בלשאצר מנית על מספר שנות כללות מלכותך ואלהא מנא מלכותך אל הנוגע אל עצמך לבדך ומלכותך הוא שהשלמה ושיעור הכתוב מנא מנה כלומר כנגד מנא שמנית מנה הוא ית' מלכותך:

כו והמנא השני שהוא אשר נגזר על אשר מנא הוא אותו ביאר דניאל באומרו מנא מנה אלהא מלכותך לומר המנא השני הוא שמנא אלהא מלכותך הנוגע אל עצמך הוא שהשלמה כי הוא ית' מונה ולא טועה אך אתה אשר מנית על כללות מלכות בבל לא השלמה כאשר חשבת כי אתה מנית וטעית אך המנא הראשון לא הוצרך לבאר:

כו והנה מכלל זה הוא כי לא הושלם מלכות כשדים כי אם של בלשאצר לבדו ובכן ראוי לתת טעם למה יומת הוא עד תום ימי נפילת בבל ואז יפול בנופלים ויחדו יכליון לזה נכתב תקל וביארו באומרו תקילתא במאזניא וכו' והוא כי גם שאתה וכל עדתך אנשי מלכותך מעותדים להרע מלהטיב ועל הכל הוקבע הזמן ההוא לא כל החטאים

שוים כי הלא רעתך רבה ועברה על שעור האפשרי להרע אתה והם כפי המעותד לפי מזגכם לחטוא על כן יצאת מכללם והכרת תכרת מעתה וזהו אומרו תקילת במאזניא כי נשקלת במאזנים אם חסרת דבר מהמעותד לך והשתכחת חסיר ופגום מאשר היתה הכנתך להפגם ולמרוד:

פסוק כח

ובכן ארכא בחיים לא ניתן לך כאשר ניתן לכל בני המלכות עד מלאת השבעים שנה כי לא הפריזו על מדותיהם כמוך על כן פריסת מלכותך הנוגע אליך מעתה אך כל הנותרים בעמדם יעמודו חיים כלם תחת מדי ופרס כמופקדים שם עד ימלאו ימי מרוקיהם ופקודתם וגם עליהם יעבר כוס במלאת השבעים שנה ובין כך ובין כך יהיבת למדי וכו' וזהו פרס פריסת וכו' ויהיבת וכו' וכאשר כתבנו מרז"ל באומרו אשר הומלך על מלכות כשדים ואומרו למדי ופרס וכו' הוא כי. דניאל ראה באומרו ופרסין כי אם הוא על אשר פריסת מלכותיה יאמר פריס על דרך מנא תקל ולא פרסין לשון רבים כי אם הוא על אשר בהנטל פרוסה ממלכותו נעשו ב' הניטל והנותר אשר מלך עד כה הלא גם באומרו פריס יובן זה וגם שהשמיענו זה הוא לבלי צורך וטעם על כן גזרה חכמת דניאל כי שני דברים בא ללמד אשר כל אחד מהם יתייחס אל מלת פרס ועל שניהם אמר פרסין. עוד שנית ראה והנה הוי"ו היא יתירא וראוי יאמר פרסין ולא ופרסין כאשר בתיבות הקודמות אין באחת מהן וי"ו על כן גזר ואמר כי אומרו פרסין לשון רבים הוא כאומרו פרס שתי פעמים ותפס בראשונה ואמר פרס פריסת מלכותך לומר כי פירושו של פרס האחד היא שפריסת מלכותו ועל השני אמר שיהיבת לפרס ומפני הוי"ו של ופרסין הוסיף את מדי ואמר למדי ופרס כי באומרו ופרסין שהוא כאומרו ופרס יורה שינתן לאחר ולפרס והוא מדי הקרוב אליו וגם שיהיה מדי ראשון כאשר היה כי באומרו ופרס מורה שקדם אחר ופרס יבא אחריו וכן היה כי מדי החל ופרס כלה ולא ניתן המלכות לכשדי זולתי. ואפשר כי זה נרמז לו בפתרון חלום אביו באמור אליו אנתה הוא רישא די דהבא ולא ייחס אל המלכות כאשר בשאר מתכות הצלם כי אם אל עצמו לרמוז כי אין לכשדים מלכות כי אם אליו וזרעו בזכות שלש פסיעות כמשז"ל ובתום זרעו הומלך דריוש מעם אחר:

פסוק ל

ביה בלילא וכו'. הורה כי אין מלכות נוגעת בחברתה כי ביה בליליא קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קבל מלכותא הכל כאחת וזהו ענין הוי"ו של ודריוש או שנמסרו מרועה אל רועה בלי הפסק בל יצר אל הכשדים טרם מלאת הע' שנה כמשלם השנה ההיא

כאשר כתבנו מרז"ל כי דריוש הומלך על מלכות כשדים להשלים שנת שלומם הנותרת להם מן הע' תחת ידו וז"א קבל מלכותא כמקבל פקדון:

פרק ו

פסוק א

ודריוש מדאה קבל וכו'. הנה אין ספק כי ראוי לתת טוב טעם ודעת אל הודיע אלהים אותנו שהיה מדאה ומספר שניו ואומר קבל מלכותא ולא נאמר מלך כבר שנין וכו' ועוד אומר שפר וכו' כי יאמר נא מה פעל ועשה ואנחנו נדע כי היא ישרה בעיניו ונפשו אותה ויעש ככל דרך איש הישר בעיניו יעשה ומה זה אומרו שפר קדם דריוש ולא אמר כהתימו לומר כבר שנין שתין ותרתין והקים על מלכותא וכו' ועוד אומרו לאחשדרפניא כי אין ללמ"ד הזאת טעם ולא ריח והראוי יאמר אחשדרפניא וכו' וגם כל הודעת הקמת אחשדרפניא אין צורך בה כי אם בסרכין תלתא על די דניאל חד מנהון וגם למה זה הודיענו את מספרם כי ק"כ היו ועוד באומרו ועלא מנהון סרכין תלתה וכו' הראוי יאמר ודניאל חד מנהון ולא די דניאל וגם מה צורך אלינו כי נדע כי על דלא להוא נזיק עשה הדבר. ועוד איך על ידי זה מצול מלהוי נזיק וגם אי זה הוא נזק שיירא ממנו ועוד באומרו אדין דניאל דנא מי לא ידע כי זה היה ולא אחר ומה ענין אומרו דנא ועוד באומרו וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי כי הלא בכלל אומרו וכל עלה לא יכלין להשכחה הוא ולמה הוכפל ומה ענין שלו ושחיתה ומה בין זה לזה ועוד באומרו די לא נהשכח לדניאל דנא מה ענין אומרו דנא וגם זה החלם בלשון די שהוא בלתי צודק בהתחלת דברים:

והנה ארז"ל מה תלמוד לומר כבר שנין שתין ותרתין אלא שביום שנכנס נ"נ להיכל בימי יהויכין נולד שטנו דריוש הרי ע' חסר א' למיום שכבש את יהויקים ועד שנה א' לבבל עמד דריוש והשלימה לקיים מה שנאמר בשנה א' לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר הומלך על מלכות כשדים ע"כ. ולפי זה יתכן בכוונת הכתוב קרוב למאמרם ז"ל כי הנה מאשר בלשאצר לבדו מת והממלכה נכונה וכל חיל הכשדים חיים כלם עדנה הלא יורה כי לא מלאו הימים אשר קצב ה' לבבל להביא עליה את כל הדברים הרעים שבירמיה אך לעומת זה ראה נראה כי החלו לנפול כי מלך אין להם מקרב אחיהם כהם כי אם מזרע מדי כי זה יורה כי באה עת פקודתם ותתום מלכותם כי נכריה עבודתם על כן בא הכתוב להגיד מראש מה זה ועל מה זה באומר ודריוש מדאה קבל מלכותא וכו' לומר גם שהוא מדאה ולא מקרב עמם אין זו הוראת נפילת כללותם כי הלא לא בחיל ולא בכח לכד המלוכה כי אם הם מעצמם קיימו וקבלו אותו למלך עליהם בראותם כי מת

גבורם וז"א קבל מלכותא וכן מצינו קבלו רז"ל כי בלשאצר נלחם עמו ונצחו ויעש משתה ועדיין היה דריוש סמוך לעיר ובלילה ההוא במות מלכם נועצו גדולים אשר בארץ המה להמליך עליהם את מדי כדבר דניאל באומר ויהיבת למדי ופרס והמה יצאו את העיר והמליכוהו באופן כי לא נהרסו ממצבם ובעמדם יעמודו ועוד להם אך המלוכה שהם המליכו עליהם איש נכרי כדבר ה' ביד דניאל ואם יאמר איש למה לא השליטם האלהים להמליך עליהם מקרב אחיהם לזה אמר כבר שנין שתין ותרתין כי לפי מנין זה כנזכר מרז"ל לא נותר בהם חלקם בחיים כי אם השנה ההיא ואחרי כן היה מעותד לכבשה על כן גם מעתה יהי לו אשר לו:

ועל פי הדברים האלה ימשכו הכתובים הבאים על דרך אשר נדרוך בו בביאור שני בכתוב הראשון הזה מקושר עם כל מה שאחריו והוא כי כאשר יקום מלך חדש על .הארץ עד אשר לא חזקה הממלכה בידו היו יהיה לו לב רגז ופחד פן תשנא צבו המון עם הארץ או גדוליה ושריה ויקשרו עליו קשר להעבירו ככל הקורות את מקצת מלכי ישראל ככתוב בספר מלכים והן אמת כי לו יהי המלך מארצם וממולדתם ומקרב עמם תקל חתיתו ומוראו ולא יעריץ כי זאת ישיב אל לבו הן עם אחד ושפה אחת לכלנו ומדוע יבגדו בי אך בהיותו איש נכרי אשר לא אחיהם הוא אז ירך לבבו ותפול עליו אימתה ופחד כי לא יהיה נכון לבו בטוח בהם והנה אם המלך ההוא ביד חזקה וחמה שפוכה לכד המלוכה כי מלך עריץ וגדול הוא לא ייראו מהם כי תפול חתיתו עליהם ועוד לא ירימו ראש נגדו אך אם הם המליכוהו ולא ממנו מבלי אין בהם גבר יצלח למלוכה אז יחרד לבבו פן יתהפך לבבם להמליך עליהם איש מקרב עמם ועל הכל יתגדל מוראו ומורך לבבו אם מלך זקן יהיה אשר לא יוכל לצאת ולבא כבחור מעם איש נבור חיל ישחק לפחד ולא יחת יצא לקראת נשק אשר מפחדו יגורו אילי הארץ מהפר בריתם אתו פן כאיש מלחמה יעיר קנאה להשיב להם גמול כמעשה ידיהם אך במלך זקן לא ישיתו לב באמרם כי הוא רפה ידים להעיר מלחמות ולחגור חמות. באופן כי כאשר יקום מלך חדש ממש והוא איש אשר אלה לו שמולך על עם אשר לא ידע תמול שלשום וגם לא לכד המלוכה בכח ידו שיראוהו אנשים וגם הוא מלך זקן יחרד לבו בהתחדשו טרם התחזקו במנכות ויהיה נועץ להתנכל בדרך ישכון אור ילך בטח ולא ייראו מפחד פתאום. והנה שלש אלה איפה הם כאן נמצאו וכאן היו בדריוש מדאה אשר הומלך על מלכות כשדים והועלה זכרונם בפסוק הזה באומרו ודריוש מדאה שהוא היותו מעם אחר וגם קבל מלכותא כי לא לכדה בחזקת היד כי אם קבלה מהם ומה גם שהיה אחרי

נפלו שהומלך בעת ההיא להעדר זולתו כמאמרם ז"ל וגם היה כבר שנין שתין ותרתין כי בן ששים לזקנה והוא עבר לפניהם זה שנתים:

פסוק ב

על כן יעץ תחבולות להתנכל בעבדיו ושריו להיות נכון לבו בטוח בהם כאשר נבאר בעזרו ית' והוא כי דרך מלך חדש אשר לא יבטח באחשדרפנים ושרי המלכות לעשות אחת משתים או להעבירם ולהקים אחרים תחתיהם כעצת רבינו הקדוש לאנטונינוס כי אז אשר יקים יהיה נכון לבם עמו והמוצאים לא יהיה לאל ידם לעשות רע כי מטה ידם או אם רבים המה ולא יערב אל לבו להעבירם פן יקשרו עליו בשמעם טרם יספיק להסירם אז יפנה לדרך אחרת והוא להגדיל גדר מעלת כל אחד מהם על אשר היה לפניו כי אז כאשר ייטיב עמם ייטב לבם גם הם עמו ויחזיקו לו טובה ויבושו ויכלמו מעשות עמו רעה ולדבר עליו תועה. והן זאת היתה עצת דריוש באומרו שפר וכו' והקים על מלכותא לאחשדרפניא וכו' כי יעץ להקים יתר שאת מעלת האחשדרפנים היושבים ראשונה במלכות כשדים וזהו אומרו לאחשדרפניא בלמ"ד שהקים לאחשדרפנים הקודמים מעלה מעלה על גדולתם הראשונה ואם יאמר איש למה לא העבירם ויקים את זולתם לזה אמר מאה ועשרים כלומר כי רבים המה ויחרד המלכות בהעבירם ואולי יתעורר התקוממות על המלך על כן בחר בדרך השני והגיד ההתנשאות אשר נשאם על הקודם באומרו די להוין בכל מלכותא והוא כי עד היום ההוא כל אחד היה מושל בעיר או במקום אשר השתרר עליו מאת מלכם ועתה הוסיף להם שררה כוללת על כל כלל המלכות וזה די להון בכל מלכותא כי על פיהם יהיה כל הנהגתו ומשפטו ולמה שהיה כי כל המורא הגדול אשר בלב המלך הלא לא תהיה כי אם בקרוב להגיע למלכות עודנו רך ומשוח מלך אשר עדן לא חזקה הממלכה בידו כי אז מורא יעלה על ראשו פן תהיה לו תכף לסמיכה שחיטה על כי אמר בלבו אשר יעצוני כליותי להקים לאחשדרפניא וכו' ועלא מנהון וכו' לא עת להתמהמה לחשיב מחשבות או להתייעץ עם זולתי על הדבר אם טוב ואם רע כי לית דין צריך בשש פן בהתמהמהי תשנא צבו בגדולי המלכות לעשות רעה תחת אשר החלו לעשות טובה על כן לא אחר לעשות הדבר כי אם כאשר ישרה העצה לפניו מיד קיימה וזהו אומרו שפר קדם דריוש והקם כי כאשר עלה במחשבתו העצה הזאת טרם יחשוב עוד או יתיעץ בדבר עשתה והקם על מלכותא וכו':

פסוק ג

והנה שב וראה כי הן אמת כי בגלל הדבר הזה יבושו מהתקומם עליו ומהפר בריתו אך עדיין אפשר לא יבושו כי אם מעשות בגלוי ואולי עוד רעה בלבבם ובמסתרים יחשבו

עליי מחשבות ויתנכלו אותו באופן לא יורגש עד יאחז במצודה רעה ואין מרפא ומה גם עתה במושלם ממשל רב בכל מלכותא כי יש לאל ידם כי כל הארץ סרים אל משמעתם ויעשו ויצליחו ואין מכלים על כן ראה והתקין בכלל עצתו ויתן לעלא מנהון סרכין תלתא וכו' והוא כי בקש לו המלך איש כלבבו נאמן ביתו שעל פיו ישק כל עמו ושריו וגם ימצא בו יתרון דעת החכמה להבין ממוצא דבר מצפוני לב השרים בל יוכל להתעלם דבר מהמלך מאשר ידובר בו ולהועץ בו כאשר ישאל איש בדבר האלהים ולא מצא איש אשר אלה לו כי אם דניאל די מהימן הוא וחכמה כחכמת אלהין השתכחת ביה ובו בטח לבו ומה גם באשר הוא יהודי כנראה מרז"ל כי זה היה בן לאסתר המלכה ובן לאחשורוש אשר הומלך על מלכות כשדים ויהי עם לבבו להרים את כסאו מעל כל השרים ויהיו האחשדרפנים יהבין ליה טעמא ולא יעשו דבר חוץ מדעתו כי בדבר הזה לא ייראו מפחד פתאום ומורא לא יעלה על ראשו אך בראותו כי אם כה יעשה יקנאו בו האחשדרפנים והפחות וכל עם הארץ בהשתרר עליהם איש יהודי וגם על המלך יתקוממו על כן להסתיר דבר הקים עמו עוד ב' שיהיו ג' בכרך אחד לבל ירגש כי כל מעיניו בו וכי מן השלשה הכי נכבד וז"א ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון כי אשר מנא תלתא היה בדיל די יהא דניאל חד מנהון ולא יורגש כי ממנו פנה וממנו יתד וזהו די דניאל ולא אמר ודניאל והיה די להון אחשדרפנים יהבין להון טעמא כי בזה ימצא במעמד שלשתן יודע ומבין משכיות לבם ולתקן עותתם ובהתימו לספר כל חלקי העצה בהקמת אחשדרפניא על מלכותא וסרכין תלתא וכו' גלה הכתוב כל אשר בלבבו אשר הביאו לעשות את כל הדברים האלה באומרו ומלכא לא להוי נזיק כי להיותך רך ימשוח מלך יעץ תחבולות בדיל דלא להוא נזיק ככל הכתוב. או יהיה שעור הכתוב על דרך זה ועלא מנהון סרכין תלתא ושמא תאמר הלא גם הם מי יודע אם תהיה ידם במעל לז"א די דניאל חד מנהון וע"כ בהיותו חד מנהון בהיותם יהבין להון טעמא מלכא לא להוי נזיק כאמור. גם תקן בלשונו בל נאמר מה הועיל בתקנתו במה נחשבה מעלת אחשדרפניא אלין ומה יתרון להם בהקים אותם על כל מלכותא אם לא יעשו דבר בלי רשיון סרכין תלתא לזה אמר די להון יהבין להון טעמא לומר כי הטוב בעיניהם יעשו ולית די ימחא אך שיגלו אזן סרכין תלתא לבד ויהון יהבין להון טעמא לתת טוב טעם אל אשר יחפצו לעשות ויעשוהו כי לא סוף דבר רק די מלכא לא להוא נזיק ובהגלות נגלות מעשיהם בטעמם לפני סרכין תלתא די דניאל חד מנהון לא יוכל להתעלם אשר בלבבם באופן די מלכא לא להוי נזיק:

פסוק ד

אדין דמאל דנה וכו'. אמר כי דמאל דנא כלומר הלזה אשר הוקם על לאשר יהיה הוא הראש והשם אנשים אשר היו עמו לא היו כי אם אגב חדא תרתי כי הוא הכל כאשר זמם המלך כן היה כי הוא מתנצח וכו' וזה בין מצד עצמו די רוח יתירא ביה בין על כי גם יד המלך עמו דהוה עשית להקמותיה על כל מלכותא. עזיד יתכן כי הנה מהאמור אשר כל מגמת פני המלך עליו להקימו שהוא על יתרונו על כל האדם במה די מהימן הוא ועל הכל ביתרון דעת החכמה כחכמת אלהין השתכחת ביה אמר כי דניאל דנא כלומר זה הנבחר על שלמות חכמתו הידועה היא שעמדה לו דהוה מתנצח וכו' של קבל די רוח יתירא ביה בגלל הדבר הזה לבד גם כי יקנאו בו לא תעלה חמת סרכיא ואחשדרפניא להעיר קנאה לרודפו עד השברים כי יאמרו מה נרדף לו כי הלא חכמתו עמדה לו די רוח יתירא ביה אך בראיתם די מלכא גם הוא עשית להקמותיה על כל מלכותו אז בערה בם אש קנאתם ולא עצרו כח ויתנו לב לבקש עליו עילה ושחיתה באומרו כי מאת המלך היתה שומה להקימו על כולן וסופו הוכיח על תחלתו וזהו ומלכא עשית וכו' אדין סרכיא וכו' הוו בעין עילה כי אז בקשו רעתו מה שלא עשו כן טרם ראותם די מלכא עשית וכו' ויתכן בכלל הדבר כי תחלה חשבו כי מה' היה לו ויראו לנפשם אך בראותם די מלכא עשית וכו' יחסו הדבר אל בחירת המלך וערבו אל לבם להתקומם עליו:

פסוק ה

אדין סרכיא וכו'. הנה דרך המתאנים לדבר סרה על אחד מהיושבים ראשונה במלכות להעבירו משער המלך או למען אשר יצוה יסירו את ראשו הלא יהיה ר ימצאו לו עילה אשר חטא לאדוניו למלך הלז או לזולתו אשר היה לפניו באמרם אליו אל ישית אדוננו את האיש צר ואויב הזה בשער המלך כי לא אמון בו והשמר פן ואל יעשה לך כאשר עשה למלך פלוני אשר מרר בו ויעשה הרע בעיניי וימלט ושתי אלה בקשו ולא מצאו נגד דניאל וראשונה שמו פניהם למצוא מצד מלכותא הוא מצד המלכות הזה וזהו הוו בעין עילה להשכחה לדניאל מצד מלכותא ולא יכולו כי כל עילה ושחיתה לא יכלין להשכחה וגם הסבו פניהם אל הדרך השני הנמצא בו דבר רע כאשר לפני מלכים התיצב ולא נמצא בזה וזהו אומרו וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי וזהו אומרו למעלה לשון עתיד ואומר להשכחה ובסופו נאמר השתכחת לשון עבר:

עוד אפשר כי הם אמרו הלא ראינו די מלכא עשית להקמותיה על כל מלכותא ועל כן אמרו בלבם הנה הטוב טוב הוא למצוא עליו עלה מצד מלכותא מפאת הנוגע אל המלכות כמרד ודומה לו לאמר למלך ראה נא אשר בחרת איש עברי אשר הבאת לנו

להשתרר על מלכותא כי באשר הקמותו שם נפל ולא לבד עילה אשר היא מרד מצד מלכותא כי אם גם ושחיתה שהוא דבר יצא ממנו נזק מה לא יכלין להשכחה בהווה או עתיד על פי איזו הכנה וגם מהעבר עד היום ההוא מאז דריוש נצב מלך כל שלו וכו' לא השתכחת עלוהי אין צריך לומר עלה במזיד כי אם גם שלו ושחיתה מה לא נמצא בו:

פסוק ו

אדין גבריא וכו'. הנה אומרו דנא יראה שפת יתר וגם מלת די באומרו די לא נהשכח היא יתירה ובלתי צודקת כלל והראוי יאמר לא נהשכח וגם באומרו השכחנא עלוהי ראוי יאמר נהשכח עלוהי בדת אלהיה כי עתיד הוא וגם יהיה מעין האמור בכתוב באומרו לא נהשכח. אמנם דרך הבא לעשות מעשהו במועצות ודעת וראה והנה שני דרכים לפניו האחד נאות וטוב מאד והאחר איננו נכון כמוהו כי אם נכה רגלים אל הדבר ההוא אך הטוב טוב מאד הנה הוא בלתי מזדמן כלל להעשות כעת והאחר מוכן והנו בידו לעשותו אין ספק כי לא ימיש מעשות אשר אנה לידו לעת כזאת להעדר הטוב ממנו והנה הן הם דברי גבריא אלך באמרם די לא נהשכח וכו' להן השכחנא וכו' לומר הלא לפנינו שני דרכים למצא עליו עילה א' מצד מלכותא ב' בדת אלהיה והנה הדרך ישרה שנבור הלא היתה למצא עילה מצד מלכותא כי בזה נבאיש את ריחו בעיני המלך כי נוגע אליו הדבר ויכול נוכל כי אולי לא יתעשת האלהים לו להציל לו כאשר בהחזיקנו דרך אחרת על החזיקו בדת אלהיה כי אז יהי אלהיו עמו וגם המלך לא יחרד לבו על הדבקו בדת משה וישראל אך מה נעשה כי לא יראה ולא ימצא לדניאל דנא כלומר הלזה שאמרנו עולי די מהימן הוא לא נהשכח כל עילה מצד מלכותא אשר זה היה הדרך הטוב והישר והנה איננו אמנם הדרך אשר לא טוב כמוהו הנו בידנו לעשותו וזהו אומרו להן השכחנא עלוהי בדת אל היה כי הדרך השני הזה הוא נקל לעשות כאילו נמצא כבר והוכן והיא העצה אשר דברו בכתובים הבאים וזהו לשון די כלומר כי על דלא נהשכח וכו' נפנה לדרך אחר הבלתי טוב כמוהו:

או אפשר עוד לישב לשון די לא וכו' כלומר כי מה שלא נמצא עליו כל עילה הוא על היותו דניאל דנא שהוא הלזה אשר מהימן הוא אך מטעם זה השכחנא עלוהי בדת אלהא כי מצד נאמנותו ילכד כאשר היה די הימין באלהי ולא סר מהתפלל לכניו ית' נגד גזרת מלך ובו נתפס:

פסוק ז

אדין סרכיא וכו' אתיעטו וכו' כען וכו' כל קבל וכו'. ראוי לשום לב אל אומרו הרגישו ויאמר אשר דברו אליו מבלי יספר האספם עליו וגם אומר וכן אמרין ולא אמר ואמרין

וגם באומר כל סרכי מלכותא כי ידוע כי מלת כל אינה צודקת על פחות משלשה וזולת דניאל אשר לא היה במעמדם ישארו שני אנשים מסרכי מלכותא וגם מי הכניס בתגר זה סגניא והדבריא ופחותא אשר לא קנאו בו וכן אומרו לקימא קים מלכא ולא אמר לקימא קים ולאסרא אסר ועוד מה זו שאלה בעצה נבערה הזאת כי כל די יבעא בעו וכו' היעשה לו אדם אלהים והלא לא איש אל ישאלו ממנו יתפללו אליו ואם ערבו אל לבם לעשותו אלוה הלא דרכם לא יתכן כי מי זה יהיה אלוה חדש ימים ואחר ישוב כאחד האדם וגם על המלך נפלא מה זה היה שלא חקר ודרש מה זה ועל מה זה רשם כתבא ואסרא אשר התנחם אחרי כן ויתעצב אל לבו על אשר עשה כאשר ראה צרת נפש דניאל:

והנה על דבר טעם העצה היעוצה הזאת שמעתי אומרים כי אין הדבר כי אם היו יהיה סרסור ואמצעי בינם למקום ב"ה ונכון הוא אך עדיין צריך למצוא טוב טעם ודעת מה ראו על ככה לעשות כדבר הזה מזולתו כי לא יעדרו הרבה פתחים למצא עילה לדניאל בדת אלהא ועל מה זה בחרו בדרכם זה אך אמנה אשר חשבתי למשפט כי עשו בערמה להורות אל המלך כי כל ישעם וכל חפץ להחזיק במעוז מלכותו בל ימוט ועל כן יעצו העצה הזאת למען לא יתמהמה להחזיק בידם והוא כי כאשר האב אשר חננו ה' ילדים סביב לשולחנו עם היות שהוא והם משולחן גבוה קא זכו לא יבצר מזון הילדים ניתן להם באמצעות אביהם ובשלומו יהיה להם שלום כי ה' יחנהו לחם לפי הטף למה שהם תחת כנפיו כן הדבר הזה אמרו בלבם במה יודע אפוא איך כל בני המלכות בחרנו הסתופף בצל כנפיו באמת ובתמים אם לא שנשים אותו לאב ופטרון כי על ידו ובהשתלשנותו יבא השפע לנו מאתו ית' כאשר יבא לילדים ע"י אביהם וכל איש ואיש יערוך שלחן שאלתו ובקשתו לפני המלך והוא יהיה לעם מול האלהים לפה לבקש מאתו ית' על ידו תהא סליחתם וימלא את ספקם בכל אשר ישאל איש ואיש וכה יעשו ירח ימים למען תהיה הוראה בהם אל קבלת עול מלכותו עליהם ועל כל הנלוים אליהם בלב שלם והמה בחרו בדרך הזה לגנוב דעת המלך יחשוב מחשבות בשומעו כי כל מעינם בו להקימו תחת אשר הקימם ולא ימחה בידם כאשר נבאר:

והענין כי רגזו וחלו פן ימאן המלך לעשות הדבר תחת א' מארבעה דברים ראשונה כי יאמר כי לא טובה העצה מצד עצמה כי טפלה היא מבלי מלח שנית אם אמור יאמר טוב הדבר אך נועדה יחד לישא וליתן אני ואתם על העצה וטוב טעמה וכאשר נראה נעשה ואם ככה היה עושה היה הדבר מתגלה ומה גם כי איש עצתו הוא דניאל והוא לא כן ידבר שלישית אולי יאמר המלך הלא אין אתכם האיש דניאל דעו נא מה בפיו גם הוא כי מי כמוהו מורה צדק ויועץ למלך או כי יחשוב כי עליו יתלחשו בראותו כי איננו

אתם ומה גם כי מן השלשה הכי נכבד ועם השלשה לא בא רביעית כי יאמר המבלעדי אתם נועצים ולא יעשה כן שתתיעצו אתם לבדכם ואני אחתום על היוצא מאתכם ולי אני המלך לא קראתם אך זאת עשו כי גם כי כדבריכם כן הוא כי טוב הדבר ואין צורך להועץ אל תאיצו ואל תחפזו עד אתישב בדבר ביני לבין עצמי ומחר אעשה כדבריכם כי לא טוב הפתאומיות ואם כה יאמר יתגלה אליו התנכלותם ותופר עצתם על כן ראו להתקין יחד כלם על הא' אמרו בלבם הנה דרך שרים רבים הנועצים בדבר מה ויבקשו לאמר למלך אשר נועצו והכלל העולה מביניהם ישלחו מאתם רבים ונכבדים העולים על כלם וגבוהים עליהם לראות מה בפיו גם הוא הטובה היא עצתם אם רעה אך ללכת יחד כלם אל המלך לרמוס חצריו זו מעוט דרך ארץ וכן לא יעשה אמנם האנשים האלה המה ראו כי אם כה יעשה לבלתי לכת יחד כלם אולי ישיב פניהם באומרו כי לא יטעם טעם לשבח בעצה היעוצה הזאת על כן שמו פניהם נגד פניו למען יבוש מהשיב פניהם ריקם ויעשה כדבריהם גם כי לא יערבו לו וזהו אומרו הרגשו על מלכא כי כלם נקבצו באו להתיצב על המלך ובדבר הזה עלתה ארוכת הראשונה ועל שלשה הנותרים הם אמרו שלשה דברים לתקן את הכל בלשון רמיה וזהו אומרו וכן אמרין ליה לומר ראה גם ראה מוצא שפתם ודברי חלקלקותם אשר המה לעומת מערכותם:

ה על הא' משלשתם להסתיר עצה פן יועד המלך להועץ עמהם גם שכעת לא ידחה עצתם על התרגשם אמרו אתיעטו וכו' לומר הלא העצה יעוצה היא מאת כל נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם סרכי מלכותא סגניא ופחותא אחשדרפניא הדבריא ומי ישיבנה והוא כי אין דרך המלך בהועצו לעשות דבר שלא ברצון כל בעלי עצה ושרי המלכות כלם ומי יבא אחרי אלה הנזכרים להשיב אמרים כי אלה המה כללו כל שרי המלכות ועל כן התלו בו באמרם אליו כי גם סגניא הדבריא ופחותא נועצו אתם באופן כי אחרי כי העצה נעשתה ואין להשיב עתה לא נשאר לאדונם המלך בלתי אם יקים אסרם לבד וזהו כען מלכא תקים אסרא לומר אין עוד עתה כי אם שבאשר את מלכא תקים אסרא אך לא להשיב אחור העצה ועל האחרת בל יתאנה בדניאל לומר ראו מה בפיו גם הוא אז יבין כי עליו יתלחשו באשר איננו עומד אתם על כן אמר כל סרכי מלכותא למען יעלה על רוחו כי גם יד דניאל עמהם ומה גם באשר כתבנו כי אין לשון כל כולל פחות משלשה ואין שלשה מבלעדו וגם על זה פקחו עיניהם להזכיר סגניא ופחותא והדבריא הבלתי מקנאים בדניאל גם הם בל יתן אל לבו כי מקנאתם בו עשו הדבר ויתנכלו לבלתי הזכירם יחד הנוספים כי אם בין סרכיא ואחשדרפניא העושים במלאכה הכניסו סגניא להסתיר דבר בל יורגש כי סרכיא ואחשדרפניא נוסדו יחד והאחרים כלם הם נוספים עליהם ועל

כן שמו המוספין שלא כהלכתן בל ידרוש סמוכין ועל הד' אמרו לקימא קים מלכא לומר פקח עיניך וראה כי לית דין צריך בשש כי למען קיים עליהם את עול מלכותך נעשה הדבר וזהו אומרו לקימא קים מלכא שהוא לקיים קיום המלך בל ימוט וראה נא כי כה מבטנו כי זו היא העצה די כל יבעא בעו וכו' כי אין זה כי אם להורות כי בצל כנפיך יחסו ועל ידך יושפעו מאת סבת הסבות ואין זה כי אם לתתך עליון מלך קיים ונכון:

פסוק ט

על כן אל תתמהמה כי אם כען מלכא בלי איחור תקים אסרא ותרשום וכו' ומה גם כי זה פחדו ומוראו כי היה כעת חדש ממש:

פסוק י

על כן בגלל כל הדברים האלה לא נטה ימין ושמאל וחתם בטבעת המלך וזהו אומרו כל קבל דנא מלכא דריוש רשם וכו' שאלמלא כן היה חוקר ודורש מה טיבו של דבר זה עד יצא לאור משפטם ותוכן לבותם ולרמוז זה האחרון כי נגע על לבו הוא דבר המלוכה אמר מלכא דריוש רשם וכו' ולא אמר מלכא רשם לומר במה שהוא דריוש הוא מדאה מעם אחר והוא מלך חדש וירא פן ימוט כי זה הכביד עליו מכל יתר הדברים לרשום כתבא גם כי על כלם כאחד פעל ועשה וגם זה אפשר רמז באומרו דנא שהוא על זה האמור בסמוך וגם באומרו מלכא ולא אמר כל קבל דנא רשם וכו' לרמוז על הנוגע אל המלכות:

פסוק יא

ודיניאל כדי ידע וכו'. הנה כל רואה זה יאשים את דניאל על מה עשה כדבר הזה ולא לקח לו עצת הנביא ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ולמה לא נחבא אל הכלים במקום לא תשורנו עין וסתר פנים ישים להתפלל שמה ולא ישים את נפשו מנגד במקום רואים כי הלא יתייחס למסתכן ומאבד עצמו לדעת ומה גם שיראה כי על אשר נודע אליו די רשם כתבא עשה להכעיס כאומרו כדי ידע וכו' על וכו'. והנה לבא אל הביאור נשים לב על אומרו על לביתיה כי הלא אין הכנסו בבית מעיקר הספור ויאמר נא את אשר התפלל זמנין תלתא ביומא וכו' וגם אשר הודיענו שכוין פתיחן ליה לא יראה מצורך הספור וכמו זר נחשב לומר כי משם ראוהו המוצאים אותו בעה בעותיה כי לא נרמז זה בכתוב כלל. אך אמנה אחשוב כי למען הציל את דניאל מליחסו למסתכן לדעת בא הכתוב לגלות אזננו כי היה עם לבבו להסתיר דבר וכן עשה והוא כי אין ספק כי לא יבצר מהאיש דניאל כי חמודות הוא מהתפלל יום יום בעשרה בעשרה מישראל בבית הכנסת אשר לו או בית מדרשו ולא ישב בדד להתפלל בביתו ובחומותיו ואמר ראו נא כי אין על דניאל אשמת דבר אשר לא נעלם מעיני בשר למו כי כה עשה הלא כדי ידע

די רשם כתבא השיב רגליו מבוא אל מדרשו או בית תפלתו להתפלל שם בעשרה כי לא יוכל ויאסוף רגליו ובא אל הבית להתפלל וזהו ודניאל כדי ידע וכו' על לביתיה לומר כי דניאל כלו' יחידי שלא כדרכו כאשר ידע בא אל ביתו להסתר שם בחשבו כי מי זה יערב אל לבו לבא אל ביתו לראות אשר יעשה ולהלשינו והוא גדול מכל שרי המלך ולא שוה לו כי בא אל הבית ונשכו הנחש כי האורבים על משמרתם יעמודו וימצאוהו כאשר יספר והנה עדיין לא הטהר בעצם מאשמה זו כי העת ההיא לא עת האסף הביתה מקום יבוקש וימצא ויבקש לו מקום זולתו או יבא חדר בחדר להחבא במטמוני מסתרים במקום בל יעבור על בל יראה ויסתכן לזה אמר וכוין פתיחן לה בעליתיה נגד ירושלם כי בחדרי חדרים אשר יתחבא שם או במקום זולת ביתו לא יזדמן לו כוין פתיחן נגד ירושלם כי אם בעליתי' והוא עיקר גדול בתפלה לכוין נגד שער השמים כנודע ואם יאמר אומר הלא לא כל העתים שוים לדקדק בכל הדקדוקים כאלה לזה אמר עוד שני דברים לומר הנה די לו בואו אל הבית ולא אל בית הועד כי לומר שישנה מקומו אל מקום אחר או יתחבא חדר בחדר להחבא ולא ידקדק בכוין פתיחן ליה עד יראה איך יפול דבר לא כן עשה יען כי לא א' ולא ב' פעמים הוא כי אם זמנין תלתא ביומא ומי יעצור כח לבקש מקומות אשר יתחבא שם זה שלש רגלים יום יום שמא תאמר ומי חייבו בשלשתן ולא יעשה עיקר מהשתים העקריות אשר הן חובה ובשתים לא יכבד עליו להסתר בם כאשר בהיות שלשה פעמים לזה אמר כל קבל די הוה עבד מקדמת דנא לומר כי שלשתן הוה עביד מקדמת דנא כי גם ערבית שהיא רשות כבר קבעה עליו חובה ואין להשיב:

עוד רמז כי לו היה מוסיף עתה על מנהגו הנה יקרא בעצם מסתכן אך הוא לא הוסיף על די הוה עביד וכו' ודי לו הכנסו להתפלל בביתו ולא בבית מועדו אך לומר כי אומרו די הוה עביד וכו' הוא שהיה בא אל הבית להתפלל ולא אל בית תפלה ברבים זה לא יתכן כאמור ועל כל אלה אנו צריכים אל אשר כתבנו כי כמו זר נחשב לפניו יעיזו פניהם לבא אל הבית והעליה כי כן לא יעשה לאיש כמוהו או העולה על רוחו כי גם אם יבואו ירגיש בבואם אל החצר החיצונה או בבואם אל הבית פנימה ויפסיק שאל"כ אין ספק כי כשישים עצמו אפילו בחדרי חדרים אסור זמנין תלתא ביומא מפני מראית העין:

פסוק יב

אדין גבריא אלך וכו'. הנה לא יתכן כלם נקבצו באו שעריו עד עליתיה אשר יתפלל שם כי לא זו הדרך ארץ והראוי וגם כי הלא ירגיש דניאל מעליתיה מעת בואם אל החצר החיצונה כי רבים המה ויפסיק מאימת מות שלא יגרע מנחש כרוך על עקבו במקום שדרכו להמית אך יהיה כי המה ראו כי נס מתוך הפחד להתפלל בבית ולא בבית מועדו

אז הרגישו עמדו יחדו לראות איכה יעשו בל יוכל להתעלם מעיני בשר נעלם מן העין בל יראה ובל ימצא ותמצא יגיעתם לריק וזהו אדין גבריא וכו' כי אדין בשומעם שעל לביתיה הרגישו לתת דבר ועצה הלום בל יהיה מסתתר בביתו וממעמד' יצא שהשכחו לדניאל מודה ומשבח שהתנכלו אותו למען ילכד במצודתם ולא ימלט כי יעצו תחבולות לשלוח אנשים מרגלים חרש לאמר עד המקום אשר ישתחוה שם לאלהי אמת לעת מצוא זו תפלה באופן בל יורגש או כיוצא בתחבולות כאלה:

פסוק יג

באדין קריבו וכו' באדין ענו וכו'. ראוי לשום לב מה זו שאלה הלא אסר רשמת וכו' וילשינו מיד כאשר עם לבבם לומר די דניאל וכו' לא שם עלך מלכא טעם וכו' בלי הקדמת שאלת אשר נעשה פתגם מעשה הרעה וגם נדקדק אומרו על אסר מלכא שהוא יתור ניכר וגם אשר השיב להם כדת מדי וכו' יראה נדרש ללא שאלו וגם בלשון ההלשנה האריכו לשון לבלי צורך באמרם דניאל מן בני גלותא די יהוד וכו' וכן אומר ועל אסרא וכו' מורים כאומרים דבר נוסף על הקודם והוא הוא ולמה יכפל וכן באומר בעה בעותיה מהראוי יאמר מצלא ומודא כמו שאמר למעלה ולא בעה בעותה. והנה לכאורה אפשר הקדימו לשאול הלא אסר רשמת וכו' מדאגה מדבר פן יאמר המלך לו החלו מיד להלשין אותו הלא לא הודיתי כי אם שלא להשיב פניהם אך לא טוב הדבר מצד עצמו היו אהיה לפה בין המלך מלכו של עולם ובין העם כי מי יודע אם אלהי השמים קרוב לשמוע בקול איש מאחד העם כי טוב בעיני ה' הוא משמוע בקול המלך ולמה יגרע האיש ההוא מהיות פיו המדבר אליו יתברך באופן יסתור בנינם למען הציל אותו מידם ע"כ מה עשו להסתיר דבר אז נדברו עם המלך על אסר מלכא כנושאים ונותנים על כתבא ואסרא וזהו ואמרין קדם מלכא על אסר מלכא ואם נדקדק מלת קדם מלכא יתכן כי החלו לדבר אלה נוכח אלה על אסר מלכא בפני המלך ולא עמו ממש להסתיר דבר בל ירגיש המלך כי עצה היתה ביניהם ורעה בלבבם ועל פי דרכם שאול ישאלו לאמר הלא אסר רשמת וכו' למען ישוב שנית המלך לתופו להחזיק בדבר ולא ישוב ממנה כי לא ירגיש כי על דניאל יתלחשו ובשאלם אמר המלך בלבו מה זו שאלה כי לא בסתר נעשה אך חשוב כי לא שאלו רק לדעת אם רשם כתבא בכל חזוקי מדי ופרס ע"כ השיב ואמר כדת מדי ופרס וכו' ואז בשמעם כי שב להחזיק בדבר בל יוכל לשוב אז ענו ואמרו הלשנתם וז"א באדין ענו וכו' שאל"כ מלת באדין מיותרת כי ודאי אז היה ולא מקודם. עור אפשר כי מיראתם פן ידחה המלך העצה היעוצה כי לא טובה היא מצד עצמה כאמור אמרו על אסר מלכא כלומר בלי השקפה על טיב העצה הטובה היא אם רעה רק על אסר מלכא

כלומר במה שהוא אסר מלכא כי הלא אסר רשמת וכו' כלומר ואין להשיב ויען המלך להחזיק יותר כדת מדי וכו' כי לא ידע כי אל אשר אהב נוגע הדבר ויתכן רמזו לו באו' על אסר מלכא כלו' על הנוגע אל המלך לרמוז אשר כתבנו למעלה כי בדבר הזה שאתיעטו שרי מלכותא הורו היותם מחזיקים ומקבלים עליהם עול מלכותו ועתה ברמז זה יחזיק במעוזו ועוד כי הלא אסר רשמת גם שלא היה נוגע אליך הדבר כי אם במה שאסר רשמת וכו' ראוי להחזיק בדבר ובראותו כי נוגע אליו אז החזיק ואמר כדת וכו'. עור אפשר באשר נשים לב אל שנוי הלשון כי בבקשם אז מלפניו ירשום כתבא אמרו די כל יבעא בעו וכו' ופה אמרו די כל אנש די יבעא והוא כי אמרו בלבם הלא אם בפתח דברינו נגלה לאמר כי על דניאל היא הלשנתנו כי עבר מצות המלך הלא ישים לב לשזבותיה ויאמר לא על דניאל היה הרשום בכתב באשר הוא יהודי כי לא יתכן יהיה המלך מליץ בינותם ובין האלוה כ"א מול האלהים אשר יעבדו אותם הגוים יהי המלך סרסור ביניהם כי גם המלך את אלהיהם הוא עובד וע"כ אל אלהיו ידרוש או לזולתו מאלהי העמים אלילים אך לא אל אלהי ישראל כי אין לכל העמים חלק ונחלה אתו ית' ואיך יהיה דריוש המדי סרסור בין אלהי ישראל לדניאל ומה גם באשר הוא דניאל די רוח אלהין קדישין ביה הקרב הקרב אל ה' ובמי יחפוץ המלך מלכי המלכים יעתיר אליו וישמעהו זולתו על כן הקדימו לאמר למלך שלא כבאים להלשין רק כמדברים על מעשה שהיה ואמרו על אסר מלכא וכו' לומר על דבר אסר המלך הלא אסר רשמת די כל אנש כלומר האם היה האסר כולל די כל אנש וכו' כלומר בלי השקפה בין יהודאי לארמאי והמלך לתומו כי לא ידע כי על דניאל יתלחשו החזיק בדבר ואמר יציבא מלתא כדת וכו' אז גלו הדבר ואמר די דניאל מן בני גלותא די יהוד וכו' שגם הוא מן יהוד בכלל כל אנש הוא אך אמנה בשעת העצה לא אמרו כי אם די כל יבעא וכו' סתם ולא כל אנוש די יבעא להסתיר דבר פן לב מלך יבין כי מרמה בפיהם לכלול בלשון כולל כל הנכללים בתואר אנש ואולי ישית לב על דניאל אשר מעם אחר הוא על כן אמרו מאן די יבעא סתם עד עת הצורך כעת הזאת כאמור ואז ענו ואמרו הלשנתם בחלקלקות לומר ראה גם ראה מה גבה לבו של האיש הזה כי גם שהוא מן בני גלותא אשר הוא שפל אנשים כי מהעבדים הגולים הוא ואמר די יהוד לומר והלואי היה מחשובי העבדים או מהבינונים כי אם מהבזוים שבגולים אשר המה תחת שאר עבדים כד"א עבדים משלו בנו וכו' אשר נאמר על הגלות ההוא וזהו אומרו מן בני גלותא די יהוד גם המתיקו בפיהם רעה לאמר ראה נא זדון לבו להרים יד במלך כי לא שם עלך מלכא טעם כי לא יחשיב את המלך והוא אשר כתבנו כי העצה היעוצה ההיא ענינה נוגע אל שררת המלכות וקבלה מלכותו עליהם באמת

ובתמים ועל זה אמרו לא שם עלך מלכא טעם ולא עוד כי אם גם שלא היה נוגע אליך הדבר היה ראוי לא יעבור במה שאתה על החתום וזהו אומרו ועל אסרא די רשמת ובזה לא יהיה כפל ענין אומר ועל אסרא על אומר לא שם וכו' ומי יתן והיה גורע מהנהוג אליו יום יום רק זמנין תלתא ביומא כמנהגו הטוב בכל יום תמיד ולא אמרו מצלא ומודא קדם אלהא כאמור למעלה פן יאמר המלך הלא אסר די רשמנא הוא די כל יבעא בעו שהוא שאלה ובקשה מן כל אלה ואנש ענוש יענש אך לא שבח והודאה ובכן תחת זאת לא יומת דניאל על היותו מצלא ומודה כי יהיה שבח והודאה על כן התנכלו לאמר בעה בעותה כלשון כתבא די רשים והיה מקום לומר כי גם דניאל נשמר מזה ולא היה שואל צרכיו כי אם משבח ומודה כאומר ומצלי ומודה אך הדרך הכתוב הוא נכון מבלתי נאמר ששנה סדר תפלה ומה גם כי בלשון מצלא הוא הכל אך המלשינים האלה לבלתי יתאנה המלך תפשו לשון העצה וכתבא די רשים ולהגדיל המדורה לא אמרו בעה בעותא כי אם בעותיה כלומר שואל שאלתו המיוחדת אליו במה שהוא מן בני גלותא די יהוד כנזכר בדבריהם שהוא ליגאל ולהשחרר על כל גוים ומה גם על אשר שעבדו בהם והוא אבדן המלך המושל בהם:

פסוק טו

אדין מלכא כדי וכו' באדין גבריא וכו' באדין מלכא וכו'. הנה אומרו שם בל וכו' כמו זר נחשב מה מקום הצלה בדבר הזה אחרי היות כדת מדי ופרס די לא תעדא וגם כופלו לומר לשזבותיה ואחרי כן להצלותיה והל"ל ועל דניאל שם בל והוא עד מעלי שמשא משתרר לשזבותיה וכן מה שנוי הלשונות משזבא להצלה ומה בין זה לזה ועוד באומרו גבריא אלך הרגישו וכו' דע מלכא די דת למדי וכו' כי מי לא ידע בכל אלה כי כן דת מדי ופרס ומה גם לומר דע כמחדשים אשר לא ידע והלא זה דברו מאז באומרו יציבא מלתא כדת מדי ופרס וכו' וכן בדבר המלך לדניאל אלהא די אנתה וכו' מה ענין אומרו די אנתה שלח וכו':

אך לבא אל הביאור נשים פנינו אל שנוי הלשון כי למעלה נאמר דת מדי ופרס די לא תעדא ואחר כך נאמר די למדי ופרס די לא להשניה:

אמנם המלך שמע ותרגז בטנו לקול צללו אזניו על דמאל אשר אהב ואז שם כל מעיניו בו להציל אותו מידם בכל מאמצי כח ולא שוה לו והוא כי אין ספק שזבותא הוא גדר גדול מהצלה שהיא הצלה החלטית אך לשון הצלה יצדק גם בהצלה פורתא גם שלא תהיה לגמרי כי אם להקל או לשנות מאשר נגזר או לדחות השעה כעת הצלה תקרא כי ע"כ ההפרשה תקרא ההצלה כדייא אשר הציל מאבינו ואצלתי מן הרוח והצלתי צמרי

ופשתי וכהנה רבים. והנה המלך הזה ראשונה נתן אל לבו לשזבותיה מכל וכל וע"כ שם בל לשום תאנות כענין אשר הזכרנו למעלה לאמר באשר הוא יהודי ולא היתה העצה להיות המלך אמצעי וסרסור כי אם בין אלהי העמים ובינם אך בין ישראל לאלהיהם כי אין למלך חלק ונחלה עמו או על כי דניאל איננו כשאר העם כי הלא רוח קדישין ביה ולא איש הוא יבעא בעותיה על יד זולתו ועל איש כמוהו לא עלה על לבם להתיעץ וזהו אומרו ועל דניאל שם בל כלומר במה שהוא דניאל היה שם בל כי לא איש הוא כיתר עם הארץ או גם מהבחינה הא' באשר הוא יהודי והנה תואנה זו תפסיק לשזבותיה בהחלט וזהו לשזבותיה אך כאשר לא שוה לו מהטעמים שהזכרנו למעלה אשר המה שללו תואנות אלה בדבריהם אליו כי על כן מה עשה בחר ברע במיעוטו ופנה אל דרך אחרת להשתדל לדחות השעה או שלא במשפט מות ישפטוהו ותהא לו הצלה פורתא כעת וזהו ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה ואולי גם מתחלה החל לשום בל לשזבותיה לגמרי גם כי ידע לא יסכון לו כי אמר אולי בהתחילי בגדולה וימאנו בה יבושו מלמאן בקטנה בהצלה מה וטעם המלך היה כי הן אמת כי דת למדי ופרס די לא תעדא כדבר המלך עצמו אליהם למעלה אך אמר לא אצוה תעדא ותוסר הגזרה כי אם תשתנה לבד או לדחות השעה או לשנות הגזרה ממות ליסורין או כיוצא בדברים אלו ועל כן מצא המלך אל לבו להפציר עד מעלי שמשא דהוה משתדר להצלותיה:

פסוק טז

על כן מה עשו הרגישו על מלכא ואמרו הלא כאשר דמית לא כן הוא כי היה עם לבבך לאמר כי דת מדי ופרס הוא די לא תעדא ותוסר אך אפשר לשנותה ועל כן שמת לבך לשנותה לא כן הוא כי דע מלכא כי דת למדי ופרס אינו די לא תעדא כי אם דלא להשניה שלא תשתנה כלל.

טז **באדין מלכא** בראות כי לא מצא עזר כנגדו ולא יכול להתאפק לכל הנצבים עליו אמר והיתיו כי מחמלתו עליו לא אמר למרמא רק להביאו והם מעצמם השליכוהו וזהו ורמו לגבא וכו' וענה ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח ליה וכו' הורה כי טוב לבו עם אלהי ישראל ועם עושי רצונו והיו דבריו מעין הנאמר במד' חזית שאמר מיכאל לפני הקב"ה בענין אחשורוש על פסוק ישנו עם אחד וכו' שהיה המן אומר דתיהם שונות מכל עם חדא לז' יומין שבתא חד לתלתין יומין ריש ירחא בניסן פסחא בסיון עצרתא בתשרי ריש שתא וצומא רבא וחגא דמטללתא וכו' וכל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד סניגוריא מלמעלה אמר לפניו רבונו של עולם אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו עבודה זרה ולא על שגלו עריות ולא על ששפכו דמים אלא על שהם משמרים

דתותיך אמר לו הקב"ה חייך לא שבקיה ולא אשבוק ע"כ. הנה כי בדבר שקטרגו עליהם היא שעמדה להם כדברי מיכאל שר ישראל והן זאת היתה בלב המלך הלז באומרו אלהא די אנתה פלח ליה בתדירא וכו' והוא כאשר ידענו מרבותינו ז"ל כי התפלה תקרא עבודה ושעלה נאמר ועבדתם את ה' אלהיכם וכו' ועבודה בלשון ארמי הוא פולחנא כנודע ובכן היו דבריו אלה לומר הנה השוטנים בך קטרגו עליך תחת אשר עבדת את ה' אלהיך בתדירא שהתפללת תמיד אפילו ביומין תלתין של גזרת מלך ואני אומר כי אדרבה היא שתעמוד לך כי בזכות די אנתה פלח ליה בתדירא אפילו ביומין תלתין אלה בשכר זאת הוא ישזבינך כי לא קטרגו עליך על עברך מצות ה' כי אם תחת אשר עבדת אותו ית':

פסוק יח

והיתית אבן חדה וכו'. הנה זה מורה באצבע אשר כתבנו למעלה על ויכוח חנניה וחביריו עם נ"נ באומרו ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי כי יש לאל יד צדיק בצדקתו להיות מוראו וחתיתו על כל חית השדה ולא ייראו מארי נוהם ודוב שוקק אך הדבר הקשה להנצל הוא מזרוע רשע ורע כי עשה יעשה ואין מכלים באשר הוא יתברך נתן בו בחירה ורצון לכל אשר יחפוץ יטה ובכן אמר בלבו דריוש המלך הלא מן האריות קל הוא על פניהם תפול מוראו וחתיתו בל יגעו בו אך דאג פן מאת השרים הצרים אותו ישולח בו משלחת מלאכי רעים לפגוע בו כי ידו אבן בו וכיוצא בזה ואם תהי ידם בו אולי לא יתעשת האלהים לו להצילו מידם לבלתי בטל בחירתם ע"כ חתמה בעזקתיה לא יפתח וזהו די לא תשנא צבו שלא תשנא צביונם כי עד כה נועצו שרי המלך להניחו ביד אריותא ולא תהי ידם בו ועתה ישנו להיות עליו משלוח ידם ויקרנו אסון על כן חתמה בעזקתיה:

פסוק יט

אדין אזל מלכא להיכליה וכו' באדין מלכא וכו'. הנה אשר יודיענו שהלך אל היכלו אין לנו בו חפץ ויודיענו את אשר התענה מדאגה מדבר דניאל כי בת טות ולא לכתו אל היכלו כי נודע הוא ואין מועיל בהודעתו ועוד כי אחרי אומרו ובת טות קל וחומר הוא שלא יצוה לנצח בנגינות לפניו לשורר בשירים על לב רע ובכן מה צורך אומרו ודחון לא הנעיל וכו':

והנה אמרו רבותינו זכרם לברכה כי יחזקאל הנביא הובא שמה הבורה בלילה על ידי מלאך בסעודה ראויה ויאכלו גם שניהם. ויתכן נבא בזה אל ביאור אומרו אזל מלכא להיכליה לרמוז ולומר ראה נא כי דריוש עם היותו מלכא וגם בא אל היכלו אשר לא יבצר משם מעדני מלך ואעפ"כ בת טות והכוונה לומר המלך הוא אשר גם בבואו אל מקום מוכן לאכול שם לא אכל כלום אך זולתו אשר לא הלך אל מקום יוכן לאכול שם

לחם לא בת טות כי אם אכול אכל ואין זה כי אם דניאל כי גם בהשארו בבור במעונות אריות לא חסר לו ה' שם בר ולחם ומזון וגם היה אפשר לומר דאזל יחידי עד היכלו ולא חפץ בלוית שריו וחילו והראשון נכון ואמר ודחון וכו' הוה כי דרך המלך לשמוע בקול שרים וקול שרות או כי בוחר הוא בשירי זמרה להשתעשע בהם או לתת שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו כאשר תדד שנתו מעיניו אמר כי אין צורך לומר שדחון לא הנעיל לששון ולשמחה ולהניס יגון ואנחה כי אם גם להפיל חבלי שינה על עיניו לא בחר באלה במה שהן דחון משמחי לב וזהו ודחון לא הנעיל קדמוהי שהוא במה שהן דחון עם היות ששנתיה נדת עלוהי:

והנה דרך אשר נדדה שנתו מעיניו מערב עד בקר כי באשמורת הבקר תפול עליו שינה וינוח מנהמת לבו על שנדדה שנתו מאז שכב אמר ראה גם ראה אשר גדל צערו על דניאל כי גם כי שנתיה נדת עלוהי והיה ראוי ומה גם למלך כמוהו לנוח על משכבו באשמורת הבקר בנפול תרדמה על אנשים אשר יעורו משנתם מהנשף עד אשמורת הקיצונה והוא לא כן עשה כי אם גם בעת ההיא לא שכב לבו מצרת דמאל ויקם בטרם בקר לדעת את שלום דניאל ומה יעשה בו וזהו אומרו ושנתיה נדת עלוהי אדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא וכו' כי עם ששנתיה נדת עלוהי קם בשפרפרא כי נגע עד לבו צרת דניאל:

פסוק כא

וכמקרבה לגבא וכו'. הנה מהראוי יקראהו בשמו פעם ושתים ואם יענה מתוך הבור אז ידע כי עודנו חי ומאז יחל להפליג עמו בדברים אך בהיותו מסתפק ולא יאמין בחייו כאומרו היכיל לשזבותך למה יעתיר עליו דבריו באומרו דניאל עבד אלהא חיא אלהך די אנתה פלח וכו' טרם ידע אשר הוא חי שם וגם אומרו הן אריותא הוא מיותר כי ממי ירא בעת ההיא זולתם ועוד שהלא הוא האומר אליו למעלה אלהך די אנתה פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך מורה כלא היה המלך מסכל יכלתו יתב' ואיך יאמר עתה היכיל לשזבותך כמספק ביכלתו גם אם נאמר כי אומרו למעלה הוא ישזבינך היה דרך ברכה ולא כמחזיק שכן יהיה אעפ"כ לו היה מסתפק ביכלתו היתה ברכתו לבטלה וגם לשון השאלה היכיל לשזבותך מורה כמדבר עם חבירו אשר לא יסתפק במציאותו ודבריו מורים הסתפקו אם אדם אין לדבר בו ועוד באומרו אדין דניאל עם מלכא מלל כי בהשיב לו ודאי שאז עם מלכא מלל ומהראוי יאמר ענה דניאל ואמר מלכא לעלמין וכו' ועוד באומרו אלהי שלח מלאכיה וכו' מה צורך ספרו איך היתה הצלתו ויאמר נא כי הצילו ולא ששלח מלאכיה וגם שסגר פיהם וגם אומרו ולא חבלוני הוא מיותר אחרי אומרו וסגר פום אריותא ועוד שמורה כמשבח עצמו באומרו די קדמוהי זכו השתכחת:

והנה אפשר לומר כי מיראת דניאל בל תהי בו יד צריו ואויביו בראותם כי עודנו חי ופן יוכלו לו כי בעלי בחירה המה כאשר כתבנו כי על כן היתה שימת אבן חדא וחתמה מלכא בעזקתיה ולכן כי יקראהו איש לא יענה את הקטן ואת הגדול כ"א אל המלך לבדו כי בו בטח לבו ע"כ אמר המלך בלבו אם אקרא דניאל דניאל טרם אפליג לדבר עמו אולי לא יענה כי יחשוב כי הקול קול איש צר ואויב מהצרים אותו וגם כי יראה לו כי קול המלך הוא לא יתחזק לפניו בקלות עד ירבה לדבר דברים רבים ובהמשך דבריו יכיר בעצם אדם הדובר בו מי הוא על כן למען יכירנו ולא יחטיא לא קרא דניאל דניאל טרם יפליג כי אם מיד הרבה לדבר דברים רבים באומרו דניאל עבד אלהא וכו' עד סוף הפסוק כי ברוב דברים לא יחדל מהכיר טביעות הקול וגם זעק בקל עציב כי יודע דניאל כי אין מתעצב אל לבו עליו זולתו שלישית באמור אליו הדברים אשר דבר לו פה אל פה בהשליכם אותו הבורא אלהא די אנתה פלח וכו' כי בשלש אלה ידע עם לבבו כי הוא המלך ולא אחר על כן אדין דניאל עם מלכא מליל כלומר אדין בראותו הסימנין האלה עם מלכא מליל כי בלעדם לא היה דובר בו מדאגה מדבר לשון רמיה:

עוד אפשר כי אין ספק לא נעלם מהמלך גבורות ה' כי משזיב ומציל הוא ית' ומה גם כאשר נתפרסם ע"י חנניה וחביריו בימי נבוכדנצר לעיני עממיא אמיא ולישניא ולא נעלם מדריוש המלך אך שאלתו ובקשתו לדעת אם היתה ההצלה מפאת חסדו יתב' או מפאת זכות דניאל במה שהוא פלח ליה בתדירא כי תפלתו עמדה לו אשר שם נפשו מנגד והוא מצלא ומודה זמנין תלתא ביומא כי הימין באלהיה והוא כי נסתפק המלך אם אשר פלח את ה' בתדירא שעבדו בתפלה תדיר לזכות נחשב לדניאל על שלא הסיר תפלתו לפניו יתב' גם בשלשים יום של גזרת מלך או תהי להפך כי לא לזכות יחשב לו כי אם לחובה על הסתכנו או על עוברו פי מלך כי חפץ ה' נעבוד את המלך המושל עלינו ונחלוק לו כבוד ולא נמרה את פיו כנודע ואם כן היה לא תהיה הצלתו כי אם על ידי חסד אל לבד ואם יאמר איש במה יודע אפוא מי עשה את הדבר הזה חסד אל או צדקת דמאל הנה הוא כי אם אין בזכותו די מלט נפשו כי אם בחסד אלהים הנה יגדל חסדו יתברך עמו באשר תהיה לו נפשו לשלל גם כי לא יבצר ממנו איזו חבלה או איזה נזק אשר יתרגש לאשר בין אריות ירבץ כי הלא אשר התחזק בתפלתו ביומין תלתין לא לזכות תחשב לו אך אם הוא לו לזכות ועמדה לו זכותו יתר על חסד אל אז לא לבד תנתן לו נפשו כי אם גם כל מום לא יהיה בו וזהו אומרו דמאל עבד אלהא חיא כלומר ידעתי גם ידעתי כי עבד אלהים חיים אתה אשר כח בו להיות משזיב ומציל אך שאלתי ובקשתי היא אם אלהך די אנתה פלח ליה בתדירא וכו' כלומר במה שאתה עובד

ומתפלל לפניו בתדירא אף בשלשים יום של גזרת מלך היכיל בזכות זה לשזבותך ולא הספיק לעכב אשר הסתכנת ולא שמרת פי מלך אשר מצוה על הגולים מישראל לחלוק כבוד למלכם כנודע וזהו אומרו היכיל כלומר היכיל ולא עיכב מדת הדין ולרמוז שאם כך היה כל חבל לא יהיה בו אמר מן אריותא כלומר מכל המתרגש לבא על ידן. או יאמר לשון היכיל כי במה שהוא יתב' חפץ חסד ומרבה להיטיב יתייחס המצא זכות לקבל טובה מאתו ית' לנותן יכולת כביכול כענין אמרם ז"ל שצדיקים כביכול מוסיפין כח למעלה ובהפכם מתישין כנודע וטרם הגד מענה דניאל אמר אדין דניאל עם מלכא מלל והוא כי מדברי המלך כאשר בארנו יראה כי ידע בלי ספק כי חי היה ולא שאל רק אם זכותו עמדה לו ויגדל שלומו להנצל מכל נזק והיה מקום לאמר כי לא נתאמת אליו היותו חי כי אם שאין ספק קרא לו בשמו תחלה ויענהו ואחרי כן שב ויאמר לו דניאל עבד אלהא וכו' אלא שלא נזכר בכתוב קוראו אותו מתחלה כי מאליו יודע כי כן הוא דרך אנשים לקרא תחלה את המסופק אם הוא שם ואחרי כן ידברו עמו על כן אמר כי לא כן היה כי אדין דמאל עם מלכא מלל ולא מקודם לכן ועם כל זה לא נסתפק המלך בדבר כי כבר נתפרסם יכלתו והשגחתו יתב' לפני כל יודעי דעת מימות נבוכדנצר:

פסוק כג

ואז דניאל בענותנותו אחז צדיק דרך צדיקים וקדושים לבלתי החזיק טובה לעצמם בלתי לה' לבדו וענה ואמר אלהי שלח וכו' כלומר במה שהוא אלהי לא בצדקתי וגם אשר ייחסת ההצלה אליו ית' אודיעך כי אין צורך אליו יעשה בעצמו כי אם אחד ממלאכיו יספיק וזהו שלח מלאכיה או להקטין זכותו אמר שלא היה כדאי יעשה לו על ידי עצמו כי אם על ידי מלאכו והיתה ההצלה שסגר פום אריותא לומר אם היה רב זכותי לא היה צורך יסגיר פום אריות לשלא יחבלוני כי גם בהיות פיותיהם פתוחים לרוחה הלא תהיה מוראי וחתיתי עליהם ליראה אותי אך להעדר זכותי הוצרך מצד חסד אלהים לסגור פום אריותא כי לולא זה בבחירתם אכלוני הממוני ואף גם שה' עשה למען צדקו לא לבד הציל ממות נפשי כ"א גם לא חבלוני כלומר חבלה ומום ושמא תאמר א"כ יראה כי בצדקתך נצלת שעל כן לא חבלוך על כן אמר כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת בי כלומר עיקר הציל ממות נפשו אליו יתברך יתייחס כנרמז אך התוספת טובה הזה שלא חבלוני הוא על זכות מה שמן קדמוהי זכו השתכחת בי והנה כל זה דבר בענותנותו אך הכתוב העיד אחרי כן כי אשר הוסק מן גבא ולא מת שם וגם מה שוכל חבל לא השתכחת ביה הכל היה על די הימין באלהא שהוא על די פלח ליה בתדירא גם כעת גזרת מלך בעת ההיא ושמא יאמר המלך הלא גם אלהיך יענישך על עברך מצותי במה שאתה תחת ידי לזה

אמר ואף קדימך מלכא חבלא לא עבדת כי הלא בעיניך חטאתי כי אם בעיני העומדים לפניך כאמור למעלה:

עוד יתכן באומרו אדין דניאל עם מלכא מלל וכו' והוא כי הטעם אשר היה המלך אומר בלבו אולי חטא על הנפש דניאל בעוברו גזרת מלך וכן לא יעשה כי הלא ראינו צוה הוא ית' את מרע"ה יחלוק כבוד לפרעה ולא היה דוחה סברא זו בפני צדדים אחרים הנמצאים נגד זה כאמור למעלה היה בראותו כי בעת נחתם גזר דין לפני המלך להשליכו הבורה עמד ולא ענה דבר מטוב עד רע משא"כ דרך הנענשים לפני מלך ושרים להתנצל בכל מאמצי כח אולי יוכלו הועיל אך הורה כי ראה כי כלתה אליו הרעה ומן השמים יוכיחו על לא שמר פי מלך ועל דברת גזרתו אך לא זו הדרך האמתי כי אם עשה בחכמה לבלתי השחית דבריו הנעימים כי ראה בל יוכל המלך להתאפק לכל הנצבים על נפשו לקחתה אך עתה שכבר נצול אז אם המלך דבר רז"א אדין דניאל וכו' לומר אדין שנצול עם מלכא מלל כי אז ערב אל לבו לדבר דבריו אל המלך לאמר אלהי וכו' ואף קדמך מלכא חבלה לא עבדת ולא אמרו מאז העלוהו לידון בשער המלך גם כי מהראוי היה לאומרו טרם יתרמא לגבא אולי ימלט נפשו אך עשה כפי השעה וזהו אומרו אדין כלומר אדין כפי העת ולא מקודם וע"פ זה יאמר אלהי שלח מלאכיה לומר אלהי הוא בעל יכולת וסגר פום אריותא מה שאתה לא יכולת לסגור פי הקמים עלי לרעה והיה זה על די קדמוהי זכו השתכחת לי משא"כ לפניך ובית דינך שלא נמצא לי זכות להנצל ולא אאשים אותך כי גם קדמך מלכא עם שלא מצאת לי זכות לפחות קדמך ובעיניך לא עשיתי חבלה שתאנה אלי רעה וזה אומרו ואף קדמך מלכא חבלה לא עבדת. עוד יתכן לפרש באומר מן אריותא לומר האם יכיל להצלותך מהם כלומר עודם האריות בחיים אז הוצרך להמיתם בל ימשלו בך והשיב כי סגר פיהם ולא המיתם ומלבד סגור פיהם גם מנעם שגם בשאר אברים זולת הפה לא חבלוהו וזהו ולא חבלוני מה שסגר פיהם בל ימיתוני היה על די מן קדמוהי זכו השתכחת לי ומה שגם לא חבלוני היה על כי גם קדמך חבולה לא עבדת:

פסוק כד

באדין מלכא וכו' די הימין באלהיה מפורש למעלה:

פסוק כה

ואמר מלכא והיתיו וכו'. הורה איך אין הקב"ה מקפח שכר שום בריה כי תחת אשר מנעם מבוא בדם נפש דניאל כי סגר אלהים בעד פיהם כנגד זה נתן ה' בלב מלך ואמר להיתיה לכל די אכלו קרצוהי ונשיהם וטפם למאכל לאריות ההם נפשות רבות תחת נפש האיש דניאל על דרך אמרם רז"ל שבשכר שלבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו נתן

להם שכרם להשליך כל נבלה לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו ואפשר האשים את המלשינים מליועצים למה שהם התנכלו בהלשנתם בחלק שפתם להדיח כל טוב טעם ופתחון פה מהמלך להצילו ככל הכתוב למעלה באופן לא מצא המלך מקום לנטות ימין ושמאל להליץ עליו על כן עליהם שפך כאש חמתו ומה' היתה שומה להטות לב המלך לעשות כדבר הזה כאמור ומהחלו בלשון גוב ויצא בלשון גבא יתכן שהיה בור עמוק ורחב למטה והוא הנקרא גבא ולמעלה הימנו היה נמשך מזה כבור צר וההוא יקרא גוב ואל הגוב היו משליכים וממנו יפול הנופל לגבא וזהו אומרו ולגוב אריותא רמז שהוא במקום העליון וטרם השתלשלם עד ארעית הגבא שליטו בהון אריותא וכו':

פסוק כז

מן קדמי וכו'. הנה אין ספק כי הגוים ע"א אין טובתם שלמה שלא צוה יבטלו עממיא אמיא וכו' עבודתם אשר המה להם לאלהים גם כי המה לא אלהים אך יסד המלך יעשו כמעשה הכותיים שנאמר בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וזהו אומרו להון זאעין ודחלין מן קדם אלהיה די דניאל שאת ה' היו יראים אך את אלהיהם יהיו עובדים ובתורתם ידבקו ובכל מצותיהם ונימוסיהם ילכו:

והנה כל אלהי העמים אשר ישתחוו להם שלשה המה למיניהם יש כורעים ומשתחוים לאלהי דהבא וכספא פרזלא ונחשא אעא ואבנא ודומיהם אשר אין רוח חיים באפם אך המה כמתי עולם. למעלה מהם יש המשתחוים אל הגנות לשמש או לירח או לכל צבא השמים בעלי תנועה וחיות ובכלל סוג זה כל נפש חיה כמשתחוים אל אחד מבני אדם כאותם שנעשו אלוהות ויעבדום או את בל בבבל שהיה נחש בריח וכיוצא מיתר בעלי חיים הנעבדים. למעלה מהם מלאכי עליון בפרט השרים של שבעים אומות אשר חלק להם שיש עובדים אל שר האומה אשר השעה משחקת לה בעת השר שלה עליון על כל גויי הארץ:

וכנגד שלש אלה בא לומר כי טוב להודות לה' מלכל א' מאלה כי לא כצורנו צורם. וכנגד הסוג הראשון אשר המה כמתי עולם אמר די הוא אלהא חיא כי לא כאלה חלק אלהי דניאל כי הוא אלהים חיים ולשמא יאמרו הגוים כי גם המה יעבדו את בעלי חיות כסוג הב' על כן כנגד הסוג השני אמר וקים לעלמין ואיננו חלילה ככל אשר נשמת רוח חיים באפיו כבעלי חיים או כשמש וכירח או כל צבא השמים ככוכבים ומזלות אשר אינם קימים לעלמין כי שמים כעשן נמלחו ונגולו כספר השמים ושמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם וחפרה הלבנה ובושה החמה. הסוג השלישי להשתחוות לשרי מעלה המושלים על גוי או ממלכה ונשפע על ידו שפע וכל טוב אמר כי גם זה הבל לפניו

ית' כי מלכותו ית' די לא תתחבל אך מלכות אחד מהשרים כמה פעמים עודנו באבו יקטף כי יפקוד ה' על צבא המרום במרום ויפילהו ארץ יגיעהו עד עפר ואחרי כן כל אדם ימשוך בחכה אשר בצלו יחיו מה שאין כן במלכותו יתב' די לא תתחבל לעולם ועד ואל נא תאמרו כי גם שהוא מלך עולם ועד לא תהיה שלטנותו על מלכי האדמה לדרים עליה כי אם בעת עשות ישראל רצונו אשר יתייחדו לו לעם והוא הם לאלהים אך בהעוותם ויתנם ביד שוסים כיום גלות הארץ אז עזב ה' את הארץ ביד שרי עם ועם אשר בשמים ממעל ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע באופן כי לשרי צבאות העמים נתנה הארץ וא"כ טוב בעיניכם להשתחוות ולזבוח אל שר מלכות המולך על הארץ כל עוד יהיו ישראל ביד אויביהם עד סוף כל הדורות כאשר יקים אלה שמיא מלכותא די לעלמין לא תתחבל על כן אמר ושלטניה עד סופא לומר לא כן הדבר כי אם שלטנותו עד סופא הלא הוא עד עת בוא מלכותא די לעלמין לא תתחבל שהוא בסוף יומיא אין שולטנותו פוסקת ומה גם אחרי כן ואם כי אליו יאתה להון זאעין ודחלין ולא לזולתו גם בימים האלה אשר אין מלך לישראל:

פסוק כח

והראיה כי גם עתה שגלו ישראל שלטנותו הווה תמיד כי הנה הוא משזיב ומציל ועביד אתין כלומר בימים האלה וראיה מוחשת די שזיב כעת לדניאל וכו':

וביאור הכתוב הוא כאשר כתבנו למעלה כי לשון שזבא היא יתירה מלשון הצלה ואמר כי הוא יתברך משזיב כלומר מן המות ומציל גם משאר נזקין המסתעפים ככתוב למעלה כי לא לבד נותרה בו נשמה כי אם גם כל חבל לא השתכחת ביה ולא עוד אלא ועביד אתין ותמהין וכו' לומר שלא היתה ההצלה להגן בעדו בל יפול בשחת עשו וברשת זו טמנו לו שלא יבא לידי השלכה בגוב אריות כ"א כך היה הן אמת שהיה ניכר היותו יתב' משזיב ומציל אך לא היותו עביד אתין ותמהין בשמיא ובארעא כאשר עתה בהיותו כבר ביד אריותא ומשם הצילו ה' והוא כי מלבד תועלת התנצל הצדיק אשר הגין בעדו יש פלא ותימה גדול באשר סגר פום אריותא ולא חבלוהו והנה אין ספק כי כל הדברים התחתונים יש להם כח עליון שיונקים ממנו כנודע ואפילו כל עשב ועשב כמ"ש ז"ל שאין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל מלמעלה וכו' ומה גם הב"ח כל מין ומין לפי גדרו וערכו הטמא והטהור וכל כח העליון חפץ בתועלת הנשפע על ידו כאמרם ז"ל על הים שקבל שרו של ים לפני הקב"ה על שפלט הים החוצה את המצרים והוצרך הוא יתב' לפרוע לו בימי סיסרא כי נחל קישון גרפם והוליכם לים הגדול וכן כל דבר שמשתנה טבעו אשר הטביע בו הוא יתברך במעשה בראשית בעשותו יתב' נס ופלא מרגיש הכנעת

הכח המיוחד מאתו יתב' להשפיע ולהמשיך בו הטבע ההוא כי על כן הוצרכו רז"ל לומר בב"ר פ"ה כי תנאי התנה הב"ה במעשה בראשית על כל מה שנברא שנאמר וכל צבאם צויתי צויתי את הים שיהא נקרע לפני ישראל צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני עשה שנאמר האזינו וכו' צויתי את העורבים שיכלכלו וכו' צויתי את האור שלא יזיק לחנניה וכו' צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל וכו'. הנה שאע"פ שמלאך בא להציל את חנניה וחבריו מן האור כד"א ורוה די רביעאה דמה וכו' וגם לדניאל שנא' שלח מלאכיה וסגר פום אריותא אע"פ כן הוצרך תנאי יתנה הוא יתב' במעשה בראשית והוא מהטעם האמור בלי ספק כמבואר אצלנו המאמר במקומו נמצא כי בהעשות פלא מתמיה כזה להסיר טבע האריה מלטרוף כדרכו הוא אות הכנע בשמים כח אשר ממנו יינק באופן שהתימה הנראית למטה הוא מורה אות הנעשה למעלה וזהו אומרו ועבד אתין ותמהין ופירש באומרו בשמיא ובארעא כי אומרו אתין חוזר אל שמיא האמור ואומרו ותמהין חוזר אל ארעא כי מהתמהין המתמיהין למטה יודע האתין אשר למעלה בשמים וכל זה נודע ונתגלה במה די שזיב לדניאל מן יד אריותא כי גם בהיותו נמסר בידיהם עבד הוא יתב' תמהין בארעא שלא שלטו בו אריותא בהיותם רעבים וגם אתין בשמיא שנודע בזה אות שהיה בכח העליון שעל ידו נשפעים מן אריותא אשר בארץ המה כי שדד הוא יתב' בלילה ההוא אותו הכח אשר הוא בשמיא ובאומרו די שזיב לדניאל הורה מה שכתבנו למעלה כי שולטניה יתב' עד סופא כי גם בהעוותם וינתנו ישראל ביד אויביהם כיום ההוא שזיב את דניאל ומה גם בשוב המלכות לישראל עמו וגם אומרו ומשזיב ומציל שהוא שזבת מן המות וגם הצלת שאר מיני נזקין וחבלות המתרגשות רמז הראשון באומרו די שזיב והשני באומרו מן יד שלא אמר מן אריותא לרמוז שהצילו מכל משלוח יד האריות וגם רמז באומרו לדניאל כי לא על ידי שום סבה טבעית לא אכלוהו כי הלא את המלשינים אכלו כרגע וזהו די שזיב לדניאל כלומר ולא את זולתו אשר הושלכו שמה כמוהו:

פסוק כט

ודניאל דנא וכו'. אמר כי דניאל הלז אשר שרה עם אנשים ויוכל ותנצל נפשו והקמים עליו לרעה חיות רעות אכלום וכל גרמיהון הדיקו כי מזה היה מקום להגדיל מדורת הקנאה עד אין קץ לבלתי יצלח עוד במלכות גם כי המלך לבדו יאהבהו אמר כי באשר ה' אתו הצלח במלכות דריוש אין צריך לומר בעיני המלך כי אם גם בכללות המלכות הצליח ואין לומר כי זה נמשך לו מדריוש אשר אהובו הוא על כן אמר ובמלכות כורש

פרסיא כי גם במלכות כורש הפרסי מצא חן כי זה יורה כי מה' היתה לו ההצלחה ונקח ראיה מן המאוחר אל הקודם:

פרק ט

פסוק ב

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש וכו' בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים וכו'. הנה רז"ל ומפרשי הספר הלז אשר קדמוני הם המדברים בדבר טעות דניאל אשר מנה וטעה ואשר אורו עיניו אחרי כן להבין במראה תשובת שאלתו ואני אמרתי אסמוך אדידהו ואלכה לי אל הכתוב השלישי ומן הוא והלאה אל הרנה ואל התפלה אשר התחנן דניאל איש חמודות בשום שכל והבין בנועם מליה ומתק שפתיה כי חמודות היא למוצאי דעת וטרם נבואה אליה נחפשה דרכיה ונחקורה בהערות הראויות להעיר בה והנני בא:

פסוק ג

ואתנה את פני וכו'. הנה ראוי לשום לב בחלק הראשון ראשונה אומרו לבקש תפלה כי מהראוי יאמר להתפלל או להתחנן ועוד כי יגיד דברי שאגתו ותפלתו אשר התפלל ובל יודיענו שנתן את פניו להתפלל כי מי לא ידע כי לולא שם פניו להתפלל לא התפלל וגם בשנותו את טעמו בשמותיו ית' הקדושים והנוראים כי בפסוק הראשון הזכיר שם אדנות באומרו אל ה' האלהים לבקש תפלה ובשני נאמר ואתפללה לה' בשם ההויה הגדול והנורא ובסוף הפסוק חוזר להזכיר את השם אשר החל בו ועוד כי אחרי אומרו ואתפללה לה' ואתודה אומר ואומרה אנא וכו' וראוי לדעת מה ענין אומרו אנא ה' וכו' אם היא התפלה הנזכרת באומרו ואתפללה אין בה כדי תפלה כי הלא מצער היא כי איננה רק סוף פסוק זה בלבד כי בשאחריו מתחיל הוידוי ואם חוזר אל אומרו ואתודה היה ראוי יאמר ואומרה אנא האל הגדול והנורא חטאנו עוינו וכו' כי היותו ית' שומר הברית והחסד אינו מעין וידוי בעצם ועוד כי אומרו ואומרה בויי"ו מורה כמוסף על הקודה ואומר שהוסיף לומר דבר זולת התפלה והוידוי הנזכר. ועוד כי הלא פסוק זה הוא התחלת בקשה ומחוסר גזרה כי אומרו אנא ה' שומר הברית והחסד וכו' לא תצדק גזרתו כי אם לומר על כן זכר נא בריתך וחסדך אתנו אך לא לומר חטאנו ועוינו שאינו גזרה וסוף מאמר נמשך אחר אומרו שהוא ית' שומר הברית והחסד לאוהביו ועוד איך יאמר שומר הברית והחסד לאוהביו וכו' אם הוא בא לבקש על הבלתי אוהביו ולא שמרו מצותיו כאומר חטאנו עוינו וכו' ועוד באומרו וסור ממצותיך וכו' שהלא כל זה יראה היה בכלל אומר חטאנו עוינו הרשענו ומרדנו כי הלא כל זה הוא למרוד בקום עשה

ומקל וחומר יובן כי סרו מהר ממצותיו וממשפטיו הטובים וכן באומרו ולא שמענו אל עבדיך יראה קל מהקודם ודרך הוידוי הוא להתחיל בקל הקל תחלה כפסק ההלכה לאמר חטאתי ואח"כ עויתי ואח"כ פשעתי וכאשר עשה גם הוא באומר חטאנו עוינו וכו' ועוד באומרו לך ה' הצדקה וכו' מה היא הצדקה הזאת שעליה ידבר כי לא הוזכרה בכתוב וגם לא פורש מה היא בושת הפנים אשר לנו וכן באומרו כיום הזה מה יום מימים שיודע בו האמור וכן באומרו במעלם אשר מעלו בך על מה זה שב להזכיר מעלם עם היותו בכלל הודוי הנז' ועוד על מה זה שב לומר ה' לנו בשת הפנים אחר אשר נאמר למעלה וכן אומרו למלכינו שרינו ולאבותינו כי הן כל אלה היו בכלל אומרו למעלה לאיש יהודה וליושבי ירושלים ולכל ישראל וכו'. ועוד אומרו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו כי הלא אין המרד סבת הרחמים כי אם הזכות וגם כי למעלה הזכיר חטאים ועונות ופשעים ומרדים ופה הזכיר המרדים לבד ועוד באומרו אחרי כן ולא שמענו בקול וכו' אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים כי הלא זה הדבר הנאמר למעלה באומרו ולא שמענו אל עבדיך הנביאים ולמה זה שב להזכירו פה ועוד באומרו וכל ישראל עברו את תורתך שהוא הדבר הכפול ומכופל זה פעמים בודוי הכולל באומרו חטאנו עוינו וכו' ועוד כי כאשר ייחס התורה אליו ית' לבדו באמרה עברו את תורתך למה לא עשה כן כשהוא אומר אצל עונש לומר ותתך עלינו האלה והשבועה אשר כתובה בתורתך ולא יאמר בתורת משה עבד האלהים וגם מי לא ידע כי עבד האלהים הוא וגם מה זה היה שלא תפס לשון התורה לומר איש האלהים וכן אומרו כי חטאנו לך יראה מיותר ולא עוד אלא שלמעלה הכביד ידו בהזכיר חטאים ועונות ופשעים ומרדים ועתה הקל לומר כי חטאנו לו ועוד באמרו אחרי כן ויקם את דברו אשר דבר עלינו כי הלא זה הדבר אשר בכתוב הקודם כי אשיר דבר כתוב הוא בתורת משה ועוד כי בזה האחרון הכביד לומר בו רעה גדולה אשר לא נעשתה וכו' ועוד כי כמה וכמה גוים הכרית הוא ית' ונשמו פנותם והחריב חוצותם מאין עובר ואיה הפיכת סדום ההפוכה כמו רגע אשר הפך ה' באפו ובחמתו ואיה חמת דור המבול שנמח כל היקום וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה לבד ואיך יאמר אשר לא נעשתה תחת כל השמים וגם שהתחיל בעם באמרו באה עלינו ויקם וכו' עלינו ועל שופטינו ויצא בירושלים באומרו כאשר נעשתה בירושלים ועוד באומרו כאשר כתוב בתורת משה את כל הרעה הזאת באה וכו' הוא חוזר ומשלש אשר כפל זה פעמים וגם אין מבין כוונת מאמריו כי בפסוקים אלו מורה כוון להזכיר כל הצרות שבאו עלינו שעל כן מן השמים אלהינו מרחם ישוב ירחמנו והנה יוצא בקטרוג באומר ולא חלינו את פני ה' וכו' וכן מה ענין אומרו ולהשכיל באמתך כי אין זה נראה מעין ודוי

וגם על איזה דבר נאמר ועוד באומרו וישקד ה' על הרעה וכו' יראה חוזר ומזכיר פעם רביעית אשר הזכיר זה שלש רגלים מאשר הביא ה' עלינו ועוד כי למעלה אמר באה עלינו ותתך עלינו ויקם את אשר דבר עלינו ופה שנה לומר ויביאה עלינו ועוד אמרם ז"ל במסכת גטין וישקד ה' וכו' כי צדיק ה' וכי מפני כי צדיק ה' וכו' הקדים הרעה אלא שהקדימה לממן ונושנתם והוא בל יתקיים בהם אומרו אבוד תאבדון וראוי לשום לב מה ענין הצדוק הדין הזה באמצע התפלה ואיך יתקשר אל הקודם. ועוד דרך כלל כי בכל הכתובים האלו מראש התפלה עד הנה יראה הרואה אותם כי אין סדר נכון להם מה שלא יאתה לפה קדוש כדניאל אשר אין נבון וחכם כמוהו די רוח אלהין קדישין ביה יצא מפיו דבר זולתי מתוקן בעדי עדיים:

והנה הן אמת כי האיש השלם בחור מעם לעמוד לשרת בין המלך מלכו של עולם ובין העם אשר יהיה הוא לעם מול האלהים ציר נאמן לשולחיו בכל צרתם יהיה להם לפה להעתיר אליו ית' בעדו ובעד קהל ישראל הנה האיש ההוא למען יהיו אזניו ית' קשובות לקול תחנוניו אשר יתפלל בעד העם ואשר ישא בעדם רנה ותפלה שלש אלה יעשה לו להכין לפניו מסלול ודרך שתשמע תפלתו ותענה עתרתו ראשונה יסדר דברי תפלה ובקשה בדברים נאים ונאותים מתקבלים לעלות על רצון מלך מלכי המלכים והיו הדברים ההם בין עיניו לא יכשל בם ועל כל אלה לא יאמין בעצמו יהיה לאל ידו לערוך מענה לשון כאשר יאתה לאדם ילוד אשה עפר ואפר לפני מי שאמר והיה העולם אשר לגדולתו אין חקר ומה גם אם יהיה לאיש ההוא לב לדעת לפני מי הוא עומד כי אזי תסמר שערת בשרו ותחתיו ירגז בלב נמס ופיק ברכים וחלחלה בכל מתנים ורפיון ידים המגיע לכתפים וילביש צוארו רעמה והוד נחרו אימה ופניו יקבצו פארור ומורא יעלה על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו ואף כי אנוש רמה יעצרנו הגשם מלחשוב מחשבות כי להבל דמה והוא מה לפני אלהי עולם ה' הלא לא יבצר ממנו מזמה כי אם יעמד חי לפני מלך בשר ודם לבקש על נפשו ממנו גם כי הן אדם הוא כאחד ממנו הן גור יגור ונפול תפול חתיתו ויראתו על פניו ופתע ישבר ולא ידע מה ידבר ולמה יגרע מרוח מבינתו מהראות את עצמו כאשר לפני ה' על משמרתו הוא נצב כאלו לפני מלכים יתיצב ואף גם זאת כי יתן אל לבו לאמר הלא מלאכי אלהים לא ירעו ולא ישחיתו ולא אחד בהם ימצאו לו עון אשר חטא ובהגיע תור אמרם לפניו שבח קצר הכמות קדוש קדוש קדוש הלא חרוד יחרדו חרדה גדולה עד מאד עונים באימה ואומרים ביראה וחיות הקדש לעומתם ככתוב בפרקי רבי אליעזר שעומדות באימה וביראה ברתת וזיע ומזיעת פניהם נהר די נור מושך לפניו שנאמר נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי ועונות ואומרות כל מקום

שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו עכ"ל. ומה יעשה אנוש רמה חרש את חרשי אדמה כבד עון אשמה ואיך ישא פניו לשחר אל אל ולא יחרד לבבו ויתר ממקומו ורעיונוהי יבהלוניה ולא ידע מלין יענה. ומה גם כי יקום בקהל ישוע בעדו ובעד עמו כי זאת ישיב אל לבו אם בעל נפש הוא הן לו היה העם הזה מבקשים גדולה או קטנה מעם מלך אשר בארץ הוא ויבואו לראות פניו הלא יבקשו לדבר אל המלך איש כלבבו נאמן ביתו אשר יביאם בהיכל המלך ודבר ידבר הוא כי לא ישיב את פניו אך אם המליץ בינותם גם הוא כאחד מהם מעוברי רצונו הלא יקצוף המלך על קולו וחבל את העם אשר ברגלו כי יאמר מי בקש זאת מיד האיש הרע בעיני רמוס חצרי והוא בן בליעל מדבר אלי ובכן עתה אפוא אנה אני בא עז כנמר להיות מלאך מליץ בין המלך מלכו של עולם ובין העם כי כמה לי עונות וחטאים ועל כל פשעיהם אשר יחדל לספור כי אין מספר יבאיש ויחפר יטמן בעפר ואמור יאמר מי אנכי כי אתהדר לפני מלך מלכי המלכים למצוא חסד לפניו ולא טוב אני בעיניו ואיך ישא פני יהיו לרצון אמרי פי להשיב חמה וישוב ירחמם ומי יתן ולא אהיה גרמא בנזקם שבעתים אל חיקם:

והנה הן אמת כי האיש אשר נגע אלהים בלבו משלוחי בני ישראל יהיו עיניו ולבו אל הדברים האלה אשר הן כלם קודחי אש מאזרי זיקות אימתה ופחד בכל לבו ובכל נפשו כי אז יכנע ותרדנה עיניו דמעה על החטאים ועל העונות ועל הפשעים אשר חטא על הנפש ברוח נשברה בהרהורי תשובה וחרטת משובה בלב נשבר ונדכה כנגוע מוכה אומר בלבו אוי לי כי נדמיתי כי לא בינת אדם לי להבין את אשר לפני ולפני מי אני עומד ואיך עצרתי כח ונותרה בי נשמה תולעת ולא איש להשמיע במרום קולי נוכח פני ה' ולמי אני חטאתי כי אם לאלהי עולם ה' ומי יתפלל לו תחלה כי אבא אחריו ומלאתי את יד קהל עדתי אשר עלי יסמוכו ובכן תדברנה שפתיו רנה ותפלה באימה ביראה ורתת וחלחלה ובכן בו יבחר ה' ובו ישים כל מעיניו תהיינה אזניו קשובות לקול תחנוניו. קנצי למלין כי האיש אשר אלה לו בהראות פני אלהים להעתיר אליו וישמעהו יעמוד מרעיד ואימתו יבעתהו מהכין לבו ודבר דבר דבור על אפניו גם כי יסדר סדרי תפלה בתחלה על כן את הדבר הזה יעשה כי טרם יענה יחלה פני אל ויחנהו יבינהו מה שיאמר יורהו מה שידבר ויתן לו מענה לשון בל יכשל בלשונו לדבר דבר שלא כרצונו ובגלל הדבר הזה סדרו קדמונינו ביום הזכרון בקשת אוחילה לאל וכו' אשאלה ממנו מענה לשון והן זאת היתה עם לבב אנשי כנסת הגדולה אשר למדונו להועיל להקדים בכל תפלה ותפלה פסוק ה' שפתי תפתח וכו' לבקש מאתו ית' טרם נדבר יפתח שפתינו במענה לשון וסדור דברים נאים ומתקבלים לפני אלהים עוזנו וזאת היא האחת מהשלשה דברים אמורים

אשר יעשה אותם האדם השם פניו להתפלל לפניו ית' בעד קהל עדת ישראל. והשנית להקנות בעצמו הכנעה יתירה מבית ומחוץ:

שלישית להתפלל ולהודות תחלה על עצמו ולחלות פני אל יכפר בעד הנוגע אליו ואחרי כן יערוך תפלה ותחנה בעד קהל עדתו אשר עליו יסמוכו כי יקשט עצמו ואחרי כן יקשט את אחרים כדבר שנאמר וכפר בעדו ואחרי כן ובעד כל קהל ישראל כסדר ודוי כהן גדול ביום הסליחה להתודות ראשונה על עצמו ואחרי כן על אחיו הכהנים ואחר כן על קהל ישראל וכדבר דניאל בסוף התפלה באומרו ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי. ובכן נבא אל ביאור הכתובים ואומרה כי האיש חמודות הלז ראה והתקין מעמד שלשת הדברים האלה אחד לאחד ובראשון החל באומרו ואתנה את פני אל ה' אלהים לבקש תפלה כי היא הראשונה כי אליו ית' נשא את נפשו יבקש לו סדר תפלה ומענה לשון כי לא על עצמו יסמוך ומה מתוק מדבש הזכירו שם האדנות בשאלתו זאת כשם הנכבד הנזכר בפסוק ה' שפתי תפתח וכו' המיוחד אל הבקשה הזאת בראשי תפלותינו על פי אנשי כנסת הגדולה והוא כי השם ההוא הנה הוא פתח ומבוא אל קבלת התפלות וגם הוא יתייחס אל פי ה' כנודע ליודעי חן על כן המלך דוד אליו ייחס בפסוק ההוא פתחון פיו ושפתיו ומענה לשון להגיד תהלתו ית' וממנו למדו אנשי כנסת הגדולה לקבעו פתח שער תפלותינו ולמה שהאיש דניאל כל רז לא אנס ליה פתח דבריו האיר במאור הגדול הזה ויאמר ואתנה את פני אל ה' וכו' לומר הנה שמתי פני אל שם האדנות הקדוש הזה לבקש תפלה כי אליו פי קראתי בגלל הדבר הזה יבקש לי תפלה ומענה לשון כי אליו יתייחס וזה הזכירו שם אדנות פה אך אמנה מציאות התפלה מפלשת ועולה עד למעלה עד השם הנכבד והנורא הוא שם ההויה וזה אומרו ואתפללה לה' בשם הגדול האמור ואמר תפלה ותחנונים יען כי הן סדר תקון תפלה להיות תחנונים אחריה כנודע ועל השנית היא ההכנעה היתירה אמר בצום ושק ואפר אשר בהם הוראת הכנעה פנימית וחיצונית וילמדנו דעת איכה נעבוו את ה' ואיכה יכנע לבבנו הערל והוא כי אם יחטא איש למלך ב"ו וישוב אליו ירחמהו יבא לראות פניו בהוראת הכנעה גדולה עד מאד יכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע ויבא עד לפני שער המלך וירבה אליו תחנונים וידבר אליו רכות ואז המלך וכל העומדים לפניו אשר עיני בשר למו ולמראה עיניהם ישפוטו יאמרו אמור ראו נא כי מרה נפש האיש הזה ויתעצב אל לבו ואולי לא כן לבו ובקרבו ישים ארבו ושואל מפני היראה בהוראת הכנעה חיצונית כי האדם יראה לעינים אך אם לה' יחטא איש אשר הוא יראה ללבב מה יסכון לו שק יתפור עלי גלדו אם און ועמל בקרבו אך ראשונה בהכנעות הפנימיות יתחיל ובחיצוניות יכלה. והנה מיני ההכנעה אשר יעשה

אותם האדם כאשר אז יכנע על חטאתו אשר חטא על הנפש הנה הנם זה לפנים מזה א' לשום אפר מקלה במקום הנחת תפילין והן זאת הוראת הכנעה לעיני כל רואיו. לפנים הימנה אשר לא תהיה כזאת נראית לעינים היא ללבוש שק במתניו על בשרו מבית כדרך כל לובשי שק על רוב פשעיהם כאשר עשה יהורם בן אחאב מלך ישראל. לפנים הימנה הלא היא לענות נפש כי יענה בצום נפשו אשר היא הכנעה פנימית מנפש ועד בשר כי יחלק חושים ואברים וישב אנוש עד דכא והיא ההכנעה האמתית ומה גם עם טוב הכוונה הראויה אשר לא נעדרה מהאיש דניאל ויורנו ויאמר לנו כי ביותר פנימית האל הוא הצום ואחרי כן במה שחוצה לה הוא השק על בשרו ואחרי כן ביותר נגלה מכלם הוא האפר וזהו אומרו בצום ושק ואפרי כי בפנימי הוא הגדול החל ובקטן כלה על פי הדרגתן:

פסוק ד

ועל השלישית והיא להתודות ולכפר תחלה בעדו טרם יבקש על הזולת אמר ואתפללה ואתודה ואומרה וכו' לומר כי ראשונה התפלל והתודה על עצמו ואחרי כן נוסף על זה ואומרה וכו' הבקשה הכוללת על כל ישראל אשר עליה נתעוררתי וזה החילו אנא ה' וכו' כאשר יבא בס"ד ולהיות כי אומרו ואתפללה לה' הוא ספור אשר התפלל ועיקר התפלה הוא עד השם המיוחד על כן אמר ואתפללה לה' אך עתה שחוזר ומתחיל על דבר צרת כל קהל עדת ישראל שב להתחיל בשם האדנות לומר אנא אדני להתחיל בשם זה ומשם יעלה כנודע:

והנה רז"ל בקשו לתת טעם על בלתי הזכירו הגבור כי אם הגדול והנורא ואמרו שאמר גוים מרקדים בהיכלו איה גבורותיו שדעתם אצלי שלא היה אז משתמש במדת גבורתו על שונאינו בעונותינו ויתכן כי מבלי אין זכות לישראל להפך מדת רוגז וגבורה לרחמים כדרך צדיקים שמהפכים מדת הדין לרחמים כד"א ויזכור אלהים את נח על כן הס כי לא להזכיר מדת גבורתו ית' הגדולה כי חפץ חסד הוא בתפלה הזאת ולא להזכיר מדת רוגז. ונבא אל הכוונה בהמשך הכתובים והוא כי כאשר הבין בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' למלאת ע' שנה היה עם לבבו כי מלאו הימים ההם ולא נפקדו ועל כן שם פניו לבקש תפלה יעלו על רצון אלהינו מרחם ולא ישכחם. והנה אין ספק כי בדבר הזה יראה דניאל כאשם למה חשב כזאת על אבינו שבשמים שומר הברית והחסד כי באו ימי גאולתם ולא גאלם כי הלא אין שכחה לפני כסא כבודו ית' ההוא אמר ולא יעשה על כן שמר פתחי פיהו ופיו פתח בחכמה וריש מלין אמר טוב טעם אל הסתיר פנים ממנו כי ידינו שפכו את הדם הזה כי עונותינו האריכו קצנו והוא כי אין הוא ית' עושה

חסד ושומר הבטחתו אל המרבים לפשוע וזהו אומרו אנא ה' שומר הברית והחסד כלו' ידעתי ה' ידעתי כי אלהינו מרחם שומר הברית והחסד הוא אך לא נהרהר אחריו ית' חלילה אשר לא שמר הבטחתו אלינו כי הלא אם הוא שומר הברית והחסד הוא לאוהביו ולשומרי מצותיו:

פסוק ה

אך אנחנו חטאנו עוינו הרשענו ומרדנו בימים שעברו ואף גם עתה אחר שלקינו גם כי לא נגדיל אשמה לפשוע ולמרוד לא יבצר ממנו בהווה סור ממצותיך וממשפטיך וזהו וסור לשון הווה וזהו סמיכות אומרו חטאנו וכו' אצל הקודם:

או יאמר להגדיל האשם אשר אשמים אנחנו כי יש ויש כמה וכמה מרבים לפשוע אך עודם מחזיקים במצות מעשיות כאשר תבאנה לידיהם גם שתהיה מצות אנשים מלומדה אך המסיר עצמו גם מזה עליו אין להוסיף כי על זה נאמר כאשר כתבנו במקומו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי וכו' כי זה יורה כי גדל מרדם מאד מאד וזהו וסור ממצותיך וכו':

פסוק ו

וגם כי על כל זה יאמר אומר כי לא יזנח ה' כי הלא יצר לב האדם רע ואין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות ולא על זה ישיב אחור ימינו על כן אמר ולא שמענו וכו' לומר הנה התנצלות זה היה אם בשובו ית' אחר העוותנו לשוב להתרות בנו פעמים שלש נשוב בנים שובבים וישוב ירחמנו ושלא יחשיב מרדותנו כי אם למכשול ושגגה כאילו בבלי דעת ושטות ופתיות חטאנו כאומר שובה ישראל וכו' כי כשלת וכו' ולדבר על לבנו כאב את בן ירצה בדברים טובים דברים נחומים והתראות ויעודי צרות המתרגשות לבא בעונינו כי אם חטאנו בעבור בנו שטות היינו שבים להשכיל להטיב אך אם עוד אנחנו מחזיקים בטומאתנו ונותנים כתף סוררת לבלתי שמוע בקול מלאכי ה' עבדיו הנביאים אשר ישלח לנו השכם ושלוח לשוב עדיו ולא אחת ולא שתים כי אם יום יום השכם ושלוח ולא שוה לנו אז אין ספק כי זה קשה מן הראשונות וזהו אומרו ולא שמענו אל עבדיך הנביאים וכו' ולא תקל אשמתנו לאמר כי לא ידענו כי דבר ה' היה בפיהם אמת ולא בדו מלבם לא סרנו מדבריהם כאומר כמה פעמים שקר אתה אומר בשם ה' כי לא כן הדבר כי הלא זה היה אם גם לנביאי מלבם וה' לא שלחם לא הטינו אוזן אך ונהפוך הוא כי מה שלא שמענו הוא אל עבדיך הנביאים נביאי האמת והצדק אשר דברו בשמך דברי נבואתם בלי מורא ופחד המתאמצים בהיות האמת אתם האומרים נבואתם למלכינו שרינו ואבותינו ובפרסום לכל עם הארץ ולא יבושו ולא יפחדו על לא טובה השמועה

אשר ישמיעו לגדולים וכן רבים אך היינו שומעים לנביאי השקר אשר לא עבדיך המה ולא דברו בשמך לפי האמת והיה ניכר מבלתי השמיעם כבואתם בחוזק לב למלכינו שרינו וכו' רק כמתחבאים מהתראות להכריז לפני מלכים ושרים וכל עם הארץ כי אם לפני כתות עם אשר יפתום כנודע מענינם וזהו אומרו לעבדיך וכו' כי מכלל לאו אתה שומע כי שמענו את אשר לא היו עבדיך כאמור נמצא בזה כי אשמתנו גדלה עד לשמים ואנחנו הסבונו אשר לא משכת חסדך אתנו ובכל זה היה דניאל כמתנצל לאמר אל נא ה' תשת עלי חטאת על אשר הואלתי לערוך שועה כאשר דמיתי מלאו הימים ואנחנו לא נושענו כי לא עלתה על לבי העברה העביר בריתך וחסדך מעמנו אך אשר עם לבבי כי עונותינו הטו אלה וחטאתינו מנעו הטוב ממנו:

פסוק ז

ולא זו בלבד כי אם על הכל אנו חייבים להודות לך על אשר לא כליתנו על רוב פשעינו ונחשבה לך צדקה באופן כי אשר היה אפשר להעלות על לב כי היה חלילה בושת כלפי מעלה אשר לא הקים את דברו הטוב במלאת הימים נהפוך הוא כי בשת הפנים הלא לנו הוא כי עונותינו האריכו קצנו אך כלפי מעלה אדרבה צדקה עשה עמנו וזהו אומרו לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים:

או יאמר לך ה' וכו' לומר הנה נא ערכתי משפט צדקך כי אמונה עניתני ואל תאמר נא אלהינו אם כן אפוא על מה בטחת ונשאך לבך להתפלל בעד העם הזה על כן אמר לך ה' הצדקה וכו' ה' לנו בשת הפנים וכו' לה' אלהינו וכו' ולא שמענו וכו' לומר כי בשפתי ספרתי כי צדק משפטיך על כי עונותינו רבו למעלה ראש אך תחת זאת לא אתיאש מן הרחמים כי הרבה פתחים למקום ועל משמרתי אעמודה לבקש תפלה על הגאולה כיד ה' הגדולה כי לך ה' הצדקה וכו' והוא כי אין ספק כי לו היה מלך גדול ממלכי הארץ המושל ממשל רב מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו ובקרב עמים רבים הסריס אל משמעתו ישנו עם אחד אהוב וחביב לפני המלך כבבת עינו וינטלם וינשאם ויטעם בעיר ממלכתו קרובים אליו והם בהיכלי מלך והמה כמרעיתם וישבעו שמני עשתו ויבעטו במלך וימרדו בו והמה חלושי כח וחלושי צבא לעמוד לעומת מלכם כי כביכורה בתאנה בראשיתה באפו יבלעם כשאול חיים ואין מידו מציל ולא זו בלבד יבערו ויכסלו כי אם יראו איש משתגע תולעת ולא איש חסר לב נבער מדעת נחשב כבהמה פתיות ובל ידע מה וכמו נגיד יקרבוהו ויציבוהו עליהם נצב מלך ולא דעת ולא תבונה לאמר מה יושיענו זה נבזה וחדל אישים ואיכה יעמוד לפני המלך הגדול אשר מרדנו בו והמלך הגדול בחמלתו עליהם ובראותו כי לא מחכמו עשו העד העיד בהם

ישובו עדיו פן יראו ברע אשר יקראם ולא שבו ויהי היום וישלח בם משלחת מלאכי רעים ויהרגו במשמניהם וירמסו בתיהם שדותיהם וכרמיהם אך עוד יד חמלתו נטויה לבלתי השחות הכל וישאיר מהם פלטה גם כי לא אבה סלוח להם להשיב שבותם לתת משכנו בתוכם כאשר בתחלה עם היות כי מלך חסד הוא מב' טעמים א' כי יאמר הן אמת כי צדקה תחשב לי בשובי את שבותם אחרי העותם ויעשו כפשע הזה אך לעומת זה גם כי אשא חטאתם לא אקרבם אלי פן תהיה לי לחרפת ולבושת פנים כי אוי לה לאותה בושה כי אותי עזבו מלך על כל הארץ וימירו את כבודי בבער מאיש ואיך אשא פני את אישים פועלי און להביא אותם אלי שנית כי יאמר הלא גדול עונם מנשוא ובמה יכופר להם מלבד שעם בושת הפנים אשר למלך ואם יאספם אליו כמשפט הראשון הנה אין ספק כי תחשב לו לצדקה אשר עליה אין להוסיף כי יעבור על פשעם הגדול אך לא יבצר ממנו בושת הפנים כי יאיר פנים לממירים כבודו על בלתי מועיל והלא זה בדבר בדמותו בצלמו היה לנו עם בני ישראל עם אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ויתן משכנו בתוכנו בירושלים עירו ובעטנו בו ונמר את כבודו באלילים אלמים אשר לא ירעו וגם הטיב אין אותם והעד העיד בנו ביד עבדיו הנביאים ולא שבנו עדיו עד שפך כאש חמתו ובחמלתו השאיר לנו שארים בארץ הגולה אשר הגלה נ"נ ובבא דניאל לבקש תפלה לפניו ית' ישיב שבות אהלי יעקב ראה והנה לא יעדרו דבר משני טעמי המשל אשר עליהם ימנע המלך מהשיב את נדחו כאמור כי הלא גדול עין ישראל מנשוא כי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים ולא שתו לב אל התראות נביאי האמת והצדק. שנית כי גם כי צדקה תחשב לו ית' כי ישיבם אליו ויהיה נושא עון ועובר על פשע הלא יתייחס לבושת פנים חלילה כלפי מעלה יבחר עוד באשר עזבוהו בתבנית שור אוכל עשב על כן בא איש חמודות הלז במתק שפתיו לתקן את הכל ועל הא' אמר לך ה' הצדקה וכו' לומר גם כי למלך בשר ודם אשר יקרנו כה תשיגנו צדקה בהשיב את נדחו ולעומתו בושת הפנים אתה ה' לא כן כי אם מהשתים א' היא אשר לך אלהינו לבד והיא הצדקה אך בושת הפנים הלא לנו היא תחת אשר עזבנוך ולא לך ה' חלילה וזה לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים באופן כי הסבה המקרבת לקרבנו עמך היא והמרחקת אותנו איננה והראיה המוחשת שכן הוא הלא היא כיום הזה לאיש יהודה וכו' והוא כאשר הפליגו רז"ל מהקבץ עמים יחדיו בצאת חנניה וחבריו מאור כשדים כי כלם נתקבצו על ישראל ומפניהם לא חשכו רוק באמור אליהם הלא תבושו ולא תכלמו כי עזבתם אלוה כזה ובכל יום ויום היה זה הולך וחזק מאד כי אחרי כן נ"נ נכתב לכל עממיא אמיא ולישניא דבר גבורות ה' וגם דריוש אשר בימיו התפלל דניאל את התפלה

הזאת השמיע תהלות ה' לכל רבים עמים ומזה היו היה בושת פנים לכל ישראל בכל מקום שהם תחת אשר עזבוהו כי יראו כי גדול שמו ית' בגוים ערלי לב וערלי בשר ותכסם בושה על רוע מעלליהם ושובם מאחרי ה' וזהו אומרו כיום הזה כי בימים ההמה אין ספק יבושו מאלים אשר חמדו בראותם הכירוהו מכעיסיו והם שכחוהו ולא עוד כי אם גם ירוקו בפניהם תחת אשר עזבוהו ואף גם על שתיהם אפשר יחזור אומרו כיום הזה על הצדקה לו ית' ועל אשר לנו בושת הפנים כי מכלל הגזימם גדולתו ית' וביישם את עוזביו הלא יוכר כי צדקה עשה עמנו וחסדי ה' כי לא תמנו כי הלא משמרים הבלי שוא עובדי פסל תעב יתעבונו על אשר נבחר בתעלוליהם ונעזוב את אלהי עולם ה' ובעיניהם יפלא גודל עוננו זה ומה גם עתה לפני קונה שמים וארץ הוא אלהינו על כל הטובה אשר עשה עמנו ובכן נגד עינינו יעלה ויראה כי צדקה עשה עמנו בשום לנו שארית בארץ וגם בשת הפנים רב עמנו בימים ההם כאמור ולא זה בלבד אל יושבי בבל הרואים הדברים הנוראים האמורים כי אם גם הרחוקים בכל מקום אשר הדחתם כי שמעו שמעך בכל המקומות והם יבושו מזבחותם:

פסוק ח

ואם אולי יאמר איך כי גם כי כל המון ישראל תכסם בושה לא ישתוו כלם בבחינתם כי המה עם הארץ יבושו תחת אשר עזבוך אך אנשי המעלה אשר השתררו וגם השתרר במלכות ירושלים כמלכים ושרים ואבות המשפחות הלא יהא עיקר בושת פניהם על היותם נבזים ושפלים בגוים אשר נפוצו שמה תחת היותם גדולים ושרים על כן אמר לא כן הוא כי אם גם המה יבושו בושת על אשר חטאו לך וזהו אשר חזר ואמר ה' לנו בשת הפנים למלכינו שרינו ואבותינו אבות המשפחות לא על אבדן שררותיהס רק על כי חטאנו לך כי בושת פניהם בגוים אשר נפוצו שמה לא על היותם נבזים ושפלים כי אם תחת אשר לא עבדוך הנה בדבר הזה העלה ארוכת הטעם הראשון:

פסוק ט

ועל הב' הלא הוא כי לא יאבה ה' סלוח על חטאה גדולה מאד כי הלא מרדו בו כאמור והמרד הוא העולה על כל עון ופשע וחטאה ובכן לא ינקה ה' וגם שלא שבו עדיו אחרי שובו להתרות בנו ביד עבדיו הנביאים על זה בא ויאמר לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו ולא שמענו אל עבדיך וכו' לומר כי הלא במה יודע אפוא כי לך ה' הרחמים והסליחות העצמיים ואין לזרים אתך ברחמיך הרבים אם לא כי מרדנו בו:

פסוק י

וגם שלא שמענו וכו' אל אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים הם התראותיו ית' כאמור כי על החטאים ועל העונות הקלים לא יבחנו רחמיו וסליחותיו יתברך העצומים והרבים ועל אומרו לה' אלהינו הזכיר רחמים וסליחות כי הרחמים יתיחסו אל ה' כד"א וישוב אל ה' וירחמהו והסליחות אל היותו אלהינו כד"א ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ויתכן רמז פה אשר בארנו שם במקומו בכתוב הנזכר וישוב אל ה' וכו' כי הנה בו כפל ענין במלות שונות והם אצלנו ב' קושיות ועוד כי הלא גדר רחמים הנה יראה הוא תוספת טובה על סליחת העון ואם כן איך ילך הלוך וחסור כי אחרי אומרו וירחמהו יוסיף ויאמר כי ירבה לסלוח אך לבא אל באורו נשים פנינו אל מאמר רשב"ל במסכת יומא וזה לשונו גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך והא עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול איני והאמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות דכתיב ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיו יחיה ומשני כאן מאהבה כאן מיראה ע"כ. ואין ספק כי ההערות הראויות להעיר בו רבות הנה אמנם באשר לא הובא פה כי אם על אשר ממנו נקח להבין במקרא אשר אנו בו נקצר ונזכירה שנים שלשה דברים אשר לא יבצר מלפול לב אדם עליהן ותשובת קוצר ידינו בקצור נמרץ גם כי הארכנו במקומו. ראשונה באומרו נעשו לו כשגגות שנאמר שובה וכו' כי כשלת ומסיק גמרא כי על השב מיראה ידבר והלא כמו זר נחשב יצונו הנביא נשוב מיראה והלא טוב לנו יצו עלינו נשוב מאהבה ואף כי גם מרז"ל בפרק ההוא באמרם גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד הלא יראה כי גדר גדול כזה ומה גם כמבואר אצלנו במקומו לא ישיגנו אשר לא ישוב מאהבה ושם נלמד מהכתוב הזה באומרו עד ה' אלהיך וגם כי על פי הדברים האלה שאומר כי כשלת הוא שהנביא דבר שובה ישראל וכו' ובזה יחשב לך כמכשול העון אם כן אפוא ראוי יאמר כי תכשל בעונך אך אומרו כשלת יורה על פועל קל העבר ולא שיקל אחרי כן. ועוד באומרו זדונות נעשו לו כזכיות כי הוא פלאי ומאין ולאין יושם חשך לאור ומר למתוק ומה גם לאשר בידינו מרז"ל כי מכל מצות אשר לא תעשינה יבראון מלאכים רעים לעושיהם וכל מצות עשה אשר יעשה אותם האדם יקנה בם מלאכים מליצים ובכן תצלנה אזנים משמוע יתהפכו מלאכי חבלה למשרתי עליון בשובו ויתן טהור מטמא כי יהפך העון לזכות וגם הפסוק שהביא לא יגיד דבר זה כי אם שעל משפט וצדקה אשר עשה עליהם חיו יחיה:

אך ראשונה נרים מכשול הקושי הזה האחרון והנלוה אליו באחרית פי המאמר ובו נבא אל הקודם מלמטה למעלה והוא כי הנה ידוע נדע כי א' ממצות עשה היא התשובה

וגדולה היא אלינו עד מאד אמנם גם כי חפץ ה' יחל לשוב האדם בראותו החלו יסורין לבא עליו גם כי הוא מיראה פן יוסיף הוא ית' להכותו על אלה כד"א והיה כי יבואו אליך הברכה והקללה ושבת וכו' וכן פרשת וילך ואמרת הלא על כי אין אלהי בקרבי וכו' אין ספק כי לא זו הדרך בחר לו יה כי אם חפץ בו לבא ממנו לשוב מאהבה כמפרוזדור לטרקלין והלא זה דברו ית' אחניי אומרו ושבת וכו' גמר אומר ומל ה' אלהיך את לבבך וכו' לאהבה וכו' כי הוא גמר התשובה הראויה לפניו ית' ובזה הוא מקיים מצות עשה כתקנה וקונה לו פרקליט אחד ככל מצות עשה אשר יעשה אותם האדם כי היא גם היא מצות עשה הגדולה שבגדולות באופן כי אשר נמצא אתו עון אשר חטא ויקיים בו מצות עשה לשוב מאהבה לא לבד ימחה עונו וקטיגורו אשר עשה בו כי אם גם על ידו יעשה מצות עשה וקנה לו פרקליט אחד נמצא העון נעשה לו זכות וההיקש בזה אם רבו עונותיו וישוב אל ה' מכל אחת מהנה כי כך היא דרכה של תשובה כי לא יבצר ממנו מצות עשה אחת על כל אחד מעונותיו והמצא תמצא בידו מערכה של זכיות וסניגורים מול מערכה של זדונות וקטיגורים ההיו אתו וזה כאשר תהיה מצות תשובתו הרמתה כתקנה מאהבה מסותרת אך אשר היא מפני היראה גם כי יחליש כח זדונותיו עוד טומאתו בו בצד מה ותהיינה עונותיו כשגגות כי הוא שוגג בהן לעומת העשה אשר לא קיים כתקנו וילמד היות כח במצות עשה של תשובה לטהר טנוף העון ולהחליפו מעון לזכות מפסוק ובשוב רשע וכו' והוא כי ראה והנה אומרו עליהם היא מלה מיותרת וראוי יאמר ועשה משפט וצדקה חיו יחיה ועוד מי לא ידע כי השב מרשעתו אשר ידענו מספר התורה שתקובל תשובתו כי אם אחרי שובו יעשה משפט וצדקה שחיו יתיה ועוד כי מקרא מלא דבר הכתוב ואתה תשוב ושמעת וכו' ישיש ה' עליך לטוב כאשר שש על אבותיך ומה גם כמבואר אצלנו במקומו שעל אבות העולם אמר שישוש ובכן מה הדבר הגדול הנביא דבר באומרו ובשוב וכו' שהשב מרשעו ועושה מצות מעשיות שעליהם חיו יחיה ולא עוד אלא משפט וצדקה אשר המה כללו יפי המצות והן הן ב' כותרות ישראל אשר שם יתפארו ולעומתם יעטרנו הוא ית' את החסד ואת הרחמים כנודע מרז"ל ועל ידם תהיה גאולתנו ופדיון נפשנו כד"א ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ובהם שבח הוא ית' שני גדולי עולם אברהם ודוד על כן גזר אומר רשב"ל כי לא עליהם האמור הכתוב חוזר לבד אל משפט וצדקה הנאמרים שם כי אם גם אל רשעתו האמורה בכתוב כי בשוב רשע מרשעתו וגם עשה משפט וצדקה על מעמד שלשתן חיו יחיה וכי תאמר בלבבך אוי מי יחיה ברשעתו אמור מעתה אין זה כי אם זאת הרשעה תהפך לזכות ובא הכתוב להקיש ולומר כי למצוה מעשית תחשב לו רשעתו בשובו ממנה בעשותו משפט וצדקה

ותחת שלש אלה חיו יחיה הנה באה אלינו תשובת דברי המאמר האחרונים ומה שמץ דבר מהקודם ובכן עלה נעלה אל הראשונים עד תכונת ישוב אשר הערנו בם ונבא אליהן כאשר נזכירה דברי רז במסכת תענית באמרם שישראל שאלו שלא כהוגן באמרם ונדעה נרדפה וכו' ויבא כגשם לנו וכו' ואמר הקב"ה בתי את שואלת דברים שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש אני אהיה לך וכו' שנאמר אהיה כטל לישראל וכו' הנה הודו כי דברי הנביא באומרו שובה ישראל וכו' קחו עמכם דברים וכו' אהיה כטל וכו' הם דבריו ית' כמשיב על דברי הנביא ההוא בעצמו אשר דבר למעלה בשם ישראל האומרים ונדעה נרדפה וכו' ויבא כגשם וכו'. ובכן נבא אל הענין והוא כי המה אמרו לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו ונדעה נרדפה וכו'. והנה תשובתם זאת אשר אמרו לשוב אל ה' לא מאהבה היתה כי אם על אשר טרף ויכם ועתה בשובם ישלח דברו וירפאם וממכותם יחבשם כאומר כי הוא טרף וירפאנו וכו' ובתשובתם זו שאלו מה' יבא כגשם להם ועל זה הנביא דבר עשה זאת אפוא ויתן לך האלהים גם אשר לא שאלת והוא שובה ישראל באופן יהיה עד ה' אלהיך היא תשובה מאהבה המגעת עד כסא הכבוד כי באשר עשית עד כה אשר שבת מיראה כאומר לכו ונשובה וכו' כי הוא טרף וירפאנו וכו' לא הפכת עונות לזיריות כי אם לשגגות וזהו כי כשלת בעונך כי עד כה ששבת מיראה לבד כשלת בעונך ותעשהו מכשול אך שוב נא עד ה' אלהיך שהוא מאהבה תשובה מגעת עד כסא הכבוד ויהפך עונך לזכות וזהו כי המה אמרו נשובה אל ה' כלו' קרוב אליו ולא עד ה' שהוא כ"ה אך הנביא דבר עד ה' שהוא עד כ"ה ולא כאשר עשו המה עד כה שהיתה אליו ולא עדיו ובגלל הדבר הזה אמר בשם ה' אהיה כטל לישראל וענין ההגעה עד כ"ה מבואר אצלנו בדרך ישרה שיבור לו האדם ארוכה וכשרה אך אין זה מקום שאמרו להאריך בו ואם יאמר איש אם כן אפוא גם היותם כזכיות בשובו מאהבה נלמוד מהכתוב הזה לא כן ידבר כי לא היה נמצא למד מפה כי אם שבשובו מאהבה יעדיף על השב מיראה. ועדיין היה מקום לומר יהיה יתרונו שגם שגגות לא יחשבו לו כי אם ימחו בהחלט אך לא שתתהפכנה זדונות לזכיות לכן הביא לנו פסוק ובשוב וכו' כאמור ובדבר הזה נחו שקטו כל הערות האמורות והיו נכונים דברי המאמר למוצאי דעת גם כי פסוק ושבת עד ה' אלהיך יראה מעין שובה ישראל עד ה' אלהיך ושם יראה כי על התשובה מיראה ידבר מאו' אחרי כן ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה וכו' בכל לבבך ובכל נפשך הנה אפשר כי גם באומרו ושבת עד ה' הוא מאהבה ואינו מוסיף אחרי כן כי אם שגם זרעם יאהבוהו או שמוסיף בעצמם אהבת נפש על אהבת לבב כאומרו ומל וכו' בכל לבבך ובכל נפשך שהוא אפילו הוא נוטל את נפשך או כנרמז

למעלה כי מאומרו ושבת וכו' כוון הכתוב אל גמר הדבר והוא שובו אחרי כן מאהבה ואמר ושבת עד ה' מאהבה וזה קו לקו ראשונה ושמעת בקולו ועדיין לא תעשה המצות בפועל רק שמיעה לבד כי עדיין לא תעשה מאהבה ואחרי כן ומל ה' אלהיך וכו' לאהבה ואז ואתה תשוב ושמעת ועשית היא שמיעה ועשיה ואז יגמר אומר עד ה' אלהיך למעלה ובדרך הזה יבא על נכון אומרו ומל ה' וכו' וגם אומרו ואתה תשוב אחר אומרו ושבת כאשר בארנו יפה במקומו:

עוד אפשר לזה באשר נשים לב אל דברי האומר גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל וכו' ולא למד מן התורה באומרו ושבת עד ה' או מולא שבתם עדי וכו' או מנחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. אך הוא כי כל תשובה שאינה מן השפה ולחוץ כי אם גלויה לפניו ית' שהיא באמת גם שתהיה מיראה יקרא שב עדיו ית' כענין ולא שבתם עדי שבספר עמוס שהוא מיראה על אשר ייסרם כאומרו הכיתי אתכם וכו' ולא שבתם עדי וכענין ושבת עד ה' שאומר אחרי כן ומל וכו' לאהבה וגם מאומרו ושמעת בקולו אחר אומרו ושבת עד ה' אלהיך מורה שטרם ישמע בקולו בעצם שב עדיו נקרא ובכן הרגיש בפסוק שובה ישראל שאם אומרו עד ה' אלהיך הוא ככל השאר מה הוסיף על דברי התורה ועוד שנותו את טעמו כי למעלה אמר לכו ונשובה אל ה' ואחרי כן אמר עד ה' ועוד אומרו כי כשלת ולא אמר כי תכשל שמורה ששובו עד ה' הוא גדר גדול מהמספיק לעשות מזדון שוגג ומכשול ועוד כי איך יצוה הנביא ישובו מיראה בדרך עצה כי הנאמר בתורה הוא הגדת העתיד שעל ידי בוא הברכה והקללה ישובו מיראה אחר כך ומל ה' וכו' אך בזה לא כן הוא כי אם דרך עצה ואם בא ליעצם כי למזער לא יבצר מהם שוב מיראה הלא ראוי יזהירם אחרי כן יעלו ממנה אל הגדולה הימנה כדברי התורה שאחריה אמר ומל ה' וכו' וגם היעודים העצומים הבאים אחרי כן לא יאותו אל השב מיראה על כל אלה גזר אומר שאמרו שובה ישראל עד ה' אלהיך אין פירושו שלא תהיה מן השפה ולחוץ כי אם שמגעת עד כסא הכבוד את ה' אלהינו ואין זה כי אם מאהבה בלי ספק:

העולה מזה הוא מסקנת הגמרא כי אשר תשובתו מיראה נעשים לו זדונות כשגגות והשב מאהבה נעשים לו כזכיות. ובכן נשוב אל הכתוב אשר היינו בו הלא הוא וישוב אל ה' וירחמהו ונשיב על אשר הערנו בו והוא כי הנה אין ספק כי השב אל ה' מאשר חטא על הנפש יען עלות על לבו גדולת שמו ית' הגדול והנורא וישוב מפני פחד ה' ומהדר גאונו ההוא יקרא שב מיראה אך כי ישוב כי יעלה על רוחו כי ה' הוא אלהינו ביחוד אוהב את עמו ישראל ואנחנו עמו ואיך ישא פניו נגדו אשר חטא לו הלא זה יתייחס

שב מאהבה ועל שני אלה אמר על הא' השב מיראה מפאת גדולת שמו ית' וישוב אל ה' והוא מפאת גדולת שמו הגדול ואז וירחמהו שהוא מציאות רחמים ויהיה עד הפוך הזדונות לשגגות אך אם ישוב אל אלהינו כלומר מצד היותו אלהינו ואנחנו עמו אשר אהב שהוא מאהבה אז תרבה הסליחה יותר וזהו כי ירבה לסלוח שיעביר אשמותינו וזכיות יחליף שהוא שיעשו זדונות כזכיות כמדובר. וזה יתכן ירמוז גם פה באומרו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי לה' כלו' לשב למען גדולת שמו כי נורא הוא ינתן לו מאתו רחמים וירחמהו אך עדיין לא יטהר בעצם כי אם יחשבו לשגגות אך אם ישוב מצד היותו אלהינו אז תהיינה לו סליחות רבות שהוא כי ירבה לסלוח להעשות זדונות כזכיות ויצדק אומר סליחות לשון רבים ולא סליחה גם כי תצדק על רוב פשעים ללמדנו דעת כי שתים הנה הסליחות ולא אחד והוא אשר תכפל להעביר זדונות ולהציב תחתיהם זכיות:

פסוק יא

וכל ישראל וכו' ויקם ה' וכו'. אמר הנה נא ה' עד הנה היו הדברים אשר התחננתי תשוב אפך ותנחמנו על בושת פנינו ועל רוב רחמיך ושליחותיך כי עתה שבנו ובושנו כי לנו בשת הפנים כי חטאנו לך והיו דברי אלה בבלתי שים פני אל כל הרעה הבאה עלינו ועוד אני מדבר בתפלה יגדל נא כח רחמיך עלינו כי הן לו הונח כי איש לא נעדר מכל ישראל אשר לא חטא לך שים כה בכף שניה כל הרעה הבאה עלינו כי רבה היא וזהו אומרו וכל ישראל עברו את תורתך וסור וכו' ומרבה האת גם את תורה שבעל פה הלא נוכח אלה שפכת כאש חמתך ותתך עלינו האלה והשבועה וכו' וגם כי רבו פשעינו נגדך ועונותינו רבו למעלה ראש ראה ה' והביטה כי כל הדברים הרעים אשר כתבת עלינו בתורתך זה פעמים הלא המה בספר ויקרא ובמשנה התורה לא חסרת דבר אשר לא הבאת עלינו כי הלא נתכת עלינו האלה וכו' ויקם ה' כו' כי שני כתובים אלה הבאים כאחד המה כללו ב' המוסרים הנזכרים כאשר יבא:

והוא באשר נשים לב אל הפרש שבין ב' המוסרים הנזכרים והנה הנם. ראשונה כי השניים היו באלה ובשבועה כמפורש שמה מה שאין כן בראשונים. שנית כי השניים נאמרו מפי משה כאלו הוא המדבר ומתרה בם מעצמו בל יעברו את פי ה' באומרו אם לא תשמע וכו' יככה ה' וכו' יתן ה' וכו' יולך ה' אותך וכו' גם כי אשר שם ה' בפיו דבר אך הראשונים הם דברי פי ה' המדבר בעדו נוכח עמו ישראל כדובר בם ואו' ואם לא תשמעו לי והפקדתי עליכם וכו' והשמותי וכו' ויספתי והריקותי וכו'. שלישית כי הראשונים הם קשים ורעים מאד מהשניים כפי' רבז"י ז"ל שם על שנותו את טעמו כי בראשונים נאמר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה ובמשנה תורה החליף השיטה שמיך אשר על

ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל ובכיוצא בהבדלים אלו אשר ביניהם האמורים כי קלים היו מוסרי' שניים מהראשונים ובכו בבואו לאמר כי שניהם כאחד רעים באו עלינו הזכירם אחד לאחד וכל אחד נזכר בסימניו והחל בקל הקל תחלה הוא המוסר אשר במשנה התורה למען יהיה הולך וחזק בזכרון צרותינו בהתחננו וישם את אשר בספר ויקרא אחרונים גם כי המה יושבים ראשונה בכתוב על כבדו מאד וזהו אשר בקטן החל באומרו ותתך עלינו האלה והשבועה וכו' כי בכתוב הלזה נאמרים באמת שלשת הבחינות אשר למוסר האחרון שבמשנה תורה הא' היותו באלה ובשבועה באומרו ותתך עלינו האלה והשבועה והשני הוא כי משה ידבר כמוכיח אל עוברי רצונו יתברך הזכיר באומרו אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כי חטאנו לך ולא ייחס התורה לבעלה האמיתי לאמר אשר כתובה בתורתך. אך ירמוז אשר היו דברי משה המדבר בעד האלהים באשר הוא עבד האלהים ובמארה הוא מארר את אשר יחטא לו יתברך וזהו הזכירו פה את משה ואשר הוא עבד האלהים וגם אומרו כי חטאנו לו כי היה משה מעניש את אשר יחטא לו יח'. והבחינה השלישית והיא אשר לא כבדה יד ה' באלה כאשר בראשוני שבספר ויקרא רמוזה באשר לא הפליג להגזים הרעה ליחשה. אל רעה גדולה כאשר עשה בהזכירו אשר בספר ויקרא רק שהתיך עלינו את אשר כתוב וגם בלשון התכה באומרו ותתך עלינו אפשר רמז כי התיכה ודכאה לבל תהי קשה או להביאה טיפין טיפין מעט מעט כאשר יעשה מהדבר המהותך הנשפך כמים והיא הוראת חמלתו ית' נוסף על קלות המוסר:

פסוק יב

ועל המוסר אשר הוא ראשון בתורה אמר ויקם ה' את דברו אשר דבר וכו' להביא עלינו רעה גדולה ומה מתקו בו זכרון התהפכות שלשת הבחינות אשר בו נגד אשר במשנה התורה אחד לאחד על הא' אשר לא היה באלה ובשבועה כי אם דבר ה' לבד אמר ויקם ה' את דברו ועל הב' אשר לא היו דברי משה בעד ה' כי אם פיו ית' המדבר אליהם אמר אשר דבר ועל הג' הוא היות רע ומר מהמוסר שבמשנה תורה אמר להביא עלינו רעה גדולה. וראיתי אחרי כתבי בספר נחמד הובא מקרוב נקרא מעיני הישועה חילוף הדברים יבאר הפסוק הא' ותתך וכו' על המוסר אשר בספר ויקרא ופסוק ויקם ה' על אשר במשנה תורה וראיתי ואשמח כי כוונתי לדעתו כי דבר ידברו שני הכתובי' על שני המוסרים אך על סדר הזכרתם פה על משמרתי אנכי נצב כי מתקו לי דברי הכתובים בדרך הזה עוד. ואחר העלותו זכרון שני המוסרים אמר אשר לא נעשתה וכו' לומר ידעתי ה' ידעתי כי הלא נגד דברי אלה יש ויש תשובה נצחת הלא היא כי מה נצטדק להטהר

מאשמותינו על כל הרעה הבאה עלינו כי הלא לא כחטאינו עשית לנו ולא כעונותינו גמלת עלינו כי אם ככה היית עושה לנו כלינו באפך ולא היה שריד לשונאי ישראל אך חסדי ה' כי לא תמנו ובנן תאמר נא ה' כי עדיין לא הטהרנו ברוע גזר דיננו כי לא נמחקו כל שטרי חובותינו בתתך לנו שארית בארץ אך לעומת זה זכר נא אלהינו גם את כל אשר נעשה בירושלים עיר קדשך כי הן אמת כי אשר בא על עצמנו ועל בשרנו אין די בער אשמותינו ממנו אך אשר חסר לנו ממדת פורענות הראויה לבא עלינו הלא הרקת אותה בציון ובירושלים והוא אמרם ז"ל על פסוק כלה ה' וכו' כי לולא כלה ה' חמתו שפך חרון אפו באשר הצית אש בציון ובירושלים ובית מקדשו היו כלים שונאי ישראל על רוב פשעיהם ובכן זמר משורר על אשר באו גוים בנחלת ה' כאומרם ז"ל על מזמור לאסף אלהים באו גוים וכו' על כי פדה ה' את יעקב ולא כלם כי נתן ארצו תחתם ואם כן אפוא אין ספק כי היה הוא ית' מעלה עלינו כאילו כל אשר נעשה בירושלים בעצים ובאבנים נעשה בעצמנו ובשרנו להתם חטאות ולכלות פשעים והרי אנו כאילו קבלנו כל סאת פורענות הראויה לבא עלינו ולפני ה' נטהרנו מכל אשמותינו והלא זה דבר דניאל באומר אשר לא נעשתה תחת כל השמים ככל אשר נעשתה בירושלים לומר גם כי על כל הבא עלינו לא הושלם חוקנו אל תביט אל אשר נעשה בנו לבד בלתי אם אל גויתנו ואדמתנו גם היא כי זכר נא גם את אשר נעשתה בירושלים אשר יוכללו בה ציון ובית המקדש כי גם בכל צרתם נרחץ ונטהר מעונותינו וראה והביטה כי רב הוא כי לא נעשתה תחת כל השמים ככל אשר נעשתה בירושלים. ויתכן יהיה שיעור הכתוב מראשיתו אל כוונה זו לומר ויקם ה' את דברו אשר דבר עלינו וכו' להביא עלינו רעה גדולה ומעלה כאילו הקים עלינו ועל שופטינו ממש הרעה הגדולה אשר דבר להביא עלינו באשר לא נעשתה וכו' כאשר נעשתה בירושלים כי גם יחשב עלינו כאמור:

או יאמר גם כי החרבת גוים נשמו פנותם לא תתייחס כל צרותם אל צרת ירושלים באשר היא עיר אלהינו הר קדשו כדבר שנאמר מה אעידך מה אדמה לך וכו' הבת ירושלים:

פסוק יג

כאשר כתוב וכו' וישקד ה' וכו' אחר אומרו זה כמה טעמים לשבח יעשה למענם הוא ית' ישוב ירחמנו כי הלא לנו בושת הפנים על אשר נואלנו ואשר חטאנו. שנית על כי לה' אלהינו הרחמים והסליחות. שלישית כי נגד עונינו יהיו נגד ה' כל הרעות הכתובות בספרי התורה כי עלינו היו כלנה הרגיש על עצמו כי הלא על פי הדברים האלה יצא עתק מפיו כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט חלילה ומה גם בעולה על רוחו כי שלמו ימי גלותנו שבעים שנה הנועדים ועל כל הטעמים האלה לא הקים את דברו הטוב לגאלנו

כאשר הקים להביא עלינו רעה גדולה כאשר דבר ושחת דבריו הנעימים בפתח דבריו כי שם ייחס העכוב אל אשמותינו כמפורש למעלה ועתה אמר כי אם רבו פשעינו הלא קבלנו ענשנו על כן בא ויאמר כאשר כתוב בתורת משה וכו' לומר לא אכחד כי על כל אלה אלהי משפט ה' ואמונה עיננו כי הכה אותנו ולא חלנו לשוב מעונינו כי גם כי לנו בושת הפנים על כי חטאנו וגם ענשנו בא אלינו עדיין לא הטהרנו בעצם לשוב מעונינו והוא שיקרה כי תהיינה לאיש צרות רבות ורעות אשר תיסרנו יה כדי רשעתו במספר ולא ישוה לו לכלא הפשע ולהתם חטאות באין מבין כי עונותיו הטו אלה וחטאתיו ולקבלם למחילת חטא ולסליחת עון ולשוב מהן מהיום ההוא ומעלה ולא ישנה באולתו והן הנה דברי דניאל כי כדבר הזה קרה לדור זו לפניו כי גם כי בושו בושת בצד מה מאנו לשוב מעונם מתוך רעתם וזהו כאשר כתוב וכו' ולא חלינו וכו' לשוב מעונינו:

ובאור הכתובים והתכתם הוא כי למה שיצר לב האדם רע כאשר בתוכחות על עון ייסרנו יה יאמר בלבו כי מקרה הוא היה לו ולא ה' פעל ועשה על רוע מעלליו אכן לא תגדל אשמתו על מחשבתו הרעה הזאת כאשר תחלנה לבא עליו צר ומצוקה אמנם כאשר ימצאוהו רבות רעות וצרות והנם באות ככל הכתוב בספר התורה כסדרן והלכתן אזי אם עודנו מחזיק בטומאתו ואומר בלבו כי מקרה הוא קרה לו הלא רעתו רבה ואין קץ לעונו כי מי פתי יסור לבבו לבלתי הבין כי ממכון שבתו השגיח הוא ית' להקים את דברו אשר דבר על רוע מעלליו כי תראינה עיניו כי לא נפל דבר א' מכל דברו כאשר דבר והנה המצא תמצא כי כאשר ישתרר עליו גם השתרר יצר סמוך יפתה וגם יוכל כי גם כי החי יתן אל לבו השגחתו ית' בבא עלינו צרה וצוקה ככל הכתוב בתורה צוה לנו משה לא יתננו יצרו לשוב מעונו או יסיר מלבו מחשבה טובה מלשים לב לחשוב מחשבות צדק משפטיו ית' מאשר תבואנה כסדרן ויצטרך עזר אלהי לבל יוכל לו יצרו הרע ובכן אנשי לבב זאת יעשו ויחיו ישחרו אל אל ואל שדי יתחננו יכין לבם בל יעכב בידם רוע יצרם משוב מעונם או מתת אל לבם להבין ולהשכיל באמתתם משפטיו ודיניו ית' בראותם יסוריהם אשר הן הם הכתובים בתורה ולא יעדרו דבר למען הכין לו דרך תשובה כי אזי במבוקשו מלפניו יהי אלהיו עמו ויעל בתשובתו הרמתה תשובה שלמה עד ה' אלהיו כי בא לטהר מסייעין אותו ואשר לא שת לבו לשאול בעת רעתו מאל אביו ויעזרהו יהיה נאשם וזהו אומרו כאשר כתוב וכו' לומר הלא אשמים אנחנו על עצמנו כי ראינו כי כאשר כתוב בתורת משה וכו' בא עלינו כלומר בדמותו בצלמו ולא יחטיא שהיה ראוי נשוב עדיו כאמור אין זה כי אם חרב מוסר ה' על רוע מעלילנו כי ככל היוצא מפיו עשה ולא לבד לא שבנו מעוננו כי אם גם דעה חסרנו שלא חלינו את פני ה' אלהינו כי במה שהוא

אלהינו יעזרנו לשוב מעוננו וגם להשכיל באמתך להתחזק תמיד בתשובתנו לבל נשוב לכסלה כי הוא יעמוד לנו להשכיל באמתת משפטיו בל נמוט משוב עדיו ית' כאשר יאות ובכן אנחנו באשמה גדולה כי יצרנו הטענו ויוכל ועדיין לא שבנו מעותנו. או יאמר באשר נשים לב על מלת את יתירה באומרו את כל הרעה אך ירבה האת כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה והכוונה לומר הן שתים הנה קוראותינו אשר עליהן היה עלינו לתקן עותתנו ולשוב מעוננו א' כי אשר באו עלינו הנה הנם הכתובים בתורה כסדרן והלכתן המורה על השגחתו ית' שנית כי גדלה הרעה במאד מאד כי באו עלינו צרות רבות ורעות הכתוב ואשר לא כתוב כי מגודל הצרות היה ראוי נרגיש ונכנע לשוב מעוננו או לפחות ממציאות הצרות וסדרן היה לנו להשכיל באמיתת השגחתן להיות לנו מעיר לשוב ולא שוה לנו וגם שמעצמנו לא זכינו לכך. הלא נאשם שלא חלינו פני אלהינו יהי עמנו להרגיש מכותינו לשוב מעוננו אז למזער להשכיל באמתו ית' להכין לבבנו אליו לשוב וזהו אומרו כאשר כתוב בתורת משה שהוא מציאות הצרות וסדרן וגם את כל הרעה שהוא רבוי הצרות שמרבה גם אשר לא כתוב ועל הכל חסר לנו בינה והשכל מעצמנו וגם לא חלינו את פני ה' אלהינו יהי עמנו להרגיש רבוי צרותינו לשוב מעוננו או לתת לב אל בואנה כאשר כתוב בתורת משה להשכיל באמתך:

פסוק יד

והנה עדיין אפשר יאמר איש להקל אשמתנו כי הלא לא באה רעתנו אלינו כאשר כתוב בתורת משה ועל כן לא נתננו אל לבנו לשוב מעוננו בהשכיל באמתך והוא כי ראינו באה רעתנו אלינו בטרם קץ מנין ונושנתם בארץ אשר נשלם בימי צדקיה וקדמה זה כמה שניכ מימות יכניה מלך יהודה באופן לא היה כאשר כתוב בספר תורת משה אך אמנה לא למען זאת תקח אשמתנו כי גם זה מעם ה' צבאות יצאה כי אלהים חשבה לטובה ולמחיה שלח הוא ית' גלות יכניה מירושלים מאז כמאמרם ז"ל כי על כן לא נתקיים בהם כי אבוד תאבדון ונשאר לנו שארית בארץ ואדרבה בגלל הדבר הזה תגדל אשמתנו כי היינו כפויי טובתו זאת ולא שמענו בקולו וזהו אומרו וישקד ה' על הרעה לומר אל נא יתייחס לשנוי מאמרו חלילה כי אשר שקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי אשר מהרה לבא לא במקרה היה לנו כי אם שקד ומהר ה' ויביאה עלינו וגם לא נאמר כי שנה יעודו חלילה להרע לנו כי הלא זה עשה על כי צדיק ה' וצדקה תחשב לו ית' כאשר כתבנו משם רז"ל במסכת גיטין ואדרבה אשמים אנחנו כי על כל זה לא נמשכנו אחריו ית' וזהו אומרו ולא שמענו בקולו ואמר על כל מעשיו אשר עשה לומר כי זו גדולה היא העולה

על כל מעשיו המיוחדים אל שם הרחמים הנז' אשר עשה עמנו מכל הטובות כי בזה החיינו וקיימנו לשום לנו שארית בארץ שלא נאבד חלילה ועל כל זה ולא שמענו בקולו: **והנה** בדרך הזה יתקשר פסוק זה עם הקודם ויותכו מאמריו על פי מה שאמרו רז"ל על אומרו כי צדיק ה' כאמור. עוד יתכן יאמר וישקד ה' וכו' להגיד התנכרותנו אליו ית' כי הנה לפי גודל הרעה הבאה עלינו הוא פלאי אשר נותרה בנו נשמה ולא כלתנו הרעה ומתנו טרם הגמר לבא אמנם שם הרחמים עמד לנו ככתוב אצלנו בביאור מגלת קינות בס"ד כי שיתף הוא ית' מדת הרחמים עם מדת הדין וגברה יד הרחמים לתת בנו כח אמיץ לסבלם עד כלות החצים ואנחנו לא כלינו וזהו אומרו וישקוד ה' הוא שם הרחמים מהר לבא על מדת הרעה להיות השם הנז' המביא אותה וזהו ויביאה באופן באה כל הרעה עלינו ולא כלתנו וזהו ויביאה עלינו שלא כלינו בה כי אם באה עלינו כי קיימים היינו והן זאת היתה לנו מאתו על כי צדיק ה' כי עשה כן למען צדקו ולא למעננו ואנחנו קשינו עורף ולא שמענו בקולו וזהו אומרו כי צדיק ה' וכו' ולא שמענו בקולו ולפיכך אנחנו חייבים ואשמים לפניו ית' כי אמת עשה ואנחנו הרשענו ואין לנו משען ומשענה כי אם חסד אל יעשה למען שמו כי כן דרכו לעשות חסד כאשר יבא בכתובים הבאים בס"ד:

פסוק טו

ועתה ה' אלהינו וכו' הנה אומרו חטאנו רשענו בסוף פסוק זה הלא יראה תפל מבלי מלח וראיתי אומר שחוזר אל אומרו אל ארץ מצרים כי אז חטאנו רשענו ולא נמנע מלהוציאנו אך לשי זה מהראוי יאמר חטאו והרשיעו והנראה יאמר גם כי לא טובים אנחנו לפניך כמדובר הלא אתה ה' החלות לעשות טובה עמנו למען שמך מימי קדם ואף גם עתה לא עזבת חסדך עם היותנו אז ועתה עוברי רצונך ועוזבי תורתך לכן גם בעת ובעונה הזאת אל נא תעזוב מדת חסדך אותנו מלהטיב לנו גם כי לא שבנו אליך לעשות רצונך ולשוב עדיך והוא באשר נשים לב אל כל היד החזקה הכתובה בספר התורה ובכל כתבו הקדש על יציאת מצרים פעמים רבות כי מי לא ידע כי לא יקשה לפניו ית' להפליא לעשות אותות ומופתים בשמים ובארץ ונקל בעיני ה' עד מאד ובכן למה זה תתייחס יציאת מצרים לחוזק יד וכח גדול כי הן פרעה וכל מצרים כאין נגדו ולא עוד אלא שאמרו רז"ל קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כי הלא יראה מר ממות ייחסו קושי אל קריעת ים סוף:

אך הנה בבאורנו לבראשית רבה כתבנו כי יען כי אלהי משפט ה' על כן כאשר אוהביו אשר יחפוץ להצילם הרבו לפשוע ומדת הדין מקטרגת עליהם וה' חפץ למען צדקו להושיעם אזי צריך כביכול חוזק יד לעומת מנגדם שיפליג אומץ וחוזק הפלגת רחמיו

לרחה ביד ימין חסדו והנה בצאת ישראל ממצרים ארז"ל כי הוציאם גוי מקרב גוי הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי ע"ז וכו' ועל כן היה כח אמיץ ביד המערכה לעכבם וגם שרו של מצרים צועק ואומר משוא פנים יש בדבר הללו עובדי ע"ז וכו' ובכן לשדד שר ומערכת הבאים להחזיק מחמת טענה כף שנוה בהכרעת רחמים גדולים ליד חזקה תתייחס ועל זה אמרו קשים כקריעת ים סוף כי אז היה עיקר קטרוג שרו של מצרים וכמעט שהיו ישראל כרגע אם ליאבד או להגאל כמאמרם ז"ל על פסוק ויסע מלאך האלהים וכו' וכן יקרה למזונותיו של אדם כי גם שקצבם הוא ית' מראש השנה לראש השנה אנו מקפחים מזונותינו במעשינו כמשז"ל מעולם לא ראינו ארי סבל או צבי קייץ ושועל חנוני ומתפרנסים שלא בצער אלא אני הוא שקפחתי את מזונותי על כן יצטרך הקב"ה לשדד המזל לזונו ולפרנסו כאשר בקריעת ים סוף וזהו קשים מזונותיו וכו' לומר מה שקשים מזונותיו לפני הקב"ה לא מפאת הזן כי אם כאשר בקריעת ים סוף שהיה להעדר זכות במקבל וכן באשר אמרו וקשה לזווגם כקריעת ים סוף הוא כאשר כתבנו במקומו כי גם שמ' יום קודם יצירת הולד נגזר למעלה בת פלוני לפלוני אחרי אשר יגדלו הנערים בת פלוני ופלוני וזה בחר הטוב ושכנגדו בחר ברע אין זווגם עולה יפה ואין ברכה בזוגות הבלתי מקבילות על כן יפרידם ה' והוא אחרת יקח לו והיא תהיה לאיש זר עד הוא ית' יסבב סבוביו עד יזדווגו לרוב הימים ויש יזווגם ית' טרם יתפרדו זה מזה והנה אין ספק כי אשר יזווגם ה' טרם הפרדם וגם אשר ישיבם ע"י סבוביהם אחרי היותם לאחרים לא ימצא אחד מני אלף אשר יחדו יהיו תמים איש ואשתו במעשיהם מטוב עד רע למה שחפשים המה בבחירתם ומי ישוה מדת כל אחד ואחד בל יעדיף זה על זה או יחסרי ממנו ובכן קשה לזווגם כי ינגד סרח העודף מזה על זה טוב ברע או רע בטוב והוא ית' מכריע המנגדים כאשר עשה בקריעת ים סוף ועל כן אמרו קשה לזווגם כקריעת ים סוף והנה גם כי לא יבצר ממנו דרך אחרת בזה כענין הבדל מזל כל אחד מהם בפני עצמו אשר יהיו נגדיים ועל כן קשה לזווגם או דרכים כיוצא באלו אמנם פשר הדבר האמור לפנינו כי על פיו יבואו כמה מאמרי רז"ל ומקראות אין מספר על מכונם כמבואר אצלנו איש על מקומו ונשוב אל המכוון:

הנה על פי הדברים האלה מצאנו ראינו כי כל היד החזקה הכתובה על יציאת מצרים ודומה לה הנה יהיה על העדר זכות ונגוד מעשים אשר לא תעשינה ואשמו:

ובזה נבא אל ביאור הכתוב באומרו ועתה ה' אלהינו וכו' לומר עתה יהי נא חסדך להטיב אלינו כי הלא אתה הוא אשר הוצאת את עמך כלומר במה שהיה עמך לבד גם כי היה גוי מקרב גוי והוצאתם מארץ מצרים אשר מערכתה מחייבת בל יצא משם עבד חפשי

מאדוניו ותוציאם ביד חזקה כי הכרעת ותשדד שרם ומזלם ביד חזקה אשר אין זה כי אם רוע מעשים אשר היו לעמך בימים ההם כי על כן הוצרך יד חזקה כאמור ורמז נגוד מזל ושר הארץ באומרו מארץ מצרים ואשר לא טובים היינו באומרו ביד חזקה ואל נא תאמר אלהינו כי בימים ההמה ובעת ההיא לא שמת פניך אל העדר זכותם כל אשר עדן לא היה להם תורה ומצות כיום הזה כי הלא גם בזמן הזה לא עזבת חסדך עמנו ותעש לך שם כיום הזה עם היות שחטאנו רשענו והוא כי על ידי ראות כל עמי הארץ את אשר הטיב ה' עם חנניה וחבריו אשר הוציאם מאור כשדים ואת דניאל מגוב האריות ואשר נשאו ויעלו ישראל במעלות בעיני הגוים ושרי המדינות היו מתכבדים להתחתן בם כמבואר בספר עזרא תחת היותם עבדי עבדים כמה דאת אמר עבדים משלו בנו כי כל עממיא אמיא ולישניא הכירו וידעו גודלו ית' ויהי שמעו בכל הארץ גם בעיני הגוים אשר לא ידעו את ה' ובגלל הדבר הזה היו מנשאים את היהודים כי בדבר הזה אשר עשה לו שם היטב הטיב עמנו וזה היה בזמן שעדיין לא הטהרנו וזהו אומרו ותעש לך שם כיום הזה עם היות שאנחנו חטאנו רשענו ובכן זה יהיה לי לפתחון פה ופתח תקוה כי כאשר עשית למען צדקך בשנים קדמוניות ובזמן הזה ולא פנית על רוע מעלילינו כן גם עתה ככל צדקותיך ישב נא אפך וכו' כאשר יתבאר בסייעתא דשמיא:

פסוק טז

ה' **ככל צדקותיך וכו**' ועתה שמע וכו' הטה אלהי וכו'. הנה ראוי לשום לב אל החילו בפסוק זה לבקש על ירושלים ובפסוק השני על בית המקדש ובכתוב הג' עלינו ועל העיר כי מלבד אשר יקשה בעינינו לשאול על העיר זה פעמים גם יקשה ממנו כי לא זו הדרך ולא זה הסדר כי אם החביב חביב קודם וראשונה ראוי יזכיר בית המקדש ואחרי כן את ירושלים ויתר על זה יש ויש בכתובים האלה הערות ודקדוקים אין מספר אך המשכיל יבין יתיישבו יחד כלם בדרך אשר נדרוך בבאורם בעזרו ית'. והוא באשר נקדים ראשונה אשר הורונו רז"ל במקומות רבים כי גם שמפני חטאינו נשתלחה יד בבית קדשנו ותפארתנו לא זזה שכינה מכותל מערבי ועל כן לא שלטו בו האויבים ועודנו קיים כאשר כתוב באיכה רבתי שארבעת כתלי בית המקדש נתחלקו בגורל לארבעה שרים גדולים ויפול גורל כותל מערבי לשר הערביים והג' האחרים הרסו חלקם והוא לא שלח יד בחלקו וישלח המלך אחריו ויאמר לו מדוע ככה עשית ויען למען יראו וידעו דורות הבאים כבוד הבית הזה אשר החרבת וייטב הדבר בעיני המלך ולא צוה להרסה ועל השר תחת אשר עבר מצותו צוה להשליך מראש הכותל ההוא וימות על קללת רבן יוחנן בן זכאי אשר קללו על אשר לא טוב דבר על ישראל לפני המלך ככתוב שם:

ועוד שנית כי כל שאר כללות ירושלים גם כי נסתלקה שכינה ממנה מיום גלות הארץ ואפו וחמתו ית' היתה נתכת עליה כאשר יראה מבקשתו זאת באומרו ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים אך אמנה עודנה בקדושתה כנודע:

עוד שלישית כי אין ספק כי לו הונח ישוב הוא ית' לרצות ארצו החרבה והשוממה בחטאינו ובעונות אבותינו ימשך כי גם יחמול על עמו אשר הסבו כל ימי השמה וישוב חרון אפו מהם בצד מה כדבר שנאמר רצית ה' ארצך שבת וכו' ויקנא הי' לארצו ויחמול על עמו:

ובכן נבא אל הביאור ואומרה כי האיש דניאל בחכמתו לא יבצר ממנו מזמה להעתיר לרצות קו לקו ככותי המחזר בפתחי שערים בעיר והוא כי אמר בלבו הנה תחת שלש תחתי ארגז לבקש תפלה ותחנונים על המקדש ועל ירושלים כלה ועל ישראל והנה אשר הסבו צרת עצמם וירושלים והמקדש בני ישראל המה על החטאים ועל העונות ועל הפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו ועל כן איך אערב אל לבי לערוך ראש דברי שאגתי ובקשתי על עם בני ישראל ואיך אלי יטה חסד הוא ית' להיות אזניו קשובות אל הרנה ואל התפלה ועונותיהם הטו אלה והן המה היו מבדילים ומה גם כי עוד ידו ית' נטויה על עיר קדשו ולא שב אפו ממנה בעונותיהם ועודם תלואים במשובתם ולא שבו עדיו ית' ואיך ישא ה' פניו אליהם ויחנם אחרי זאת התקלה היוצאת מתחת ידיהם על כן התחכם אז יותר לבקש תחלה על העיר ועל המקדש אשר לא יאשמו כי לא חטאו לו ואחרי כן יהיה פתחון פה לבקש על ישראל כאשר הקדמנו כי בשוב חמתו ית' מארצו ומנחלתו גם יחמול על עמו ואף גם אחרי כן לא יערב אל לבו להתפלל בעדם כי בצרפו אליהם קדושת העיר כאשר יבא בס"ד. וכאשר נשאו לבו לשפוך שיחה על המקום ולהניח את ישראל אחרונים שב וראה כי גם שהחביב חביב הראוי להיות קודם משניהם הוא בית המקדש המקודש מירושלים אמר בלבו הנה אין ספוק צרכיהם שוה כי הלא ירושלים עדן לא שב אפו ממנה ודברי שאגתי עליה הלא תהיה להשיב אפו וחמתו מירושלים עיר קדשו אך שאלתי ובקשתי על בית המקדש לא להשיב חמה היא כי הלא לא לבד שב אפו ממנו אחרי הסגיר אותו ביד עריצי גוים כי אם גם עתה עוד שכינתו בו כאשר כתבנו מרז"ל כי לא זזה שכינה מכותל מערבי ומה גם אז בבית הראשון שארז"ל שלא השליט הוא ית' יד הגוים בו כי אם ממרוס שלח בו אש וירדנו אך התפלה הראויה לבקש עליו הנה היא ישכן שמו ית' שם בלי הסתר פנים ולא כאשר בימי החורבן אשר הוא שם אך בהסתר ועל כן אשר חשב למשפט הנה הוא לבקש תפלה תחלה על סילוק היזק ורעה אשר יצדק זה בירושלים להשיב אפו ית' ממנה ואחרי כן כאשר יחדו יהיו תמים ירושלים

ובית המקדש בסילוק היזק אזי יבקש על הבאת תועלת אשר היא שאלתו ובקשתו על בית המקדש כאשר. כתבנו ואחרי כן על שלום העיר גם היא בהבאת תועלת כי אז יצדק בזה הסדר הנאות להתחיל בבית המקדש תחלה אחר השואתם בספוק צרכיהם ובכן החל להעתיר אליו ית' להשיב חמה מירושלים עירו ויאמר ה' ככל צדקותיך ישב נא אפך וכו' ופיו פתח בחכמה לאמר יעשה למען צדקו כי אמר כעת לא עת לתלות בזכות עצמו עד החלו ראשונה בצדקת ה' כי כן דרך הצדיקים להקטין עצמם ולבלתי בטוח בעצם בזכותם וגם לא החל בזכות ישראל כי הלא עדיין לא הטהרו ממשובתם ואפו וחמתו עודנה עומדת על העיר למענם ואשר יתרצה הוא ית' להשיב אפו ממנה הלא לא יהיה כי אם באמור לפניו כי העיר לא חטאה ואשר היתה לחרפה לא למענה כי אם בחטאינו ובעונות אבותינו ואיך יתלה בזכות ישראל על כן אמר ה' ככל צדקותיך אשר דרכך לעשות צדקה אל הבלתי ראוים ככל הכתוב בפסוקים הקודמים עשה זאת אפוא גם עתה וישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים ואל נא ה' תאמר כי לא אהבת אותה כי אם אחרי היותה עיר גדולה וקדושה לאלהים בטוב מעשה עמך ונכון היה הבית אשר נקרא שמו עליו בזכות ישראל מה שאין כן עתה אשר חטאו לך כי הלא הן אתה ה' ידעת כי היא הר קדשך כלו' כי מאז היה הר היה קדוש לפניך כי על כן בחר בו ה' כנודע כי הוא שער השמים והמקום עד לא יבנה בו בית המקדש היה נורא מאד כדבר יעקב אבינו עליו השלום באמרו מה נורא המקום הזה ועל כן הקריבו שם אדם ונח ואברהם ויצחק נעקד שם וזה דבר דניאל למה ה' תגעל מרעת יושבי בו במקום אשר מאז היה הר היה קדוש לפניך טרם יבנה בו בית וישב אדם שם וזהו הר קדשך. או יאמר הלא גם עתה אשר נשמו פנותיה נחרבו חוצותיה ותהיה להר לא נתחללה קדושתה לפניך ולמה ה' תעשה כדבר הזה לבלתי שוב אפך ממנה וזהו אומרו הר קדשך וראה נא ה' כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכו' ולא למענה ולבלתי הכביד על ישראל על פי דרכו באומרו כי המה הסבו חרפת ירושלים ראה והתקין בשני דברים. אחד כי לדור ראשון אשר חלף ועבר נתן העונות אשר כבר שתו ולעו מנת כוסם ולדורו נתן החטאים לומר כי קלים היו כעת אשמות ישראל וכן היה כנודע. שנית כי גם חלף חטאת הדור הזה הנה גם המה היו לחרפה וזהו ירושלים ועמך לחרפה ואחר שאלתו ובקשתו על שוב אפו ית' מירושלים שת לבו למען בית ה' אלהינו לבקש טוב לו:

פסוק יז

ואמר ועתה שמע אלהינו וכו' לומר הנה עד כה לא תליתי בזכות עצמי ולא בזכות ישראל רק תעשה למעו צדקותיך אך אמנה עתה אחרי שוב אפך מעירך ירושלים כאשר

התחננתי ידעתי כי בגלל הדבר הזה לבני ישראל תעשה חסד ברצותך את ארצך ככתוב בהקדמה השלישית ולא תמנע מעשות דבר מה למענם והוא כי שני דברים צריך המעתיר אליו ית' וישמעהו. אחת ישמע ה' תפלתו ולא יגעל בה לבלתי שמוע. שנית תפלתו יקח ויקבלנה למלא חפצו:

ונבא אל הענין אמר הנה השאלה הראשונה אשר התחננתי תשוב אפך וחמתך מעירך ירושלים הלא מבלי בחינת התפללי עליה אתה תעשנו ככל צדקותיך כי לא חטא לך ולמה זה לא תשוב אפך ממנה ככל צדקותיך ובכן לא תליתי בזכותנו ומה גם כי עוד יד אפך וחמתך נטויה על ירושלים בעונותינו ואיך תעשה למעננו אך עתה אחרי שאלתי זאת אשר התחננתי שמע אלהינו וכו' לומר עתה בשוב אפך מירושלים ונהיה לחן ולחסד בעיניך תעשה למעננו במה שאתה אלהינו ותחפוץ בנו ותרצנו אחרי זאת וזהו אומרו אלהינו כלומר למעננו במה שאתה אלהינו ועדיין לא אערב אל לבי לבקש תעשה למעננו לקבל התפלה כי אם לשתחפוץ לשמוע לבד וזהו אומרו ועתה שמע אלהינו כלו' עתה אחרי בקשת שוב אפך מירושלים שתרצנו בצד מה למעננו שמע במה שאתה אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו בזכות הרבים לא תבצר לפחות השמיעה ושאלתי ובקשתי אשר תשמע היא והאר פניך על מקדשך השמם לומר ידעתי ה' ידעתי כי לא זזה שכינה מכותל מערבי אך אמנה מפני חטאינו איננה במקדשך בהארת פנים כאשר בתחלה כי אם בעצב והסתר בעונותינו ובכן אשר אוחילה לפניך לא שתחדש מציאות הויתה שם כי אם היו תהיה בהארת פנים וזהו והאר פניך להאיר באור פנ מלכו של עולם ולא בהעדר הארתה כאשר היא היום ולא בשבילנו כי לא יחסתי עשותך בעד כללות עמך במה שאתה אלהינו כי אם לשמוע אל התפלה אך עשותך בקשתי זאת לא לנו ה' כי אם למען ה' הלא הוא על דבר כבוד השכינה עצמה כי אין זה כבודה לייחד מושבה בבית אשר הוא חרב וכביכול בעצבון ולכן יעשה למען שכינתו וזהו כי שם זה הנזכר באמרו למען ה' הוא שם האדנות המיוחד אל השכינה כנודע:

פסוק יח

הטה אלהי וכו' הנה אחרי בקשו להעביר אף וחמה מהעיר ירושלים ואשר היטב ייטיב אל מקדשו הוסיף עוד לבקש תפלה ייטיב גם על ירושלים ועל ישראל ויכללם בכרך אחד להיות כי מיעטו זכיות ישראל לבקש ייטב להם בעבורם ואמר הטה אלהי אזנך ושמע כו' לומר הנה עד כה לא מלאני לבי לתלות בזכותי כי אם ראשונה על צדקתך ואחרי כן כללתי עצמי בכלל כל ישראל לומר כי בזכות הכלל תהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני באמרו שמע אלהינו אל תפלת עבדך גם שקבלתה תליתי תעשה למען ה' אך עתה

אחרי זאת בעלותי על לבבי כאילו כבר הארת פניך על מקדשך כי לא תשיב את פני כי בדבר הזה יגדל כח מציאת חן עמך בעיניך עתה לא אצטריך לכלול עצמי בכלל כל העם שבזכות הכלל תשמע תפלתי כי אם למעני לבד במה שאתה אלהי אני אבטח בך תטה אזנך ותשמע לי וזהו אומרו הטה אלהי אזנך ושמע אך אין זה כי אם לשתשמע תפלתי כי על זאת לבד אבטח בזכותי תעשה למעני אמנם קבלת התפלה ועשותך בקשתי זאת לא בגיני כי אם פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי גם היא שממה ושממה ואשר תרחם על העיר הוא על כי שמך נקרא עליה באמרו והעיר אשר נקרא וכו' ואשר תרחם על שוממותינו הוא יען כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים וכו' כי על רחמיך הרבים ואומר אנחנו מפילים בלשון רבים והוא לבדו המתפלל ואין מבלעדיו עוזר לו בתפלה הוא יורה כי עתה לא על עצמו לבד ידבר אך הוא כי אין ספק שכל ישראל שבכל תפוצות הגולה בימים ההמה לא ימושו מהתפלל יום יום לפמו ית' ישיב שבותם ומה גם כי בימים ההמה היו אנשי כנסת הגדולה עזרא הסופר וחגי זכריה ומלאכי והמה אשר תקנו שמונה עשרה ברכות בתפלותינו אשר בכללם השיבה שופטינו וכו' תשכון בתוך ירושלים וכו' ועל כן בבוקשו דניאל אז מלפניו ית' על גאולתנו ועל פדיון נפשנו ושיראה שוממותינו שיתף כל תפלות עמו ישראל בתפלתו זאת ואמר שהוא והם לא על צדקותם מפילים תחנותיהם כי אם על רחמיו ית':

פסוק יט

אדני שמעה וכו'. הנה אומרו שמעה והקשיבה יראה כפל ענין במלות שונות והוא אצלנו ב' קושיות שנית למה זה הבדילם זו מזו והכניס בין שתיהן ה' סלחה ועוד למה חזר לומר כי שמך נקרא על עירך אחר אשר נאמר בפסוק הקודם באומרו אשר נקרא שמך עליה וגם מה היה שאשר נקרא שמו ית' על עמו לא נאמר בפסוק הקודם כאשר על העיר בהיותו מבקש גם בו על ישראל ועל ירושלים וגם נשימה לב מה ענין קריאת שם זה על העיר ועל העם שאם הוא כי ישראל נקראו עם ה' והעיר נקראת עיר ה' הלא זה באומרו עירך ועמך יובן ולמה זה יאריך ויאמר כי שמך נקרא על עירך ועל עמך שיורה שמלבד היות העיר מכונה אליו ית' ותקרא עירו והעם עמו הוא קריאת השם. אך אמנה אחרי התפלה והתחנה ישמע ה' תחנוני בני ישראל אשר הם מפילים לפניו ית' על רחמיו הרבים ישיב שבותם עם שבות העיר אשר נקרא שמו ית' עליה היה מקום לומר הנה שבות העיר יאתה לה כי הלא שמו ית' נקרא עליה כ"ש בפסוק הקודם אמנם ישראל הלא רחוקים המה מאתו ית' כי עונותיהם אשר היו מבדילים עדיין לא הטהרו מחלאת טומאותיהם ואיך יתעשת האלהים להם להשיב שבותם על כן בא ויאמר ה' שמעה וכו'

והוא כי הן ידענו כי גדר משמעות שמיעה אינה כגדר הקשבה והאזנה כי שמיעה תהיה מרחוק והקשבה והאזנה מקרוב כאמרם ז"ל כי למה שהיה משה רבינו עליו השלום קרוב אל השמים מאל הארץ אמר האזנה בשמים ושמיעה בארץ באומרו האזינו השמים ותשמע הארץ אמנם ישעיה היה קרוב אל הארץ מאל השמים על כן אמר שמעו שמים והאזיני ארץ ובזה נבא אל הענין באשר ידענו כי אשר לא טוב עשה בעיני אלהים הלא לרחוק אצלו ית' יתייחס כנודע כי עונותיו היו מבדילים ואמר האיש דניאל אנא ה' אם עונינו ענו בנו לבלתי שמוע אל אשר אנו מפילים תחנונינו לפניך ולא תעשה למעננו להשיב שבותינו אל נא תמנע מלשמוע בקולנו גם כי רחוקים אנחנו מאתך בעונותינו אך עשה זאת אפוא למען רחמיך הרבים והוא אומרו ה' שמעה כאשר כתבנו כי שמיעה תתייחס אל הריחוק וגם כי רחוקים אנו ממך בעונותינו שמעה שמיעה מתייחסת אל הרחוק ואיני אומר תהיה השמיעה מיד להשיב שבותנו כי הלא עונינו ינגדוהו אך קרבנו אליך ראשונה בהרים מכשול אשמותינו במה שתסלח לעונותינו ותרפא משובתנו וזהו ה' סלחה וזה ימשך מהשמיעה האמורה ואחר אשר תסלח לנו נהיה קרובים אליך ולא תתייחס שמעך את תפלתנו להשיב שבותנו אל שמיעה מרחוק כי אם אל הקשבה וזהו אומרו ה' הקשיבה כי תבחר ותקרב אותנו על ידי הסליחה וגם כי כאשר תסלח ותעביר אשמותינו גם כי לא נעתיר אליך תשיב שבותנו כי אותו יעדת על ידי ירמיה חוזך אשר אוחילה לפניך הוא על המהירות שלא תתמהמה וזהו ועשה אל תאחר וזה אשר תעשה בבקשתנו עשה למען כבוד שמך הנקרא עלינו וזהו למענך אלהי כי שמך נקרא וכו' כי אמר גם שעד כה לא יחסתי היות שמך נקרא על עמך כי אם על העיר כאומרו והעיר אשר נקרא שמך עליה והיה נראה כי לא תהיה זכות קריאת שמך כ"א עליה אך לא לנו כי חטאנו לך הנה עתה על ידי הסליחה אשר תסלח אותם כאמרי ה' סלחה הלא יהיו עמך כלם צדיקים ותתייחס קריאת שמך עליהם. והוא מה שאמרו רז"ל בבבא בתרא כי ירושלים וצדיקים נקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה וצדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וכו' וזהו אומרו למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך כי כאשר תסלח להם ויהיו צדיקים המתייחסים לעמך כמה דאת אמר ועמך כלם צדיקים הלא ימצא כי שמך נקרא על יד נביאך על עירך ועל עמך ולא על עירך לבדה ויעל כן אין להתמהמה מהשיב שבותם וגם אל נא ה' תיטיב ברצונך את עירך ותאחר ברצון עמך או תשוב תרחם את כל אחד בפני עצמו רק תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ובירושלים ינוחמו כאשר התחננתי על עירך ועל

עמך כאחד כי למה שעל שניהם נקרא שמך אין ספק כי על צד שוה שבהם יהיה ואין להפריד בינהם:

ובזה יתכן שובו להזכיר שנית קריאת שם העיר וגם אומרו ה' זה שלש פעמים בשמעה וסלחה והקשיבה כי זיה יורה היותם שלש הדרגות בלתי שוות כאמור ואשר שב להזכיר כי שם ה' נקרא על ירושלים יען כי כשמן הטוב על הראש צדקו יחדו כי זווגם עולה יפה ולא יתפרדו כי כל פרי גודל השגת יד שלמות בני ישראל קטן וגדול שם הוא למען ימצו ויתענגו מזיו כבודה והיא גם היא תעלה במעלות הלוח תהלות עלת העלות בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל בעיר אלהינו הר קדשו כי המה בצדקתם שפע רצון יינקו מעין מבית ה' מן המלוא העליון על הארץ יריקו עד בלי די ואל שדי ישפות שלום על ישראל ועל ירושלים והוכן בחסד כסא ה' למלך על כל הארץ ולכבוד יהיה בתוכה פורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים ואז צדיקים יראו דשמחו כי ה' עליהם יראה בעיר ה' צבאות לצבי ולכבוד ואל אלהים ה' למענו למענו יתננו במשליכי חבל גורל בנחלת ה' ויאר פניו אתנו עינינו תראינה ירושלים נוה שאנן ומלך ביפיו תחזינה עינינו שוכן בציון ובית ה' נלך ונראה פני אלהים ועומדות יהיו רגלינו בשערי ירושלים הבנויה והר המוריה:

זה לשון הרב ר' חיים אלשיך ז"ל בנו של הרב מהר"מ אלשיך ז"ל בסוף פירושו לירמיה:

כל העולם יודעים שאבא מרי זלה"ה המחבר השתדל בכל פירושיו שעשה, שלא לשום עצמו בדברי קבלה מפורסמת ובפרט בגלוי ביאת משיחנו, כאשר יראה מעכ"ת שעשה בסוף חבצלת השרון הוא פירוש דניאל, שהשמיט עצמו מליגע במראות דניאל והניחם כמו שהם בלי פירוש כלל, באמרו מה לי לפרש דבר שלבא לפומא לא גליא. ע"כ: